

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

THE
MILINDAPAÑHO:

BEING

DIALOGUES BETWEEN KING MILINDA AND THE
BUDDHIST SAGE NĀGASENA.

THE PALI TEXT EDITED

BY

V. TRENCKNER.

WILLIAMS AND NORGATE,
14, HENRIETTA STREET, COVENT GARDEN, LONDON;
AND 20, SOUTH FREDERICK STREET, EDINBURGH.

1880.

CORRECTIONS.

Page 1¹⁸ read *dalha-m-aṭṭāla-*. — 2¹⁹ *pañhan - ti*. — 6.²⁷ *devānam - indaṃ*. — 36.³ *ubhatokūlāni*. — 38¹⁶ *khvāham*. — 76.²⁷ *evārūpaṃ*. — 81²⁴ *-gatānaṃ*. — 108¹⁶ *Nāgasena*. — 122 n.⁶ *galagalanti*. — 124 n.²⁴ .. āha AB (in the first place). — 142¹⁷ *Ānanda*. — 144¹⁵ *-karaṇena*. — 177² *-sataraṃ*. *Sādhu...*; add n.² *-sataraṃ ca M*. — 204²⁶ *sattakāya-*. — 204 n.²⁵ *asucisuci- B*. — 211⁴ *Catuttho vaggo*. — 226 n.²⁷ *anūnasata om. M*. — 232 n.⁸ *ca om. ABM* (in the first place). — 238¹⁵ *sakaṭaṃ*. — 254 n.¹ *rasati* (for *tasati*) AaB, *sarati M*. — 279¹⁵ *sataṃ*. — 285²⁴ *ukkaṇṭhito*. — 295⁷ (This ought to have been marked as a new paragraph.) — 316 n.⁵ *etamaham*. — 339¹⁷ *sattiyā*. — 358²⁷ *pañc' indr*. — 405⁷ *Ñātihi*.

PREFACE.

THE resources at my disposition in preparing this edition were, in the first instance, the two Copenhagen MSS., nos. XXXIII and XXXIV, marked in my notes A and B. For a most valuable addition to these aids I am indebted to the never failing liberality of Dr. R. Rost, to whom in consequence is essentially due whatever merit my edition may possess. From his own rich library he sent me the two MSS. marked C and M.

B is by far the oldest MS. of the Copenhagen collection, and in fact very ancient. Though little experienced in judging of very old Singhalese MSS., if I may venture a guess as to its age I should say that it is at least 400 years old; the Copenhagen SN., the oldest of our dated MSS., from the beginning of the 18th century, in comparison with it looking quite modern. The character, which is large and bold but rather negligently written, differs not a little from that commonly used. Some idea may be formed of it, when I say that at first I read yā for dhā, vā for pā, etc. A final ya is often followed by a stroke resembling the Singh. vowel æ, a peculiarity I have not met with anywhere else. The letter n frequently takes a cursive form, which by precluding the possibility of a confusion with t was of service in a few cases, especially in pakkhanna, which the Singhalese usually write pakkhanta

or confound with *pakkanta*. But in spite of its age B is far from presenting throughout a good text; its principal fault is the occasional omission of parallel clauses,¹ and it not unfrequently gives absurd readings. On the other hand it often preserves the correct reading corrupted in A and C, which I presume may be considered pretty fair specimens of the common run of Singhalese copies. A and B abound in corrections, which I have noted Ab, etc.; in C and M, being modern copies not much read by native scholars, they are unfrequent.

The various readings of a fourth Singh. MS. (D) were communicated to me by the late R. C. Childers, but no farther than the end of the *Bāhirakathā* (p. 24).

M is a Burmese MS. and partakes of the peculiarities of its compeers. In the first place, its spelling is of course Burmese. The orthography used in Birmah — I am too little acquainted with Siamese MSS. to be sure whether the remark is applicable to these likewise, but I am disposed to think so, generally speaking — is not much to the taste of European Pali scholars, for it abounds in gross blunders most puzzling to those familiar with the comparative correctness of the better sort of Singh. MSS. It is, however, but fair to add that on closer acquaintance certain spellings are met with which strike our attention by agreeing closer with Sanskrit or etymology than the corresponding Singhalese forms. Now the Burmese can scarcely be suspected of introducing Sanskritisms, and it is rather to be presumed that in such cases they have been the sole preservers of the true and original Pali form. Thus they write *bhingāra*, *paṭikacc'eva*, *pidhīyati*, *samiñj°*, etc., for Singh. *bhinkāra*, *paṭigacc'eva*, *pithīyati*, *sammiñj°*, etc. I suppose that

¹ Towards the end there is a larger lacuna extending from *itarītarena* p. 401¹⁰ to *tāya* ca p. 416¹⁷. A more recent hand, beginning at *parikitt.* p. 401⁹ and marked B' in the various readings, supplies the rest of the text.

we shall have to adopt such Burmese readings in editing old texts, and I mean to do so in my forthcoming edition of the *Majjhimanikāyo*. But in the case of a text composed in Ceylon, it is doubtful whether we are justified in doing as much, as we are ignorant of the exact age of those Singhalese readings. For which reason I have in this text throughout retained the latter.

Secondly, M presents, not the traditional text of the Singh. MSS., but a revised one, like many other Burmese copies especially of uncanonical writings. The plan was to render the text more easily intelligible to readers not very familiar with Pali. Hence, if the construction is slightly intricate, the words are transposed, what should be understood is supplied, for a less familiar word one better known is substituted, etc. In some cases the corrector has done good service by amending errors in the text handed down. For I have not noticed a single case of any note where there is good reason for supposing that the original text handled by the corrector differed from that of our Singh. MSS., especially that of B, where it disagrees with AC. Some of these amendments are very good, and I have adopted them in my text. A considerably larger number of errors were left untouched, and a few of them I have tried to do away with on my own account.

But it cannot be expected that I should have been able to make everything smooth; not a few errors I have been obliged to leave as they are. The text has not reached our day without suffering from the ravages of time. The table of contents given at p. 2 does not agree very well with the present state of the text. There are, besides minor corruptions, several lacunas here and there; interpolations and perhaps transpositions have been introduced, and the close of the work has been long since lost. A spurious supplement, or rather two, were added, perhaps in Siam; at least the Singh. MSS. end with the

notice, "Siyāṁdesato (Sāmindadesato Ab) ānītapotthakato is-satthassa pañhato paṭṭhāya pariyosānavacanāni gahetvā likhitaṇ - ti jānitabbam." M in this place has independent and partly better readings, manifestly derived from a MS. different from the Siamese one in question. B is the only one of my MSS. which marks precisely where the lacuna begins, for it ends there with the title "Milindapañham." I might have chosen that form of the name for the title of the book, but I preferred "Milindapañho," because, as we learn from Rask, Turnour, and others, such is its usual name in Ceylon. The supplement has "Milindapañhā," which, as titles of books are generally collective singulars, and as the Burmese and probably also the Siamese prefer pañhā to pañho or pañham, is rather a feminine than a plural.

In point of spelling I have scarcely at all deviated from my predecessors. For want of type the guttural nasal remained unmarked, but I employ it wherever it is due, even if the Singhalese, and often also the Burmese, substitute an anusvāra. For vy I have written by throughout, like M. Senart; the Burmese have it so universally, and my oldest Singh. MS. mostly. To mark sandhi I have allowed myself the innovation of a "Makkeph," as it is called in Hebrew grammar. To my mind it is not quite correct to make Pali words end in m, ñ, d, etc., without a hint of the reason, or to write e. g. tañ ñeva, as if ñeva were an independent form of yeva. But I am far from laying any stress on the matter.

As regards the question of the date at which the Milindapañho was either originally composed or converted into its present shape, I regret my inability to be as precise as desirable. After the identity of Milinda with the Bactrian king Menander has been placed beyond doubt, it is evident that the original work cannot be older than the middle of the second century B. C., and from its utter want of historical actuality it must be not a little younger,

at least a hundred years or two. But it is next to impossible to conceive that any tradition about Milinda should have reached Ceylon and that the work should have been composed there. It must have been imported from northern India, where alone the name of the conqueror can have been preserved. In all probability the original was in Sanskrit, and our text is a translation. There are, I think, a few vestiges from which to infer that such is the case. The opening phrase "taṃyathā 'nusūyate" is not found in any other Pali writing, and it is only in Milindapañho that quotations, real or pretended, are introduced by "bha-vatīha." Here a new problem is laid before us, viz., at what time the Pali version was written, and there is the same difficulty about an exact solution. Our text can scarcely be older than the first century A. D., but it may be younger. There is however a limit which cannot be passed. It is older than the beginning of the fifth century, for it is quoted by Buddhaghosa, who besides it mentions no writings but those of commentators, and to have acquired sufficient authority it cannot then have been of recent production. Perhaps we shall not err greatly by fixing its date at between 100 and 200 of our era. From the Milindapañho itself no help is to be obtained, for, as it has been pointed out long ago, its chronology is utterly worthless.

The Burmese MS. adds a title to each question, e. g. (p. 73), "Rājā Buddhanidassanapañham pucchanto āha: Bhante N. . . . Buddhanidassanapañhā dasamī." I wished to have given these titles in an appendix, as they might serve for an index; but time pressed, and I was obliged to omit them. They may one day appear in a supplement, accompanied among other matter by such illustrations as may be extracted from the Singhalese translation, printed in Ceylon in 1878, which I regret to say has not yet come into my hands.

Copenhagen, June, 1880.

V. TRENCKNER.

ABBREVIATIONS.

AN.	—	Anguttaranikāyo.	Pd.	—	Paramatthadīpanī.
As.	—	Atthasālinī.	Pj.	—	Paramatthajotikā.
Bv.	—	Buddhavaṃso.	Ps.	—	Papañcasūdanī.
Cp.	—	Cariyāpiṭakam.	SN.	—	Samyuttanikāyo.
Dh.	—	Dhammapadam.	Sn.	—	Suttanipāto.
DN.	—	Dīghanikāyo.	Ss.	—	Sārasangaho.
It.	—	Itivuttakam.	Th.	—	Theragāthā.
Jāt.	—	Jātakam.	Therīg.	—	Therīgāthā.
MN.	—	Majjhimanikāyo.	Ud.	—	Udānam.
Mp.	—	Manorathapūraṇī.	Vin.	—	Vinayapiṭakam.

NAMO

TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMASAMBUDDHASSA.

Milindo nāma so rājā Sāgalāyam - puruttame
upagañchi Nāgasenaṃ, Gangā va yatha sāgaram.

Asajja rājā citrakathin ukkādharāṃ tamonudam
apucchi nipuṇe pañhe tñānāthānagate puthū.

Pucchāvissajjanā c' eva gambhīratthūpanissitā
hadayangamā kaṇṇasukhā abbhutā lomahaṃsanā.

Abhidhammavinayogālhā suttajālasamatthitā
Nāgasenakathā citrā opammehi nayehi ca.

Tattha ñāṇaṃ paṇidhāya hāsaitvāna mānasam
suṇoṭha nipuṇe pañhe kankhāthānavidālane ti.

Tam'yathā 'nusūyate. — Atthi Yopakānaṃ nānāpuṭa-
bhedanaṃ Sāgalan - nāma nagaram nadī-pabbata-sobhitaṃ
ramaṇīya-bhūmippadesabhāgaṃ ārāma-uyyānôpavana-ta-
lāka-pokkharāṇi-sampannaṃ nadī-pabbata-vana-rāma-
ṇeyyakam sutavantanimmitaṃ nihata-paccatthika-paccā-
mittaṃ anupapīlitaṃ vividha-vicitra-dalha-m-aṭṭāla-kotṭa-
kam varapavara-gopuratoriṇaṃ gambhīraparikhā-paṇḍara-
pākāra-parikkhittante puram suvibhatta-vīthi-caccara-ca-
tukka-singhātakam suppasāritānekavidha-varabhaṇḍa-

¹⁸ anupapīlitaṃ B. ¹⁹ -kotṭhakaṃ ACM.

paripūritantarāpaṇaṃ vividha-dānagga-sata-samupasobhitaṃ Himagirisikharasankāsa-varabhavanasatasahassa-pati-maṇḍitaṃ gaja-haya-ratha-patti-samākulaṃ abhirūpa-naranāri-gaṇānucaritaṃ ākiṇṇa-janamanussaṃ puthu-khattiya-brāhmaṇa-vessa-suddaṃ vividha-samaṇabrāhmaṇa-sabbhājana-sanghaṭṭitaṃ bahuvidhavijjāvanta-naravīra-nisevitaṃ Kāsika-Koṭumbarakādi-nānāvidha-vatthāpaṇa-sampannaṃ suppasārita-rucira-bahuvidha-pupphagandhāpaṇa-gandhagandhitaṃ āsimsaniya-bahuratana-paripūritaṃ di-sāmukha-suppasāritāpaṇa-singāravāṇijagaṇānucaritaṃ kahāpaṇa-rajata-suvaṇṇa-kamsa-patthara-paripūraṃ pajjotamāna-nidhi-niketaṃ pahūta-dhanadhañña-vittūpakaraṇaṃ paripunṇa-kosakoṭṭhāgāraṃ bahv-annapānaṃ bahuvidha-khajja-bhojja-leyya-peyya-sāyaniyaṃ Uttarakurusankāsaṃ sampannasassaṃ Ālakamandā viya devapuraṃ.

Ettha tathā tesāṃ pubbakammaṃ kathetabbaṃ, kathentena ca chaddhā vibhajitvā kathetabbaṃ, seyyathidaṃ: Pubbayogo, Milindapaṇhaṃ, Lakkhaṇapaṇhaṃ, Meṇḍakapaṇhaṃ, Anumānapaṇhaṃ, Opammakathāpaṇhaṃ ti. Tattha Milindapaṇho: Lakkhaṇapaṇho Vimaṭṭhapaṇho ti duvidho; Meṇḍakapaṇho pi: Mahāvaggo Yogikathāpaṇho ti duvidho.

Pubbayogo ti tesāṃ pubbakammaṃ. Atīte kira Kassapassa bhagavato sāsane vattamāne Gangāya samīpe ekasmiṃ āvāse mahābhikkhusangho paṭivasati. Tattha vattasīlasampannā bhikkhū pāto va utthāya yatthisammuṇjaniyo ādāya buddhagūṇe āvajjentā angaṇaṃ sammajjitvā kacavaraṃ byūhaṃ karonti. Ath'eko bhikkhu ekaṃ sāmaṇeraṃ: ehi sāmaṇera, imaṃ kacavaraṃ chaddēhīti āha; so asuṇanto viya gacchati. So dutiyam - pi tatiyam - pi āmantiyamāno asuṇanto viya gacchat'eva. Tato so bhikkhu: dubbaco ayaṃ sāmaṇero ti kuddho sammūñ-

⁶ sanghaṭṭitaṃ AaC. ⁷ Kodu- M. ¹⁰ -singārī- BC. ¹³ bavha- D; bahunna- M. ¹⁷ chaddhā AM. ²⁹ chaddh- A throughout.

janidaṇḍena pahāraṃ adāsi. Tato so rodanto bhayena kacavaraṃ chaḍḍento: Iminā 'haṃ kacavarachaḍḍana-puññakammena yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne majjhantikasuriyo viya mahesakkho mahātejo bhaveyyaṃ - ti paṭhamapaṭṭhanāṃ paṭṭhapesi. Kacavaraṃ chaḍḍetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gato Gangāya ūmivegaṃ gaggarāyamānaṃ disvā: Yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ ūmivego viya ṭhānuppattikapaṭibhāno bhaveyyaṃ akkhayapaṭibhāno ti dutiyā - pi paṭṭhanāṃ paṭṭhapesi. So pi bhikkhu sammūñjanisālāya sammūñjanaṃ ṭhapetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gacchanto sāmaṇerassa paṭṭhanāṃ sutvā: esa mayā payojito pi tāva evaṃ paṭṭheti, mayhaṃ kiṃ na samijjhissatīti cintetvā: Yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ Gangāūmivego viya akkhayapaṭibhāno bhaveyyaṃ, iminā pucchitapucchitaṃ sabbaṃ pañhapatibhānaṃ vijātetuṃ nibbēṭhetuṃ samattho bhaveyyaṃ - ti paṭṭhanāṃ paṭṭhapesi. Te ubho pi devesu ca manussesu ca saṃsarantā ekaṃ buddhantaraṃ khepesuṃ. Atha amhākaṃ Bhagavatā pi yathā Moggaliputta-Tissatthero dissati evaṃ - ete 'pi dissanti: Mama parinibbānato pañcavassasate atikkante, ete uppajjissanti, yaṃ mayā sukhumaṃ katvā desitaṃ dhammavinayaṃ taṃ ete pañhapucchana-opammayutti-vasena nijjātaṃ niggumbaṃ katvā vibhajjissanti niddiṭṭhā.

Tesu sāmaṇero Jambudīpe Sāgalanagare Milinda nāma rājā ahosi, paṇḍito byatto medhāvī paṭibalo, atītānāgata-paccuppannānaṃ samantayogavidhānakiriyānaṃ karaṇakāle nisammakārī hoti; bahūni c' assa satthāni uggahitāni honti, seyyathīdaṃ: suti sammuti sankhyā yogā nīti visesikā gaṇikā gandhabbā tikicchā cātubbedā purāṇā itihāsā jotisā māyā hetu mantanā yuddhā chandasā muddā,

⁹ bhaveyyaṃ akkhayap. bhaveyyanti AC. ³⁰ sankhā A. ³¹ ganitā AC.

³² jotiṃyā D, jotisana B, joti M. ³² chandāsā AC, chandasa B.

vacanena ekūnavīsati; vādī durāsado duppasaho, puthutitthakarānaṃ aggam - akkhāyati; sakala-Jambudīpe Milindena raññā samo koci nāhosi, yad - idaṃ thāmena javena sūriyena paññāya, aḍḍho mahaddhano mahābhogo, anantabalavāhano.

Ath' ekadivasam Milindo rājā anantabalavāhanaṃ caturanginiṃ balaggasenābyūhaṃ dassanakamyatāya nagarā nikkhamitvā bahinagare senāgaṇaṃ kāretvā so rājā bhassappavādako lokāyata-viṭaṇḍa-janasallāpa-ppavattakotūhalo suriyaṃ oloketvā amacce āmantesi: Bahu tāva divasāvaseso, kiṃ karissāma idān' eva nagaraṃ pavisitvā; atthi koci paṇḍito samaṇo vā brāhmaṇo vā sanghī gaṇī gaṇācariyo, api arahantaṃ sammāsambuddhaṃ paṭijānamāno, yo mayā saddhiṃ sallapitum sakkoti kankhaṃ paṭivinetun - ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocaṃ: Atthi mahārāja cha satthāro: Pūraṇo Kassapo, Makkhali Gosālo, Nigaṇṭho Nātaputto, Saṇjayo Belaṭṭhaputto, Ajito Kesakambalī, Pakudho Kaccāyano, te sanghino gaṇino gaṇācariyakā ñātā yasassino titthakarā, sādhusammata bahujaṇassa, gaccha tvaṃ mahārāja, te pañhaṃ pucchassu kankhaṃ paṭivinayassūti.

Atha kho Milindo rājā pañcahi Yonakasatehi parivuto bhadravāhanaṃ rathavaram - āruya yena Pūraṇo Kassapo ten' upasankami, upasankamitvā Pūraṇena Kassapena saddhiṃ sammodi, sammodaniyaṃ kathaṃ sārāṇiyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā Pūraṇaṃ Kassapaṃ etad - avoca: Ko bhante Kassapa lokaṃ pāletīti. — Paṭhavī mahārāja lokaṃ pāletīti. — Yadi bhante Kassapa paṭhavī lokaṃ pāleti atha kasmā Avīcinirayaṃ gacchantā sattā paṭhaviṃ

⁴ suriyena AaC, sūrena Ab, surena DM. ⁷ caturanginī B. ¹⁷ Pūraṇo all throughout. ¹⁸ Nātha- A, Nāṭa- M. ¹⁹ Belaṭṭhiputto ACD. ¹⁹ Pakudho BC.

atikkamitvā gacchantīti. — Evaṃ vutte Pūraṇo Kassapo n'eva sakkhi ogilituṃ n'eva sakkhi uggilituṃ, pattak-khandho tuṇhībhūto pajjhāyanto nisīdi.

Atha kho Milindo rājā Makkhali-Gosālaṃ etad-avoca: Atthi bhante Gosāla kusalākusalāni kammāni, atthi su-kata-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko ti. — Na-tthi mahārāja kusalākusalāni kammāni, na-tthi sukata-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, ye te mahārāja idhaloke khattiyā te paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā va bhavissanti, ye te brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā te paralokaṃ gantvā pi puna brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā va bhavissanti, kiṃ kusalākusalehi kammehīti. — Yadi bhante Gosāla idhaloke khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā va bhavissanti, na-tthi kusalākusalehi kammehi karaṇīyaṃ; tena hi bhante Gosāla ye te idhaloke hatthacchinnā te paralokaṃ gantvā pi puna hatthacchinnā va bhavissanti, ye pādacchinnā te pādacchinnā va bhavissanti, ye kaṇṇanāsacchinnā te kaṇṇanāsacchinnā va bhavissantīti. — Evaṃ vutte Gosālo tuṇhī ahoṣi.

Atha kho Milindassa rañño etad-ahosi: Tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na-tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ sallapituṃ sakkoti kankhaṃ paṭivinetuṃ-ti. Atha kho Milindo rājā amacce āmantesi: Ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kaṇ-ṇu khv-ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upa-sankameyyāma pañhaṃ pucchituṃ, ko mayā saddhiṃ sallapituṃ sakkoti kankhaṃ paṭivinetuṃ-ti. Evaṃ vutte amaccā tuṇhībhūtā rañño mukhaṃ olokayamānā aṭṭhaṃsu.

Tena kho pana samayena Sāgalanagaraṃ dvādasa vassāni suññaṃ ahoṣi samaṇa-brāhmaṇa-gahapati-paṇḍitehi; yattha samaṇa-brāhmaṇa-gahapati-paṇḍitā paṭivasantīti suṇāti tattha gantvā rājā te pañhaṃ pucchati;

te sabbe pi pañhavissajjanena rājānaṃ ārādhetaṃ asak-kontā yena vā tena vā pakkamanti, ye aññaṃ disaṃ na pakkamanti te sabbe tuñhībhūta acchanti. Bhikkhū pana yebhuyyena Himavantam - eva gacchanti.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Himā-vante pabbate Rakkhitatale paṭivasanti. Atha kho āyasmā Assagutto dibbāya sotadhātuyā Milindassa rañño vaca-naṃ sutvā Yugandharamatthake bhikkhusanghaṃ sanni-pātetvā bhikkhū pucchi: Atth' āvuso koci bhikkhu paṭi-balo Milindena rañña saddhiṃ sallapitaṃ kankhaṃ paṭi-vinetun - ti. Evaṃ vutte koṭisatā arahanto tuñhī ahesuṃ. Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho puṭṭhā tuñhī ahesuṃ. Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusanghaṃ etad - avoca: Atth' āvuso Tāvatisabhavane Vejayantassa pācīnato Ketumatī nāma vimānaṃ, tattha Mahāsena nāma deva-putto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena rañña sad-dhiṃ sallapitaṃ kankhaṃ paṭivinetun - ti. Atha kho koṭisatā arahanto Yugandharapabbate antarahitā Tāvatisabhavane pāturahesuṃ.

Addasā kho Sakko devānaṃ - indo te bhikkhū dūrato va āgacchante, disvāna yen' āyasmā Assagutto ten' upa-sankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhi-vādetvā ekamantaṃ atthāsi. Ekamantaṃ tṭhito kho Sakko devānaṃ - indo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Mahā kho bhante bhikkhusangho anuppatto, ahaṃ sanghassa ārāmiko, ken' attho, kiṃ mayā karaṇīyaṃ - ti. Atha kho āyasmā Assagutto Sakkaṃ devānaṃ - indaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho mahārāja Jambudīpe Sāgalana-gare Milindo nāma rājā, vādī durāsado duppasaho, pu-thutitthakarānaṃ aggam - akkhāyati, so bhikkhusanghaṃ upasankamitvā diṭṭhivādena pañhaṃ pucchitvā bhikkhu-sanghaṃ vihetthēti. Atha kho Sakko devānaṃ - indo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho bhante Milindo rājā ito cuto manussesu uppanno; eso kho bhante Ketumatīvimāne Mahāsena nāma devaputto paṭivasati, so

tena Milindena raññā saddhiṃ paṭibalo sallapitum kankham paṭivinetum, tam devaputtam yācissāma manussalokūpapattiyā ti.

Atha kho Sakko devānam - indo bhikkhusangham purakkhatvā Ketumatīvimānam pavisitvā Mahāsenam devaputtam ālingitvā etad - avoca: Yācati tam mārisa bhikkhusangho manussalokūpapattiyā ti. — Na me bhante manussaloken' attho kammabahulena, tibbo manussaloko, idh' evāham bhante devaloke uparūparuppattiko hutvā parinibbāyissāmīti. Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho Sakke devānam - inde yācante Mahāseno devaputto evam - āha: Na me bhante manussaloken' attho kammabahulena, tibbo manussaloko, idh' evāham bhante devaloke uparūparuppattiko hutvā parinibbāyissāmīti. Atha kho āyasmā Assagutto Mahāsenam devaputtam etad - avoca: Idha mayam mārisa sadevakam lokam anuvilokayamānā aññatra tayā Milindassa rañño vadam bhinditvā sāsanaṃ paggaḥetum samattham aññam kañci na passāma, yācati tam mārisa bhikkhusangho: sādhu sappurisa, manussaloke nibbattitvā Dasabalassa sāsanaṃ paggaṇhitvā dehīti. Evam vutte Mahāseno devaputto: aham kira Milindassa rañño vadam bhinditvā sāsanaṃ paggaḥetum samattho bhavissāmīti hatthatuttho udaggudaggo hutvā: Sādhu bhante, manussaloke uppajjissāmīti paṭiññam adāsi.

Atha kho te bhikkhū devaloke tam karaṇīyam tīretvā devesu Tāvatisesū antarahitā Himavante pabbate Rakkhittatale pāturaḥesum. Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusangham etad - avoca: Atth' āvuso imasmim bhikkhusanghe koci bhikkhu sannipātam anāgato ti. Evam vutte aññataro bhikkhu āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Atthi bhante, āyasmā Rohaṇo ito sattame divase

⁹ uparūparūpapattiko D, uparūpariupappattiko M, either time. ¹¹ Sakko devānamindo all. ¹⁸ kiñci all. ²⁰ paggaṇhāhīti M.

Himavantam pabbatam pavisitvā nirodham samāpanno, tassa santike dūtam pāhethāti. Āyasmā pi Rohaṇo tam khaṇaṇ - ñeva nirodhā vuṭṭhāya: sangho maṃ pati-mānetīti Himavante pabbate antarahito Rakkhitatale koṭi-satānaṃ arahantānaṃ purato pāturahosi. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Kin - nu kho āvuso Rohaṇa buddhasāsane palujjante na passasi sanghassa karaṇīyānīti. — Aṃanasikāro me bhante aho-sīti. — Tena h' āvuso Rohaṇa daṇḍakammaṃ karohīti. — Kim bhante karomīti. — Atth' āvuso Rohaṇa Himavanta-pabbatapasse Kajangalan - nāma brāhmaṇagāmo, tattha Soṇuttaro nāma brāhmaṇo paṭivasati, tassa putto uppajjissati Nāgaseno nāma dārako; tena hi tvaṃ āvuso Rohaṇa dasamāsādhikāni satta vassāni tam kulam piṇḍāya pavisa, piṇḍāya pavisitvā Nāgasenaṃ dārakaṃ nīharitvā pabbājehi, pabbajite ca tasmim daṇḍakammato muccissasīti āha. Āyasmā pi kho Rohaṇo: sādhuṃti sam-paṭicchi.

Mahāseno pi kho devaputto deva-lokā cavitvā Soṇuttara-brāhmaṇassa bhāriyāya kucchismiṃ paṭisandhiṃ ag-gahesi. Saha paṭisandhigahaṇā tayo acchariyā abbhutā dhammā pāturaheṣuṃ: āvudhabhaṇḍāni pajjalimsu, agga-sassaṃ abhinipphannaṃ, mahāmegho abhippavassi. Āyasmā pi kho Rohaṇo tassa paṭisandhigahaṇato paṭṭhāya dasa-māsādhikāni satta vassāni tam kulam piṇḍāya pavisanto ekadivasaṃ - pi kaṭacchumattaṃ bhattaṃ vā ulunkamattaṃ yāgum vā abhivādanaṃ vā añjalikammaṃ vā sāmīcika-mmaṃ vā nālattha, atha kho akkosaṇ - ñeva paribhāsaṇ - ñeva paṭilabhati, aticchatha bhante ti vacanamattam - pi vattā nāma nāhosi. Dasamāsādhikānaṃ pana sattannaṃ vassānaṃ accayaṇa ekadivasaṃ aticchatha bhante ti va-canamattam alattha. Tam divasaṃ - eva ca brāhmaṇo pi

²⁸ akkosaṇceva paribhāsaṇceva B.

bahikammantā āgacchanto paṭipathe theram disvā: Kim bho pabbajita amhākaṃ geham - agamatthāti āha. — Āma brāhmaṇa, agamamhāti. — Api kiñci labhitthāti. — Āma brāhmaṇa, labhimhāti. So anattamano geham gantvā pucchi: Tassa pabbajitassa kiñci adatthāti. — Na kiñci adamhāti.

Brāhmaṇo dutiyadivase gharadvāre yeva nisīdi: ajja pabbajitaṃ musāvādena niggahessāmīti. Thero dutiyadivase brāhmaṇassa gharadvāraṃ sampatto; brāhmaṇo theram disvā va evam - āha: Tumhe hiyyo amhākaṃ gehe kiñci alabhitvā yeva labhimhāti avocuttha, vaṭṭati nu kho tumhākaṃ musāvādo ti. Thero āha: Mayaṃ brāhmaṇa tumhākaṃ gehe dasamāsādhikāni satta vassāni aticchatthāti vacanamattam - pi alabhitvā hiyyo aticchatthāti vacanamattam alabhimha, ath' etaṃ vacīpaṭisanthāraṃ upādāya evam - avocumhāti. Brāhmaṇo cintesi: ime vacāpaṭisanthāramattam - pi labhitvā janamajjhe labhimhāti passamsanti, aññaṃ kiñci khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā labhitvā kasmā na - ppasamsantīti pasīditvā attano atthāya paṭiyāditabhaddato kaṭacchubhikkhaṃ tadūpiyaṃ - ca byañjanam dāpetvā: Imam bhikkham sabbakālaṃ tumhe labhissathāti āha. So punadivasato - ppabhuti upasankamantassa therassa upasamaṃ disvā bhiyyosomattāya pasīditvā theram niccakālaṃ attano ghare bhaddavissaggakaraṇatthāya yāci. Thero tuṇhībhāvena adhiyāsetvā divase divase bhaddakiccaṃ katvā gacchanto thokaṃ thokaṃ buddhavacanam kathetvā gacchati.

Sā pi kho brāhmaṇī dasamāsaccayena puttaṃ vijāyi, Nāgaseno ti 'ssa nāmaṃ ahosi. So anukkamena vaddhanto sattavassiko jāto. Atha kho Nāgasenassa dāra-kassa pitā Nāgasenaṃ dāraṃ etad - avoca: Imasmiṃ

² āgamatthāti DM. ³ āgam- CDM. ⁹ sampatte AD (perhaps to be read there . . . sampatte). ¹⁰ va om. D. ¹⁵ vacanapaṭisanthāramattam AD. ²⁶ thokathokaṃ B.

kho tāta Nāgasena brāhmaṇakule sikkhāni sikkheyyāsīti. — Katamāni tāta imasmim brāhmaṇakule sikkhāni nāmāti. — Tayo kho tāta Nāgasena vedā sikkhāni nāma, avasesāni sippāni sippam nāmāti. — Tena hi tāta sikkhisāmīti. — Atha kho Soṇuttaro brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇassa ācariyabhāgaṃ sahaṣsaṃ datvā antopāsāde ekasmim gabbe ekato mañcakam paññāpetvā ācariyabrāhmaṇam etad-avoca: Sajjhāyāpehi kho tvaṃ brāhmaṇa imaṃ dārakam mantānīti. Tena hi tāta dāraka uggaṇhāhi mantānīti ācariyabrāhmaṇo sajjhāyati. Nāgasenassa dārakassa eken' eva uddesena tayo vedā hadayangatā vācuggatā sūpa-dhāritā suvavatthāpitā sumanasikatā ahesum, sakim-eva cakkhum udapādi tisu vedesu sa-nighaṇḍu-keṭubhesu sākharappabhedesu itihāsapañcomesu, padako veyyākaraṇo lokāyata-mahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahosi. Atha kho Nāgaseno dārako pitaram etad-avoca: Atthi nu kho tāta imasmim brāhmaṇakule ito uttarim-pi sikkhitabbāni, udāhu ettakān' evāti. — Na-tthi tāta Nāgasena imasmim brāhmaṇakule ito uttarim sikkhitabbāni, ettakān' eva sikkhitabbānīti. — Atha kho Nāgaseno dārako ācariyassa anuyogaṃ datvā pāsādā oruyha pubbavāsanāya coditahadayo rahogato patisallīno attano sippassa ādi-majjha-pariyosānam olokento ādimhi vā majjhe vā pariyosāne vā appamattakam-pi sāram adisvā: tucchā vata bho ime vedā, palāpā vata bho ime vedā, asārā nissārā ti vipparīṭṭisārī anattamano ahosi.

Tena kho pana samayena āyasmā Rohaṇo Vattaniye senāsane nisinnō Nāgasenassa dārakassa cetasā cetoparivitakkam-aññāya nivāsetvā pattacivaram-ādāya Vattaniye senāsane antarahito Kajangāla-brāhmaṇagāmassa purato pāturahosi. Addasā kho Nāgaseno dārako attano dvārakotṭhake thito āyasmantaṃ Rohaṇam dūrato va āgacchantam, disvāna attamano udaggo pamudito pītisomanas-sajāto: app-eva nāmāyaṃ pabbajito kadāci sāram jāneyyāti yen' āyasmā Rohaṇo ten' upasankami, upasankamitvā

āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Ko nu kho tvaṃ mārisa, ediso bhaṇḍu kāsāvavasano ti. — Pabbajito nā-māhaṃ dārakāti. — Kena tvaṃ mārisa pabbajito nāmā-sīti. — Pāpakānaṃ malānaṃ pabbājetuṃ pabbajito, tasmā 'haṃ dāraka pabbajito nāmāti. — Kinkāraṇā mārisa kesā te na yathā aññesan - ti. — Soḷas' ime dāraka palibodhe disvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajito, katame soḷasa: alan-kārapalibodho maṇḍanapalibodho telamakkhanapalibodho dhovanapalibodho mālāpalibodho gandhanapalibodho vāsa-napalibodho haritakapalibodho āmalakapalibodho rangapa-libodho bandhanapalibodho kocchapalibodho kappakapali-bodho vijāṭanapalibodho ūkāpalibodho, kesesu vilūnesu so-canti kilamanti paridevanti urattālīṃ kandanti sammohaṃ - āpajjanti, imesu kho dāraka soḷasa-palibodhesu paliguṇṭhitā manussā sabbāni atisukhumāni sippāni nāsentīti. — Kin-kāraṇā mārisa vatthāni pi te na yathā aññesan - ti. — Kāmanissitāni kho dāraka vatthāni kamanīyāni gihibyañ-janāni, yāni kānici kho bhayāni vatthato uppajjanti tāni kāsāvavasanassa na honti, tasmā vatthāni pi me na yathā aññesan - ti. — Jānāsi kho tvaṃ mārisa sippāni nāmāti. — Āma dāraka, jānāmi' ahaṃ sippāni, yaṃ loke utta-maṃ mantaṃ tam - pi jānāmi. — Mayham - pi taṃ mā-risa dātuṃ sakkā ti. — Āma dāraka, sakkā ti. — Tena hi me dehīti. — Akālo kho dāraka, antaragharaṃ piṇ-ḍāya pavitṭh' amhāti.

Atha kho Nāgaseno dārako āyasmato Rohaṇassa hatthato pattaṃ gahetvā gharaṃ pavesetvā paṇitena khādaniyena bho-janiyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Rohaṇaṃ bhuttāviṃ onītapattapāṇiṃ etad - avoca: Dehi me dāni mārisa mantan - ti. — Yadā kho tvaṃ dāraka nip-palibodho hutvā mātāpitāro anujānāpetvā mayā gahitaṃ pabbajitavesaṃ gaṇhissasi tadā dassāmi ti āha. Atha kho

³ nāma sīti C. ⁹ gandhapali- M. ¹⁴ soḷasasu M. ²³ dātuṃ sakko all.

Nāgaseno dārako mātāpitaro upasankamitvā āha: Amma tāta, ayaṃ pabbajito: yaṃ loke uttamaṃ mantaṃ taṃ jānāmīti vadati, na ca attano santike apabbajitassa deti, ahaṃ etassa santike pabbajitvā taṃ mantaṃ uggaṇhis-sāmīti. Ath' assa mātāpitaro: pabbajitvā pi no putto mantaṃ gaṇhātu, gaṇetvā pun' āgacchatīti maññamānā: Gaṇha puttāti anujānimsu. Atha kho āyasmā Rohaṇo Nāgasenaṃ dārakaṃ ādāya yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yena Vijambhavatthu ten' upasankami, upasankamitvā Vijambhavatthusmiṃ senāsane ekarattim vasi tvā yena Rakkhitatalaṃ ten' upasankami, upasankamitvā koṭisa-tānaṃ arahantānaṃ majjhe Nāgasenaṃ dārakaṃ pabbājesi. Pabbajito ca paṇ' āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad-avoca: Gaṇito me bhante tava veso, detha me dāni mantan-ti. Atha kho āyasmā Rohaṇo: kimhi nu kho 'haṃ Nāgasenaṃ paṭhamāṃ vineyyaṃ, Suttante vā Abhidhamme vā ti cintetvā: paṇḍito kho ayaṃ Nāgaseno, sakkoti sukhen' eva Abhidhammaṃ pari-yāpunitun-ti paṭhamāṃ Abhidhamme vinesi. Āyasmā ca Nāgaseno: kusalā dhammā akusalā dhammā abyākata dhammā ti tika-dūka-patimaṇḍitaṃ Dhammasaṅgaṇiṃ, khandhavibhaṅgādi-atṭhārasa-vibhaṅga-patimaṇḍitaṃ Vibhaṅgappakaraṇaṃ, sangaho asangaho ti-ādinā cudda-savidhena vibhattaṃ Dhātukathāppakaraṇaṃ, khandha-paññatti-āyatanapaññattīti-ādinā chabbidhena vibhattaṃ Puggalapaññattim, sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañca suttasatānīti suttasahassaṃ samodhānetvā vibhattaṃ Kathāvatthuppakaraṇaṃ, mūlayamakaṃ khandhayama-kan-ti-ādinā dasavidhena vibhattaṃ Yamakaṃ, hetu-paccayo ārammaṇapaccayo ti-ādinā catuvīsatividhena vibhattaṃ Paṭṭhānappakaraṇaṃ-ti sabbaṃ-taṃ Abhi-dhammapiṭakaṃ eken' eva sajjhāyena paṇaṃ katvā:

²⁴ Dhātukathāppakaraṇaṃ AC.

Titthatha bhante, na puna osāretha, ettaken' evāhaṃ sajjhāyissāmīti āha.

Ath' āyasmā Nāgaseno yena koṭisatā arahanto ten' upasankami, upasankamitvā koṭisatānaṃ arahantānaṃ etad - avoca: Ahaṃ kho bhante kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā ti imesu tīsu padesu pakkhipitvā sabban - taṃ Abhidhammapiṭakaṃ vitthārena osāressāmīti. — Sādhū Nāgasena, osārehīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno satta māsāni satta - ppakaraṇe vitthārena osāresi; pathavī unnadī, devatā sādhu-kāraṃ - adaṃsu, brahmāno apphotesuṃ, dibbāni candanacunṇāni dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassīṃsu. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paripuṇṇavāsivassāṃ Rakkhitatale upasampādesuṃ. Upasampanno ca paṇ' āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbanhasamayāṃ nivāsetvā pattacīvaram - ādāya upajjhāyena saddhiṃ gāmaṃ piṇḍāya pavisanto evarūpaṃ parivittakkaṃ uppādesi: tuccho vata me upajjhāyo, bālo vata me upajjhāyo, tha-petvā avasesaṃ buddhavacanaṃ paṭhamāṃ maṃ Abhidhamme vinesīti. Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmato Nāgasenaṃ cetasā cetoparivittakkaṃ - aññāya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ananucchaviyaṃ kho Nāgasena parivittakkaṃ vitakkesi, na kho paṇ' etaṃ Nāgasena ta-vānucchaviyaṃ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenaṃ etad - ahosi: acchariyaṃ vata bho, abbhutaṃ vata bho, yatra hi nāma me upajjhāyo cetasā cetoparivittakkaṃ jānissati, paṇḍito vata me upajjhāyo, yaṇ - nūnāhaṃ upajjhāyaṃ khamāpeyyaṃ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Khamatha me bhante, na puna evarūpaṃ vitakkessāmīti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ

¹¹ apphotesuṃ D, apphotesuṃ ABC. ¹⁵ pubbaṇha- all throughout except B.

etad - avoca: Na kho tyāhaṃ Nāgasena ettāvatā khamāmi, atthi kho Nāgasena Sāgalaṃ nāma nagaraṃ, tattha Milindo nāma rājā rajjaṃ kāreti, so ditṭhivādena pañhaṃ pucchitvā bhikkhusanghaṃ viheṭheti, sace tvaṃ tattha gantvā taṃ rājānaṃ dametvā pasādessasi evāhaṃ - taṃ khamissāmīti. — Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe sabbe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyumaṃ sabbaṃ - taṃ vissajjetvā sampadālessāmi, khamatha me bhante ti vatvā: Na khamāmīti vutte: Tena hi bhante imaṃ temāsaṃ kassa santike vasissāmīti āha. — Ayaṃ kho Nāgasena āyasmā Assagutto Vattaniye senāsane viharati, gaccha tvaṃ Nāgasena, yen' āyasmā Assagutto ten' upasankama, upasankamitvā mama vacanena āyasmato Assaguttassa pāde sirasā vanda, evaṃ - ca naṃ vadehi: upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, appābādhaṃ appātankaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasitumaṃ maṃ pahiṇīti; konāmo te upajjhāyo ti ca vutte: Rohaṇatthero nāma bhante ti vadeyyāsi; ahaṃ konāmo ti ca vutte evaṃ vadeyyāsi: mama upajjhāyo bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātīti. Evaṃ bhante ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaram - ādāya anupubbena cārikaṃ cāramāno yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Ekamantaṃ tṭho kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, evaṃ - ca vadeti: appābādhaṃ appātankaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, upajjhāyo maṃ bhante imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasitumaṃ pahiṇīti. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:

¹⁸ ca om. BCM.

Tvaṃ kinnāmo 'sīti. — Ahaṃ bhante Nāgaseno nāmāti. — Konāmo te upajjhāyo ti. — Upajjhāyo me bhante Rohaṇatthero nāmāti. — Ahaṃ konāmo ti. — Upajjhāyo me bhante tumbhākaṃ nāmaṃ jānātīti. — Sādhū Nāgasena, pattacīvaram paṭisāmeḥīti. — Sādhū bhante ti pattacīvaram paṭisāmetvā punadivase pariveṇaṃ sammajjitvā mukhodakaṃ dantaponaṃ upatṭhāpesi. Thero sammatṭatṭhānaṃ paṭisammajji, taṃ udakaṃ chaḍḍetvā aññaṃ udakaṃ āhari, taṃ - ca dantakatṭhaṃ apanetvā aññaṃ dantakatṭhaṃ gaṇhi, na allāpasallāpaṃ akāsi. Evaṃ satta divasāni katvā sattame divase puna pucchitvā puna tena tath' eva vutte vassāvāsaṃ anujāni.

Tena kho pana samayena ekā mahāupāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ tiṃsamattāni vassāni upatṭhāsi. Atha kho sā mahāupāsikā temāsaccayena yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Atthi nu kho tāta tumbhākaṃ santike añño bhikkhūti. — Atthi mahāupāsike amhākaṃ santike Nāgaseno nāma bhikkhūti. — Tena hi tāta Assagutta adhivāsehi Nāgasenena saddhiṃ svātanāya bhattan - ti. — Adhivāsesi kho āyasmā Assagutto tuṇhībhāvena. Atha kho āyasmā Assagutto tassā rattiyā accayena pubbanhasamayam nivāsetvā pattacīvaram - ādāya āyasmatā Nāgasenena saddhiṃ pacchāsamaṇena yena mahāupāsikāya nivesanaṃ ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ āyasmantaṃ - ca Nāgasenaṃ paṇītena khādaniyena bhojaniyena sahatṭhā santappesi sampavāresi. Atha kho āyasmā Assagutto bhuttāvi onītapattapāṇi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Tvaṃ Nāgasena mahāupāsikāya anumodanaṃ karohīti. Idam vatvā utṭhāy' āsanā pakkāmi.

⁷ sammaddhatṭhānaṃ B, sammatṭhatṭhānaṃ Ca, sammajjhatṭhānaṃ DM, sammajjanatṭhānaṃ ACh. ²⁷ āyasmantaṃ Nāgasenaṃ BC, āyasmantaṃ Nāgasenaṃ A.

Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad-avoca: Mahallikā kho 'haṃ tāta Nāgasena, gambhīrāya dhammakathāya mayhaṃ anumodanaṃ karohīti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā mahāupāsikāya gambhīrāya Abhidhammakathāya lokuttarāya suññatāpatisaṃyuttāya anumodanaṃ akāsi. Atha kho tassā mahāupāsikāya tasmiṃ yeva āsane virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ - taṃ nirodhadhammaṃ - ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno tassā mahāupāsikāya anumodanaṃ katvā attanā desitaṃ dhammaṃ paccavekkhanto vipassanaṃ paṭṭhapetvā tasmiṃ yeva āsane nisinno sotāpattiphale patitthāsi.

Atha kho āyasmā Assagutto maṇḍalamāle nisinno va dvinnam - pi dhammacakkhupaṭilābhaṃ ūtvā sādhu-kāraṃ pavattesi: Sādhu sādhu Nāgasena, ekena kaṇḍappahārena dve mahākāyā padālitaṃ ti. Anekāni ca devatāsahassāni sādhu-kāraṃ pavattesuṃ. Atha kho āyasmā Nāgaseno utthāy' āsanā yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinnaṃ kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ āyasmā Assagutto etad-avoca: Gaccha tvaṃ Nāgasena Pāṭaliputtaṃ, Pāṭaliputtanagare Aso-kārāme āyasmā Dhammarakkhito paṭivasati, tassa santike buddhavacanaṃ pariyāpuṇāhīti. — Kīva dūre bhante ito Pāṭaliputtanagaraṃ - ti. — Yojanasatāni kho Nāgasenāti. — Dūro kho bhante maggo, antarāmagge bhikkhā dullabbhā, kathāhaṃ gamissāmīti. — Gaccha tvaṃ Nāgasena, antarāmagge piṇḍapātaṃ labhissasi, sālīnaṃ odanaṃ vicita-kālakaṃ anekasūpaṃ anekabyañjanaṃ - ti. — Evaṃ bhante ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaram - ādāya yena Pāṭaliputtaṃ tena cārikaṃ pakkāmi.

⁷ neva B. ²⁴ dūro ABCD. ²⁵ Tīyojanasatāni should probably be the reading.

Tena kho pana samayena Pāṭaliputtako seṭṭhi pañcahi sakatasatehi Pāṭaliputtagāmimaggaṃ paṭipanno hoti. Addasā kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va āgacchantaṃ, disvāna pañca sakatasatāni paṭipañāmetvā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamītvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā: Kuhiṃ gacchasi tātāti āha. — Pāṭaliputtaṃ gahapatīti. — Sādhu tāta, mayam - pi Pāṭaliputtaṃ gacchāma, amhehi saddhiṃ sukhaṃ gacchathāti. — Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmato Nāgasenassa iriyāpathe pasīditvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ pañitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhuttāviṃ onītapattapāṇiṃ aññataraṃ nīcaṃ āsanaṃ gahetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Kinnāmo si tvaṃ tātāti. — Ahaṃ gahapati Nāgaseno nāmāti. — Jānāsi kho tvaṃ tāta buddhavacanaṃ nāmāti. — Jānāmi kho 'haṃ gahapati' Abhidhammapadānīti. — Lābhā no tāta, suladdhaṃ no tāta, aham - pi kho tāta ābhidhammiko tvaṃ - pi ābhidhammiko, bhaṇa tāta Abhidhammapadānīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa Abhidhammaṃ desesi, desente desente yeva Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabban - taṃ nirodhadhamman - ti. Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi pañcamattāni sakatasatāni purato uyyojetvā sayam pacchato gacchanto Pāṭaliputtassa avidūre dvedhāpathe thatvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho tāta Nāgasena Asokārāmassa maggo; imaṃ kho tāta mayhaṃ kambalaratanaṃ soḷasahatthaṃ āyāmena atṭhahatthaṃ vitthārena, patigaṇhāhi kho tāta imaṃ kambalara-

¹⁸ onītapattapāṇiṃ disvā M. ¹⁹ ābhidhammiko ACM the first time, CM the second. ²⁰ bhaṇatha ACbM. ²¹ desente once CD. ²² idaṃ AC.

tanam anukampam upādāyāti. Paṭiggahesi kho āyasmā Nāgaseno tam kambalaratanam anukampam upādāya. Atha kho Pāṭaliputtako setṭhi attamano udaggo pamuditahadayo pītisomanassajāto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Asokārāmo yen' āyasmā Dhammarakkhito ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Dhammarakkhitaṃ abhivādetvā attano āgata-kāraṇaṃ kathetvā āyasmato Dhammarakkhitassa santike tepīṭakaṃ buddhavacanaṃ eken' eva uddesena tīhi māsehi byañjanato pariyāpunitvā puna tīhi māsehi atthato manasākāsi. Atha kho āyasmā Dhammarakkhito āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Seyyathā pi Nāgasena gopālako gāvo rakkhati, aññe gorasaṃ paribhuñjanti, evam - eva kho tvaṃ Nāgasena tepīṭakaṃ buddhavacanaṃ dhārento pi na bhāgī sāmāññassāti. — Hotu bhante, alaṃ ettakenāti ten' eva divasabhāgena tena rattibhāgena saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Saha saccapaṭivedhena āyasmato Nāgasenassa sabbe devā sādhu-kāram - adamsu, paṭhavī unnadi, brahmāno apphotesuṃ, dibbāni candana-cuṇṇāni c' eva dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassimsu.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Himavante pabbate Rakkhitatale sannipatitvā āyasmato Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesuṃ: āgacchatu Nāgaseno, dassanakāmā mayaṃ Nāgasena - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno dūtassa vacanaṃ sutvā Asokārāme antarahito Himavante pabbate Rakkhitatale koṭisatānaṃ arahantaṃ purato pāturahosi. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avocuṃ: Eso kho Nāgasena Milindo rājā bhikkhusanghaṃ vihettheti vādaṭṭhivādena pañhapucchāya; sādhu Nāgasena, gaccha tvaṃ Milindaṃ

²⁰ apphotesuṃ ABCD. ²¹ mandārapupphāni C.

rājānaṃ damehīti. — Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyūṃ sabbaṃ - taṃ vissajjetvā sampadālessāmi, gacchatha vo bhante asambhītā Sāgalanagaran - ti. — Atha kho therā bhikkhū Sāgalanagaraṃ kāsāvapajjotaṃ isivā-taparivātaṃ akāṃsu.

Tena kho pana samayena āyasmā Āyupālo Sankheyyapariveṇe paṭivasati. Atha kho Milindo rājā amacce etad - avoca: Ramanīyā vata bho dosinā ratti, kaṇ - nu khv - ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasankameyyāma sākacchāya pañhapucchanāya, ko mayā saddhiṃ salla-pitūṃ ussahati kankhaṃ paṭivinetuṃ - ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocuṃ: Atthi mahārāja Āyupālo nāma thero tepitako bahussuto āga-tāgamo, so etarahi Sankheyyapariveṇe paṭivasati, gaccha tvāṃ mahārāja, āyasmantaṃ Āyupālaṃ pañhaṃ pucchassūti. — Tena hi bhāṇe bhadantassa ārocethāti. -- Atha kho nemittiko āyasmato Āyupālassa santike dūtaṃ pāhesi: rājā bhante Milindo āyasmantaṃ Āyupālaṃ dassana-kāmo ti. Āyasinā pi kho Āyupālo evaṃ - āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo rājā pañcamatthehi Yonakasatehi parivuto rathavaram - āruya yena Sankheyyapariveṇaṃ yen' āyasmā Āyupālo ten' upasankami, upasankamitvā āyasmatā Āyupālena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālaṃ etad - avoca: Kimatthiyā bhante Āyupāla tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho ti. — Thero āha: Dhammacariyasamacariyatthā kho mahārāja pabbajjā ti. — Atthi pana bhante koci gihī pi dhammacārī samacārī ti. — Āma mahārāja, atthi gihī pi dhammacārī samacārī. Bhagavati kho mahārāja Bārāṇa-

⁹ kinu CDM. ¹⁸ nemittako DM. ³² bhagavatā ABCD.

siyam Isipatane migadāye dhammacakkaṃ pavattente aṭṭhārasannaṃ brahmakotīnaṃ dhammābhisamayo ahoṣi, devatānaṃ pana dhammābhisamayo gaṇanapathaṃ vīti-vatto; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā. Puna ca paraṃ mahārāja Bhagavatā Mahāsamayasuttante desiyamāne, Mahāmangalasuttante desiyamāne, Samacittapariyāyasuttante desiyamāne, Rāhulovādasuttante desiyamāne, Parābhavasuttante desiyamāne gaṇanapathaṃ - atītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā ti. — Tena hi bhante Āyupāla niratthikā tumhākaṃ pabbajjā, pubbe katassa pāpakammasa nissandena samaṇā Sakyaputtiyā pabbajanti dhutangāni ca pariharanti. Ye kho te bhante Āyupāla bhikkhū ekāsanikā nūna te pubbe paresaṃ bhogahārakā corā, te paresaṃ bhoge acchinditvā tassa kammassa nissandena etarahi ekāsanikā bhavanti, na labhanti kālena kālaṃ paribhuñjitum, na - tthi tesāṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū abbhokāsikā nūna te pubbe gāmaghātakā corā, te paresaṃ gehāni vināsetvā tassa kammassa nissandena etarahi abbhokāsikā bhavanti, na labhanti senāsanāni paribhuñjitum, na - tthi tesāṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū nesajjikā nūna te pubbe panthadūsakā corā, te panthike jane gahetvā bandhitvā nisīdāpetvā tassa kammassa nissandena etarahi nesajjikā bhavanti, na labhanti seyyaṃ kappetum, na - tthi tesāṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ - ti āha.

Evam vutte āyasmā Āyupālo tuṇhī ahoṣi, na kiñci paṭibhāsi. Atha kho pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocuṃ: Paṇḍito mahārāja thero, api ca kho avisārado na kiñci paṭibhāsatīti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālaṃ tuṇhībhūtaṃ disvā appoṭhetvā

²¹ pana om. ABC. ²² appoṭhetvā C, appoṭhetvā AB.

ukkuṭṭhiṃ katvā Yonake etad - avoca: Tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na - tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kankhaṃ paṭivinetun - ti. Atha kho Milindassa rañño sabban - taṃ parisāṃ anuvilokentassa abhīte aman - kubhūte Yonake disvā etad - ahosi: nissamsayaṃ atthi maññe añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati, yen' ime Yonakā na mankubhūtā ti. Atha kho Milindo rājā Yonake etad - avoca: Atthi bhaṇe añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kankhaṃ paṭivinetun - ti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno samaṇa - gaṇaparivuto sanghī gaṇī gaṇācariyo ñāto yasassī sādhu - sammato bahujaṇassa paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo viññū vibhāvī vinīto visārado bahussuto tepiṭako vedagū pabhinna - buddhiṃ āgatāgamo pabhinna - paṭisambhido na - vangasatthusāsana - pariyattidharo pāramippatto jinava - cane dhammattha - desanā - paṭivedha - kusalo akkhaya - vicitra - paṭibhāno citrakathī kalyāṇavākkaraṇo durāsado duppasaho duruttaro durāvaraṇo dunnivārayo, sāgaro viya akkhobbho, girirājā viya niccalo, raṇaṇjaho tamonudo pabhankaro, mahākathī paragaṇigāṇa - mathano paratit - thiya - maddano, bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ rājūnaṃ rājamahāmattānaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito, lābhī cīvara - piṇḍapāta - senāsana - gilānappaccayabhesajja - parikkhārānaṃ lābhagga - yasagga - ppatto, buddhānaṃ viññūnaṃ sotāvadhānena samannāga - tānaṃ sandassento navangāṃ jinasāsana - ratanaṃ, upadi - santo dhammamaggāṃ, dhārento dhammapajjotaṃ, ussā - pente dhammayūpaṃ, yajanto dhammayāgaṃ, paggaṇ - hāpento dhammaddhajaṃ, ussāpento dhammaketuṃ, uppa - lāsento dhammasankhaṃ, āhananto dhammabheriṃ, nadanto

⁶ nissamsayaṃ kho atthi A. ²¹ raṇaṇjaho viya Bb. ²² paratitthiya - ppamaddano AC. ²⁸ uddisanto D, upadassento M. ²⁹ dhammakhaggāṃ AaBCD. ³⁰ uppalāpento ACD, upadassento M.

sihanādam, gajjanto indagajjitam, madhura-gira-gajjitena
 ñāṇavaravijjujāla-parivethitena karuṇājāla-bharitena ma-
 hatā dhammāmata-meghena sakalalokam - abhitappayanto,
 gāma-nigama-rājadhānīsu cārikam caramāno anupubbena
 Sāgalanagaram anuppatto hoti. Tatra sudam āyasmā
 Nāgaseno asītiyā bhikkhusahashehi saddhim Sankheyya-
 pariveṇe paṭivasati. Ten' āhu:

Bahussuto citrakathī nipuṇo ca visārado
 sāmāyiko ca kusalo paṭibhāne ca kovido.

Te ca tepitakā bhikkhū pañcanekāyikā pi ca
 catunekāyikā c' eva Nāgasenam purakkharum.

Gambhīrapañño medhāvī maggāmaggassa kovido
 uttamattham anuppatto Nāgaseno visārado

Tehi bhikkhūhi parivuto nipuṇehi saccavādihi
 caranto gāmanigamam Sāgalam upasankami.

Sankheyyapariveṇasmim Nāgaseno tadā vasi,
 katheti so manussehi pabbate kesarī yathā ti.

Atha kho Devamantiyo rājānam Milindam etad - avoca:
 Āgamehi tvaṃ mahārāja, āgamehi tvaṃ mahārāja, atthi
 mahārāja Nāgaseno nāma thero paṇḍito byatto medhāvī
 vinīto visārado bahussuto citrakathī kalyāṇapaṭibhāno,
 attha-dhamma-nirutti-paṭibhāna-paṭisambhidāsu pārami-
 patto, so etarahi Sankheyyapariveṇe paṭivasati, gaccha
 tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Nāgasenam pañham puc-
 chassu, ussahati so tayā saddhim sallapitum kankham
 paṭivinetun - ti. Atha kho Milindassa rañño sahasā Nā-
 gaseno ti saddam sutvā va ahud - eva bhayaṃ, ahud -
 eva chambhitattam, ahud - eva lomahamso. Atha kho
 Milindo rājā Devamantiyaṃ etad - avoca: Ussahati bho
 Nāgaseno bhikkhu mayā saddhim sallapitun - ti. — Ussa-
 hati mahārāja api Inda-Yama-Varuṇa-Kuvera-Pajāpati-

² -vijjulatāpari- A. ³ sakalam AC. ⁴ -dhānisu ABC.

Suyāma-Santusitalokapālehi pitupitāmahena Mahābrahmunā pi saddhim sallapitum, kimanga pana manussa-bhūtenāti. — Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad-avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa santike dūtaṃ pesehīti. Evaṃ devāti kho Devamantiyo āyasmato Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesi: rājā bhante Milindo āyasmantaṃ dassanakāmo ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno evam-āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Yonakasatehi parivuto rathavaram-āruya mahatā balakāyena saddhim yena Sankheyyapari-veṇaṃ yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno asītiyā bhikkhusahashehi saddhim maṇḍalamāle nisinno hoti. Addasā kho Milindo rājā āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūrato va, disvāna Devamantiyaṃ etad-avoca: Kass' esā Devamantiya mahatī parisā ti. — Āyasmato kho mahā-rāja Nāgasenassa parisā ti. — Atha kho Milindassa rañño āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūrato va disvā ahud-eva bhayaṃ, ahud-eva chambhitattā, ahud-eva lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā, khaggaparivārīto viya gajo, garuḷaparivārīto viya nāgo, ajagaraparivārīto viya kotthuko, mahisaparivārīto viya accho, nāgānubaddho viya maṇḍūko, saddulānubaddho viya migo, ahigunṭhika-samāgato viya pannago, majjārasamāgato viya unduro, bhūtavejjasamāgato viya pisāco, Rāhumukhagato viya cando, pannago viya peḷantaragato, sakūṇo viya pañja-rantaragato, maccho viya jālantaragato, vāḷavanam-anup-pavitṭho viya puriso, Vessavaṇāparādhiko viya yakkho, parikkhīṇāyuko viya devaputto, bhīto ubbiggo utrasto samviggo lomahaṭṭhajāto vimano dummano bhantacitto vipariṇatamānaso: mā maṃ ayaṃ jano paribhavīti dhiṃ upatṭhapetvā Devamantiyaṃ etad-avoca: Mā kho tvaṃ

¹⁰ mahatā ca AC. ¹¹ -sahasena all. ¹² maṇḍuko CM. ¹³ -mukhogato B.

Devamantiya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ mayhaṃ ācikkhey-
yāsi, anakkhātāñ - ñevāhaṃ Nāgasenaṃ jānissāmīti. —
Sādhū mahārāja, tvañ - ñeva jānāhīti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno tassā
bhikkhuparisāya purato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ
navakataro hoti, pacchato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ
buddhataro. Atha kho Milindo rājā sabban - taṃ bhik-
khusanghaṃ purato ca pacchato ca majjhato ca anuvilo-
kento addasā kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va
bhikkhusanghassa majjhe nisinnaṃ, kesarasīhaṃ viya
vigatabhayabheravaṃ vigatalomahaṃsaṃ vigatabhayasā-
rajjāṃ, disvāna ākāren' eva aññāsī: eso kho ettha Nā-
gaseno ti. Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad -
avoca: Eso kho Devamantiya āyasmā Nāgaseno ti. —
Āma mahārāja, eso kho Nāgaseno, suṭṭhu kho tvaṃ ma-
hārāja Nāgasenaṃ aññāsīti. — Tato rājā tuṭṭho ahosi:
anakkhāto va mayā Nāgaseno aññāto ti. Atha kho Mi-
lindassa rañño āyasmantaṃ Nāgasenaṃ disvā va ahud -
eva bhayaṃ, ahud - eva chambhitattaṃ, ahud - eva loma-
haṃso. Ten' āhu:

Carāṇena c' eva sampannaṃ, sudantaṃ uttame dame,
disvā rājā Nāgasenaṃ idaṃ vacanaṃ - abravi:

Kathikā mayā bahū diṭṭhā, sākacchā osaṭṭā bahū,
na tādisaṃ bhayaṃ āsi ajja tāso yathā mama.

Nissaṃsayāṃ parājayo mama ajja bhavissati,
jayo ca Nāgasenassa, yathā cittaṃ na saṇṭhitaṃ - ti.

Bāhirakathā niṭṭhitā.

¹⁴ eso kho mahārāja Nāgaseno BC. ²² abruvī AC. ²⁶ jayo va AC.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmatā Nāgasenena saddhim sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Āyasmā pi kho Nāgaseno paṭisammodi, yen' eva rañño Milindassa cittaṃ ārādhesi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Kathaṃ - bhaddanto ñāyati, kinnāmo si bhante ti. — Nāgaseno ti kho ahaṃ mahārāja ñāyāmi, Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācaranti, api ca mātāpitaro nāmaṃ karonti Nāgaseno ti vā Sūraseno ti vā Vīraseno ti vā Sīhaseno ti vā, api ca kho mahārāja sankhā samañña paññatti vohāro nāmaṃ yad - idaṃ Nāgaseno ti, na h' ettha puggalo upalabbhatīti. — Atha kho Milindo rājā evaṃ - āha: Suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahasā ca bhikkhū, ayaṃ Nāgaseno evaṃ - āha: na h' ettha puggalo upalabbhatīti, kallaṇ - nu kho tad - abhinanditun - ti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Sace bhante Nāgasena puggalo nūpalabbhati, Ko carahi tumhākaṃ cīvara - piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccayabhesajja - parikkhāraṃ deti, ko taṃ paribhuñjati, ko sīlaṃ rakkhati, ko bhāvanam - anuyuñjati, ko magga - phala - nibbānaṃ sacchikaroti, ko paṇaṃ hanati, ko adinnaṃ ādiyati, ko kāmesu micchā carati, ko musā bhaṇati, ko majjaṃ pivati, ko pañcānantariyakammaṃ karoti; tasmā na - tthi kusalaṃ, na - tthi akusalaṃ, na - tthi kusalākusalānaṃ kammānaṃ kattā vā kāretā vā, na - tthi sukaṭadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko,

⁴ ten' eva AC. ¹⁰ Suraseno ABC. ²¹ bhāvanām - ABC.

sace bhante Nāgasena yo tumhe māreti na - tthi tassāpi pāṇātipāto, tumhākam - pi bhante Nāgasena na - tthi ācariyo na - tthi upajjhāyo na - tthi upasampadā; Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācarantīti yaṃ vadesi, katamo ettha Nāgaseno, kin - nu kho bhante kesā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Lomā Nāgaseno ti. — 'Na hi mahārājāti. — Nakhā — pe — dantā taco maṃsaṃ nahāru atṭhi atṭhimiñjā vakkāṃ hadayaṃ yakanāṃ kilomakāṃ pihakāṃ papphāsāṃ antaṃ antaḡuṇaṃ udariyaṃ karisaṃ pittaṃ semhaṃ pubbo lohitaṃ sedo' medo assu vasā kheḷo singhāṇikā lasikā muttaṃ matthake matthalungaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kin - nu kho bhante rūpaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Vedanā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Saññā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Sankhārā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante rūpa - vedanā - saññā - sankhāra - viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante aññatra rūpa - vedanā - saññā - sankhāra - viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Tam - ahaṃ bhante pucchanto pucchanto na passāmi Nāgasenaṃ, saddo yeva nu kho bhante Nāgaseno, ko pan' ettha Nāgaseno, alikaṃ tvaṃ bhante bhāsasi musāvādaṃ, na - tthi Nāgaseno ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etad - avoca: Tvaṃ kho si mahārāja khattiyasukhumālo accantasukhumālo, tassa te mahārāja majjhantikasamayaṃ tat - tāya bhūmiyā uṇhāya vālikāya kharā sakkhara - kaṭhala - vālikā madditvā pādena gacchantassa pādā rujanti, kāyo kilamati, cittaṃ upahaññati, dukkhasahagataṃ kāyaviññā - ñaṃ uppajjati, kin - nu tvaṃ pāden' āgato si udāhu vā - hanenāti. — Nāhaṃ bhante pāden' āgacchāmi, rathenā -

⁶ nahārū B. ⁸ atṭhi A. ¹² -lungantīti N. ABC. ²⁸ vālu - A. either time.
²⁹ pāden' āg - AC.

ham āgato 'smīti. — Sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehi, kin - nu kho mahārāja īsā ratho ti. — Na hi bhante ti. — Akkho ratho ti. — Na hi bhante ti. — Cakkāni ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathapañjaram ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathadaṇḍako ratho ti. — Na hi bhante ti. — Yugam ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rasmiyo ratho ti. — Na hi bhante ti. — Patodalatṭhi ratho ti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja īsā-akkha-cakka-rathapañjara-rathadaṇḍa-yuga-rasmi-patodam ratho ti. — Na hi bhante ti. — Kim - pana mahārāja aññatra īsā-akkha-cakka-rathapañjara-rathadaṇḍa-yuga-rasmi-patodam ratho ti. — Na hi bhante ti. — Tam - aham mahārāja pucchanto pucchanto na passāmi ratham, saddo yeva nu kho mahārāja ratho, ko pan' ettha ratho, alikam tvaṃ mahārāja bhāsasi musāvadam, na - tthi ratho, tvaṃ si mahārāja sakala-Jambudīpe aggarājā, kassa pana tvaṃ bhāyitvā musā bhāsasi, sunantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Milindo rājā evam - āha: rathenāham āgato 'smīti: sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehīti vutto samāno ratham na sampādeti, kallaṇ - nu kho tad - abhinanditun - ti.

Evam vutte pañcasatā Yonakā āyasmato Nāgasenassa sādhu-kāram datvā Milindam rājanam etad - avocum: Idāni kho tvaṃ mahārāja sakkonto bhāsassūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Nāham bhante Nāgasena musā bhaṇāmi, īsaṇ - ca paṭicca akkhaṇ - ca paṭicca cakkāni ca paṭicca rathapañjaraṇ - ca paṭicca rathadaṇḍakaṇ - ca paṭicca ratho ti sankhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ pavattatīti. — Sādhu kho tvaṃ mahārāja ratham jānāsi, evam - eva kho mahārāja mayham - pi kese ca paṭicca lome ca paṭicca — pe —

⁷ ratharasmiyo AC. ¹⁷ bhāsitvā BC.

matthalungañ - ca paṭicca rūpañ - ca paṭicca vedanañ - ca paṭicca saññāñ - ca paṭicca sankhāre ca paṭicca viññānañ - ca paṭicca Nāgaseno ti sankhā samaññā paññatti vo-hāro nāmamattam pavattati, paramatthato pan' ettha puggalo nūpalabbhati. Bhāsitam - p' etam mahārāja Vajirāya bhikkhuniyā Bhagavato sammukhā:

Yathā hi angasambhārā hoti saddo ratho iti,
evam khandhesu santesu hoti satto ti sammutīti. —

Acchariyam bhante Nāgasena, abbhutam bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni, yadi Buddho tiṭṭheyya sādhu karam dadeyya, sādhu sādhu Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni.

Kativasso si tvaṃ bhante Nāgasenāti. — Sattavasso 'ham mahārājāti. — Ke te bhante satta, tvaṃ vā satta gaṇanā vā sattāti. — Tena kho pana samayena Milindassa rañño sabbābharanapatimaṇḍitassa alankatapaṭiyattassa paṭhaviyam chāyā dissati, udakamanike chāyā dissati. Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindam rājānam etad - avoca: Ayaṃ te mahārāja chāyā paṭhaviyam udakamanike ca dissati, kim - pana mahārāja tvaṃ vā rājā chāyā vā rājā ti. — Aham bhante Nāgasena rājā, nāyam chāyā rājā, maṃ pana nissāya chāyā pavattatīti. — Evam - eva kho mahārāja vassānam gaṇanā sattāti, na panāham satta, maṃ pana nissāya satta pavattati chāyūpamam mahārājāti. — Acchariyam bhante Nāgasena, abbhutam bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitānīti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sallapissasi mayā sad-dhin - ti. — Sace tvaṃ mahārāja paṇḍitavādā sallapissasi sallapissāmi, sace pana rājavādā sallapissasi na sallapissāmīti. — Katham bhante Nāgasena paṇḍitā sallapantīti. — Paṇḍitānam kho mahārāja sallāpe āveṭhanam - pi kayirati, nibbeṭhanam - pi kayirati, niggaho pi kayirati,

paṭikammam - pi kayirati, viseso pi kayirati, paṭiviseso pi kayirati, na ca tena paṇḍitā kuppanti, evaṃ kho mahārāja paṇḍitā sallapantīti. — Kathaṃ pana bhante rājāno sallapantīti. — Rājāno kho mahārāja sallāpe ekaṃ vatthum paṭijānanti, yo taṃ vatthum vilometi tassa daṇḍaṃ ānāpenti; imassa daṇḍaṃ paṇethāti, evaṃ kho mahārāja rājāno sallapantīti. — Paṇḍitavādā 'haṃ bhante sallapissāmi no rājavadā, vissattho bhadanto sallapatu, yathā bhikkhunā vā sāmaṇerena vā upāsakena vā ārāmikena vā saddhiṃ sallapati evaṃ vissattho bhadanto sallapatu, mā bhāyatūti. — Suṭṭhu mahārājāti thero abbhanumodi. Rājā āha: Bhante Nāgasena, pucchissāmīti. — Puccha mahārājāti. — Pucchito si me bhante ti. — Vissajjitaṃ mahārājāti. — Kiṃ pana bhante tayā vissajjitaṃ - ti. — Kiṃ pana mahārāja tayā pucchitaṃ - ti.

Atha kho Milindassa rañño etad - ahosi: paṇḍito kho ayaṃ bhikkhu, paṭibalo mayā saddhiṃ sallapitum, bahu-kāni ca me ṭhānāni pucchitabbāni bhavissanti, yāva apucchitāni yeva tāni ṭhānāni bhavissanti atha suriyo atthaṃ gamissati, yaṃ - nūnāhaṃ sve antepure sallapeyyaṃ - ti. Atha kho rājā Devamantiyaṃ etad - avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa āroceyyāsi: sve antepure raññā saddhiṃ sallāpo bhavissatīti. Idaṃ vatvā Milindo rājā utṭhāy' āsanā therāṃ Nāgasenaṃ āpucchitvā assaṃ abhirūhitvā Nāgaseno Nāgaseno ti sajjhāyaṃ karonto pak-kāmi. Atha kho Devamantiyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Rājā bhante Milindo evaṃ - āha: sve antepure sallāpo bhavissatīti. Suṭṭhūti thero abbhanumodi. Atha kho tassā rattiyaṃ accayena Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca Sabbadinno ca yena Milindo rājā ten' upasankamiṃsu, upasankamitvā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocaṃ: Āgacchatī mahārāja bhadanto Nāgaseno

⁶ panethāti B.

ti. — Āma, āgacchatūti. — Kittakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Yattake bhikkhū icchatī tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Atha kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. Dutiyam - pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchatī tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Dutiyam - pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. Tatiyam - pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchatī tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Tatiyam - pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. — Sabbo panāyaṃ sakkāro paṭiyādito, ahaṃ bhaṇāmi: yattake bhikkhū icchatī tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti, ayaṃ bhaṇe Sabbadinno aññathā bhaṇati, kin - nu mayaṃ na paṭibalā bhikkhūnaṃ bhojanaṃ dātun - ti. — Evaṃ vutte Sabbadinno manku ahosi.

Atha kho Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankamimsu, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avocum: Rājā bhante Milindo evam - āha: yattake bhikkhū icchatī tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Atha kho āyasmā Nāgaseno pubbanhasamayāṃ nivāsetvā pattacīvaram - ādāya asītiyā bhikkhusahashehi saddhim Sāgalaṃ pāvisi. Atha kho Anantakāyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ nissāya gacchanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūmi Nāgaseno ti katam' ettha Nāgaseno ti. Thero āha: Ko pan' ettha Nāgaseno ti maññasīti. — Yo so bhante abbhantare - vāyo jīvo pavisati ca nikkhamati ca so Nāgaseno ti maññāmīti. — Yadi pan' eso vāto nikkhamitvā na paviseyya pavisitvā na nikkhameyya jīveyya nu kho so puriso ti. — Na hi

² yattakehi B throughout, C once; yattakehi bhikkhūhi M twice. ²⁶ ka-thamettha B. ²⁸ -vāyoso M; -vāvo B. ³⁰ pavisitvā vā na AC.

bhante ti. — Ye pan' ime sankhadhamakā sankham dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime vaṁsadhamakā vaṁsam dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime singadhamakā singam dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Atha kissa pana te na marantīti. — Nāham paṭibalo tayā vādinā saddhim salla-pitum, sādhu bhante, attham jappehīti. — N' eso jīvo, assāsa-passāsā nām' ete kāyasankhārā ti thero Abhidhammakatham akāsi. Atha Anantakāyo upāsakattam paṭivedesi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Milindassa rañño nivesanam ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ saparisaṁ paṇītena khādaniyena bhojaniyena sabatthā santappetvā sampavāretvā ekamekaṁ bhikkhum ekamekena dussayugena acchādetvā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ ticivarena acchādetvā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etad - avoca: Bhante Nāgasena, dasahi bhikkhūhi saddhim idha nisīdatha, avasesā gacchantūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ bhuttāvim onītapattapānim viditvā aññataram nīcam āsanam gahetvā ekamantaṁ nisīdi. Ekamantaṁ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etad - avoca: Bhante Nāgasena, kimhi hoti kathāsallāpo ti. — Atthena mayam mahārāja atthikā, atthe hotu kathāsallāpo ti.

Rājā āha: Kimatthiyā bhante Nāgasena tumbhākaṁ pabbajjā, ko ca tumbhākaṁ paramattho ti. — Thero āha: Kin - ti mahārāja idam dukkham nirujjheyya aññañ - ca dukkham na uppajjeyyāti etadatthā mahārāja ambhākaṁ pabbajjā, anupādā' parinibbānam kho pana ambhākaṁ paramattho ti. — Kim - pana bhante Nāgasena sabbe

³⁰ etadatthāya AM.

etadatthāya pabbajantīti. — Na hi mahārāja, keci etadatthāya pabbajanti, keci rājābhiniṭā pabbajanti, keci corābhiniṭā pabbajanti, keci iṇaṭṭā pabbajanti, keci ājīvikatthāya pabbajanti; ye pana sammā pabbajanti te etadatthāya pabbajantīti. — Tvaṃ pana bhante etadatthāya pabbajito sīti. — Ahaṃ kho mahārāja daharako santo pabbajito, na jānāmi: iman-nām-atthāya pabbajāmīti, api ca kho me evaṃ ahosi: paṇḍitā ime samaṇā Sakyaputtiyā, te maṃ sikkhāpessantīti, svāhaṃ tehi sikkhāpito jānāmi ca passāmi ca: imassa nām' atthāya pabbajjā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci mato na paṭisandahatīti. — Thero āha: Koci paṭisandahati, koci na paṭisandahatīti. — Ko paṭisandahati, ko na paṭisandahatīti. — Sakkilesa mahārāja paṭisandahati, nikkilesa na paṭisandahatīti. — Tvaṃ pana bhante paṭisandahissasīti. — Sace mahārāja saupādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati nanu so yoniso manasikārena na paṭisandahatīti. — Yoniso ca mahārāja manasikārena paññāya ca aññehi ca kusalehi dhammehīti. — Nanu bhante yoniso manasikāro yeva paññā ti. — Na hi mahārāja, añño manasikāro aññā paññā; imesaṃ kho mahārāja aj-eḷaka-go-mahisa-oṭṭhagadrabhānam-pi manasikāro atthi, paññā pana tesam na-tthīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kimlakkhaṇo bhante manasikāro, kimlakkhaṇā paññā ti. — Ūhanalakkhaṇo kho mahārāja manasikāro, chedanalakkhaṇā paññā ti. — Kathaṃ ūhanalakkhaṇo manasikāro, kathaṃ chedanalakkhaṇā paññā; opammaṃ karohīti. — Jānāsi tvaṃ mahārāja yavalāvake

²⁵ paññā ti all.

ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Kathaṃ mahārāja yavalāvakā yavaṃ lunantīti. — Vāmena bhante hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena dāttaṃ gahetvā dāttena chindantīti. — Yathā mahārāja yavalāvako vāmena hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena dāttaṃ gahetvā dāttena chindati, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro manasikārena mānasaṃ gahetvā paññāya kilese chindati. Evaṃ kho mahārāja ūhanalakhaṇo manasikāro, evaṃ chedanalakkaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: aññehi ca kusalehi dhammehīti, katame te kusalā dhammā ti. — Sīlaṃ mahārāja saddhā viriyaṃ sati samādhi, ime te kusalā dhammā ti. — Kimlakkaṇaṃ bhante sīlaṃ - ti. — Patitṭhānalakkaṇaṃ mahārāja sīlaṃ sabbesaṃ kusalanāṃ dhammānaṃ: indriya-bala-bojjhanga-magga-sati-paṭṭhāna - sammappadhāna - iddhipāda - jhāna-vimokha-samādhi-samāpattīnaṃ sīlaṃ patitṭhā, sīle patitṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci bijagāma-bhūtagāmā vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjanti sabbe te paṭhaviṃ nissāya paṭhaviyaṃ patitṭhāya evaṃ - ete bija-gāma-bhūtagāmā vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjanti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ

² yavalāya- M in both places. ³ dattaṃ BM (only here).

paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhaki nagaraṃ māpetukāmo paṭhamam nagaraṭṭhānaṃ sodhāpetvā khāṇukaṇṭakaṃ apakaḍḍhāpetvā samaṃ kārāpetvā tato aparabhāge vīthi-catukka-singhātakādi-paricchadena vibhajitvā nagaraṃ māpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja langhako sippaṃ dassetukāmo paṭhaviṃ khaṇāpetvā sakkhara-kāṭhalakaṃ apakaḍḍhāpetvā bhūmiṃ samaṃ kārāpetvā mudukāya bhūmiyā sippaṃ dasseti, evaṃ - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Sīle patitṭhāya naro sapañño
cittaṃ paññaṃ - ca bhāvayaṃ
ātāpī nipako bhikkhu
so imaṃ vijaṭṭhaye jaṭan - ti.

Ayaṃ patitṭhā dharanī va pāṇinaṃ,
idaṃ - ca mūlaṃ kusalābhivuddhiyā,
mukhaṃ - c' idaṃ sabbajinānusāsane
yo sīlakhandho varapātimokkhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā saddhā ti. — Sampasādanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampakhandanalakkhaṇā cāti. — Kathaṃ - bhante sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Saddhā kho mahārāja uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti

² -vaḍḍhaki ACM. ⁴ kārētvā AC. ¹⁵ bhāsitaṃ etaṃ M throughout.
¹⁹ ātāpī all. ²⁴ sīlakhandho AC.

acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evaṃ kho mahārāja sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rājā cakkavattī caturanginiyā senāya saddhiṃ addhānamaggaṇapaṭipanno parittaṃ udakaṃ tareyya, taṃ udakaṃ hatthīhi ca assehi ca rathehi ca pattīhi ca khubbitaṃ bhavēyya āvilāṃ lūlitaṃ kalalībhūtaṃ, uttiṇṇo ca rājā cakkavattī manusse āṇāpeyya: pāṇīyaṃ bhaṇe āharatha, pivissāmīti, rañño udakappasādako maṇi bhavēyya, evaṃ devāti kho te manussā rañño cakkavattissa paṭissutvā taṃ udakappasādakaṃ maṇiṃ udaye pakkhipēyyuṃ, tasmīṃ udaye pakkhittamatte sankha-sevālaṇakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, acchambhavēyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, tato rañño cakkavattissa pāṇīyaṃ upanāmeyyuṃ: pivatu devo pāṇīyaṃ - ti. Yathā mahārāja udakaṃ evaṃ cittaṃ datṭhabbaṃ, yathā te manussā evaṃ yogāvacaro datṭhabbo, yathā sankha-sevālaṇakaṃ kaddamo ca evaṃ kilesā datṭhabbā, yathā udakappasādako maṇi evaṃ saddhā datṭhabbā, yathā udakappasādake maṇimhi udaye pakkhittamatte sankha-sevālaṇakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, acchambhavēyya udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ, evaṃ - eva kho mahārāja saddhā uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilāṃ. Evaṃ kho mahārāja sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Kathambhante sampakkhandanalakkhaṇā saddhā ti. — Yathā mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpattiphale vā sakadāgāmiphale vā anāgāmiphale vā arahatte vā sampakkhandati, yogaṃ karoti appattassa pattiyā anadhiḡatassa adhiḡamāya asacchikatassa sacchikiriyāya, evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja uparipabbate

² cakkavatti all.

mahāmegho abhippavasseyya, taṃ udakaṃ yathāninnaṃ pavattamānaṃ pabbata-kandara-padara-sākhā paripūretvā nadiṃ paripūreyya, sā ubhato kūlāni samvissandantī gaccheyya, atha mahājanakāyo āgantvā tassā nadiyā uttānataṃ vā gambhīrataṃ vā ajānanto bhīto vitthato tīre tiṭṭheyya, ath' aññataro puriso āgantvā attano thāmañ-ca balañ-ca sampassanto gālhaṃ kacchaṃ bandhitvā pak-khanditvā tareyya, taṃ tinnaṃ passitvā mahājanakāyo pi tareyya, evaṃ-eva kho mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpatti-phale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati, yogaṃ karoti appattassa pattiyaṃ anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkhaṇā saddhā. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā Saṃyuttanikāyavare:

Saddhāya taratī oghaṃ, appamādena aṇṇavaṃ,
viriyena dukkhaṃ acceti, paññāya parisujjhatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇaṃ viriyaṃ - ti.
— Upatthambhanalakkhaṇaṃ mahārāja viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso gehe patante aññena 'dārunā upatthambheyya, upatthambhitaṃ santaṃ evaṃ-taṃ gehaṃ na pateyya, evaṃ-eva kho mahārāja upatthambhanalakkhaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittakaṃ senaṃ mahatī senā bhañjeyya, tato rājā aññamaññaṃ anusāreyya anupeseyya, tāya saddhiṃ parittakā senā mahatiṃ senaṃ bhañjeyya, evaṃ-eva kho mahārāja upatthambhanalakkhaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti.

³ -danti all.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Viriyavā kho bhikkhave ariyasāvako akusalam pajahati kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati anavajjam bhāveti, suddham - attānam pariharatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā satīti. — Apilāpanalakkhaṇā mahārāja sati upagaṇhanalakkhaṇā cāti. — Katham - bhante apilāpanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajjahīnappañīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhangā, ayaṃ ariyo aṭṭhangiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja raṇṇo cakkavattissa bhaṇḍāgāriko rājānam cakkavattim sāyapātaṃ yasaṃ sarāpeti: ettakā deva te hatthī, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā pattī, ettakaṃ hiraṇṇaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sāpateyyaṃ, taṃ devo saratūti raṇṇo sāpateyyaṃ apilāpeti, evam - eva kho mahārāja sati uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajjahīnappañīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhangā, ayaṃ ariyo aṭṭhangiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati na bhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Katham - bhante upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime

dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti hite dhamme upagaṇhāti, anupakāre dhamme apanudeti upakāre dhamme upagaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa pariṇāyakaratanam rañño hitāhite jānāti: ime rañño hitā ime ahitā, ime upakārā ime anupakārā ti, tato ahite apanudeti hite upagaṇhāti, anupakāre apanudeti upakāre upagaṇhāti, evam - eva kho mahārāja sati uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti hite dhamme upagaṇhāti, anupakāre dhamme apanudeti upakāre dhamme upagaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upagaṇhanalakkhaṇā, sati. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Satiṃ - ca kvāham bhikkhave sabbatthikaṃ vadāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo samādhīti. — Pamukhalakkhaṇo mahārāja samādhī, ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇa samādhipabbhārā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kūtāgārassa yā kāci gopānasiyo sabbā tā kūtāgamā honti kūtāninnā kūtāsamosaṇā, kūtā tāsāṃ aggam - akkhāyati, evam - eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhipabbhārā ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci rājā catu-ranginiyā senāya saddhiṃ sangāmaṃ otareyya, sabbā va senā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, tappamukhā bhavēyyuṃ tanninnā tapponā tappabbhārā, taṃ yeva anupariyāyeyyuṃ, evam - eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā samādhininnā samā-

² anupadeti A throughout, B four times.

dhipoṇā samādhipabbhārā. Evaṃ kho mahārāja pamukhalakkhaṇo samādhi. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Samādhim - bhikkhave bhāvētha, samāhito yathābhūtaṃ pajānātīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇā paññā ti. — Pubbe kho mahārāja mayā vuttaṃ: chedanalakkhaṇā paññā ti, api ca obhāsanalakkhaṇā pi paññā ti. — Katham - bhante obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Paññā mahārāja uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, nāṇālokaṃ vidaṃseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacaro aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā sammappaññāya passatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso andhakāre gehe padīpaṃ paveseyya, pavitṭho padīpo andhakāraṃ vidhameti, obhāsaṃ janeti, ālokaṃ vidaṃseti, rūpāni pākaṭāni karoti, evam - eva kho mahārāja paññā uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjjobhāsaṃ janeti, nāṇālokaṃ vidaṃseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacaro aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā sammappaññāya passati. Evaṃ kho mahārāja obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentīti. — Āma mahārāja, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādenti: kilese hanantīti. — Katham - bhante ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādenti: kilese hananti, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja senā nānā santā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, ekaṃ atthaṃ abhinipphādenti: sangāme parasenaṃ abhivijjanti, evam - eva kho mahārāja ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādenti: kilese hanantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Paṭhamo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati so eva so udāhu añño ti. — Thero āha: Na ca so na ca añño ti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: yadā tvaṃ daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi so yeva tvaṃ etarahi mahanto ti. — Na hi bhante, añño so daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, añño ahaṃ etarahi mahanto ti. — Evaṃ sante kho mahārāja mātā ti pi na bhavissati, pitā ti pi na bhavissati, ācariyo ti pi na bhavissati, sippavā ti pi na bhavissati, sīlavā ti pi na bhavissati, paññāvā ti pi na bhavissati, kin-nu kho mahārāja aññā eva kalalassa mātā, aññā abbudassa mātā, aññā pesiyā mātā, aññā ghanassa mātā, aññā khuddakassa mātā, aññā mahantassa mātā, añño sippaṃ sikkhati, añño sikkhito bhavati, añño pāpakammaṃ karoti, aññassa hatthapādā chijjantīti. — Na hi bhante, tvaṃ pana bhante evaṃ vutte kim vadeyyāsīti. — Thero āha: Ahañ-ñeva kho mahārāja daharo ahosiṃ taruṇo mando uttānaseyyako, ahañ-ñeva etarahi mahanto, imañ-ñeva kāyaṃ nissāya sabbe te ekasangahītā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso padīpaṃ padīpeyya, kim so sabbarattim dīpeyyāti. — Āma bhante, sabbarattim dīpeyyāti. — Kin-nu kho mahārāja yā purime yāme acci sā majjhime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Yā majjhime yāme acci sā pacchime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Kin-nu kho mahārāja añño so ahosi purime yāme padīpo, añño majjhime yāme padīpo, añño pacchime yāme padīpo ti. — Na hi bhante, taṃ yeva nissāya sabbarattim padīpito ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāṇasangahaṃ gacchatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja

¹⁰ paññāvā AM.

khīraṃ duyhamānaṃ kālantarena dadhi parivatteyya, dadhito navanītaṃ, navanītato ghaṭaṃ parivatteyya, yo nu kho mahārāja evaṃ vadeyya: yaṃ yeva khīraṃ taṃ yeva dadhi taṃ yeva navanītaṃ taṃ yeva ghaṭaṃ - ti, sammā nu kho so mahārāja vadamāno vadeyyāti. — Na hi bhante, taṃ yeva nissāya sambhūtaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāṇasangahaṃ gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Āma mahārāja, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Kathaṃ - bhante jānātīti. -- Yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko kasitvā ca vapitvā ca dhaññāgāraṃ paripūreyya, so aparena samayena n' eva kaseyya na vapeyya, yathāsambhataṃ - ca dhaññaṃ paribhuñjeyya vā vissajjeyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya, jāneyya so mahārāja kassako gahapatiko: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. -- Kathaṃ jāneyyāti. — Yo hetu yo paccayo dhaññāgārassa paripūranāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jāneyya: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Evam - eva kho mahārāja yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. -- Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Āma mahārāja, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Kim - bhante

²⁰ jānāti ABC. ²² paripūressati ABC; -rayissati M. ²⁴ jānāti all.

²⁵ paripūressati ABC.

yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Āma mahārāja, yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Yassa pana bhante tañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā uppannā kiṃ sammuyheyya so udāhu na sammuyheyyāti. — Katthaci mahārāja sammuyheyya, katthaci na sammuyheyyāti. — Kuhiṃ bhante sammuyheyya, kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Añ-ñātapubbesu vā mahārāja sippatṭhānesu agatapubbāya vā disāya assutapubbāya vā nāmapaññattiyā sammuyheyyāti. — Kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Yaṃ kho pana mahārāja tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, tahiṃ na sammuyheyyāti. — Moho pan'assa bhante kuhiṃ gacchatīti. — Moho kho mahārāja ñāṇe uppannamatte tatth'eva nirujjhatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso andhakāre gehe padīpaṃ āropeyya, tato andhakāro nirujjheyya āloko pātubhaveyya, evam-eva kho mahārāja ñāṇe uppannamatte moho tatth'eva nirujjhatīti. — Paññā pana bhante kuhiṃ gacchatīti. — Paññā pi kho mahārāja sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ pan'etaṃ brūsi: paññā sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso rattim lekhaṃ pesetukāmo lekhakaṃ pakkosāpetvā padīpaṃ āropetvā lekhaṃ likhāpeyya, likhite pana lekhe padīpaṃ vijjhāpeyya, vijjhāpīte pi padīpe lekhaṃ na vinasseyya, evam-eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puratthimesu ja-

¹⁹ sakiccaṃ M throughout. ²⁷ vijjhap- ABC throughout.

napadesu manussā anugharam pañca pañca udakaghaṭa-
kāni ṭhamenti ālimpanam vijjhāpetum, ghare paditte tāni
pañca udakaghaṭakāni gharass' upari khipanti, tato aggi
vijjhāyati, kin - nu kho mahārāja tesaṃ manussānam evaṃ
hoti: puna tehi ghaṭehi ghaṭakiccam karissāmāti. — Na
hi bhante: alam tehi ghaṭehi, kim tehi ghaṭehīti. — Yathā
mahārāja pañca udakaghaṭakāni evaṃ pañc' indriyāni
datṭhabbāni: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyam, yathā te manussā evaṃ
yogāvacaro datṭhabbo, yathā aggi evaṃ kilesā datṭhabbā,
yathā pañcahi udakaghaṭakehi aggi vijjhāpiyati evaṃ
pañcindriyehi kilesā vijjhāpiyanti, vijjhāpitā pi kilesā na
puna sambhavanti, evaṃ - eva kho mahārāja paññā sa-
kiccayam katvā tatth' eva nirujjhati, yam - pana tāya
paññāya kataṃ: aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti
vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja vejjo pañca mūlabhesajjāni gahetvā gilā-
nakam upasankamitvā tāni pañca mūlabhesajjāni pimsitvā
gilānakam pāyeyya, tehi ca dosā niddhameyyum, kin - nu
kho mahārāja tassa vejassa evaṃ hoti: puna tehi mūla-
bhesajjehi bhesajjakiccam karissāmāti. — Na hi bhante:
alan - tehi mūlabhesajjehi, kin - tehi mūlabhesajjehīti. —
Yathā mahārāja pañca mūlabhesajjāni evaṃ pañc' indri-
yāni datṭhabbāni: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyam, yathā vejjo evaṃ yogāva-
caro datṭhabbo, yathā byādhi evaṃ kilesā datṭhabbā,
yathā byādhito puriso evaṃ putthujjano datṭhabbo, yathā
pañcamūlabhesajjehi gilānassa dosā niddhantā, dose nid-
dhante gilāno arogo hoti, evaṃ pañcindriyehi kilesā nid-
dhamiṃyanti, niddhamitā ca kilesā na puna sambhavanti,
evaṃ - eva kho mahārāja paññā sakiccayam katvā tatth'
eva nirujjhati, yam pana tāya paññāya kataṃ: aniccan - ti

⁵ ghaṭehi kiccam BM. ²⁹ ārogo AC.

vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, tam na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja sangā-māvacaro yodho pañca kaṇḍāni gahetvā sangāmaṃ ota-reyya parasenaṃ vijetum, so sangāmagato tāni pañca kaṇḍāni khipeyya, tehi ca parasenā bhijjeyya, kin - nu kho mahārāja tassa sangāmāvacarassa yodhassa evaṃ hoti: puna tehi kaṇḍehi kaṇḍakiccaṃ karissāmīti. — Na hi bhante: alan - tehi kaṇḍehi, kin - tehi kaṇḍehīti. — Yathā mahārāja pañca kaṇḍāni evaṃ pañc' indriyāni datṭhabbāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā sangāmāvacaro yodho evaṃ yogāvacaro datṭhabbo, yathā parasenā evaṃ kilesā datṭhabbā, yathā pañcahi kaṇḍehi parasenā bhijjati evaṃ pañcindriyehi kilesā bhijjanti, bhaggā ca kilesā na puna sambhavanti, evaṃ - eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth' eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya katam: aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, tam na nirujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati vedeti so kañci dukkhaṃ vedanan - ti. — Thero āha: Kañci vedeti, kañci na vedetīti. — Kaṃ vedeti, kaṃ na vedetīti. — Kāyikaṃ mahārāja vedanaṃ vedeti, cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Katham - bhante kāyikaṃ vedanaṃ vedeti, katham cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Yo hetu yo paccayo kāyikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa anuparamā kāyikaṃ dukkhavedanaṃ vedeti, yo hetu yo paccayo cetasikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa uparamā cetasikaṃ dukkhavedanaṃ na vedeti. Bhasitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So ekaṃ vedanaṃ vedeti: kāyikaṃ, na cetasikan - ti. — Bhante Nāgasena, yo so dukkhavedanaṃ vedeti kasmā so na parinibbāyatīti. — Na - tthi mahārāja arahato anumayo vā paṭigho vā, na ca arahanto apakkaṃ pāṭenti, paripākaṃ āgamenti paṇḍitā. Bhā-

sitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena Dhamma-senāpatinā :

Nābhinandāmi maraṇaṃ, vābhinandāmi jīvitam,
kālaṃ - ca patikankhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitam,
kālaṃ - ca patikankhāmi sampajāno patissato ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sukhā vedanā kusalā vā akusalā vā abyākatā vā ti. — Siyā mahārāja kusalā, siyā akusalā, siyā abyākatā ti. — Yadi bhante kusalā na dukkhā, yadi dukkhā na kusalā, kusalam dukkhan - ti na uppajjati. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha purisassa hatthe tattaṃ ayogaḷaṃ nikkhipeyya, dutiye hatthe sītaṃ himapiṇḍaṃ nikkhipeyya, kin - nu kho mahārāja ubho pi te daheyyun - ti. — Āma bhante, ubho pi te daheyyun - ti. — Kin - nu kho te mahārāja ubho pi uṇhā ti. — Na hi bhante ti. — Kim - pana te mahārāja ubho pi sītalā ti. — Na hi bhante ti. — Ājānāhi niggaḥaṃ: yadi tattaṃ dahati, na ca te ubho pi uṇhā, tena na uppajjati, yadi sītaḷaṃ dahati, na ca te ubho pi sītalā, tena na uppajjati; kissa pana te mahārāja ubho pi dahanti, na ca te ubho pi uṇhā, na ca te ubho pi sītalā, ekaṃ uṇhaṃ ekaṃ sītaḷaṃ, ubho pi te dahantīti tena na uppajjati. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapitum, sādhu, atthaṃ jappeti. — Tato thero Abhidhamma-samyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Cha - y - imāni mahārāja gehanissitāni somanassāni cha nekkhammanissitāni somanassāni, cha gehanissitāni domanassāni cha nekkhammanissitāni domanassāni, cha gehanissitā upekkhā cha nekkhammanissitā upekkhā ti imāni

cha chakkāni, atītā pi chattimsavidhā vedanā, anāgatā pi chattimsavidhā vedanā, paccuppannā pi chattimsavidhā vedanā, tad - ekajjhaṃ abhisaññūhitvā abhisankhipitvā atṭhasataṃ vedanā hontīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ko paṭisandahatīti. — Thero āha: Nāmarūpaṃ kho mahārāja paṭisandahatīti. — Kim imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Na kho mahārāja imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati, iminā pana mahārāja nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Yadi bhante na imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati nanu so mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Thero āha: Yadi na paṭisandaheyya mutto bhaveyya pāpakehi kammehi, yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, taṃ - enaṃ ambasāmiko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva purisena mayhaṃ ambā avahaṭā ti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ deva imassa ambe avaharāmi, aññe te ambā ye iminā ropitā, aññe te ambā ye mayā avahaṭā, nāhaṃ daṇḍappatto ti, kin - nu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante ambaṃ apaccakkhāya pacchimena ambena so puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam - eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso aññatarassa purisassa sāliṃ avahareyya — pe — ucchuṃ avahareyya —

⁴ atṭhasatavedanā AM. ⁵ kim paṭis- M. ⁷ idaṃ M throughout. ⁹ so-bhanaṃ M throughout. ¹³ yadi pana paṭis- B. ²¹ ye om. ABC.

pe —, yathā mahārāja koci puriso hemantike kāle aggim
jaletvā visīvetvā avijjhāpetvā pakkameyya, atha kho so
aggi aññatarassa purisassa khettaṃ daheyya, tam - enaṃ
khettsāmiko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva puri-
sena mayhaṃ khettaṃ daḍḍhan - ti, so evaṃ vadeyya:
nāhaṃ deva imassa khettaṃ jhāpemi, añño so aggi yo
mayā avijjhāpito, añño so aggi yen' imassa khettaṃ daḍ-
ḍhaṃ, nāhaṃ daṇḍappatto ti, kin - nu kho so mahārāja
puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. — Āma bhante, daṇḍap-
patto bhavēyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so
evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante aggim apaccakkhāya pac-
chimena agginā so puriso daṇḍappatto bhavēyyāti. —
Evam - eva kho mahārāja imina nāmarūpena kammaṃ ka-
roti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ
nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi
kammeḥīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā ma-
hārāja kocid - eva puriso padīpaṃ ādāya mālaṃ abhirū-
hitvā bhuñjeyya, padīpo jhāyamāno tiṇaṃ jhāpeyya, tiṇaṃ
jhāyamānaṃ gharaṃ jhāpeyya, gharaṃ jhāyamānaṃ gā-
maṃ jhāpeyya, gāmajano taṃ purisaṃ gahetvā evaṃ va-
deyya: kissa tvaṃ bho purisa gāmaṃ jhāpesīti, so evaṃ
vadeyya: nāhaṃ bho gāmaṃ jhāpemi, añño so padīpaggi
yassāhaṃ ālokena bhuñjīm, añño so aggi yena gāmo jhā-
pito ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa
tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gāmajanassa
bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya,
api ca tato eva so aggi nibbatto ti. — Evam - eva kho
mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ
paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nib-
battaṃ, tasmā na mutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhiyyo
opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso
daharim dārikaṃ vāretvā sunkaṃ datvā pakkameyya, sā

² jāletvā AC. ²⁷ evaṃ ABC. ²⁸ mara- M throughout.

aparena samayena mahatī assa vayappattā, tato añño puriso sunkaṃ datvā vivāhaṃ kareyya, itaro āgantvā evaṃ vadeyya: kissa pana me tvaṃ ambho purisa bhariyaṃ nesīti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ tava bhariyaṃ nemi, aññā sā dārikā daharī taruṇī yā tayā vāritā ca dinna-sunkā ca, aññā 'yaṃ dārikā mahatī vayappattā mayā vāritā ca dinnasunkā cāti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Purimassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva sā mahatī nibbattā ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisaṇḍhismim nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso gopālakassa hatthato khīraghaṭaṃ kiñitvā tass' eva hatthe nikkhipitvā pakkameyya: sve gahetvā gamissāmīti, taṃ aparajju dadhi sampajjeyya, so āgantvā evaṃ vadeyya: dehi me khīraghaṭaṃ - ti, so dadhiṃ dasseyya, itaro evaṃ vadeyya: nāhaṃ tava hatthato dadhiṃ kiṇāmi, dehi me khīraghaṭaṃ - ti, so evaṃ vadeyya: ajānato te khīraṃ dadhi bhūtaṃ - ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gopālakassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisaṇḍhismim nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tvaṃ pana paṭisandahissasīti. — Alaṃ mahārāja, kin - tena pucchitena, nanu mayā paṭigacc' eva akkhātaṃ: sace mahārāja sa-upādāno

²¹ ajānanto M, ajānata B, ajānataṃ AC. ²² paṭikacceva M, paṭigaṇḍeva AC, and so all throughout.

bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikāraṃ kāreyya, rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmaguṇehi samappito samangibhūto paricareyya, so ce janassa āroceyya: na me rājā kiñci paṭikarotīti, kin-nu kho so mahārāja puriso yuttakārī bhaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja kin-te etena pucchitena, nanu mayā paṭigacc' eva akkhātāṃ: sace sa-upādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam-pan' etaṃ brūsi: nāmarūpan-ti, tattha katamaṃ nāmaṃ katamaṃ rūpan-ti. — Yaṃ tattha mahārāja oḷārikaṃ etaṃ rūpaṃ, ye tattha sukhunā cittacetasikā dhammā etaṃ nāmaṃ-ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena nāmaṃ yeva na paṭisandahati rūpaṃ yeva vā ti. — Aññamaññūpanissitā mahārāja ete dhammā, ekato va uppajantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā kalalaṃ na bhaveyya, aṇḍam-pi na bhaveyya, yañ-ca tattha kalalaṃ yañ-ca aṇḍaṃ ubho p' ete aññamaññanissitā, ekato va nesaṃ uppatti hoti, evam-eva kho mahārāja yadi tattha nāmaṃ na bhaveyya rūpaṃ-pi na bhaveyya, yañ-c' eva tattha nāmaṃ yañ-c' eva rūpaṃ ubho p' ete aññamaññanissitā, ekato va nesaṃ uppatti hoti; evam-etaṃ dīgham-ad-dhānaṃ sambhāvitā-ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam-pan' etaṃ brūsi: dīgham-addhānaṃ-ti, kim-etaṃ addhānaṃ nāmāti. — Atīto mahārāja addhā, anāgato addhā, paccuppanno addhā ti. — Kim-pana bhante addhā atthāti. — Koci mahārāja addhā atthi, koci na-tthāti. — Katamo pana bhante atthi,

³ kareyya M. ¹⁸ aññamaññāṇaṃ nissitā C.

katamo na - tthīti. — Ye te mahārāja sankhārā atītā vigatā niruddhā viparinatā so addhā na - tthi, ye dhammā vipākā ye ca vipākadhammadhammā ye ca aññatra paṭi-sandhim denti, so addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra uppannā so ca addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra anuppannā so addhā na - tthi, ye ca sattā parinibbutā so ca addhā na - tthi parinibbutattā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Dutiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atītassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, anāgatassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, paccuppannassa addhānassa kiṃ mūlaṃ - ti. — Atītassa ca mahārāja addhānassa anāgatassa ca addhānassa paccuppannassa ca addhānassa avijjā mūlaṃ, avijjāpaccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā salāyatanaṃ, salāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti; evaṃ - etassa kevalassa addhānassa purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam - pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso parittaṃ bijaṃ paṭhaviyaṃ nikkhipeyya, tato ankuro utthahitvā anupubbena vuddhiṃ virūlhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, tato pi

¹ vipākadhammā dhammā C. ² te ca aññatra all.

bījaṃ gahetvā puna ropeyya, tato pi ankuro utthahitvā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā aṇḍaṃ, aṇḍato kukkuṭi, kukkuṭiyā aṇḍaṃ-ti evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Thero paṭhavīyā cakkam ālikhitvā Milindaṃ rājānaṃ etad-avoca: Atthi mahārāja imassa cakkassa anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja imāni cakkāni vuttāni Bhagavatā: cakkhuṃ-ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññānaṃ, tiṇṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna cakkhum jāyati, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Sotaṇ-ca paṭicca sadde ca — pe — manaṇ-ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññānaṃ, tiṇṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna mano jāyati, evaṃ-etissā santatiyā atthi anto ti. — Na-tthi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, katamā ca sā purimā koṭīti. — Yo kho mahārāja atīto addhā esā purimā koṭīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, kim-pana bhante sabbā pi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kāci mahārāja paññāyati, kāci na paññāyatīti. — Katamā bhante paññāyati, katamā na paññāyatīti. — Ito pubbe mahārāja sabbena sabbam sabbathā sabbam avijjā nāhosīti esā purimā koṭi na paññāyati, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati esā purimā koṭi

paññāyatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati nanu taṃ ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchatīti. — Yadi mahārāja ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchati ubhato chinnaṃ sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sā pi sakkā vaḍḍhetun - ti. Nāhaṃ bhante etaṃ pucchāmi, koṭito sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sakkā vaḍḍhetun - ti. — Opammaṃ karohīti. — Thero tassa rukkhūpamaṃ akāsi: khandhā ca kevalassa dukkhakkhandhassa bijānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye jāyantīti. — Āma mahārāja, atthi sankhārā ye jāyantīti. — Katame te bhante ti. — Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja sati rūpesu ca cakkhuviññāṇaṃ hoti, cakkhuviññāṇe sati cakkhusamphasso hoti, cakkhusamphasse sati vedanā hoti, vedanāya sati taṇhā hoti, taṇhāya sati upādānaṃ hoti, upādāne sati bhavo hoti, bhavo sati jāti hoti, jātiyā sati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti, evaṃ - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja asati rūpesu ca asati cakkhuviññāṇaṃ na hoti, cakkhuviññāṇe asati cakkhusamphasso na hoti, cakkhusamphasse asati vedanā na hoti, vedanāya asati taṇhā na hoti, taṇhāya asati upādānaṃ na hoti, upādāne asati bhavo na hoti, bhavo asati jāti na hoti, jātiyā asati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā na honti, evaṃ - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye abhavantā jāyantīti. — Na - tthi mahārāja keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho mahārāja sankhārā jāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idaṃ gehaṃ abhavantāṃ jātāṃ yattha

³ chinnaṃ A. ⁴ Āma sā pi sakkā vaḍḍhetunti om. C.

tvaṃ nisinno sīti. — Na - tthi kiñci bhante idha abha-
 vantaṃ jātāṃ, bhavantaṃ yeva jātāṃ, imāni kho bhante
 dārūni vane ahesuṃ, ayaṇ - ca mattikā paṭhaviyaṃ ahosi,
 itthīnaṇ - ca purisānaṇ - ca tajjena vāyāmena evaṃ - idaṃ
 gehaṃ nibbattan - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja na - tthi
 keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva san-
 khārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā
 mahārāja ye keci bījagāma - bhūtagāmā paṭhaviyaṃ nik-
 khittā anupubbena vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjamānā
 pupphāni ca phalāni ca dadeyyuṃ na te rukkhā abhavantā
 jātā, bhavantā yeva te rukkhā jātā, evaṃ - eva' kho ma-
 hārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bha-
 vantā yeva [te] sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ
 karohīti. — Yathā mahārāja kumbhakāro paṭhaviyā mat-
 tikaṃ uddharitvā nānābhājanāni karoti, na tāni bhājanāni
 abhavantāni jātāni, bhavantāni yeva jātāni, evaṃ - eva
 kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jā-
 yanti, bhavantā yeva sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opam-
 maṃ karohīti. — Yathā mahārāja vīṇāya pattaṃ na siyā,
 cammaṃ na siyā, doni na siyā, daṇḍo na siyā, upaviṇo
 na siyā, tantiyo na siyūṃ, koṇo na siyā, purisassa ca
 tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya saddo ti. — Na hi bhante
 ti. — Yato ca kho mahārāja vīṇāya pattaṃ siyā, cammaṃ
 siyā, doni siyā, daṇḍo siyā, upaviṇo siyā, tantiyo siyūṃ,
 koṇo siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya saddo ti.
 — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evaṃ - eva kho mahārāja
 na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā
 yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karo-
 hīti. — Yathā mahārāja araṇi na siyā, araṇipotako na siyā,
 araṇiyottakaṃ na siyā, uttarāraṇi na siyā, colakaṃ na siyā,
 purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya aggīti. — Na hi
 bhante ti. — Yato ca kho mahārāja araṇi siyā, araṇipotako
 siyā, araṇiyottakaṃ siyā, uttarāraṇi siyā, colakaṃ siyā, puri-
 sassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya so aggīti. — Āma

bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yevā kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja maṇi na siyā, ātapo na siyā, gomayaṃ na siyā, jāyeyya so aggīti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja maṇi siyā, ātapo siyā, gomayaṃ siyā, jāyeyya aggīti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ādāso na siyā, ābhā na siyā, mukhaṃ na siyā, jāyeyya attā ti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja ādāso siyā, ābhā siyā, mukhaṃ siyā, jāyeyya attā ti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Ko pan' esa mahārāja vedagū nāmāti. — Yo bhante abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti, — yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena passeyyāma, puratthimena pi vātapānena passeyyāma, pacchimena pi vātapānena passeyyāma, uttarena pi vātapānena passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena passeyyāma, — evam - eva kho bhante ayaṃ abbhantare jīvo yena yena dvārena icchati passitum tena tena dvārena passatīti. — Thero āha: Pañcadvāraṃ mahārāja bhanissāmi, taṃ suṇohi, sādhukaṃ manasikarohi: Yadi abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, puratthimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, pac-

chimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, uttarena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, evaṃ - etena abbhantare jīvena [cakkhunā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ,] sotena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, ghānena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, jivhāya pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, kāyena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, manasā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ; cakkhunā pi saddo yeva sotabbo, ghānena pi saddo yeva sotabbo, jivhāya pi saddo yeva sotabbo, kāyena pi saddo yeva sotabbo, manasā pi saddo yeva sotabbo; cakkhunā pi gandho yeva ghāyitabbo, sotena pi gandho yeva ghāyitabbo, jivhāya pi gandho yeva ghāyitabbo, kāyena pi gandho yeva ghāyitabbo, manasā pi gandho yeva ghāyitabbo; cakkhunā pi raso yeva sāyitabbo, sotena pi raso yeva sāyitabbo, ghānena pi raso yeva sāyitabbo, kāyena pi raso yeva sāyitabbo, manasā pi raso yeva sāyitabbo; cakkhunā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, sotena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, ghānena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, jivhāya pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, manasā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ; cakkhunā pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, sotena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, ghānena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, jivhāya pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, kāyena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Na, kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā vā pana mahārāja mayaṃ idha pāsāde nisinnā imesu jālavātapānesu ugghāṭitesu mahantena ākāśena bahimukhā suṭṭhuturaṃ rūpaṃ passāma, evaṃ - etena abbhantare jīvenāpi cakkhudvāresu ugghāṭitesu mahantena ākāśena suṭṭhuturaṃ rūpaṃ passitabbaṃ, sotesu ugghāṭitesu ghāne ugghāṭite jivhāya ugghāṭitāya kāye ugghāṭite mahantena ākāśena suṭṭhuturaṃ saddo sotabbo, gandho ghāyitabbo, raso sāyitabbo, phoṭṭhabbo phusitabbo ti. — Na hi

bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvāraḥkoṭṭhake tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvāraḥkoṭṭhake ʈhito ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno anto pavisitvā tava purato tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno anto pavisitvā mama purato ʈhito ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Evam - eva kho mahārāja abbhantare so jīvo jivhāya rase nikkhitte jāneyya: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Te rase anto pavitṭhe jāneyya: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā mahārāja kocid - eva puriso madhughaṭasataṃ āharāpetvā madhudoṇiṃ pūrāpetvā purisassa mukhaṃ pidahitvā madhudoṇiyā pakkhipeyya, jāneyya so mahārāja puriso: madhu sampannaṃ vā na sampannaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Na hi tassa bhante mukhe madhu pavitṭhan - ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ - ti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapituṃ; sādhu, atthaṃ jappēhīti. — Thero Abhidhammasaṃyuttāya kaṭhāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Idha mahārāja cakkhuṃ - ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, taṃsahajātā phasso vedanā saññā cetanā ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evam - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhati; sotaṃ - ca paṭicca sadde ca — pe — manaṃ - ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, taṃsahajātā phasso vedanā saññā cetanā

2. 5 -koṭṭhake B. 28. 32 taṃsahajāta- ACM.

ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evaṃ - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati. — Āma mahārāja, yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamaṃ cakkhuviññāṇaṃ uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ, udāhu manoviññāṇaṃ paṭhamaṃ uppajjati pacchā cakkhuviññāṇaṃ - ti. — Paṭhamaṃ mahārāja cakkhuviññāṇaṃ uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, udāhu manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti. — Na hi mahārāja, anallāpo tesaṃ aññamaññehīti. — Katham - bhante Nāgasena yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati. — Ninnattā ca mahārāja dvā - rattā ca ciṇṇattā ca samudācaritattā cāti. — Katham - bhante Nāgasena ninnattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karo - hīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: deve vassante kata - mena udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante ninnam tena gaccheyyāti. — Athāparena samayena devo vasseyya, kata - mena taṃ udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ udakaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ udakaṃ pacchimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ vā udakaṃ purimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yena tvam gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anā - lāpo tesaṃ aññamaññehi, ninnattā gacchantīti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ninnattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na cakkhu -

¹⁶ anallāpo, so M throughout, ABC only here.

viññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, na pi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, ninnattā uppajantīti. — Katham - bhante Nāgasena dvārattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: rañño paccantimaṃ nagaraṃ dalhapākāratoraṇaṃ ekadvāraṃ, tato puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena nikkhameyyāti. — Dvārena bhante nikkhameyyāti. — Athāparo puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena so nikkhameyyāti. — Yena bhante purimo puriso nikkhanto so pi tena nikkhameyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimo puriso pacchimaṃ purisaṃ āṇāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimo vā puriso purimaṃ purisaṃ āṇāpeti: yena tvaṃ gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, dvārattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja dvārattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, dvārattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: paṭhamaṃ ekaṃ sakataṃ gaccheyya, atha dutiyaṃ sakataṃ katamena gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ sakataṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ sakataṃ pacchimaṃ sakataṃ āṇāpeti: yenāhaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ

²⁶ uppajjatīti all.

vā sakataṃ purimaṃ sakataṃ ānāpeti: yena tvaṃ gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, ciṇṇattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ ānāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, ciṇṇattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja muddā-gaṇanā-sankhā-lekhā-sippatṭhānesu ādikammikassa dandhāyanā bhavati, athāparena samayena nisammakiriyāya samudācaritattā adandhāyanā bhavati, evam - eva kho mahārāja samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ ānāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ ānāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesaṃ aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Bhante Nāgasena, yattha sotaviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati — pe — yattha ghānaviññāṇaṃ uppajjati, yattha jivhāviññāṇaṃ uppajjati, yattha kāyaviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjantīti. — Āma mahārāja, yattha kāyaviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjantīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamāṃ kāyaviññāṇaṃ uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ, udāhu manoviññāṇaṃ paṭhamāṃ uppajjati pacchā kāyaviññāṇaṃ - ti. — Kāyaviññāṇaṃ mahārāja paṭhamāṃ uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena — pe

²² uppajjantīti all.

— anālāpo tesam aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yattha manoviññāṇaṃ uppajjati vedanā pi tattha uppajjantīti. — Āma mahārāja, yattha manoviññāṇaṃ uppajjati, phasso pi tattha uppajjati, vedanā pi tattha uppajjati, saññā pi tattha uppajjati, cetanā pi tattha uppajjati, vitakko pi tattha uppajjati, vicāro pi tattha uppajjati, sabbe pi phassapamukhā dhammā tattha uppajjantīti.

Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇo phasso ti. — Phu-sanalakkhaṇo mahārāja phasso ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve meṇḍā yujjheyyum, tesu yathā eko meṇḍo evaṃ cakkhu datṭhabbam, yathā dutiyo meṇḍo evaṃ rūpaṃ datṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve pāṇi vajjeyyum, tesu yathā eko pāṇi evaṃ cakkhu datṭhabbam, yathā dutiyo pāṇi evaṃ rūpaṃ datṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve sammā vajjeyyum, tesu yathā eko sammā evaṃ cakkhu datṭhabbam, yathā dutiyo sammā evaṃ rūpaṃ datṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso datṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇā vedanā ti. — Vedayitalakkhaṇā mahārāja vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikāraṃ kareyya, tassa rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmagaṇehi samappito samangibhūto paricareyya, tassa evam-assa: mayā kho pubbe rañño adhikāro kato, tassa me rājā tuṭṭho adhikāraṃ adāsi, svāhaṃ tattonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vediyāmīti; — yathā vā pana mahārāja

²⁵ anubhavalak- AC in both places.

kocid - eva puriso kusalam kamman katvā kāyassa bheda param - maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ uppajjeyya, so tattha dibbehi pañcahi kāmagaṇehi samappito samangibhūto paricareyya, tassa evam - assa: ahaṃ ~~kho~~ pubbe kusalam kamman akāsim, so 'haṃ tatonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vediyāmi; — evam - eva ~~kho~~ mahārāja vedayitalakkhaṇā c' eva vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇā saññā ti. — Sañjānanalakkhaṇā mahārāja saññā; kiṃ sañjānāti: nīlam - pi sañjānāti, pītam - pi sañjānāti, lohitaṃ - pi sañjānāti, odātaṃ - pi sañjānāti, mañjettham - pi sañjānāti; evaṃ ~~kho~~ mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Opannamā karohīti. — Yathā mahārāja rañño bhaṇḍāgārika bhaṇḍāgāraṃ pavisitvā nīla-pīta-lohita-mañjetthāni rājabhogaṇi rūpāni paṭṭitvā sañjānāti, evam - eva ~~kho~~ mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇā cetanā ti. — Cetayitalakkhaṇā mahārāja cetanā abhisankharanālakkaṇā cāti. — Opannamā karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso visam abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi dukkhito bhaveyya, pare pi dukkhitā bhavessum, evam - eva ~~kho~~ mahārāja idh' ekacco puggalo akusalam kamman cetanāya cetayitvā kāyassa bheda param - maraṇā apāyam duggatiṃ vinipātaṃ niraṃ uppajjeyya, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bheda param - maraṇā apāyam duggatiṃ vinipātaṃ niraṃ uppajjanti. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso sappi-navanīta-tela-madhu-phāṇitaṃ ekajjhaṃ abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi sukhito bhaveyya, pare pi sukhitā bhavessum,

³ pañca BM. ²⁷ upapajj- M throughout (mostly written uppapajj-).

evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo kusalam kammaṃ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedaṃ param - maraṇā sugatim saggaṃ lokaṃ uppajjati, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bhedaṃ param - maraṇā sugatim saggaṃ lokaṃ uppajjanti. Evaṃ kho mahārāja cetayitalakkhaṇā cetanā abhisankharaṇalakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇaṃ viññāṇaṃ - ti. — Vijāṇanalakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇaṃ - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaraguttiko majjhe nagare singhātake nisinno passeyya puratthimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya dakkhiṇadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya pacchimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya uttaradisato purisaṃ āgacchantam, evam - eva kho mahārāja yaṇ - ca puriso cakkhunā rūpaṃ passati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca sotena śaddaṃ suṇāti taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca ghāneṇa gandhaṃ ghāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca jivhāya rasaṃ sāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati taṃ viññāṇena vijānāti, yaṇ - ca manasā dhammaṃ vijānāti taṃ viññāṇena vijānāti. Evaṃ kho mahārāja vijāṇanalakkhaṇaṃ viññāṇaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vitakko ti. — Appanālakkhaṇo mahārāja vitakko ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja vaḍḍhaki suparikammakataṃ dāruṃ sandhismiṃ appeti, evaṃ kho mahārāja appanālakkhaṇo vitakko ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vicāro ti. — Anumajjanalakkhaṇo mahārāja vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kaṃsathālaṃ ākoṭitaṃ pacchā

⁵ evameva kho all. ²¹ evameva kho AM. ²⁶ vaḍḍhakī AC. ³² kaṃsatālaṃ C.

anuravati anusandahati; yathā mahārāja ākoṭanā evaṃ vitakko daṭṭhabbo, yathā anuravanā evaṃ vicāro daṭṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Tatiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Na sakkā mahārāja imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño sūdo yūsaṃ vā rasaṃ vā kareyya, so tattha dadhim-pi pakkhipeyya, loṇaṃ-pi pakkhipeyya, singiveraṃ-pi pakkhipeyya, jīrakam-pi pakkhipeyya, maricaṃ-pi pakkhipeyya, aññāni pi pakārāni pakkhipeyya; tam-enaṃ rājā evaṃ vadeyya: dadhissa me rasaṃ āhara, loṇassa me rasaṃ āhara, singiverassa me rasaṃ āhara, jīrakassa me rasaṃ āhara, maricassa me rasaṃ āhara, sabbesaṃ me pakkhittānaṃ rasaṃ āharāti; sakkā nu kho mahārāja tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharituṃ: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Na hi bhante sakkā tesāṃ rasānaṃ ekatobhā-

⁶ -bhāvagat- C twice, M throughout. ⁷ nānākaraṇaṃ B once, M throughout. ²⁵ tittakattaṃ A in both places.

van - gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitum :
 ambilattam vā lavaṇattam vā tittattam vā kaṭukattam vā
 kasāyattam vā madhurattam vā, api ca kho pana sakena
 sakena lakkhaṇena upaṭṭhahantīti. — Evam - eva kho
 mahārāja na sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan -
 gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññā -
 petum : ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ
 cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti,
 api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upaṭṭhahan -
 tīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha : Loṇaṃ mahārāja cakkhuviññeyyan - ti. —
 Āma bhante, cakkhuviññeyyan - ti. — Suṭṭhu kho ma -
 hārāja jānāhīti. — Kim - pana bhante jivhāviññeyyan - ti.
 — Āma mahārāja, jivhāviññeyyan - ti. — Kim - pana
 bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Āma ma -
 hārāja, sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Yadi bhante
 sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānāti, kissa pana taṃ sakatehi
 balivaddā āharanti, nanu loṇaṃ - eva āharitabban - ti. —
 Na sakkā mahārāja loṇaṃ - eva āharitum, ekatobhāvan -
 gatā ete dhammā, gocaraṇānattan - gatā : loṇaṃ garubhāvo
 cāti. Sakkā pana mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitun - ti.
 — Āma bhante, sakkā ti. — Na sakkā mahārāja loṇaṃ
 tulāya tulayitum, garubhāvo tulāya tulīyatīti. — Kallo
 si bhante Nāgasenāti.

Nāgasena - Milindarāja - pañhā niṭṭhitā.

¹³ jānāsīti AC. ²⁵ -rājamahāpañhā AC.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yān' imāni pañc' āyatanāni kin - nu tāni nānākammehi nibbattāni udāhu ekena kammenāti. — Nānākammehi mahārāja nibbattāni, na ekena kammenāti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: ekasmim khetto pañca bijāni vapeyyum, tesam nānābijānam nānāphalāni nibbatteyyun - ti. — Āma bhante, nibbatteyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja yān' imāni pañc' āyatanāni tāni nānākammehi nibbattāni, na ekena kammenāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bāvābādā aññe appābādā, aññe dubbaṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto ti. — Thero āha: Kissa pana mahārāja rukkhā na sabbe samakā, aññe ambilā aññe lavaṇā aññe tittakā aññe kaṭukā aññe kasāvā aññe madhurā ti. — Maññāmi bhante bijānam nānākaraṇenāti. — Evam - eva kho mahārāja kammānam nānākaraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bāvābādā aññe appābādā, aññe dubbaṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Kammasakā māṇava sattā, kammaḍāyādā kammayoni kammabandhū kammaṭṭisaraṇā, kammaṃ satte vibhajati, yad - idaṃ hīnapaṇītatāyāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhanatha: kin - ti imaṃ dukkhaṃ nirujjheyya aññañ - ca dukkhaṃ na uppaj-

¹⁸ bāvāb- M throughout, C once; bāvuhāb- B in both places. ¹⁹ paññāvanto M in both places, B once. ²⁰ -yoni -bandhu all. ²¹ idaṃ M.

jeyyâti. — Etadatthā mahārāja amhākaṃ pabbajjā ti. — Kim paṭigacc' eva vāyamitena, nanu sampatte kāle vāyamitabban - ti. — Thero āha: Sampatte kāle mahārāja vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi talākaṃ khaṇāpeyyāsi: pāṇīyaṃ pivissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ buḍhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sālīṃ ropāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā te sangāmo paccupaṭṭhito bhaveyya tadā tvaṃ parikhaṃ khaṇāpeyyāsi pākāraṃ kārāpeyyāsi gopuraṃ kārāpeyyāsi aṭṭālaṃ kārāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi, tadā tvaṃ hatthismiṃ sikkheyyāsi assasmiṃ sikkheyyāsi rathasmiṃ sikkheyyāsi dhanusmiṃ sikkheyyāsi tharusmiṃ sikkheyyāsi. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavati. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Paṭigacc' eva taṃ kayirā yaṃ jaññā hitam - attano;
na sākaṭikacintāya, mantā' dhīro parakkame.

Yathā sākaṭiko nāma samaṃ hitvā mahāpathaṃ
visaṃmaṃ maggam - āruyha akkhacchinno va jhāyati,

¹ etadatthāya AM. ² for paṭigacc'eva see p. 48. ²⁰ aṭṭālaṃ A.

Evam dhammā apakkamma adhammam - anuvattiya
mano maccumukhaṃ patto akkhacchinno va socatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: pāka-
tikaaggito nerayiko aggi mahābhitāpataro hoti, khuddako
pi pāsāṇo pākatike aggimhi pakkhitto divasam - pi dhama-
māṇo na vilayaṃ gacchati, kūtāgāramatto pi pāsāṇo ne-
rayikaggimhi pakkhitto khaṇena vilayaṃ gacchatīti; etaṃ
vacanaṃ na saddahāmi. Evañ - ca pana vadetha: ye ca
tattha uppannā sattā te anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchantīti; tam - pi vacanaṃ na
saddahāmīti. — Thero āha: Taṃ kim - maññasi mahārāja:
yā tā santi makariniyo pi suṃsumāriniyo pi kacchapiniyo
pi moriniyo pi kapotiniyo pi kin - nu tā kakkhaḷāni pā-
sāṇāni sakkharāyo ca khādanīti. — Āma bhante, khā-
danīti. — Kim - pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhab-
bhantragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vi-
layaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho
so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena
kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vila-
yaṃ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhi-
katena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tatth' eva jāyanti tatth'
eva vaḍḍhanti tatth' eva maranti]. Bhāsitaṃ - p' etaṃ
mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālaṃ karoti yāva na
taṃ pāpaṃ kammaṃ byantihotīti. — Bhiyyo opammaṃ
karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yā tā santi
sīhiniyo pi byagghiniyo pi dīpiniyo pi kukkuriniyo pi
kin - nu tā kakkhaḷāni aṭṭhikāni mamsāni khādanīti. —
Āma bhante, khādanīti. — Kim - pana tāni tāsāṃ kuc-

² maudo AC (māno SN. II, 22). ² (va jhāyatīti SN. I. c.) ²⁴ the
passage in brackets is wanting in BM in both places, at p. 68. l. 7
in all.

chiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vilayaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yā tā santi Yonakasukhumāliniyo pi khattiya-sukhumāliniyo pi brāhmaṇasukhumāliniyo pi gahapati-sukhumāliniyo pi kin - nu tā kakkhālāni khajjakāni maṃsāni khādantīti. — Āma bhante, khādantīti. — Kim - pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vilayaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tatth' eva jāyanti tatth' eva vadḍhanti tatth' eva maranti]. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālāṃ karoti yāva na taṃ pāpaṃ kammaṃ byantihotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ayaṃ mahāpaṭhavī udaye patitṭhitā, udakaṃ vāte patitṭhitaṃ, vāto ākāse patitṭhito ti; etaṃ - pi vacanaṃ na saddahā - mīti. — Thero dhammakarakena udakaṃ gahetvā rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Yathā mahārāja imaṃ udakaṃ yātena ādhāritaṃ evaṃ taṃ - pi udakaṃ vātena ādhāritaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, nirodho nibbānaṃ - ti. — Āma mahārāja, nirodho nibbānaṃ - ti. — Kathaṃ -

²⁶ evam-pi ABC. ²⁸ idaṃ M.

bhante Nāgasena nirodho nibbānan - ti. — Sabbe bāla-
 puthujjanā kho mahārāja ajjhattika-bāhire āyatane abhi-
 nandanti abhivadanti ajjhosāya tiṭṭhanti, te tena sotena
 vuyhanti, na parimuccanti jātiyā jarā-maraṇena sokena
 paridevena dukkhehi domanassehi upāyāsehi, na pari-
 muccanti dukkhasmā ti vadāmi. Sutavā ca kho mahārāja
 ariyasāvako ajjhattika-bāhire āyatane nābhinandati nā-
 bhivadati nājhosāya tiṭṭhati, tassa taṃ anabhinandato
 anabhivadato anajjhosāya tiṭṭhato taṃhā nirujjhati, taṃ-
 hānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho,
 bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarā-maraṇaṃ soka-
 parideva-dukkha-domanass-upāyāsā nirujjhanti, evaṃ -
 etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Evaṃ
 kho mahārāja nirodho nibbānan - ti. — Kallo si bhante
 Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbe va labhanti nib-
 bānan - ti. — Na kho mahārāja sabbe va labhanti nibbā-
 naṃ, api ca kho mahārāja yo sammā paṭipanno abhiñ-
 ñeeye dhamme abhiñānāti, pariññeeye dhamme pariñānāti,
 pahātabbe dhamme pajahati, bhāvetabbe dhamme bhāveti,
 sacchikātabbe dhamme sacchikaroti, so labhati nibbānan - ti.
 — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na labhati nibbā-
 naṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. Āma mahārāja, yo
 na labhati nibbānaṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. —
 Kathaṃ - bhante Nāgasena alabhanto jānāti: sukhaṃ nib-
 bānan - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yesaṃ na -
 cchinnā hatthapādā jāneyyumaṃ te mahārāja: dukkhaṃ
 hatthapādacchedanan - ti. — Āma bhante, jāneyyunaṃ - ti.
 — Kathaṃ jāneyyunaṃ - ti. — Aññesaṃ bhante chinna-
 hatthapādānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā jānanti: dukkhaṃ

⁴ jarāya mar. BC. ²⁵ ye nāsacchinnā ABbC, yesaṃ yesaṃ na chinnā M.

hatthapādacchedanan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yesaṃ diṭṭhaṃ nibbānaṃ tesaṃ saddaṃ sutvā jānāti: sukhaṃ nibbānan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Catuttho vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Atha te ācariyehi Buddho diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Tena hi bhānte Nāgasena na - tthi Buddho ti. — Kim - pana mahārāja Himavati Ūhānadī tayā diṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Atha te pitarā Ūhānadī diṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja na - tthi Ūhānadī ti. — Atthi bhante, kiñcāpi me Ūhānadī na diṭṭhā pitarā pi me Ūhānadī na diṭṭhā, api ca atthi Ūhānadī ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi mayā Bhagavā na diṭṭho ācariyehi pi me Bhagavā na diṭṭho, api ca atthi Bhagavā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho anuttaro ti. — Āma mahārāja, Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante Nāgasena adiṭṭhapubbaṃ jānāsi: Buddho anuttaro ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yehi adiṭṭhapubbo mahā - samuddo jāneyyuraṃ te mahārāja: mahanto kho mahā - samuddo gambhīro appameyyo duppariyogāho, yatth' imā pañca mahānadiyo satataṃ samitaṃ appenti, seyyathīdaṃ: Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī, n' eva tassa ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyatīti. — Āma bhante, jāneyyuraṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja sāvake mahante

²¹ mahanto kho samuddo AC. ²⁵ pūraṇattaṃ ABC.

parinibbute passitvā jānāmi: Bhagavā anuttaro ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā jānitum: Buddho anuttaro ti. — Āma mahārāja, sakkā jānitum: Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante Nāgasena sakkā jānitum: Buddho anuttaro ti. — Bhūtapubbaṃ mahārāja Tissatthero nāma lekhācariyo ahosi, bahūni vassāni abbatthitāni kālakatassa, katham so nāyatīti. — Lekhena bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo dhammaṃ passati so Bhagavantam passati, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, dhammo tayā diṭṭho ti. — Buddhanettiyā kho mahārāja Buddhapaññattiyā yāvajīvaṃ sāvakehi vattitabban - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Āma mahārāja, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Katham - bhante Nāgasena na ca sankamati paṭisandahati ca, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso padīpato padīpaṃ padīpeyya, kin - nu kho so mahārāja padīpo padīpamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja daharako santo silokācariyassa santike kañci silokaṃ gahitan - ti. — Āma bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja so siloko ācariyamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Thero āha: Paramatthena kho mahārāja vedagū na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

¹⁸ Nāgasena om. AC. ²⁴ nanu AaBC, om. M.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci satto yo imamhā kāyā aññaṃ kāyaṃ sankamatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena imamhā kāyā aññaṃ kāyaṃ sankamanto na-tthi, nanu mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Āma mahārāja, yadi na paṭisandahēyya mutto bhavissati pāpakehi kammehi; yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, kiṃ so daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Na kho so mahārāja tāni ambāni avahari yāni tena ropitāni, kasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Tāni bhante ambāni nissāya jātāni, tasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam-eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā asobhanaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, iminā nāmarūpena kammaṃ kataṃ kusalaṃ vā akusalaṃ vā, kuhiṃ tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Anubandheyyuṃ kho mahārāja tāni kammāni 'chāyā va anapāyini' ti. — Sakkā pana bhante tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Na sakkā mahārāja tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: yān' imāni rukkhāni anibbattaphalāni sakkā tesaṃ phalāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni phalāni tiṭṭhantīti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja abboccinnāya santatiyā na sakkā tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Āma mahārāja, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko bījāni paṭhaviyaṃ nikkhipitvā sammā deve vassante jānāti: dhaññaṃ nibbattissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Evam - eva kho mahārāja yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddhho atthīti. — Āma mahārāja, Bhagavā atthīti. — Sakkā pana bhante Nāgasena Buddhho nidassetum: idha vā idha vā ti. — Parinibbuto mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā, na sakkā Bhagavā nidassetum: idha vā idha vā ti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: mahato aggikkhandhassa jalamānassa yā acci atthan - gatā sakkā sā acci dassetum: idha vā idha vā ti. — Na hi bhante, niruddhā sā acci, appaṇṇattim gatā ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, atthan - gato Bhagavā na sakkā nidassetum: idha vā idha vā ti; dhammakāyena pana kho mahārāja sakkā Bhagavā nidassetum, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Pañcama vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Na kho mahārāja piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Atha kissa nu kho bhante kelāyatha mamāyathāti. — Kim - pana te mahārāja kadāci karahaci sangāmagatassa kaṇḍappahāro hotīti. — Āma bhante, hotīti. — Kiṃ - nu

kho mahārāja so vaṇo ālepena ca ālīpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapattēna palivethīyatīti. — Āma bhante, ālepena ca ālīpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapattēna palivethīyatīti. — Kin - nu kho mahārāja piyo te vaṇo, yena ālepena ca ālīpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapattēna palivethīyatīti. — Na me bhante piyo vaṇo, api ca maṁsassa rūhanatthāya ālepena ca ālīpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca colapattēna palivethīyatīti. — Evam - eva kho mahārāja appiyo pabbajitānaṁ kāyo, atha ca pabbajitā anajjhositā kāyaṁ pariharanti brahmacariyānuggahāya. Api ca kho mahārāja vaṇūpamo kāyo vatto Bhagavatā, tena pabbajitā vaṇam - iva kāyaṁ pariharanti anajjhositā. Bhāsitam - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā:

Allacammapaṭicchanno navadvāro mahāvaṇo
samantato paggharati asucī pūtigandhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū sabba-dassāvī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū sabba-dassāvī ti. — Atha kissa nu kho bhante Nāgasena sāvakānaṁ anupubbena sikkhāpadaṁ paññāpesīti. — Atthi pana te mahārāja koci vejjo yo imissaṁ paṭhaviyaṁ sabbabhesajjāni jānātīti. — Āma bhante, atthīti. — Kin - nu kho mahārāja so vejjo gilānakaṁ sampatte kāle bhesajjaṁ pāyeti udāhu asampatte kāle ti. — Sampatte kāle bhante gilānakaṁ bhesajjaṁ pāyeti, no asampatte kāle ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbaññū sabbadassāvī na akāle sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññāpeti, sampatte kāle sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññāpeti yāvajīvaṁ anatikkamanīyaṁ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

¹ vaṇo yena ālepena ABC. ² na kho bhante ABC.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabho ti. — Āma mahārāja, Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabho ti. — Kim-pan' assa bhante mātāpitāro pi dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmappabhā ti. — Na hi mahārājāti. — Evaṃ sante kho bhante Nāgasena uppajjati Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabho ti; api ca mātusadiso vā putto hoti mātupakkho vā, pitusadiso vā putto hoti pitupakkho vā ti. — Thero āha: Atthi pana mahārāja kiñci padumaṃ sata-pattan- ti. — Āma bhante, atthīti. — Tassa pana kuhiṃ sambhavo ti. — Kaddame jāyati, uduke āsīyatīti. — Kin-nu kho mahārāja padumaṃ kaddamena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Atha udakena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Evaṃ-eva kho mahārāja Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabho, no c' assa mātāpitāro dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmappabhā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho brahmacārī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā brahmacārī ti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho Brahmuno sisso ti. — Atthi pana te mahārāja hatthipāmokkho ti. — Āma bhante,

¹ battiṃsa- B throughout, except once. ¹¹ na uppajjati A.

atthīti. — Kin - nu kho mahārāja so hatthī kadāci karahaci koñcānādaṃ nadatīti. — Āma bhante, nadatīti. — Tena hi mahārāja so hatthī koñcānaṃ sisso ti. — Na hi bhante ti. — Kim - pana mahārāja Brahmā sabuddhiko abuddhiko ti. — Sabuddhiko bhante ti. — Tena hi mahārāja Brahmā Bhagavato sisso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, upasampadā sundarā ti. — Āma mahārāja, upasampadā sundarā ti. — Atthi pana bhante Buddhassa upasampadā udāhu nā - tthīti. — Upasampanno kho mahārāja Bhagavā bodhirukkhamūle saha sabbaññutaññena, na - tthi Bhagavato upasampadā aññehi dinnā yathā sāvakānaṃ mahārāja Bhagavā sikkhāpadaṃ paññāpeti yāvajīvaṃ anatikkamanīyan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo ca mātari matāya rodati, yo ca dhammapemena rodati, ubhinnaṃ tesāṃ rodantānaṃ kassa assu bhesajjaṃ, kassa na bhesajjan - ti. — Ekassa kho mahārāja assu rāga-dosa-mohehi samalaṃ uṇhaṃ, ekassa pīti-somanassena vimalaṃ sītalaṃ; yaṃ kho mahārāja sītalaṃ taṃ bhesajjaṃ, yaṃ uṇhaṃ taṃ na bhesajjan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃ nānākaranaṃ sarāgassa ca vītarāgassa cāti. — Eko kho mahārāja ajjhosito, eko anajjhosito ti. — Kiṃ etaṃ bhante: ajjhosito anajjhosito nāmāti. — Eko kho mahārāja atthiko, eko anatthiko ti. — Passāmaṃ ahaṃ bhante evarupaṃ: yo ca sarāgo yo ca vītarāgo sabbo p' eso sobhanaṃ yeva icchatī khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā, na koci pāpakaṃ icchatīti. — Avītarāgo kho mahārāja rasapaṭisaṃvedī ca rasarāga-paṭisaṃvedī ca bhojanaṃ bhuñjati, vītarāgo pana rasa-

¹ hatthi all in both places. ¹³ M repeats sāvakānaṃ as an attempt to make sense, but something more seems to have fallen out. ²⁴ kho om. AC.

paṭisaṃvedī bhojanam bhuñjati, no ca kho rasarāgapāṭi-
saṃvedī ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, paññā kuhiṃ paṭiva-
satīti. — Na katthaci mahārājāti. — Tena hi bhante
Nāgasena na -tthi paññā ti. — Vāto mahārāja kuhiṃ
paṭivasatīti. — Na katthaci bhante ti. — Tena hi ma-
hārāja na -tthi vāto ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi:
saṃsāro ti, katamo so saṃsāro ti. — Idha mahārāja jāto
idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, taṃ jāto
taṃ yeva marati, taṃ mato -aññatra uppajjati; evaṃ
kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja kocid -eva puriso pakkam ambam khā-
ditvā aṭṭhiṃ ropeyya, tato mahanto ambarukkho nibbat-
titvā phalāni dadeyya, atha so puriso tato pi pakkam
ambam khāditvā aṭṭhiṃ ropeyya, tato pi mahanto amba-
rukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, evaṃ -etesam ruk-
khānam koṭi na paññāyati; evaṃ -eva kho mahārāja idha
jāto idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, taṃ
jāto taṃ yeva marati, taṃ mato aññatra uppajjati;
evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena atītaṃ cirakataṃ
saratīti. — Satiyā mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena
cittena sarati, no satiyā ti. — Abhijānāsi nu tvaṃ ma-
hārāja kiñcid -eva karaṇīyam katvā pamuṭṭhan -ti. —
Āma bhante ti. — Kin -nu kho tvaṃ mahārāja tasmiṃ
samaye acittako ahoṣīti. — Na hi bhante, sati tasmiṃ
samaye nāhoṣīti. — Atha kasmā tvaṃ mahārāja evaṃ -
āha: cittena sarati, no satiyā ti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbā sati abhijānantā.

²⁶ pamuṭṭh- ABC.

uppajjati udāhu kaṭumikā va satīti. — Abhijānantā pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikā pi satīti. — Evaṃ hi kho bhante Nāgasena sabbaṃ satim abhijānanti, na - tthi kaṭumikā satīti. — Yadi na - tthi mahārāja kaṭumikā sati na - tthi kiñci sippikānaṃ kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjattṭhānehi vā karaṇīyaṃ, niratthakā ācariyā; yasmā ca kho mahārāja atthi kaṭumikā sati tasmā atthi kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāyatanehi vā karaṇīyaṃ, attho ca ācariyehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Chaṭṭho vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, katihi ākārehi sati uppajjatīti. — Soḷasahi ākārehi mahārāja sati uppajjati, katamehi soḷasahi ākārehi: abhijānato pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikāya pi sati uppajjati, olārikaviññānato pi sati uppajjati, hitaviññānato pi sati uppajjati, ahitaviññānato pi sati uppajjati, sabhāganimitto pi sati uppajjati, visabhāganimitto pi sati uppajjati, kathābhiññānato pi sati uppajjati, lakkhaṇato pi sati uppajjati, saraṇato pi sati uppajjati, muddāto pi sati uppajjati, gaṇanato pi sati uppajjati, dhāraṇato pi sati uppajjati, bhāvanāto pi sati uppajjati, potthakanibandhanato pi sati uppajjati, upanikkhepatto pi sati uppajjati, anubhūto pi sati uppajjati. Kathaṃ abhijānato sati uppajjati: yathā mahārāja āyasmā ca Ānando Khujjuttarā ca upāsikā ye vā paṇ

³ bh. N. hesa sabbaṃ A, bh. N. na hesa sabbaṃ C, bh. N. na ho sabbaṃ Ba, bh. N. va sabbaṃ Bb. ¹⁹ gaṇanato A. ²² upanikkhepanato AbB. ²³ uppajjatīti all.

aññe pi keci jātissarā jātīm saranti, evaṃ abhijānato sati uppajjati. Kathaṃ kaṭumikāya sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko pare ca taṃ sarāpanatthaṃ nibandhanti, evaṃ kaṭumikāya sati uppajjati. Kathaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati: yadā rajje vā abhisitto hoti sotāpatti-phalaṃ vā patto hoti, evaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ hitaviññānato sati uppajjati: yamhi sukhāpito: amukasmīm evaṃ sukhāpito ti sarati, evaṃ hitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ ahitaviññānato sati uppajjati: yamhi dukkhāpito: amukasmīm evaṃ dukkhāpito ti sarati, evaṃ ahitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ sabhāganimittato sati uppajjati: sadisaṃ puggalaṃ disvā mātaraṃ vā pitaraṃ vā bhātaraṃ vā bhaginiṃ vā sarati, oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā disvā aññaṃ tādisaṃ oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā sarati, evaṃ sabhāganimittato sati uppajjati. Kathaṃ visabhāganimittato sati uppajjati: asukassa nāma [evaṃ] vaṇṇo ediso, saddo ediso, gandho ediso, raso ediso, phoṭṭhabbo ediso ti sarati, evaṃ visabhāganimittato sati uppajjati. Kathaṃ kathābhiññānato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti taṃ pare sarāpeti, tena so sarati, evaṃ kathābhiññānato sati uppajjati. Kathaṃ lakkhaṇato sati uppajjati: yo bali-vaddānaṃ ankena jānāti lakkhaṇena jānāti, evaṃ lakkhaṇato sati uppajjati. Kathaṃ saraṇato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, yo taṃ: sarāhi bho, sarāhi bho ti punappunaṃ sarāpeti, evaṃ saraṇato sati uppajjati. Kathaṃ muddāto sati uppajjati: lipiyā sikkhitattā jānāti: imassa akkharassa anantaraṃ imaṃ akkharaṃ kātabban-ti, evaṃ muddāto sati uppajjati. Kathaṃ gaṇanāto sati uppajjati: gaṇanāya sikkhitattā gaṇakā bahum-pi gaṇenti, evaṃ gaṇanāto sati uppajjati. Kathaṃ dhāraṇato sati uppajjati: dhāraṇāya sikkhitattā dhāraṇakā bahum-pi

³ muṭṭhassati AC. ²⁹ gaṇanato ABC in both places. ³⁰ gaṇanakā AB.

dhārenti, evaṃ dhāraṇato sati uppajjati. Kathaṃ bhāvanāto sati uppajjati: idha bhikkhu anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathīdaṃ: ekam - pi jātiṃ dve pi jātiyo — pe — iti sākāraṃ sa-uddesaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, evaṃ bhāvanāto sati uppajjati. Kathaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati: rājāno anusāsaniyaṃ anussarantā: ekam potthakaṃ āharathāti tena potthakena anussaranti, evaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati. Kathaṃ upanikkhepato sati uppajjati: upanikkhitaṃ bhaṇḍaṃ disvā sarati, evaṃ upanikkhepato sati uppajjati. Kathaṃ anubhūtaṃ sati uppajjati: diṭṭhataṃ rūpaṃ sarati, sutattaṃ saddaṃ sarati, ghāyitaṃ gandhaṃ sarati, sāyitaṃ rasaṃ sarati, phutṭhataṃ phoṭṭhabbaṃ sarati, viññātaṃ dhammaṃ sarati, evaṃ anubhūtaṃ sati uppajjati. Imehi kho mahārāja soḷasahi ākārehi sati uppajjatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: yo vassasataṃ akusalaṃ kareyya maraṇakāle ca ekam Buddhagataṃ satim paṭilabheyya so devesu uppajjeyyāti; etaṃ na saddahāmi. Evañ - ca pana vadetha: ekena pāṇātipātena niraye uppajjeyyāti; etaṃ - pi na saddahāmi. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: khuddako pi pāsāṇo vinā nāvāya udaye uppilaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja vāhasataṃ - pi pāsāṇānaṃ nāvāya āropitaṃ udaye uppilaveyyāti. — Āma bhante, uppilaveyyāti. — Yathā mahārāja nāvā evaṃ kusalaṇi kammāni datṭhabbānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kim tumhe atītassa dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana paccuppannassa

² bhāvanato ABC. ⁴ saud. anekavihitaṃ pubb. Cb. ⁵ bhāvanato AC.

^{9.10} upanikkhepanato AC. ²¹ etaṃ - pi vacanaṃ na A.

dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Yadi tumhe na atītassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na paccuppannassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, atha kimatthāya vāyamathāti. — Thero āha: Kin - ti mahārāja idaṇ - ca dukkhaṃ nirujjheyya aññaṇ - ca dukkhaṃ na uppajjeyyāti etadatthāya vāyamānāti. — Atthi pana bhante Nāgaseṇa anāgataṃ dukkhaṇ - ti. — Na - tthi mahārājāti. — Tumhe kho bhante Nāgaseṇa atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ dukkhānaṃ pahānāya vāyamathāti. — Atthi pana te mahārāja keci paṭirājāno paccatthikā paccāmittā paccupaṭṭhitā hotīti. — Āma bhante, atthīti. — Kin - nu kho mahārāja tadā tumhe parikhaṃ khaṇāpeyyātha pākāraṃ cināpeyyātha gopuraṃ kārāpeyyātha aṭṭalakaṃ kārāpeyyātha dhaññaṃ atiharāpeyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiṃ tumhe mahārāja tadā hatthismiṃ sikkheyyātha assasmiṃ sikkheyyātha rathasmiṃ sikkheyyātha dhanusmiṃ sikkheyyātha tharusmiṃ sikkheyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ sikkhitaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bhayānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Kin - nu kho mahārāja atthi anāgataṃ bhayaṇ - ti. — Na - tthi bhante ti. — Tumhe ca kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ bhayānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādethāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi pokkharāṇiṃ khaṇāpeyyāsi talākaṃ khaṇāpeyyāsi: pāṇīyaṃ pivissāmīti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyattaṃ hotīti. — Atthi pana mahārāja anāgatā pipāsā ti. — Na - tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja ati-

¹⁴ aṭṭalaṃ B. ²⁵ bhiyyo wanting in all.

paṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya taṃ paṭiyādethāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja : yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sālim vapāpeyyāsi : bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Atthi pana mahārāja anāgatā bubhukkhā ti. — Na - tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādethāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, kīva dūro ito brahmaloko ti. — Dūro kho mahārāja ito brahmaloko, kūtāgāramattā silā tamhā patitā ahorattena atthacattālīsa yojanasahassāni bhassamānā catuhi māsehi paṭhaviyaṃ patiṭṭhaheyyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha : seyyathā pi balavā puriso sammiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammiñjeyya, evam - eva iddhiṃ bhikkhu cetovasippatto Jambudīpe antarahito brahmaloke pātubhaveyyāti ; etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evaṃ atisīghaṃ tāva bahūni yojanasatāni gacchissatīti. — Thero āha : Kuhiṃ pana mahārāja tava jātabhūmīti. — Atthi bhante Alasando nāma dīpo, tatthāhaṃ jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Alasando hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Abhiñāsī nu tvaṃ mahārāja tattha kiñcid - eva karaṇīyaṃ karitvā saritā ti. — Āma bhante, sarāmīti. — Lahūṃ kho tvaṃ mahārāja gato si dumattāni yojanasatānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya, ko cirataraṃ ko sīghataran - ti. — Samakaṃ mahārājāti. — Opammaṃ karohīti. — Kuhiṃ pana mahārāja

¹⁸ evam-evam AC. ²⁶ karitvā sarāhīti M.

tava jātānagaran - ti. -- Atthi bhante Kalasigāmo nāma, tatthāham jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Kalasigāmo hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Kīva dūram mahārāja ito Kasmīram hotīti. — Dvādasa bhante yojanānīti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kalasigāmaṃ cintehīti. — Cintito bhante ti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kasmīram cintehīti. — Cintitaṃ bhante ti. — Kataman - nu kho mahārāja cirena cintitaṃ katamaṃ sīghataran - ti. — Samakam bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakam yeva uppajjantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: dve saṇṇā ākāseṇa gaccheyyūṃ, tesu eko ucce rukkhe nisīdeyya eko nīce rukkhe nisīdeyya, tesaṃ samakam paṭiṭṭhitaṃ katamassa chāyā paṭhamataram paṭhaviyaṃ paṭiṭṭhaheyya katamassa chāyā cirena paṭhaviyaṃ paṭiṭṭhaheyyāti. — Samakam bhante ti. -- Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakam yeva uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kati nu kho bhante Nāgasena bojjhangā ti. — Satta kho mahārāja bojjhangā ti. — Katihī pana bhante bojjhangehi bujjhatīti. — Ekena kho mahārāja bojjhangena bujjhati: dhammavicayasambojjhangenāti. — Atha kissa nu kho bhante vuccanti satta bojjhangā ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: asi kosiyaṃ pakkhitto aggaḥ hito hatthena ussahati chejjaṃ chinditun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammavicayasambojjhangena vinā chahi bojjhangehi na bujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kataman - nu kho bahutaram, puññaṃ vā apuññaṃ vā ti. — Puññaṃ kho

² yatthāham ABC. ³ kīva dūro ... Kasmīrako B. ²³ uccarukkhe BCa.

mahārāja bahutaram, apuññam thokan - ti. — Kena kāraṇenāti. — Apuññam kho mahārāja karonto vipphaṭṭisārī hoti: pāpakammaṃ mayā katan - ti; tena pāpaṃ na vadḍhati. Puññam kho mahārāja karonto avipphaṭṭisārī hoti, avipphaṭṭisāriṣsa pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhiyati, samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, tena kāraṇena puññam vadḍhati; puriso kho mahārāja chinnaḥatthapādo Bhagavato ekaṃ uppalahatthaṃ datvā ekanavuti kappāni vinipātaṃ na gacchissati; iminā pi mahārāja kāraṇena bhaṇāmi: puññam bahutaram, apuññam thokan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo jānanto pāpakammaṃ karoti yo ca ajānanto pāpakammaṃ karoti, kassa bahutaram apuññan - ti. — Thero āha: Yo kho mahārāja ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññan - ti. — Tena hi bhante Nāgasena yo amhākaṃ rājaputto vā rājamahāmatto vā ajānanto pāpakammaṃ karoti taṃ mayam diguṇaṃ daṇḍemāti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: tattaṃ ayoguḷaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ eko ajānanto gaṇheyya eko jānanto gaṇheyya, katamo balikataṃ dayheyyāti. — Yo kho bhante ajānanto gaṇheyya so balikataṃ dayheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja yo ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci iminā sarīradehena Uttarakurum vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpan - ti. — Atthi mahārāja yo iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakurum vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpan - ti. — Katham - bhante Nāgasena iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakurum vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā

³ pāpaṃ kammaṃ B. ⁷ vediyati A. ^{21.23} balavataṃ Bb, bahutaram M. ^{22.23} dayh- M.

pana dīpan - ti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja imissā pathaviyā vidatthim vā ratanīm vā langhitvā ti. — Āma bhante, abhijānāmi; aham - bhante Nāgasena aṭṭha pi rataniyo langhāmīti. — Kathaṃ tvaṃ mahārāja aṭṭha pi rataniyo langhesīti. — Ahaṃ hi bhante cittaṃ uppādemī: ettha nipatissāmīti; saha cittuppādena kāyo me lahuko hotīti. — Evam - eva kho mahārāja iddhimā bhikkhu cetovasipatto kāyaṃ citte samāropetvā cittavasena vehāsam gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni pīti; rukkho pi tāva na - tthi yojanasatiko, kuto pana aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni bhavissantīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: sutan - te mahāsamudde pañcayojanasatikā pi macchā atthīti. — Āma bhante, sutan - ti. — Nanu mahārāja pañcayojanasatikassa macchassa aṭṭhikāni dīghāni bhavissantīti yojanasatikāni pīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: sakkā assāsa-passāse nirodhetun - ti. — Āma mahārāja, sakkā assāsa-passāse nirodhetun - ti. — Kathaṃ - bhante Nāgasena sakkā assāsa-passāse nirodhetun - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: sutapubbo te koci kākacchamāno ti. — Āma bhante, sutapubbo ti. — Kin - nu kho mahārāja so saddo kāye namite virameyyāti. — Āma bhante, virameyyāti. — So hi nāma mahārāja saddo abhāvita-kāyassa abhāvitasiḷassa abhāvitacittassa abhāvitapaññassa kāye namite viramissati, kim - pana bhāvitakāyassa bhāvitasiḷassa bhāvitacittassa bhāvitapaññassa catutthajjhānaṃ samāpannassa assāsa-passāsā na nirujjhissantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, samuddo samuddo ti vuccati, kena kāraṇena udakaṃ samuddo ti vuccatīti. —

² ratanām AbC. ² langhinti M. ^{24.27} namate all except Bb.

Thero āha: Yattakaṃ mahārāja udakaṃ tattakaṃ loṇaṃ, yattakaṃ loṇaṃ tattakaṃ udakaṃ, tasmā samuddo ti vuccatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Cīrasaṇṭhitattā kho mahārāja udakassa samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditun - ti. — Āma mahārāja, sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditun - ti. — Kim - pana bhante sabbaṃ sukhumaṃ - ti. — Dhammo kho mahārāja sabbasukhumaṃ, na kho mahārāja dhammā sabbe sukhumā, sukhumaṃ - ti vā thūlan - ti vā mahārāja dhammānam - etam - adhivacanaṃ, yaṃ kiñci chinditabbaṃ sabbaṃ taṃ paññāya chindati, na - tthi dutiyaṃ paññāya chedanaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, viññānaṃ - ti vā paññā ti vā bhūtasmiṃ jīvo ti vā, ime dhammā nānatthā c' eva nānābyañjanaṃ ca, udāhu ekatthā, byañjanaṃ - eva nānaṃ - ti. — Vijānanalakkhaṇaṃ mahārāja viññānaṃ, pajānanalakhaṇaṃ paññā, bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Yadi jīvo na upalabbhati, atha ko carahi cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānātīti. — Thero āha: Yadi jīvo cakkhunā rūpaṃ passati — pe — manasā dhammaṃ vijānāti, so jīvo cakkhudvāresu uppāṭitesu mahantena ākāseṇa bahimukho suṭṭhuturaṃ rūpaṃ passeyya, sotesu uppāṭitesu ghāne uppāṭite jivhāya uppāṭitāya kāye uppāṭite mahantena ākāseṇa suṭṭhuturaṃ saddaṃ suṇeyya gandhaṃ ghāyeyya rasaṃ sāyeyya phoṭṭhabbaṃ phuseyyāti. — Na

⁹ sabbasukhumaṃ M. ¹² sabbasukhumā M. ¹⁸ nānatthā AB. ²² atha kho ABC.

hi bhante ti. — Tena hi mahārāja bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha: Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā katan - ti. — Kim - pana bhante Nāgasena Bhagavatā dukkaraṃ katan - ti. — Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā kataṃ: imesaṃ arūpīnaṃ cittacetāsikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātāṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso nāvāya mahāsamuddaṃ ajjhogāhitvā hatthapuṭena udakaṃ gahetvā jivhāya sāyitvā — jāneyya nu kho mahārāja so puriso: idaṃ Gangāya udakaṃ, idaṃ Yamunāya udakaṃ, idaṃ Aciravatiyā udakaṃ, idaṃ Sarabhuyā udakaṃ, idaṃ Mahiyā udakaṃ - ti. — Dukkaraṃ bhante jānitun - ti. — Ato dukkarataraṃ kho mahārāja Bhagavatā kataṃ: imesaṃ arūpīnaṃ cittacetāsikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātāṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Suttu bhante ti rājā abbhanumodi.

Sattamo vaggo.

Thero āha: Jānāsi kho mahārāja sampati kā velā ti. — Āma bhante, jānāmi, sampati paṭhamo yāmo atikkanto, majjhimo yāmo vattati, ukkā padīpiyanti, cattāri paṭākāni āṇattāni, gamissanti bhaṇḍato rājadeyyā ti. — Yonakā evaṃ - āhaṃsu: Kallo si mahārāja, paṇḍito bhikkhūti. — Āma bhāṇe, paṇḍito thero, ediso ācariyo bhaveyya mādiso

⁶ dhammānaṃ om. ABC. ¹⁰ ajjhogahetvā ABC, -gāhetvā M. ¹⁵ tato Ab, ito M. ²⁶ sace ediso M.

ca antevāsī, nacirass' eva paṇḍito dhammaṃ ājāneyyāti.
 — Tassa pañhaveyyākaraṇena tuṭṭho rājā theram Nāgasenaṃ sataṣaḥsaḥsagghanakena kambalena acchādetvā: Bhante Nāgasena, ajjatagge te aṭṭhasataṃ bhattaṃ paññāpemi, yaṃ kiñci antepure kappiyaṃ tena ca pavāremīti āha. — Alaṃ mahārāja, jīvāmīti. — Jānāmi bhante Nāgasena jīvasi, api ca attānañ - ca rakkha mamañ - ca rakkhāhi; kathaṃ attānaṃ rakkhasi: Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ pasādesi na ca kiñci alabhīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ attānaṃ rakkha; kathaṃ mamaṃ rakkhasi: Milindo rājā pasanno pasannākāraṃ na karotīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ mamaṃ rakkhāhīti. — Tathā hotu mahārājāti. — Seyyathā pi bhante siho migarājā suvaṇṇapañjare pakkhitto pi bahimukho yeva hoti, evaṃ - eva kho 'haṃ bhante kiñcāpi agāraṃ ajjhāvasāmi, bahimukho yeva pana acchāmi, sace 'haṃ bhante agārasmā anagāriyaṃ pabbajeyyaṃ na ciraṃ jīveyyaṃ, bahū me paccatthikā ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindassa rañño pañhaṃ vissajjetvā utṭhāy' āsanā sanghārāmaṃ agamāsi. Acirapakkante ca āyasmante Nāgasene Milindassa rañño etad - ahosi: Kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadantena vissajjitaṃ - ti. Atha kho Milindassa rañño etad - ahosi: Sabbaṃ mayā supucchitaṃ, sabbaṃ bhadantena suvissajjitaṃ - ti. Āyasmato pi Nāgasenassa sanghārāmaṃ gataṃ etad - ahosi: Kiṃ Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad - ahosi: Sabbaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbaṃ mayā suvissajjitaṃ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbanhasamayam nivāsetvā pat-tacīvaram - ādāya yena Milindassa rañño nivesanaṃ ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā

⁷ rakkhāhīti all. ¹⁰ mama BC. ¹⁷ bahu all.

ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Mā kho bhadaṇṭassa evaṃ ahosi: Nāgaseno mayā pañhaṃ pucchito ti ten' eva somanassena na taṃ rattāvasesaṃ supīti, na te evaṃ datṭhabbaṃ; tassa mayhaṃ bhante taṃ rattāvasesaṃ etad - ahosi: kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadaṇṭena vissajjitaṃ - ti; sabbhaṃ mayā supucchitaṃ, sabbhaṃ bhadaṇṭena suvissajjitaṃ - ti. Thero pi evaṃ - āha: Mā kho mahārājassa evaṃ ahosi: Milindassa rañño mayā pañho vissajjito ti ten' eva somanassena taṃ rattāvasesaṃ vītināmesīti, na te evaṃ datṭhabbaṃ; tassa mayhaṃ mahārāja taṃ rattāvasesaṃ etad - ahosi: kiṃ Milindena raññaṃ pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ - ti; sabbhaṃ Milindena raññaṃ supucchitaṃ, sabbhaṃ mayā suvissajjitaṃ - ti. — Iti ha te mahānāgā aññamaññaṃ subhāsitaṃ samanumodimsūti.

Milindapañhānaṃ pucchāvissajjanaṃ samattā.

⁴ somanassena taṃ AbCM.

Bhassappavedī vetanī atibuddhi vicakkhaṇo
Milindo nāṇabhedāya Nāgasenam - upāgami.

Vasanto tassa chāyāya paripucchanto punappunam
pabhinnaabuddhi hutvāna so pi āsī tipetako.

Navangam anumajjanto rattibhāge rahogato
addakkhi meṇḍake pañhe dunniveṭhe saniggahe:

Pariyāyabhāsitaṃ atthi, atthi sandhāya bhāsitaṃ,
sabhāvabhāsitaṃ atthi Dhammarājassa sāsane.

Tesaṃ atthaṃ aviññāya meṇḍake Jinabhāsita
anāgatamhi addhāne viggaho tattha hessati.

Handa kathim pasādetvā chejjapessāmi meṇḍake,
tassa niddiṭṭhamaggena niddisissanty - anāgate ti.

Atha kho Milindo rājā pabhātāya rattiya uggate
aruṇe sīsam nahātvā sirasi añjalim - paggaḥetvā atītānā-
gata-paccuppanne sammāsambuddhe anussaritvā attha
vatapadāni samādiyi: Ito me anāgatāni satta divasāni
attha guṇe samādiyitvā tapo caritabbo bhavissati, so
'haṃ cinnatapo samāno ācariyaṃ ārādhettvā meṇḍake
pañhe pucchissāmīti. Atha kho Milindo rājā pakatidus-
sayugam apanetvā ābharaṇāni ca omūñcitvā kāsāyaṃ ni-
vāsetvā muṇḍakapaṭisīsakam sīse paṭimuñcitvā munibhā-
vam - upaṇantvā attha guṇe samādiyi: Imaṃ sattāhaṃ
mayā na rājaattho anusāsitaḥ, na rāgūpasamhitam cit-
taṃ uppādetabbam, na dosūpasamhitam cittaṃ uppāde-
tabbam, na mohūpasamhitam cittaṃ uppādetabbam, dāsa-
kammakara-porisa-jane pi nivātavuttinā bhavitabbam,

¹¹ bhedāpessāmi M. ¹² niddisissant' anāg. Aa, -ssanti 'nāg. B. ¹⁴ na-
hāyitvā A. ²² samādiyitvā AC.

kāyikaṃ vācasikaṃ anurakkhitabbaṃ, cha pi āyatanāni niravasesato anurakkhitabbāni, mettābhāvanāya mānasam pakkhipitabban - ti ime aṭṭha guṇe samādiyivā tesv - eva aṭṭhasu guṇesu mānasam patitṭhapetvā bahi anikkhamitvā sattāham vītināmetvā aṭṭhame divase pabhātāya rattiyā pag - eva pātarāsaṃ katvā okkhittacakkhu mitabhānī susaṇṭhitena iriyāpathena avikkhittena cittena haṭṭhena udaggena vippasannena theram Nāgasenaṃ upasankamitvā therassa pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ ṭhito idam - avoca:

Atthi me bhante Nāgasena koci attho tumhehi saddhim mantayitabbo, na tattha añño koci tatiyo icchitabbo, suññe okāse pavivitte araññe aṭṭhangupāgate samaṇasāruppe tattha so pañho pucchitabbo bhavissati, tattha me gūyham na kātabbāni na rahassakāni, arahāni ahaṃ rahassakāni suṇitum sumantaṇe upagate. Upamāya pi so attho upaparikkhitabbo, yathā kiṃ viya: Yathā nāma bhante Nāgasena mahāpaṭhavī nikkhepaṃ arahati nikkhepe upagate, evam - eva kho bhante Nāgasena arahāni ahaṃ rahassakāni suṇitum sumantaṇe upagate ti.

Gurunā pi saha pavivittaṃ pavanaṃ pavisivā idam - avoca: Bhante Nāgasena, idha purisena mantayitukāmena aṭṭha - ṭṭhānāni parivajjayitabbāni bhavanti, na tesu ṭṭhānesu viññū puriso atthaṃ manteti, mantito pi attho paripaṭati na sambhavati; katamāni aṭṭha - ṭṭhānāni: visamatṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, sabhayaṃ parivajjanīyaṃ, ativātṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, paṭicchannatṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, devatṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, pantho parivajjanīyo, sankamo parivajjanīyo, udakatitthaṃ parivajjanīyaṃ, imāni aṭṭha - ṭṭhānāni parivajjanīyānīti. — Thero āha: Ko doso visamatṭhāne sabhaye ativāte paṭicchanne devatṭhāne panthe sankame udakatitthe ti. — Visame

⁴ patitṭhapetvā A. ⁹ etadavoca B. ¹⁶ sumantane ACM. ²⁰ sumantane ACMa.

²¹ pavivittupavanaṃ A. ²² sumantayitu - A. ²⁸ patho, pathe M throughout.

bhante Nāgasena mantito attho vikirati vidhamati paggharati na sambhavati; sabhaye mano santasati, santasito na sammā atthaṃ samanupassati; ativāte saddo avibhūto hoti; paṭicchanne upassutiṃ tiṭṭhanti; devatṭhāne mantito attho garukaṃ pariṇamati; panthe mantito attho tuccho bhavati; sankame calācalo bhavati; udakattithe pākaṭo bhavati. Bhavatīha:

Visamaṃ sabhayaṃ ativāto paṭicchannaṃ devanissitaṃ pantho ca sankamo tiṭṭhaṃ, atṭh' ete parivajjayāti.

Bhante Nāgasena, atṭh' ime puṅgalā mantiyamānā mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, katame atṭha: rāgacarito dosacarito mohacarito mānacarito luddho alaso ekacintī bālo ti, ime atṭha puṅgalā mantitaṃ atthaṃ byāpādentīti. — Thero āha: Tesaṃ ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, dosacarito dosavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mohacarito mohavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mānacarito mānavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, luddho lobhavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, alaso alasaṭāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, ekacintī ekacintitāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, bālo bālatāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti. Bhavatīha:

Ratto duṭṭho ca mūlho ca mānī luddho tathā 'laso ekacintī ca bālo ca, ete atthavināsakā ti.

* Bhante Nāgasena, nav' ime puṅgalā mantitaṃ guyhaṃ vivaranti na dhārenti, katame nava: rāgacarito dosacarito mohacarito bhīruko āmisagaruko itthī soṇḍo paṇḍako dārako ti. — Thero āha: Tesaṃ ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, duṭṭho dosavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, mūlho mohavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati

na dhāreti, bhīruko bhayavasena mantitaṃ guyhaṃ viva-
rati na dhāreti, āmisagaruko āmisahetu mantitaṃ guyhaṃ
vivarati na dhāreti, itthī ittaratāya mantitaṃ guyhaṃ
vivarati na dhāreti, soṇḍiko surālolatāya mantitaṃ guyhaṃ
vivarati na dhāreti, paṇḍako anekaṃsikatāya mantitaṃ
guyhaṃ vivarati na dhāreti, dāraḷo capalatāya mantitaṃ
guyhaṃ vivarati na dhāreti. Bhavatīha:

Ratto dutṭho ca mūlho ca bhīru āmisacakkhuko
itthī soṇḍo paṇḍako ca, navamo bhavati dāraḷo:
Nav' ete puggalā loke ittarā calitā calā;
etehi mantitaṃ guyhaṃ khippaṃ bhavati pākāṇa - ti.

Bhante Nāgasena, atṭhahi kāraṇehi buddhi pariṇamati
paripākāṃ gacchati, katamehi atṭhahi: vayapariṇāmena
buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, yasapariṇāmena
buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, paripucchāya
buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, titthasamvāsa
buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, yoniso manasi-
kārena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, sākacchāya
buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, snehūpasevana-
vasena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, patirūpa-
desavāsa buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati.
Bhavatīha:

Vayena yasa-pucchāhi titthavāsa yoniso
sākacchā' snehasamsevā' patirūpavasena ca:
Etāni atṭha ṭhānāni buddhivisadakāraḷā,
yesaṃ etāni sambhonti tesaṃ buddhi pabhijjati.

Bhante Nāgasena, ayaṃ bhumibhāgo atṭha-mantadosa-
vivajjito, ahañ - ca loke paramo mantisahāyo, guyhaṃ - anu-
rakkhī cāhaṃ, yāvāhaṃ jīvissāmi tāva guyhaṃ - anurak-
khissāmi, atṭhahi ca me kāraṇehi buddhi pariṇāmaṃ gatā;
dullabho etarahi mādiso antevāsī.

Sammā paṭipanne antevāsike ye ācariyānaṃ pañcavīsati ācariyaguṇā tehi guṇehi ācariyena sammā paṭipajjitabbaṃ. Katame pañcavīsati guṇā: idha bhante ācariyena antevāsimhi satataṃ samitaṃ ārakkhā upaṭṭhapetabbā, asevana-sevanā jānitabbā, pamattāppamattatā jānitabbā, seyyāvakāso jānitabbo, gelaṇṇaṃ jānitabbam, bhojanaṃ laddhāladdhaṃ jānitabbam, viseso jānitabbo, pattaḡataṃ saṃvibhajitabbam, assāsetabbo: mā bhāyi, attho te abhikkamatīti, iminā puggalena paṭicaratīti paṭicāro jānitabbo, gāme paṭicāro jānitabbo, vihāre paṭicāro jānitabbo, na tena saha sallāpo kātabbo, chiddaṃ disvā adhvāsetabbam, sakkaccakārinā bhavitabbam, akhaṇḍakārinā bhavitabbam, arahassakārinā bhavitabbam, niravasesakārinā bhavitabbam, janem' imaṃ sippesūti janakacittaṃ upaṭṭhapetabbam, kathaṃ ayaṃ na parihāyeyyāti vadḍhicittaṃ upaṭṭhapetabbam, balavaṃ imaṃ karomi sikkhābalenāti cittaṃ upaṭṭhapetabbam, mettacittaṃ upaṭṭhapetabbam, āpadāsu na vijahitabbam, karaṇīye na -ppamajjitabbam, khalite dhammena pagga-hetabbo ti. Ime kho bhante pañcavīsati ācariyassa ācariyaguṇā, tehi guṇehi mayi sammā paṭipajjassu. Saṃsayo me bhante uppanno, atthi meṇḍakapaṇhā Jinabhāsita, anāgate addhāne tattha viggaho uppajjissati, anāgate ca addhāne dullabhā bhavissanti tumhādisā buddhimanto, tesu me paṇhesu cakkhum dehi paravādānaṃ niggahāyāti.

Thero sādḡhūti sampaṭicchitvā dasa upāsakassa upāsakaguṇe paridīpesi: Dasa ime mahārāja upāsakassa upāsakaguṇā, katame dasa: idha mahārāja upāsako saṅghena samānasukhadukkho hoti, dhammādhipateyyo hoti, yathābalaṃ saṃvibhāgarato hoti, Jinasāsanaparihāniṃ disvā abhivadḍhiyā vāyamati, sammāditṭhiko hoti, apagatakotūhalamangaliko jīvitahetu pi na aṇṇaṃ satthāraṃ uddisati, kāyikaṃ vācasikaṃ - c' assa rakkhitaṃ hoti, samaggārāmo hoti samaggarato, anusuyyako hoti, na ca

kuhanavasena sāsane carati, Buddhāṃ saraṇaṃ gato hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, saṅghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ime kho mahārāja dasa upāsakassa upāsakaguṇā, te sabbe guṇā tayi saṃvijjanti, taṃ te yuttaṃ pattaṃ ānucchavikaṃ patirūpaṃ yaṃ tvaṃ Jinasāsanaparihāniṃ disvā abhivaddhiṃ icchasi. Karomi te okāsaṃ, pucchamaṃ tvaṃ yathāsukhaṃ - ti.

Atha kho Milindo rājā katāvakāso nipacca guruno pāde sirasi añjaliṃ katvā etad - avoca: Bhante Nāgasena, ime titthiyā evaṃ bhaṇanti: yadi Buddho pūjaṃ sādīyati na parinibbuto Buddho, saṃyutto lokena antobhaviko lokasmiṃ lokasādhāraṇo, tasmā tassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphalo; yadi parinibbuto, visaṃyutto lokena nissato sabbabhavahi, tassa pūjā na uppajjati, parinibbuto na kiñci sādīyati, asādīyantassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati aphalo ti. Ubhātokoṭṭiko eso paṇho, n' eso visayo appattamānasānaṃ, mahantānaṃ yev' eso visayo, bhind' etaṃ diṭṭhijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, tav' eso paṇho anupatto, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi paravādaniggahāyāti. — Thero āha: Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjaṃ sādīyati, bodhimūle yeva Tathāgatassa sādīyanā pahīnā, kim - pana anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā:

Pūjiyantā asamasamā sadevamānusehi te
na sādīyanti sakkāraṃ, buddhānaṃ esa dhammatā ti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, putto vā pituno vaṇṇaṃ bhāsati pitā vā puttassa vaṇṇaṃ bhāsati, na c' etaṃ kāraṇaṃ paravādānaṃ niggahāya, pasādapakāsaṇaṃ nāma' etaṃ, ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ sammā brūhi sa-

kavādassa patitthāpanāya ditthijālavinivethanāyāti. — Thero āha: Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjam sādīyati, asādīyantass' eva Tathāgatassa devamanussā dhāturatanam vatthum karitvā Tathāgatassa nānaratanārammaṇena sammāpaṭipattim sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbāyeyya, api nu kho so mahārāja aggikkhandho sādīyati tinakatthupādānan - ti. — Jalamāno pi so bhante mahāaggikkhandho tinakatthupādānam na sādīyati, kim - pana nibbuto upasanto acetano sādīyatīti. — Tasmiṃ pana mahārāja aggikkhandhe uparate upasante loke aggi suñño hotīti. — Na hi bhante, kattham aggissa vatthu hoti upādānam, ye keci manussā aggikāmā te attano thāmabalaviriyena paccattapurisakārena kattham manthayitvā aggim nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyani kammāni karontīti. — Tena hi mahārāja titthiyānam vacanam micchā bhavati: asādīyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjali, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjali; yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbuto, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjalitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja nibbuto aggikkhandho tinakatthupādānam na sādīyati, evam - eva kho lokahitassa sādīyanā pahīnā upasantā; yathā mahārāja manussā nibbute aggikkhandhe anupādāne attano thāmabalaviriyena paccattapurisakārena kattham manthayitvā aggim nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyāni kammāni karonti, evam - eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādīyantass' eva dhāturatanam vatthum karitvā Tathāgatassa nānara-

⁷ nibbāpeyya AC. ⁸ -katthū- B throughout. ¹³ kattham bhante aggissa BC. ¹⁴ -purisakārena ABC throughout.

tanārammaṇena sammāpaṭipattim sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo: yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā upameyya, api nu kho so mahārāja uparato vāto sādiyati puna nibbattāpanan - ti. — Na hi bhante uparatassa vātassa ābhogo vā manasikāro vā puna nibbattāpanāya, kinkāraṇaṃ: acetanā sāvāyodhātūti. — Api nu tassa mahārāja uparatassa vātassa vāto ti samañña upagacchatīti. — Na hi bhante, tālavaṇṇa-vidhūpanāni vātassa uppattiyā paccayā, ye keci maṇussā uṇhābhitattā pariḷāhaparipīḷitā te tālavaṇṇena vā vidhūpanena vā attano thāmabalaviriyena paccattapurisa-kārena vātaṃ nibbattetvā tena vātena uṇhaṃ nibbāpenti pariḷāhaṃ vūpasamentīti. — Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati: asādiyantassa kato adhikāro vaṇṇho bhavati saphalo ti. Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyi, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyi; yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā uparato, evam - eva Bhagavā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja uparato vāto puna nibbattāpanaṃ na sādiyati, evam - eva lokahitassa sādiyanā pahīnā upasantā; yathā mahārāja te maṇussā uṇhābhitattā pariḷāhaparipīḷitā, evam - eva devamaṇussā tividhaggi-santāpa-pariḷāha-paripīḷitā; yathā tālavaṇṇa-vidhūpanāni vātassa nibbattiyā paccayā honti, evam - eva Tathāgatassa dhātu ca nāṇaratanaṃ - ca paccayo hoti tissannaṃ sam-

³² dhātuṇca all.

pattīnaṃ paṭilābhāya; yathā manussā uṇhābhitattā pari-
lāhaparipīlītā tālavaṇṇena vā vidhūpanena vā vātaṃ nib-
battetvā uṇhaṃ nibbāpenti parilāhaṃ vūpasamenti, eva-
eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādi-
yantass' eva dhātuñ - ca nāṇaratanañ - ca pūjetvā kusalaṃ
nibbattetvā tena kusaleṇa tividhaggi-santāpa-parilāhaṃ
nibbāpenti vūpasamenti. Iminā pi mahārāja kāraṇena
Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhi-
kāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi para-
vādānaṃ niggaḥāya: yathā mahārāja puriso bherim āko-
ṭetvā saddaṃ nibbatteyya, yo so bherisaddo purisena
nibbattito so saddo antaradhāyeyya, api nu kho so ma-
hārāja saddo sādīyati puna nibbattāpanan - ti. — Na hi
bhante, antarahito so saddo, na - tthi tassa puna uppā-
dāya ābhogo vā manasikāro vā, sakiṃ nibbatte bherisadde
antarahite so bherisaddo samucchinnō hoti, bheri pana
bhante paccayo hoti saddassa nibbattiyā, atha puriso pac-
caye sati attajena vāyāmena bherim ākoṭetvā saddaṃ nib-
battetīti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sīla-sa-
mādhī - paññā - vimutti - vimuttiñāṇadassana - paribhāvitam
dhāturatanañ - ca dhammañ - ca vinayañ - ca anusatthiñ - ca
satthāraṃ ṭhapayitvā sayam anupādisesāya nibbānadhā-
tuyā parinibbuto, na ca parinibbute Bhagavati sampatti-
lābho upacchinno hoti, bhavadukkhapatipīlītā sattā dhā-
turatanañ - ca dhammavinayañ - ca anusatthiñ - ca pacca-
yaṃ karitvā sampattikāmā sampattiyo paṭilabhanti.
Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa
asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo
ti. Diṭṭhañ - c' etaṃ mahārāja Bhagavatā anāgataṃ -
addhānaṃ kathitañ - ca bhaṇitañ - ca ācikkhitañ - ca:
Siyā kho pan' Ānanda tumhākaṃ evam - assa: atīta-

²² ānusatthiñca B twice, C once. ²³ dhammavinayañca B. ²⁴ ṭhapetvā B.

satthukam pāvacaṇam, na - tthi no satthā ti; na kho paṇ' etaṃ Ānanda evaṃ datṭhabbam, yo vo Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paṇṇatto so vo mam' acca- yena satthā ti. Parinibbutassa Tathāgatassa asādiyan- tassa kato adhikāro vaṇjho bhavati aphalo ti taṃ tesam titthiyānaṃ vacanaṃ micchā abhūtaṃ vitathaṃ alikaṃ viruddhaṃ viparītaṃ, dukkhadāyakaṃ dukkhavipākaṃ apāyagamanīyaṃ - ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇjho bhavati saphalo: sādiyati nu kho mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavi: sabbabījāni mayi saṃvirū- hantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana tāni mahārāja bījāni asādiyantiyā mahāpaṭhaviyā saṃvirūhitvā dalha- mūlajaṭā-patitṭhitā khandhasārasākhā-parivitthiṇṇā pup- phaphaladharā hontīti. — Asādiyanti pi bhante mahā- paṭhavi tesam bījānaṃ vatthu hoti paccayaṃ deti virū- hanāya, tāni bījāni taṃ vatthum nissāya tena paccayena saṃvirūhitvā dalhamūlajaṭā-patitṭhitā khandhasārasākhā- parivitthiṇṇā pupphaphaladharā hontīti. — Tena hi ma- hārāja titthiyā sake vāde natthā honti hatā viruddhā, sace te bhaṇanti: asādiyantassa kato adhikāro vaṇjho bhavati aphalo ti. Yathā mahārāja mahāpaṭhavi evaṃ Tathāgato arahaṃ sammāsambuddho, yathā mahārāja mahāpaṭhavi na kiñci sādiyati evaṃ Tathāgato na kiñci sādiyati, yathā mahārāja tāni bījāni paṭhaviṃ nissāya saṃvirūhitvā dalhamūlajaṭā-patitṭhitā khandhasārasākhā- parivitthiṇṇā pupphaphaladharā honti evaṃ devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātuṇ - ca ñānaratanaṇ - ca nissāya dalhakusalamūla-patitṭhitā sa- mādhiikkhandha-dhammasāra-sīlasākhā-parivitthiṇṇā vi- muttipuppha-sāmaññaphaladharā honti. Iminā pi ma-

⁷ dukkhadāyakaṃ om. BC. ⁸ -gāminiyaṃti AaB. ¹⁸ -hantīti B. ¹⁶ asā- diyanti all. ¹⁷ vatthum AC. ³¹ samādhiikkhandha- CM.

hārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime oṭṭhā goṇā gadrabhā ajā pasū manussā antokucchismiṃ kimikulānaṃ sambhavan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja kimayo tesam asādiyantānaṃ antokucchismiṃ sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Pāpassa bhante kammaṃ balavatāya asādiyantānaṃ yeva tesam sattānaṃ antokucchismiṃ kimayo sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātussa ca ñāṇārammaṇassa ca balavatāya Tathāgate kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime manussā: ime aṭṭhanavuti rogā kāye nibbattantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rogā asādiyantānaṃ kāye nipatantīti. — Pubbe katena bhante duccaritenāti. — Yadi mahārāja pubbe kataṃ akusalaṃ idha vedanīyaṃ hoti, tena hi mahārāja pubbe katam - pi idha katam - pi kusalākusalaṃ kammaṃ avañjhaṃ bhavati saphalan - ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja Nandako nāma yakkho therāṃ Sāriputtaṃ āsādayitvā paṭhaviṃ pavitṭho ti. — Āma bhante, sūyati, loke pākaṭo eso ti. — Api nu kho mahārāja thero Sāriputto sādīyi Nandakassa yakkhassa

⁶ pasu all. ³⁰ asādiyitvā BCM, apasādayitvā A.

mahāpaṭhavīgilanan - ti. — Ubbattiyaṇṭe pi bhante sadevake loke, patamāṇe pi chamāyaṃ candimasuriye, vikiṇṭe pi Sinerupabbatarāje, therō Sāriputto na parassa dukkhaṃ sādīyeyya, taṃ kissa hetu: yena hetunā therō Sāriputto kujjheyya vā duseyya vā so hetu therassa Sāriputtassa samūhato samucchinno, hetuno samugghātītattā bhante therō Sāriputto jīvitaḥārake pi kopaṃ na kareyyāti. — Yadi mahārāja therō Sāriputto Nandakassa yakkhassa paṭhavīgilanaṃ na sādīyi kissa pana Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittṭho ti. — Akusalassa bhante kammaṃ balavatāyāti. — Yadi mahārāja akusalassa kammaṃ balavatāya Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittṭho, asādīyaṇṭassāpi kato aparādho avaṇṇho bhavati saphalo, tena hi mahārāja kusalassa pi kammaṃ balavatāya asādīyaṇṭassa kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādīyaṇṭass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo ti.

Kati nu kho te mahārāja manussā ye etarahi mahāpaṭhaviṃ pavittṭhā, atthi te tattha savanan - ti. — Āma bhante, sūyatīti. — Ingha tvaṃ mahārāja sāvehīti. — Ciñcamāṇavikā bhante, Suppabuddho ca Sakko, Devadatto ca therō, Nandako ca yakkho, Nando ca māṇavako ti, sutamā mētam bhante: ime pañca janā mahāpaṭhaviṃ pavittṭhā ti. — Kismiṃ te mahārāja aparaddhā ti. — Bhagavati ca bhante sāvakesu cāti. — Api nu kho mahārāja Bhagavā vā sāvakā vā sādīyimsu imesaṃ mahāpaṭhaviṃ pavisanan - ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādīyaṇṭass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo ti. — Suvīṇṇāpito bhante Nāgasena paṇho gambhīro uttāṇikato, gūyaṃ

⁹ paṭhavi- AB. ¹⁴ kusalassāpi B; kusalākusalassa A. ²² ciñcā māṇ. Aa.
²⁷ bhagavā sāvakā all. ²⁸ -paṭhavi- AaM. ³¹ uttāni- ACM.

vidamsitam, gaṇṭhi bhinnā, gahanam agahanam katam, natthā paravādā, bhaggā kuditthi, nippabhā jātā kutitthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū, na ca Bhagavato satatam samitam nānadassanam paccupatthitam, āvajjanapatibaddham Bhagavato sabbaññutañānam, āvajjitvā yadicchakam jānātīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho asabbaññū, yadi tassa pariyesanāya sabbaññutañānam hotīti. — † Vāhasatam kho mahārāja vihinam addhacūlañ-ca vāhā vihi satt' ammaṇāni dve ca tumbā ekaccharakkhaṇe pavattacittassa ettakā vihi lakkham ṭhapiyamāne parikkhayam pariādānam gaccheyyūm. Tatr' ime sattavidhā cittā pavattanti: Ye te mahārāja sarāgā sadosā samohā sakilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam tam cittam garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: abhāvitattā cittassa. Yathā mahārāja vamsanālassa vitatassa visālassa vitthiṇṇassa samsibbita-visibbitassa sākhaṇāṭṭaṭṭassa ākaddhiyantassa garukam hoti āgamanam dandham, kinkāraṇam: samsibbita-visibbitattā sākhanam, evam-eva kho mahārāja ye te sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam tam cittam garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: samsibbita-visibbitattā kilesehi. Idam paṭhamam cittam.

Tatr' idam dutiyam cittam vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sotāpannā pihitāpāyā ditthippattā viññātasatthusāsanā tesam tam cittam tisu ṭhānesu lahukam

¹ vidamsitam AbM. ⁹ -yesanā B. ⁹ hontīti B. ¹⁰ -cūlakam ca B. ¹⁰ vāha viha B. ¹¹ ekaccharakkhaṇe AC. ¹⁴ sakilesā M throughout. ¹⁷ kinkāraṇā A once, Ab 8 times, B once, C 5 times, M 4 times. ¹⁸ cittassa C, visatassa M, visattassa AacB.

uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: tīsu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Yathā mahārāja vamsanālassa tipabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajātajaṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva tipabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: hetthā parisuddhattā, upari sākhajātajaṭitattā, evam - eva kho mahārāja ye te sotāpannā pihitāpāyā diṭṭhippattā viññātasatthusāsanā tesam tam cittam tīsu ṭhānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: tīsu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Idam duttiyam cittam.

Tatr' idam tatiyam cittam vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sakadāgāmino, yesam rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu ṭhānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: pañcasu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Yathā mahārāja vamsanālassa pañcapabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajātajaṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva pañcapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: hetthā parisuddhattā, upari sākhajātajaṭitattā, evam - eva kho mahārāja ye te sakadāgāmino, yesam rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesam tam cittam pañcasu ṭhānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: pañcasu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Idam tatiyam cittam.

Tatr' idam catuttham cittam vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja anāgāmino, yesam pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahīnāni, tesam tam cittam dasasu ṭhānesu la-

³¹ saññoj- M throughout.

hukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: dasasu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Yathā mahārāja vaṃsanālassa dasapabbaganṭhiparisuddhassa upari sākḥajātājatitassa ākaḍḍhiyantassa yāva dasapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇaṃ: heṭṭhā parisuddhattā, upari sākḥajātājatitattā, evam - eva kho mahārāja ye te anāgāmino, yesaṃ pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahīnāni, tesam taṃ cittam dasasu ṭhānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: dasasu ṭhānesu cittassa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Idam catuttham cittam.

Tatr' idam pañcamam cittam vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesam taṃ cittam sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Yathā mahārāja vaṃsanālassa sabbapabbaganṭhiparisuddhassa ākaḍḍhiyantassa lahukam hoti āgamanam adandham, kinkāraṇaṃ: sabbapabbaganṭhiparisuddhattā, agahanattā vaṃsassa; evam - eva kho mahārāja ye te arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesam taṃ cittam sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Idam pañcamam cittam.

Tatr' idam chaṭṭham cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesam taṃ cittaṃ sakavisaye lahukam up-pajjati lahukam pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garu-kaṃ uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisud-dhattā sakavisaye, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Yathā mahārāja puriso sakavisayaṃ parittaṃ nadim rat-tim - pi divā pi yadicchakaṃ asambhito otareyya, athā-parato mahāsamuddaṃ gambhīraṃ vitthataṃ agādham - apāraṃ disvā bhāyeyya dandhāyeyya na visaheyya otari-tum, kinkāraṇaṃ: cinṇattā sakavisayassa, mahantattā ca mahāsamuddassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye te pacce-kabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khagga-visāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesam taṃ cittaṃ sakavisaye lahukam uppajjati lahukam pa-vattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dan-dham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisayassa, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Idam chaṭṭham cittaṃ.

Tatr' idam sattamaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesāraja-visāradā, aṭṭhārasahi buddhadhammehi sa-mannāgatā, anantajinā anāvaraṇañāṇā, tesam taṃ cittaṃ sabbattha lahukam uppajjati lahukam pavattati, kin-kāraṇaṃ: sabbattha parisuddhattā. Api nu kho mahārāja nārācassa sudhotassa vimalassa niggaṇṭhissa sukhuma-dhārassa ajimhassa avankassa akuṭilassa dāḥacāpa-samā-rūḥassa khomasukhume vā kappāsasukhume vā kambala-sukhume vā balavanipātitaṃ dandhāyitattaṃ vā lagganam vā hotīti. — Na hi bhante, kinkāraṇaṃ: sukhumattā vatthānam, sudhotattā nārācassa, nipātassa ca balavattā

⁹ atha parato AaM. ³⁰ laganam AB. ³¹ bhante ti ABC.

ti. — Evam - eva kho mahārāja ye te sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesārājja-visāradā, atthārasahi buddhadhammehi samannāgatā, anantañinā anāvarenañāṇā, tesam tam cittam sabbattha lahukam uppajjati lahukam pavattati, kinkāraṇam: sabbattha parisuddhattā. Idam sattamaṇi cittam.

Tatra mahārāja yam - idam sabbaññūbuddhānaṇi cittam tam channam - pi cittānaṇi gaṇaṇaṇi atikkamitvā asankheyyena guṇena parisuddhaṇi - ca lahukaṇi - ca. Yasmā ca Bhagavato cittam parisuddhaṇi - ca lahukaṇi - ca, tasmā mahārāja Bhagavā yamakapāṭihīraṇi dasseti, yamakapāṭihīre mahārāja nātappaṇam: buddhānaṇi bhagavantānaṇi cittam evaṇi lahuparivattan - ti, na tattha sakkā uttarin kāraṇaṇi vattum. Te pi mahārāja pāṭihīrā sabbaññūbuddhānaṇi cittam upādāya gaṇaṇaṇi - pi sankham - pi kalam - pi kalabhāgaṇi - pi na upenti, āvajjanapaṭibaddham mahārāja Bhagavato sabbaññūtañāṇaṇi, āvajjitvā yadicchakaṇi jānāti. Yathā mahārāja puriso hatthe ṭhapitam yaṇi kiñci dutiye hatthe ṭhapeyya, vivaṭena mukhena vācam nicchāreyya, mukhagataṇi bhojanaṇi gileyya, ummiletvā vā nimileyya nimiletvā vā ummileyya, sammiñjitaṇi vā bāhaṇi pasāreyya pasāritaṇi - vā bāhaṇi sammiñjeyya, cirataraṇi etaṇi mahārāja, lahutaraṇi Bhagavato sabbaññūtañāṇaṇi, lahutaraṇi āvajjanaṇi, āvajjitvā yadicchakaṇi jānāti, āvajjanavikalammattakena na tāvatā buddhā bhagavanto asabbaññuno nāma [na] hontiti.

Āvajjanam - pi bhante Nāgasena pariyesanāya kātappaṇam, ingha maṇi tattha kāraṇena saññāpehīti. — Yathā mahārāja purisassa adḍhassa mahaddhanassa mahābhogassa pahūta-jātarūpa-rajata-vittūpakaraṇassa pahūta-dhana-dhaññassa sāli-vīhi-yava-taṇḍula-tila-mugga-māsa-pubbannāparaṇṇa-sappi-tela-navanīta-khīra-dadhi-madhu-

²¹ samīñj- M throughout. ²⁵ -kena netāvatā ABC.

guḷa-phāṇitā ca khaḷopi-kumbhi-pīṭhara-kotṭha-bhājana-gatā bhaveyyum, tassa ca purisassa pāhunako āgaccheyya bhattāraho bhattābhikaṅkhī, tassa ca gehe yaṁ randhaṁ bhojanaṁ taṁ pariniṭṭhitaṁ bhaveyya, kumbhito taṇḍule nīharitvā bhojanaṁ randheyya; api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena bhojanavekallamattakena ādhanō nāma kapaṇo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, cakkavattirañño 'ghare pi bhante akāle bhojanavekallaṁ hoti, kiṁ pana gahapatikassāti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanavikalamattakaṁ sabbaññutaññaṁ, āvajjitvā yadicchakaṁ jānāti. Yathā vā pana mahārāja rukkhō assa phalito oṇata-vinato piṇḍibhārabharito, na kiñci tattha patitaṁ phalaṁ bhaveyya; api nu kho so mahārāja rukkhō tāvatakena patitaphalavekallamattakena aphaḷo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, patanapaṭibaddhāni tāni rukkhaphalāni, patite yadicchakaṁ labhatīti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanapaṭibaddhaṁ sabbaññutaññaṁ, āvajjitvā yadicchakaṁ jānātīti. — Bhante Nāgasena, āvajjitvā āvajjitvā Buddho yadicchakaṁ jānātīti. — Āma mahārāja, Bhagavā āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṁ jānāti; yathā mahārāja cakkavattirājā yadā cakkaratanaṁ sarati: upetu me cakkaratanaṁ -ti, sarite cakkaratanaṁ upeti; evam-eva kho mahārāja Tathāgato āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṁ jānātīti. — Daḷhaṁ bhante Nāgasena kāraṇaṁ, Buddho sabbaññū, sampañcchāma: Buddho sabbaññū ti.

Bhante Nāgasena, Devadatto kena pabbājito ti. — Cha -y -ime mahārāja khattiyakumārā: Bhaddiyo ca Anuruddho ca Ānando ca Bhagu ca Kimbilo ca Deva-

¹ -phāṇitañca all. ¹ khaḷopi AbC, kaḷopi AaM. ²⁶ -cchāmi A.

datto ca, Upālī kappako sattamo, abhisambuddhe Sathari Sakyakulānandajanane Bhagavantam anupabbajantā nikkhamimsu; te Bhagavā pabbājesīti. — Nanu bhante Devadattena pabbajitvā sangho bhinno¹ ti. — Āma mahārāja, Devadattena pabbajitvā sangho bhinno. Na gihī sangham bhindati, na bhikkhunī na sikkhamānā na sāmaṇero na sāmaṇerī sangham bhindati, bhikkhu pakatatto samānasamvāsako samānasīmāyam² tthito sangham bhindatīti. — Sanghabhedako bhante puggalo kiṃ kammaṃ phusatīti. — Kappatthitikaṃ mahārāja kammaṃ phusatīti. — Kim - pana bhante Nāgasena Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti. — Āma mahārāja, Tathāgato jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti. — Yadi bhante Nāgaseno Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti, tena hi bhante Nāgasena: Buddho kāruṇiko anukampako hitesī, sabbasattānam ahitam - apanetvā hitam - upadhatīti yaṃ vacanam taṃ micchā. Yadi taṃ ajānitvā pabbājesi, tena hi Buddho asabbaññū. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, vijatehi etaṃ mahājataṃ, bhinda parappavādam, anāgate addhāne tayā sadisā buddhimanto bhikkhū dullabhā bhavissanti, ettha tava balaṃ pakāsehīti.

Kāruṇiko mahārāja Bhagavā sabbaññū ca. Kāruṇīna mahārāja Bhagavā sabbaññutañāṇena Devadattassa gatiṃ olokento addasa Devadattam aparāpariyakammaṃ āyūhitvā anekani kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayam vinipātena vinipātam gacchantam. Taṃ Bhagavā sabbaññutañāṇena jānitvā: imassa apariyantakataṃ kammaṃ mama sāsane pabbajitassa pariyantakataṃ bhavissati,

¹ Upālī B. ² -janaanena AbC. ²¹ asabbaññū ti all.

purimam upādāya pariyantakataṃ dukkhaṃ bhavissati, apabbajito pi ayaṃ moghapuriso kappatṭhiyam - eva kammaṃ āyūhissatīti kārūṇṇena Devadattaṃ pabbājesīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddhō vadhivā telena makkheti, papāte pātetvā hatthaṃ deti, māretvā jīvitam pariyesati, yaṃ so paṭhamam dukkhaṃ datvā pacchā sukhaṃ upadahatīti. — Vadheti pi mahārāja Tathāgato sattānaṃ hitavasena, pātetī pi sattānaṃ hitavasena, māreti pi sattānaṃ hitavasena, vadhivā pi mahārāja Tathāgato sattānaṃ hitam - eva upadahati, pātetvā pi sattānaṃ hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānaṃ hitam - eva upadahati. Yathā mahārāja mātāpitaro nāma vadhivā pi pātayivā pi puttānaṃ hitam - eva upadahanti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato vadheti pi sattānaṃ hitavasena, pātetī pi sattānaṃ hitavasena, māreti pi sattānaṃ hitavasena, vadhivā pi mahārāja Tathāgato sattānaṃ hitam - eva upadahati, pātetvā pi sattānaṃ hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānaṃ hitam - eva upadahati. Yena yena yogena sattānaṃ guṇavaddhī hoti tena tena yogena sabbasattānaṃ hitam - eva upadahati. Sace mahārāja Devadatto na pabbajeyya gihibhūto samāno nirayasamvattanikaṃ bahum pāpakammaṃ katvā anekāni kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayam vinipātena vini-pātaṃ gacchanto bahum dukkhaṃ vedayissati. Taṃ Bhagavā jānamāno kārūṇṇena Devadattaṃ pabbājesi: mama sāsane pabbajitassa dukkhaṃ pariyantakataṃ bhavissatīti kārūṇṇena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Yathā mahārāja dhana-yasa-siri-nātibalena balavā puriso attano nātīm vā mittam vā rañṇā garudaṇḍam dhārentam attano bahuviṣsatthabhāvena samatthatāya garukaṃ daṇḍam la-hukaṃ kāreti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhaṃ vediyamānam Devadattaṃ

²⁴ vediyissati AaB. ³⁰ -vissatṭha- AM.

pabbājetvā sīla-samādhi-paññā-vimutti-bala-samattha-bhāvena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Yathā vā pana mahārāja kusalo bhisakko sallakatto garukaṃ byādhiṃ balavosaḍḍhabalena lahukaṃ karoti, evaṃ - eva kho mahārāja bahūni kappakoṭṭisatasahassāni dukkhaṃ vediyamānaṃ Devadattaṃ Bhagavā yogaññatāya pabbājetvā kāruṇṇabalopatthaddha-dhammosaḍḍhabalena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Api nu kho so mahārāja Bhagavā bahuvedanīyaṃ Devadattaṃ appavedanīyaṃ karonto kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na kiñci bhante apuññaṃ āpajjeyya, antamaso gaddūhanamattam - pīti. — Imam - pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampatiṇṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja coraṃ āgucārīṃ gahetvā rañño dasseyyum: ayaṃ te deva coro āgucārī, imassa yaṃ icchasi taṃ daṇḍaṃ paṇehīti, tam - enaṃ rājā evaṃ vadeyya: tena hi bhante imaṃ coraṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātane sīsaṃ chindathāti; evaṃ devāti kho te rañño paṭissutvā taṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātanaṃ nayeyyum, tam - enaṃ passeyya kocid - eva puriso rañño santikā laddhavarō laddha-yasa-dhana-bhogo ādeyyavacano balavicchitakārī, so tassa kāruṇṇaṃ katvā te purise evaṃ vadeyya: alaṃ bho, kiṃ tumhakaṃ imassa sīsacchedanena, tena hi bho imassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhatha, aham - etassa kāraṇā rañño santike paṭivacanaṃ karissāmīti; te tassa balavato vacanena tassa corassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkheyyum; api nu kho so mahārāja puriso evaṃkārī tassa corassa kiccakārī assāti. — Jīvitadāyako so bhante puriso tassa corassa, jīvite dinne kiṃ tassa akataṃ nāma atthīti. — Yā pana

⁶ yogaññatāya AB. ¹¹ idaṃ M. ¹⁶ dassesum AbBC. ¹⁹ āghātattāne ABb. ²⁷ kāraṇaṃ A.

tassa hatthapādacchedane vedanā so tāya vedanāya kiñci apuññam āpajjeyyāti. — Attanā katena so bhante coro dukkham vedanam vediyati, jīvitadāyako pana puriso na kiñci apuññam āpajjeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā kāruññena Devadattam pabbājesi: mama sāsane pabbajitassa dukkham pariyantakataṃ bhavissatīti. Pariyantakatañ - ca mahārāja Devadattassa dukkham. Devadatto mahārāja maraṇakāle:

Imehi atthihi tam - aggapuggalam
devātidevaṃ naradammasārathim
samantacakkhum satapuññalakkhaṇam
pānehi Buddham saraṇam upemīti

pānupetaṃ saraṇam - agamāsi. Devadatto mahārāja, cha-koṭṭhāse kate kappe, atikkante paṭhamakoṭṭhāse sangham bhindi, pañcakotṭhāsaṃ niraye paccitvā tato muccitvā Atṭhissaro nāma paccekabuddho bhavissati. Api nu kho so mahārāja Bhagavā evaṃkāri Devadattasa kiccakāri assāti. — Sabbadado bhante Nāgasena Tathāgato Devadattassa, yaṃ Tathāgato Devadattam paccekabodhim pāpessati, kiṃ Tathāgatena Devadattassa akataṃ nāma atthīti. — Yaṃ pana mahārāja Devadatto sangham bhinditvā niraye dukkham vedanam vediyati, api nu kho Bhagavā tatonidānam kiñci apuññam āpajjeyyāti. — Na hi bhante, attanā katena bhante Devadatto kappam niraye paccati, dukkhapariyantakārako Satthā na kiñci apuññam āpajjatīti. — Imam - pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇam atthato sampañccha yena kāraṇena Bhagavā Devadattam pabbājesi.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Bhagavā Devadattam pabbājesi. Yathā mahārāja

¹⁵ bhinditvā A. ¹⁵ pañca koṭṭhāse M. ¹⁵ muccitvā ACM. ²³ mahārāja bhagavā A. ²⁶ idam M.

kusalo bhisakko sallakatto vāta-pitta-semhasannipāta-
 utuparināma-visamaparihāra-opakkamikopakkantaṃ pūti-
 kuṇapa-duggandhābhisannaṃ antosallaṃ susiragataṃ
 pubba-ruhira-sampunṇaṃ vaṇaṃ vūpasamento vaṇamukhaṃ
 kakkhaḷa-tikhīṇa-khāra-kaṭukena bhesajjena anulimpati
 paripaccanāya, paripaccitvā mudubbhāvam - upagataṃ sat-
 thena vikanṭayitvā dahati salākāya, daddhe khāralavaṇaṃ
 deti bhesajjenānulimpati vaṇarūhanāya byādhitassa sotthi-
 bhāvam - anuppattiyā; api nu kho so mahārāja bhisakko
 sallakatto ahitacitto bhesajjenānulimpati, satthena vikan-
 teti, dahati salākāya, khāralavaṇaṃ detīti. — Na hi
 bhante, hitacitto sotthikāmo tāni kiriyāni karotīti. —
 Yā pan' assa bhesajjakiriyākaraṇena uppannā dukkha-
 vedanā, tattonidānaṃ so bhisakko sallakatto kiñci apuñ-
 ñaṃ āpajjeyyāti. — Hitacitto bhante sotthikāmo bhisakko
 sallakatto tāni kiriyāni karoti, kiṃ so tattonidānaṃ apuñ-
 ñaṃ āpajjeyya, saggagāmī so bhante bhisakko sallakatto
 ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā kāruṇṇena
 Devadattaṃ pabbājesi, dukkhaparimuttiyā.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena
 kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā ma-
 hārāja puriso kaṇṭakena viddho assa, ath' aññataro pu-
 riso tassa hitakāmo sotthikāmo tiṇhena kaṇṭakena vā
 satthamukhena vā samantā chinditvā paggharantena lohi-
 tena taṃ kaṇṭakaṃ nīhareyya; api nu kho so mahārāja
 puriso ahitakāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīharatīti. — Na hi
 bhante, hitakāmo so bhante puriso sotthikāmo taṃ kaṇ-
 ṭakaṃ nīharati, sace so bhante puriso taṃ kaṇṭakaṃ na
 nīhareyya maraṇaṃ vā so tena pāpuṇeyya maraṇamattaṃ
 vā dukkhaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato
 kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesi, dukkhaparimuttiyā;
 sace mahārāja Bhagavā Devadattaṃ na pabbājeyya

² -mikopakkaṃ C, -mikokantaṃ M, -mikokataṃ B. ¹³ yā ca pan'
 assa A. ²⁴ satthakena vā B.

kappakoṭisatasahassam - pi Devadatto bhavaparamparāya niraye pacceyyāti. — Anusotagāmiṃ bhante Nāgasena Devadattaṃ Tathāgato paṭisotaṃ pāpesi, vipanthapaṭi-pannaṃ Devadattaṃ panthe paṭipādesi, papāte patitassa Devadattassa paṭiṭṭhaṃ adāsi, visamagataṃ Devadattaṃ Tathāgato samaṃ āropesi. Ime ca bhante Nāgasena hetū imāni ca kāraṇāni na sakkā aññena sandassetuṃ aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Atṭh' ime bhikkhave hetū atṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti. Asesavacanaṃ idaṃ, nissesavacanaṃ idaṃ, nippariyāyavacanaṃ idaṃ, na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya; yadi bhante Nāgasena añño navamo hetu bhaveyya mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tam - pi Bhagavā hetuṃ ka-theyya, yasimā ca kho bhante Nāgasena na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tasmā anācikkhito Bhagavatā. Ayañ - ca navamo hetu dissati mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, yaṃ Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā. Yadi bhante Nāgasena atṭh' eva hetū atṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tena hi: Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā, tena hi: atṭh' eva hetū atṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sukhumo duni-nivethiyo andhakaraṇo ca gambhīro ca, so tavānuppatto,

² Devadattaṃ om. all. ²¹ kampitā ti all. ²⁷ -cayā ti mah. ABC. ²⁹ -kāraṇo AbC.

n'eso aññena ittarapaññaena sakkā vissajjetum aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Atth' ime bhikkhave hetū attha paccayā mahato bhūmicālassa pātu-bhāvāyāti. Vessantarena pi rañña mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā. Tañ - ca pana akālikam kadācuppattikam, atthahi hetūhi vippamuttam, tasmā aganitam atthahi hetūhi. Yathā mahārāja loke tayo yeva meghā gaṇiyanti: vassiko hemantiko pāvus-sako ti, yadi te muñcitvā añño megho pavassati na so megho gaṇiyati sammatehi meghehi, akālamegho t' eva sankham gacchati; evam - eva kho mahārāja Vessantarena rañña mahādāne dīyamāne yaṁ sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikam, atthahi hetūhi vippamuttam, na taṁ gaṇiyati atthahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja Himavantā pabbatā pañca nadīsatāni sandanti, tesam mahārāja pañcannam nadīsatānam das' eva nadiyo nadigaṇanāya gaṇiyanti, seyyathīdam: Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī Sindhu Sarassatī Vetravatī Vītaṁsā Candabhāgā, avasesā nadiyo nadigaṇanāya aganitā, kinkāraṇam: na tā nadiyo dhuvasalilā; evam - eva kho mahārāja Vessantarena rañña mahādāne dīyamāne yaṁ sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikam, atthahi hetūhi vippamuttam, na taṁ gaṇiyati atthahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja rañño satam - pi divisatam - pi amaccā honti, tesam cha yeva janā amaccagaṇanāya gaṇiyanti, seyyathīdam: senāpati purohito akkhadasso bhaṇḍāgārikiko chattaḡāhako khaggagāhako, ete yeva amaccagaṇanāya gaṇiyanti, kinkāraṇam: yuttattā rājagunehi, avasesā aganitā, sabbe amaccā t' eva sankham

⁹ pāvassiko A. ¹¹⁻³¹ tveva all. ²⁰ sarasvatī BC. ²⁰ vetravatī AbC.

²⁰ vītasā M, vītaṁsā A, vītaṁsyā C. ²¹ -kāraṇā AbM. ²⁰ -kāraṇā AM.

gacchanti; evam - eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā, akālikāṃ etaṃ kadācuppattikāṃ, atṭhahi hetūhi vippamuttaṃ, na taṃ gaṇīyati atṭhahi hetūhi.

Sūyati nu kho mahārāja etarahi Jinasāsane katādhi-kārānaṃ diṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesaṃ. — Āma bhante, sūyati etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ diṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesu, satta te janā ti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Sumano ca bhante mālākāro Ekasāṭako ca brāhmaṇo. Puṇṇo ca bhatako Mallikā ca devī Gopālamātā ca devī Suppiyā ca upāsikā Puṇṇā ca dāsī ti ime satta diṭṭhadhammasukhavedanīyā sattā, kitti ca imesaṃ abbhuggatā devamanussesaṃ. — Apare pi sūyanti na kho atīte mānusaken' eva sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti. — Āma bhante, sūyantīti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Guttilo ca gandhabbo Sādhīno ca rājā Nimī ca rājā Mandhātā ca rājā ti ime caturo janā sūyanti: ten' eva mānusakena sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti, suci-ram - pi kataṃ sūyati sukata-dukkatan - ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: atīte vā addhāne vattamāne vā addhāne itthannāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti. — Na hi bhante ti. — Atthi me mahārāja āgamo adhigamo pariyatti savanaṃ sikkhābalaṃ sussūsa paripucchā ācariyupāsanaṃ, mayā pi na - ssutapubbaṃ: itthannāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti, ṭhapetvā Vessantarassa rājvasabhassa dānavaraṃ. Bhagavato ca mahārāja Kassapassa bhagavato ca Sakyamunino ti dvinnaṃ buddhānaṃ antare

¹² mālākāro AaB. ¹⁹ sādhiṇo AM. ²⁴ sakiṃ vā dvattikkhattuṃ vā mah. B.

gaṇanapatham vītivattā vassakoṭiyo atikkantā, tattha pi me savanaṃ na - tthi: itthannāmassa dāne diyamāne sakiṃ vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpaṭhavī kampitā ti. Na mahārāja tāvatakena viriyena tāvatakena parakkamena mahāpaṭhavī kampati, guṇabhārabharitā mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā dhāretum na visahantī mahāpaṭhavī calati kampati pavedhati. Yathā mahārāja sakatassa atibhārabharitassa nābhiyo ca nemiyo ca phalanti akkho bhijjati, evam - eva kho mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā mahāpaṭhavī dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Yathā vā pana mahārāja gaganam anilajalavegasañchāditaṃ ussanna-jalabhārabharitaṃ ativātena phuṭitattā nadati rayati gala-galāyati, evam - eva kho mahārāja mahāpaṭhavī rañño Vessantarassa dānabala-vipulaussannabhārabharitā dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Na hi mahārāja rañño Vessantarassa cittaṃ rāgavasena pavattati, na dosavasena pavattati, na mohavasena pavattati, na mānavasena pavattati, na diṭṭhivasena pavattati, na kilesavasena pavattati, na vitakkavasena pavattati, na arativasena pavattati, aṭṭha kho dānavasena bahulaṃ pavattati: kin - ti anāgatā yācakā mama santike āgaccheyyūṃ āgatā ca yācakā yathākāmaṃ labhitvā attamanā bhavēyyuṃ - ti satataṃ samitaṃ dānam - pati mānasam ṭhapitaṃ hoti. Rañño mahārāja Vessantarassa satataṃ samitaṃ dasasu ṭhānesu mānasam ṭhapitaṃ hoti: dame same khantiyaṃ samvare yame niyame akkodhe avihiṃsāyaṃ sacce soceyye. Rañño mahārāja Vessantarassa kāmesanā pahīnā, bhavesanā paṭippassaddhā, brahmacariyesanā' eva ussukkaṃ āpanno. Rañño mahārāja Vessantarassa attarakkhā pahīnā, pararakkhāya ussukkaṃ āpanno: kin - ti ime sattā samaggā assu arogā sadhanā

⁵ -bhāritā C throughout, AaB twice. ⁷ -hanti all nearly throughout.

¹³ puṭi- B, puṭhi- C; wanting in M. ²⁹ bhavesanā pahīnā paṭipp. A; the passage wanting in B. ³⁰ -nāya yeva AaM. ³² ārogā ACM.

dīghāyukā ti bahulaṃ yeva mānaṃ pavattati. Dada-
māno ca mahārāja Vessantaro rājā taṃ dānaṃ na bhava-
sampattiḥetu deti, na dhanahetu deti, na paṭidānahetu
deti, na upalāpanahetu deti, na āyuhetu deti, na vaṇṇa-
hetu deti, na sukhahetu deti, na balahetu deti, na yasa-
hetu deti, na puttahetu deti, na dhītuhetu deti, atha kho
sabbaññutañāṇassa hetu sabbaññutañāṇaratanaṃ kārāṇā
evarūpe atula-vipulānuttare dānavare adāsi. Sabbaññu-
taṃ patto ca imaṃ gātham abhāsi:

Jāliṃ Kaṇhājinaṃ dhītaṃ Maddideviṃ patibbataṃ
cajamāno na cintesiṃ, bodhiyā yeva kārāṇā ti.

Vessantaro mahārāja rājā akkodhena kodhaṃ jināti, asā-
dhuṃ sādhuṃ jināti, kadariyaṃ dānena jināti, alikavā-
dinaṃ saccena jināti, sabbaṃ akusalaṃ kusaleṃ jināti.

Tassa evaṃ dadamāṇassa dhammānugataṃ dham-
masīsakassa dānaṇissanda-balaviriyavipulavīhārena heṭṭhā
mahāvātā sañcalanti, saṇikaṃ saṇikaṃ sakiṃ sakiṃ āku-
lākulā vāyanti, oṇamanti unnamanti vinamanti, sīnapattā
pādapā papatanti, gumbagumbaṃ valāhakā gagane san-
dhāvanti, rajosañcitā vātā dāruṇā honti, gaganam uppīli-
taṃ, vātā vāyanti sahasā dhamadhamāyanti, mahatimahā
bhīmo saddo niccharati, tesu vātesu kupitesu udakaṃ
saṇikaṃ saṇikaṃ calati, udaye calite khubbhanti maccha-
kacchapā, jāyanti yamaka-yamakā ūmiyo, tasanti jalacarā
sattā, jalavīci yuganaddho vattati, vīcinādo pavattati,
ghorā bubbulā utṭhahanti, pheṇamālā bhavanti, uttarati
mahāsamuddo, disāvidisaṃ dhāvati udakaṃ, ussota-
paṭisota-mukhā sandanti saliladhārā, tasanti asurā garulā
nāgā yakkhā, ubbijjanti: kin - nu kho kathan - nu kho
sāgaro viparivattatīti gamanapatham - esanti bhītacittā,
khubhite luṭite jaladhare pakampati mahāpaṭhavī sanagā

¹⁸ -kulaṃ A. ¹⁸ sīnapattā AC. ¹⁹ patanti A. ¹⁹ gumbagumbā A.
²⁷ -vidisā B. ³¹ sānagā B, sannagā Aa, sanagā CM.

sasāgarā, parivattati Sinerugiri kūṭaselasikharo vinama-
māno hoti, vimanā honti ahi-nakula-bilāra-kotthuka-sū-
kara-miga-pakkhino, rudanti yakkhā appesakkhā, hasanti
yakkhā mahesakkhā, kampamānāya mahāpaṭhavīyā. Yathā
mahārāja mahatimahāpariyoge uddhanagate udakasam-
punne ākinṇataṇḍule heṭṭhato aggi jalamāno paṭhamam
tāva pariyogaṃ santāpeti, pariyogo santatto udakaṃ san-
tāpeti, udakaṃ santattam taṇḍulam santāpeti, taṇḍulam
santattam ummujjati nimujjati, bubbulakajātam hoti, phe-
namāli uttarati; — evam - eva kho mahārāja Vessantaro
rājā yaṃ loke duccajaṃ taṃ caji, tassa taṃ duccajaṃ
cajantassa dānassa sabhāvanissandena heṭṭhā mahāvātā
dhāretum na visahantā parikuppiṃsu, mahāvātesu pari-
kupitesu udakaṃ kampi, udae kampite mahāpaṭhavī
kampi, iti tadā mahāvātā ca udakañ - ca paṭhavī cāti
ime tayo ekamanā viya ahesum, mahādānanissandena
vipulabalaviriyena, na - tth' ediso mahārāja aññassa dānā-
nubhāvo yathā Vessantarassa rañño mahādānānubhāvo.
Yathā mahārāja mahiyā bahuvidhā maṇayo vijjanti, sey-
yathīdam: indanīlo mahānīlo jotiraso veluriyo ummāpup-
pho sirīsapuppho manoharo suriyakanto candakanto vajiro
kajjopakkamako phussarāgo lohitanke masāragallo, ete
sabbe atikkamma cakkavattimaṇi aggaṃ - akkhāyati, cak-
kavattimaṇi mahārāja samantā yojanaṃ obhāseti, —
evam - eva kho mahārāja yaṃ kinci mahiyā dānaṃ vijjati
api asadisadānaṃ paramaṃ, taṃ sabbaṃ atikkamma
Vessantarassa rañño mahādānaṃ aggaṃ - akkhāyati.
Vessantarassa mahārāja rañño mahādāne dīyamāne sat-
takkhattum mahāpaṭhavī kampitā ti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, abbhutaṃ
bhante Nāgasena buddhānaṃ, yaṃ Tathāgato bodhisatto

⁶ heṭṭhā B. ¹⁰ -māliṃ A, -mālī BC. ¹³ -kuppiṃsu ABC. ¹⁵ paṭhavī
ti ime BCM.

samāno asamo lokena evaṃ-khanti evaṃ-citto evaṃ-adhimutti evaṃ-adhippāyo. Bodhisattānaṃ bhante Nāgasena parakkamo dakkhāpito, pāramī ca jinānaṃ bhiyyo obhāsītā, cariyaṃ carato pi tāva Tathāgatassa sadevake loke setṭhabbhāvo anudassito; sādhu bhante Nāgasena, thomitā Jinasāsanaṃ, jotitā Jinapāramī, chinnā titthiyānaṃ vādagaṇṭhi, bhinnā parappavādakumbhā, pañho gambhīro uttānikato, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, sammā laddhaṃ Jinaputtānaṃ nibbāhanaṃ, evaṃ-etaṃ gaṇi-varapavara, tathā sampatiṇṇamāti.

Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, andhassa sato puna dibbacakkhūni uppannānīti. Etam-pi vacanaṃ sakasaṭaṃ saniggahaṃ sadosaṃ. Hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi na-tthi dibbacakkhussa uppādo ti Sutte vuttaṃ. Yadi bhante Nāgasena Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, tena hi: puna dibbacakkhūni uppannānīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dibbacakkhūni uppannāni, tena hi: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnānīti yaṃ vacanaṃ taṃ-pi micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko pañho, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, vedhato pi vedhataro, gahanato pi gahanataro, so tavānuppatto, tattha chandam-abhi-janehi nibbāhanāya paravādānaṃ niggaḥāyāti. — Dinnāni mahārāja Sivirājena yācakassa cakkhūni, tattha mā vimatiṃ uppādehi; puna dibbāni ca cakkhūni uppannāni, tatthāpi mā vimatiṃ janehīti. — Api nu kho bhante Nāgasena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjātīti. — Na hi mahārājāti. — Kim-pana bhante

⁷ pañho om. all. ⁸ uttānikato ACM. ¹³ sakasavaṃ AaB, sakasataṃ M. ¹⁵ avatthusmiṃ A, avatthusamhi M. ²⁷ avatthusmiṃhi B, avatthusmiṃ M. ²⁸ bhante Nāgasena A.

ettha kāraṇaṃ yena kāraṇena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, ingha tāva kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Kim - pana mahārāja atthi loke saccaṃ nāma yena sacca-vādino saccakiriyaṃ karontīti. — Āma bhante, atthi loke saccaṃ nāma, saccena bhante Nāgasena-saccavādino saccakiriyaṃ katvā devaṃ vassāpentī, aggim nibbāpentī, visaṃ paṭihananti, aññaṃ - pi vividhaṃ kattabbaṃ karontīti. — Tena hi mahārāja yujjati sameti: Sivirājassa saccabalena dibbacakkhūni uppannāntīti, saccabalena mahārāja avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, saccaṃ yeva tattha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāya. Yathā mahārāja ye keci siddhā saccam - anugāyanti: mahāmegho pavassatūti, tesāṃ saha saccam - anugītena mahāmegho pavassati; api nu kho mahārāja atthi ākāse vassahetu sannicito yena hetunā mahāmegho pavassatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha hetu bhavati mahato meghassa pavassanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tassa pakatihetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam - anugāyanti: jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho paṭinivattatīti, tesāṃ saha saccam - anugītena jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattati, api nu kho mahārāja atthi tasmim jalita-pajjalite mahāaggikkhandhe hetu sannicito yena hetunā jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha vatthu hoti tassa jalita-pajjalitassa mahāaggikkhandhassa khaṇena paṭinivattanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tassa pakatihetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam -

³ avatthusmiṃ M. ²⁵ -pajjalita- B.

anugāyanti: visam halāhalaṃ agadaṃ bhavatūti, tesam saha saccam-anugītena visam halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavati, api nu kho mahārāja atthi tasmim halāhalaviṣe hetu sannicito yena hetunā visam halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavatīti. — Na hi bhante, saccam yeva tattha hetu bhavati visassa halāhalassa khaṇena paṭighātāyāti. — Evam-eva kho mahārāja vinā pakatihetum saccam yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Catunnam - pi mahārāja ariyasaccānaṃ paṭivedhāya na - tth' aññaṃ vatthu, saccam vatthum karitvā cattāri ariyasaccāni paṭivijjhantīti.

Atthi mahārāja Cīnavisaye Cīnarājā, so mahāsamudde baliṃ kātukāmo catumāse catumāse saccakiriyaṃ katvā sīharathena antomahāsamudde yojanaṃ pavisati, tassa rathasīsassa purato mahāvārikkhandho paṭikkamati, nikkhantassa puna ottharati, api nu kho mahārāja so mahāsamuddo sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena sakkā paṭikkamāpetun - ti. — Atiparittake pi bhante taḷāke udakaṃ na sakkā sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena paṭikkamāpetum, kiṃ pana mahāsamudde udakan - ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena saccabalaṃ nātabbaṃ, na - tthi taṃ thānaṃ yaṃ saccena na pattabban - ti.

Nagare mahārāja Pāṭaliputte Asoko dhammarājā sa-negama-jānapada-amacca-bhaṭabala-mahāmattehi parivuto Gangam nadim navasalilasampunṇaṃ samatittikaṃ samabharitaṃ pañcayojanasatāyāmaṃ yojanaputhulaṃ sandamānaṃ disvā amacce evam - āha: Atthi koci bhaṇe sammattho [yo] imaṃ Mahāgangaṃ paṭisotaṃ sandāpetun - ti. Amaccā āhaṃsu: Dukkaraṃ devāti. Tasmim yeva Gangākūle thitā Bindumatī nāma gaṇikā assosi: raññā kira

¹⁰ aññaṃ vatthum M. ¹⁰ vatthu karitvā B. ²⁷ sambharitaṃ CM. ³¹ bindumati all.

evam vuttam: sakkā nu kho imam Mahāgangam paṭisotam sandāpetun - ti. Sā evam - āha: Aham hi nagare Pāṭaliputte gaṇikā rūpūpajīvinī antimajīvikā, mama tāva rājā saccakiriyam passatūti. Atha sā saccakiriyam akāsi. Saha tassā saccakiriyāya khaṇena sā Mahāgangā gala-galantī paṭisotam sandittha, mahato janakāyassa passato. Atha rājā Mahāgangāya āvaṭṭaūmivegajanitam halāhala-saddam sutvā vimhito acchariyabbhutaajāto amacce evam - āha: Kissāyam bhane Mahāgangā paṭisotam sandatīti. Bindumatī mahārāja gaṇikā tava vacanam sutvā saccakiriyam akāsi, tassā saccakiriyāya Mahāgangā ubbhamukhā sandatīti. Atha samviggahadayo rājā turitaturito sayam gantvā tam gaṇikam pucchi: Saccam kira je tayā saccakiriyāya ayaṃ Gangā paṭisotam sandāpitā ti. Āma devāti. Rājā āha: Kin - te tattha balam atthi, ko vā te vacanam ādiyati anummatto, kena tvam balena imam Mahāgangam paṭisotam sandāpesīti. Sā āha: Saccabalenāham mahārāja imam Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti. Rājā āha: Kin - te saccabalam atthi coriyā dhuttiyā asatiyā chinnikāya pāpiyā bhinnasīmāya atikkantikāya andhajanavilopikāyāti. Saccam mahārāja tādisikā aham, tādisikāya pi me mahārāja saccakiriyā atthi yāyāham icchamānā sadevakam - pi lokam parivatteyyan - ti. Rājā āha: Katamā pana sā hoti saccakiriyā, ingha mam sāvehīti. Yo me mahārāja dhanam deti khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā añño vā koci tesam samakam yeva upatṭhahāmi, khattiyo ti viseso na - tthi, suddo ti atimaññanā na - tthi, anunayapaṭighavippamuttā dhanasāmikam paricarāmi, esā me deva saccakiriyā yāyāham imam Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti.

Iti pi mahārāja sacce tṭhitā na kañci attham na vindanti. Dinnāni ca mahārāja Sivirājena yācakassa

³ -jīvinī all. ⁶ galalanti all ²⁰ bhinnasīlāya M. ³¹ kiñci all.

cakkhūni, dibbacakkhūni ca uppannāni, jañ - ca sacca-kiriya. Yaṃ pana Sutte vuttaṃ: Maṃsacakkhusmiṃ natthe ahetusmiṃ avatthumhi na - tthi dibbacakkhussa uppādo ti, taṃ bhāvanāmayam cakkhum sandhāya vuttan - ti evam - etaṃ mahārāja dhārehi. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbethito pañho, suniddiṭṭho niggaho, sumadditā parappavādā, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti; imesaṃ kho bhikkhave tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Asesavacanam - etaṃ, nissesavacanam - etaṃ, nipariyāyavacanam - etaṃ, arahassavacanam - etaṃ, sadeva-manussānaṃ majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ. Ayañ - ca dvīnam sannipātā gabbhassa avakkanti dissati: Dukūlena tāpasena Pārikāya tāpasīyā utunīkāle dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Sāmo kumāro nibbatto. Mātangenāpi isinā brāhmaṇa-kaññāya utunīkāle dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhi parāmatṭhā, tassa tena parāmasanena Maṇḍabyo māṇavako nibbatto ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti, tena hi: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako ubho pi te nābhiparāmasanena nibbattā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā ti, tena hi: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sanni-

⁷ sampatiṇṇamīti BC. ¹⁶ dukul- M throughout, AC three times ¹⁷ utunīkāle ABC, utukāle M. ¹⁹ -gena pi B ²⁰ utunīkāle BC, utukāle M. ²⁶ yadi bhante sāmo M.

pātā gabbhassa avakkanti hotīti yaṃ vacanaṃ tam - pi micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sugambhīro suni-puno visayo buddhimantānaṃ, so tavānuppatto, chinda vimatipathaṃ, dhārehi nāṇavarapajjotaṇ - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, evaṃ tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Bhaṇitaṃ - ca: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhīparāmasanena nibbattā ti. — Tena hi bhante Nāgasena yena kāraṇena pañho suvinicchito hoti tena kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: Sankicco ca kumāro Isisingo ca tāpaso thero ca Kumārakassapo iminā nāma te nibbattā ti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggatā tesāṃ jāti: dve migadhenūyo tāva utunīkāle dvinnāṃ tāpasānaṃ passāvattṭhānaṃ āgantvā sasambhavaṃ passāvaṃ pivimsu, tena passāvasambhavena Sankicco ca kumāro Isisingo ca tāpaso nibbattā. Therassa Udāyissa bhikkhunupassayaṃ upagatassa rattacittena bhikkhuniyā angajātaṃ upanijjhāyantaṃ sambhavaṃ kāsāve mucchi; atha kho āyasmā Udāyi taṃ bhikkhuniṃ etad - avoca: Gaccha bhagini udakaṃ āhara, antaravāsakaṃ dhovissāmīti. Re.'yya, aham - eva dhovissāmīti. Tato sā bhikkhunī utunīsamaye taṃ sambhavaṃ ekadesaṃ mukhena aggahesi, ekadesaṃ angajāte pakkhipi, tena thero Kumārakassapo nibbatto ti evaṃ - etaṃ jano āhāti. — Api nu kho tvaṃ mahārāja saddahasi taṃ vacanaṇ - ti. — Āma bhante, balavaṃ tattha mayaṃ kāraṇaṃ upalabbhāma yena mayaṃ kāraṇena saddahāma: iminā kāraṇena nibbattā ti. — Kim - pan' ettha mahārāja kāraṇaṇ - ti. —

¹⁶ utunīkāle all. ¹⁹ nibbatto all. ²⁰ bhikkhunīpassayaṃ AaOb. ²⁴ -ssāmīti āha AB. ²⁵ utunīsamaye ACM, utusamaye B. ²⁹ upalabbhāma AbBC.

Suparikammakatē bhante kalale bījaṃ nipatitvā khippaṃ saṃvirūhatīti. — Āma mahārājāti. — Evam-eva kho bhante sā bhikkhunī utunī samānā saṇṭhite kalale ruhire pacchinnavege ṭhapitāya dhātuyā taṃ sambhavaṃ gahetvā tasmīṃ kalale pakkhipi, tena tassā gabbho saṇṭhāsi; evaṃ tattha kāraṇaṃ paccema tesāṃ nibbattiyā ti. — Evam-etaṃ mahārāja, tathā sampaticchāmi: yonippavesena gabbho sambhavatīti. Sampaticchasi pana tvaṃ mahārāja Kumārakassapassa gabbhāvakkamanān - ti. — Āma bhante ti. — Sādhu mahārāja, paccāgato si mama visa-yaṃ, ekavidhena pi gabbhassāvakkantiṃ kathayanto mamānubalaṃ bhavissasi; atha yā pana tā dve migadhe-nyo passāvaṃ pivitvā gabbhaṃ paṭilabhiṃsu tāsāṃ tvaṃ saddahasi gabbhassāvakkamanān - ti. — Āma bhante, yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ sabbaṃ - taṃ ka-lalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim - āpajjati. Yathā bhante Nāgasena yā kāci saritā nāma sabbā tā mahā-samuddaṃ osaranti, ṭhānagatā vuddhim - āpajjanti, evam-eva kho bhante Nāgasena yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khā-yitaṃ lehitāṃ sabbaṃ - taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim - āpajjati. Tenāhaṃ kāraṇena saddahāmi: mu-khagatena pi gabbhassāvakkanti hotīti. — Sādhu mahā-rāja, bālhataraṃ upagato si mama visayaṃ, mukhapānena pi dvayasannipāto bhavati, Sankiccassa kumārassa Isi-singassa tāpasassa therassa ca Kumārakassapassa gab-bhāvakkamanāṃ sampaticchasīti. — Āma bhante, sanni-pāto osaratīti.

Sāmo pi mahārāja kumāro Maṇḍabyo pi māṇavako tīsu sannipātesu antogadhā ekarasā yeva purimena; tattha kāraṇaṃ vakkhāmi. Dukūlo ca mahārāja tāpaso Pārikā ca tāpasī ubho pi te araṇṇavāsā ahesuṃ pavivekādhimuttā uttamatthagavesakā, tapatejēna yāva brahmalokaṃ

¹¹ gabbhāvakkamananti C.

santāpesum. Tesam tadā Sakko devānam - indo sāya-pātam upatthānam āgacchati. So tesam garugatamettatāya upadhārento addasa anāgatamaddhāne dvinnam - pi tesam cakkhūnam antaradhānam, disvā te evam - āha: Ekam - me bhonto vacanam karoṭha, sādhu, ekaṃ puttam janeyyātha, so tumhākaṃ upatthāko bhavissati ālambano cāti. Alam Kosiya, mā evaṃ bhaṇāti te tassa taṃ vacanam na sampaticchimsu. Anukampako atthakāmo Sakko devānam - indo dutiyam - pi tatiyam - pi te evam - āha: Ekam - me bhonto vacanam karoṭha, sādhu, ekaṃ puttam janeyyātha, so tumhākaṃ upatthāko bhavissati ālambano cāti. Tatiyam - pi te āhaṃsu: Alam Kosiya, mā tvaṃ amhe anatthe niyojehi, kadā 'yaṃ kāyo na bhijjissati, bhijjatu ayaṃ kāyo bhedanadhammo, bhijjantiyā pi dharaniyā, patante pi selasikhare, phalante pi ākāse, patante pi candimasuriye n'eva mayam lokadhammehi missayissāma, mā tvaṃ amhākaṃ sammukhabhāvaṃ upagaccha, upagatassa te eso vissāso: anattbacaro tvaṃ maññe ti. Tato Sakko devānam - indo tesam manam alabhamāno garugato pañjaliko puna yāci: Yadi me vacanam na ussahatha kātum, yadā tāpasī utunī hoti pupphavatī tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena hatthangutthēna nābhīm parāmaseyyāsi, tena sā gabbhaṃ lacchati, sannipāto yev' esa gabbhāvakkantiyā ti. Sakkom' ahaṃ Kosiya taṃ vacanam kātum, na tāvatakena amhākaṃ tapo bhijjati, hotūti sampaticchimsu. Tāya ca pana velāya devabhavane atthi devaputto ussannakusalamūlo khīṇāyuko, āyukkhayaṃ patto yadicchakaṃ samattho okkamitum, api cakkavattikule pi. Atha Sakko devānam - indo taṃ devaputtam upasankamitvā evam - āha: Ehi kho mārisa, sup-pabhāto te divaso, atthasiddhi upagatā, yam - ahaṃ te upatthānam - āgamiṃ, ramaṇīye te okāse vāso bhavissati,

⁴ nesaṃ A (and perhaps BC). ²⁰ garukato AbM. ²² agamiṃ AB, upāgamiṃ M.

patirūpe kule paṭisandhi bhavissati, sundarehi mātāpitūhi vadḍhetabbo bhavissasi, ehi me vacanam karohīti yāci. Dutiyam - pi tatiyam - pi yāci sirasi pañjalikato. Tato so devaputto evam - āha: Katamam tam mārisa kulam yaṁ tvaṁ abhikkhaṇam kittayasi punappunan - ti. Dukūlo ca tāpaso Pārikā ca tāpasī ti. So tassa vacanam sutvā tuṭṭho sampaticchi: Sādhu mārisa, yo tava chando so hotu; ākankhamāno ahaṁ mārisa patthite kule uppajjeyyaṁ, kimhi kule uppajjāmi, aṇḍaje vā jalābuje vā sam-sedaje vā opapātike vā ti. Jalābujāya mārisa yoniyā uppajjāhīti. Atha Sakko devānam - indo uppattidivaṣaṁ vigaṇetvā Dukūlassa tāpasassa ārocesi: Asukasmiṁ nāma divase tāpasī utunī bhavissati pupphavatī, tadā tvaṁ bhante dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhiṁ parāmaseyyāsīti. Tasmiṁ mahārāja divase tāpasī ca utunī pupphavatī ahosi, devaputto ca tatthūpago paccupaṭṭhito ahosi, tāpaso ca dakkhiṇena hatthanguṭṭhena tāpasīyā nābhiṁ parāmasi. Iti te tayo sannipātā ahesuṁ. Nābhiparāmasanena tāpasīyā rāgo udapādi; so pan' assā rāgo nābhiparāmasanam paṭicca, mā tvaṁ sannipātam ajjhācāram - eva maññi. Ūhasanam - pi sannipāto, ullapanam - pi sannipāto, upanijjhāyanam - pi sannipāto, pubbabhāgabdhāvato rāgassa uppādāya āmasanena sannipāto jāyati, sannipātā okkamanaṁ hotīti anajjhācāre pi mahārāja parāmasanena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja aggi jalamāno aparāmasanena pi upagatassa sītam byapahanti, evam - eva kho mahārāja anajjhācāre pi parāmasanena gabbhassāvakkanti hoti.

Catunnaṁ vasena mahārāja sattānaṁ gabbhāvakkanti hoti: kammavasena yonivasena kulavasena āyācanavasena; api ca sabbe p' ete sattā kammāsambhavā kammāsamuṭ-

⁶ hotūti ABC. ¹¹ atha kho AbC. ¹² -divasaṁ viditvā B. ²¹ āllapanampi B. ²⁴⁻²⁶ -masane AaBM. ²⁷ -masane all.

ṭhānā. Kathaṃ mahārāja kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : ussannakusalamūlā mahārāja sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā devesu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Yathā mahārāja puriso aḍḍho mahaddhano mahābhogo pahūta-jātarūpa-rajato pahūta-vittūpakaraṇo pahūta-dhana-dhañño pahūta-ñātipakkho dāsiṃ vā dāsaṃ vā khettaṃ vā vatthum vā gāmaṃ vā nigamaṃ vā janapadaṃ vā yaṃ kiñci manasā abhipatthitaṃ yadicchakaṃ dviguṇa-tiguṇaṃ - pi dhanam datvā kiṇāti, evaṃ - eva kho mahārāja ussannakusalamūlā sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā devesu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Evaṃ kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kukkuṭānaṃ mahārāja vāteṇa gabbhāvakkanti hoti, balākaṇaṃ meghasaddena gabbhāvakkanti hoti, sabbe pi devā agabbhaseyyakā sattā yeva, tesāṃ nānāvannaṇa gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja manussā nānāvannaṇa mahiyā caranti, keci purato paṭicchādentī, keci pacchato paṭicchādentī, keci naggā hontī, keci bhaṇḍū hontī setapaṭadharā, keci molibaddhā hontī, keci bhaṇḍū kāsāvavaśanā hontī, keci kāsāvavaśanā molibaddhā hontī, keci jaṭṭino vākacīradharā hontī, keci cammavaśanā hontī, keci rasmiyo nivāsentī, sabbe p' ete manussā nānāvannaṇa mahiyā caranti; evaṃ - eva kho mahārāja sattā yeva te sabbe, tesāṃ nānāvannaṇa gabbhāvakkanti hoti. Evaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kulaṃ nāma mahārāja cattāri kulāni : aṇḍajaṃ jalābujam

³ -mahāsāra- A throughout. ⁴ dāsīdāsaṃ vā B. ^{21.25} bhaṇḍu all

samsedajam opapātikam; yadi tattha gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍaje kule uppajjati so tattha aṇḍajo hoti — pe — jalābuje kule, samsedaje kule, opapātike kule uppajjati so tattha opapātiko hoti, tesu tesu kulesu tādisā yeva sattā sambhavanti. Yathā mahārāja Himavati Nerupabbataṃ ye keci migapakkhino upenti sabbe te sakavaṇṇaṃ vijahitvā suvaṇṇavaṇṇā honti, evam - eva kho mahārāja yo koci gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍajam yonim upagantvā sabhāvavaṇṇaṃ vijahitvā aṇḍajo hoti — pe — jalābujam, samsedajam, opapātikam yonim upagantvā sabhāvavaṇṇaṃ vijahitvā opapātiko hoti. Evaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Katham āyācanavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: idha mahārāja kulaṃ hoti aputtakam bahusāpateyyam saddham pasannaṃ sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ tapanissitaṃ, devaputto ca ussannakusalamūlo cavana-dhammo hoti, atha Sakko devānam - indo tassa kulassa anukampāya taṃ devaputtaṃ āyācati: paṇidhehi mārisa amukassa kulassa mahesiyā kucchin - ti, so tassa āyācanahetu taṃ kulaṃ paṇidheti. Yathā mahārāja manussa puññakāmā samaṇaṃ manobhāvanīyaṃ āyācivā gehaṃ upanenti: ayaṃ upagantvā sabbassa kulassa sukhāvaho bhavissatīti, evam - eva kho mahārāja Sakko devānam - indo taṃ devaputtaṃ āyācivā taṃ kulaṃ upanēti. Evaṃ āyācanavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Sāmo mahārāja kumāro Sakkena devānam - indena āyācito Pārikāya tāpasīyā kucchim okkanto. Sāmo mahārāja kumāro katapuñño, mātāpitara sīlavanto kalyāṇadhammā, āyācako samattho, tiṇṇaṃ cetopaṇidhiyā Sāmo kumāro nibbatto. Idha mahārāja nayakusalo puriso sukatṭhe anūpakhetṭe bījam ropeyya, api nu tassa bījassa antarāyaṃ vivajjentassa vuddhiyā koci antarāyo bhavey-

¹⁷ hoti om. AB. ¹⁹ asukassa M. ²⁹ -dhammo ABbC. ³¹ anupa- all.

yāti. — Na hi bhante, nirupaghātaṃ bhante bījaṃ khip-
paṃ saṃvirūheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Sāmo
kumāro mutto uppannantarāyehi tiṇṇaṃ cetopaṇidhiyā
nibbatto. Api nu kho mahārāja sutapubbaṃ tayā isīnaṃ
manopadosena iddho phīto mahājanāpado sajano samuc-
chinno ti. — Āma bhante, sūyati mahiyā: Daṇḍakārañ-
ñaṃ Mejjhāraññaṃ Kālingāraññaṃ Mātangāraññaṃ sabba-
taṃ araññaṃ araññabhūtaṃ, sabbe p' ete janapadā isīnaṃ
manopadosena khayāṃ gatā ti. — Yadi mahārāja tesaṃ
manopadosena susamiddhā janapadā ucchijjanti, api nu
kho tesaṃ manopasādena kiñci nibbatteyyāti. — Āma
bhante ti. — Tena hi mahārāja Sāmo kumāro tiṇṇaṃ
balavantānaṃ cetopasādena nibbatto: isinimmito devanim-
mito puññanimmito ti evam - etaṃ mahārāja dhārehi.
Tayo 'me mahārāja devaputtā Sakkena devānaṃ - indena
āyācitaṃ kulaṃ uppannā, katame tayo: Sāmo kumāro,
Mahāpanādo, Kusarājā, tayo p' ete bodhisattā ti. — Su-
nidditṭhā bhante Nāgasena gabbhāvakkanti, sukathitaṃ
kāraṇaṃ, andhakāro āloko kato, jaṭā vijaṭita, nicchuddhā
parappavādā, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Pañc'
eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Puna
ca parinibbānasamaye Subhaddena paribbājakena pañhaṃ
putṭhena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhik-
khū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi as-
sāti; asesavacanā - etaṃ, nissesavacanā - etaṃ, nippa-
riyāyavacanā - etaṃ. Yadi bhante Nāgasena Tathā-
gatena bhaṇitaṃ: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni
saddhammo ṭhassatīti, tena hi: asuñño loko arahantehi

³ uppattanta- A. ¹⁶ āyācitā ACM. ¹⁹ andhakāre AC. ¹⁹ nicchuddā A,
nicchedā M.

assâti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ : asuñño loko arahantehi assâti, tena hi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho, gahanato pi gahanataro, balavato pi balavataro, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, so tavānuppatto, tattha te nānabalavipphāraṃ dassehi, makaro viya sāgarabbhantaragato ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Parinibbānasamaye ca Subhaddassa paribbājakassa bhaṇitaṃ : Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assâti. Tañ - ca pana mahārāja Bhagavato vacanaṃ nānatthañ - c' eva hoti nānābyañjanañ - ca. Ayam sāsana-paricchedo, ayam paṭipattiparidīpanā ti dūraṃ vivajjitā te ubho aññamaññaṃ. Yathā mahārāja nabhaṃ paṭhavito dūraṃ vivajjitaṃ, nirayaṃ saggato dūraṃ vivajjitaṃ, kusalaṃ akusalato dūraṃ vivajjitaṃ, sukhaṃ dukkhato dūraṃ vivajjitaṃ, evam - eva kho mahārāja te ubho aññamaññaṃ dūraṃ vivajjitā. Api ca mahārāja, mā te pucchā moghā assa, rasato te saṃsantetvā kathayissāmi. Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti yaṃ Bhagavā āha, taṃ khayaṃ paridīpayanto sesakaṃ paricchindi: vassasahassaṃ Ānanda saddhammo tiṭṭheyya sace bhikkhuniyo na pabbajeyyūṃ, pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā evaṃ vadanto saddhammassa antaradhānaṃ vā vadeti abhisamayaṃ vā paṭikko-satīti. — Na hi bhante ti. — Naṭṭhaṃ mahārāja parikkittayanto sesakaṃ paridīpayanto paricchindi. Yathā mahārāja puriso naṭṭhāyiko sabbasesakaṃ gahetvā janassa paridīpeyya: ettakaṃ me bhaṇḍaṃ naṭṭhaṃ, idaṃ

¹³ nānatth- B.

sesakan - ti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā nattham paridīpayanto sesakam devamanussānam kathesi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Yam pana mahārāja Bhagavatā bhanitam: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti, sāsanapari-chedo eso; yam pana parinibbānasamaye Subhaddassa paribbājakassa samaṇe parikittayanto āha: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti, paṭipattiparidīpanā esā. Tvaṃ pana tam paricchedaṇ - ca paridīpanaṇ - ca ekarasam karosi. Yadi pana te chando ekarasam katvā kathayissāmi, sādhu kam suṇohi manasikarohi avimanamānaso.

Idha mahārāja talāko bhaveyya navasalilasampunṇo samukham - uttariyamāno paricchinno parivaṭumakato, apariyādiṇṇe yeva tasmim talāke udakūpari mahāmegho aparāparam anuppabandhanto abhivasseyya, api nu kho mahārāja tasmim talāke udakam parikkhayaṃ pariyādānam gaccheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Meghassa bhante anuppabandhanatāyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavara-saddhamma-talāko ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-vimalana-vasalilasampunṇo uttariyamāno bhavaggam - abhibhavitvā ṭhito. Yadi tattha Buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-meghavassam aparāparam anuppabandhāpeyyum abhivassāpeyyum, evam - idaṃ Jinasāsanavara-saddhamma-talāko ciram dīgham - addhānam tiṭṭheyya, arahantehi ca loko asuñño bhaveyya. Imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja mahatimahāaggikkhandhe jalamāne aparāparam sukkha-tiṇa-kaṭṭha-gomayāni upasamhareyyum, api nu kho so mahārāja aggikkhandho nibbā-

⁷ samaṇo ABC. ¹⁴ sammukham - ABC. ²⁰ -bandhattāyāti AC, -bandhatāyāti BM.

yeyyāti. — Na hi bhante, bhiyyo bhiyyo so aggikkhandho jaleyya, bhiyyo bhiyyo pabhāseyyāti. — Evam - eva kho mahārāja dasasahassimhi lokadhātuyā Jinasāsanavaram ācārasīlaguṇavattapaṭipattiyā jalati pabhāsati. Yadi pana mahārāja taduttariṃ Buddhaputtā pañcahi padhāniyangehi samannāgatā satatam - appamattā padaheyyum, tisu sikkhāsu chandajātā sikkheyyum, cārittaṇ - ca vārittaṇ - ca sīlam samattam paripūreyyum, evam - idaṃ Jinasāsanavaram bhiyyo bhiyyo ciraṃ dīgham : addhānam tiṭṭheyya, asuñño loko arahantehi assāti imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ : Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja siniddha - sama - sumajjita - sappābhāsa - vimalādāsaṃ saṃhasukhuma - gerukacunṇena aparāparam majjeyyum, api nu kho mahārāja tasmiṃ ādāse mala - kaddama - rajojallam jāyeyyāti. — Na hi bhante, aññadatthu vimalataram yeva bhaveyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavaram pakatinimmalam byapagata - kilesamalarajojallam ; yadi tam Buddhaputtā ācārasīla - guṇa - vattapaṭipatti - sallekhadhutaguṇena Jinasāsanavaram sallikheyyum, evam - idaṃ Jinasāsanavaram ciraṃ dīgham - addhānam tiṭṭheyya asuñño ca loko arahantehi assāti imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ : Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti. Paṭipattimūlakam mahārāja Satthusāsanam paṭipattisārakam, paṭipattiyā anantarahitāya tiṭṭhatīti.

Bhante Nāgasena, saddhammantaradhānan - ti yaṃ vadesi, katamam tam saddhammantaradhānan - ti. — Tīṇ' imāni mahārāja sāsananantaradhānāni, katamāni tīpi : adhi - gamantaradhānam, paṭipattantaradhānam, lingantaradhā-

² obhāseyyāti B. ⁸ samattam CM, sattam Aa, satatam Ab ; sīlasamattam B.

¹⁹ -gatamalakilesarajo - all. ²⁰ -dhūta - C. ³¹ paṭipattiantara - CM.

nam. Adhigame mahārāja antarahite suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, paṭipattiyā antarahitāya sikkhāpadapaññatti antarahāyati, lingaṃ yeva tiṭṭhati, linge antarahite pavenupacchedo hoti. Imāni kho mahārāja tīṇi antarahānānīti. — Suviññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, natṭhā parapavādā bhaggā nippabhā katā, tvaṃ gaṇivaravasabham - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, udāhu sāvasese akusale sabbaññutaṃ patto ti. — Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto, na - tthi Bhagavato sesakaṃ akusalan - ti. — Kim - pana bhante dukkhā vedanā Tathāgatassa kāye uppannapubbā ti. — Āma mahārāja, Rājagahe Bhagavato pādo sakalikāya khato, lohitapakkhandikābādho uppanno, kāye abhisanne Jīvakena vireko kārīto, vātābādhe uppanne upaṭṭhākena therena uṇhoda - kaṃ pariyiṭṭhan - ti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato lohitapakkhandikā ca ābādho uppanno ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa pādo sakalikāya khato lohita - pakkhandikā ca ābādho uppanno, tena hi: Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto ti taṃ - pi vacanaṃ micchā, na - tthi bhante vinā kammaṇa vedayitaṃ, sabbaṇ - taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ, kammen' eva vediyati. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Na hi mahārāja sabbaṇ - taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ. Atṭhahi mahārāja kāraṇehi vedayitāni uppajjanti, yehi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti, katamehi atṭhahi: vātasamutṭhānāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni

vedayitāni uppajjanti, pittasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja — pe — semhasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja — pe — sannipātikāni pi kho mahārāja — pe — utupariṇāmajāni pi kho mahārāja — pe — visamaparihārajāni pi kho mahārāja — pe — opakkamikāni pi kho mahārāja — pe — kammavipākajāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Imehi kho mahārāja aṭṭhahi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti. Tattha ye te satte kammaṃ vibhādanti te ime sattā kāraṇaṃ paṭibāhanti, tesam taṃ vacanaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yañ-ca vātikaṃ yañ-ca pittikaṃ yañ-ca sembikaṃ yañ-ca sannipātikaṃ yañ-ca utupariṇāmajaṃ yañ-ca visamaparihārajaṃ yañ-ca opakkamikaṃ, sabbe te kammāsamuṭṭhānā yeva, kammen' eva te sabbe sambhavantīti. — Yadi mahārāja te pi sabbe kammāsamuṭṭhānā va ābādhā bhavēyyuṃ, na tesam koṭṭhāsato lakkhaṇāni bhavēyyuṃ. Vāto kho mahārāja kuppamāno dasavidhena kuppāti: sītena uṇhena jighacchāya pipāsāya atibhuttana ṭhānena padhānena ādhāvanena upakkamena kammavipākena; tatra ye te nava vidhā, na te atīte na anāgate, vattamānake bhavē uppajjanti, tasamā na vattabbā: kammāsambhavā sabbā vedanā ti. Pittaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppāti: sītena uṇhena visamabhojanena. Semhaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppāti: sītena uṇhena annapānena. Yo ca mahārāja vāto yañ-ca pittaṃ yañ-ca semhaṃ tehi tehi kopehi kuppitvā missīhuttvā sakaṃ sakaṃ vedanaṃ ākaḍḍhati. Utupariṇāmajā mahārāja vedanā utupariṇāmena uppajjati, visamaparihārajā vedanā visamaparihārena uppajjati, opakkamikā mahārāja vedanā atthi kiriyā atthi kammavipākā, kammavipākajā vedanā pubbe katēna kammena uppajjati. Iti kho mahārāja appaṃ kammavipākajaṃ, bahutaraṃ avasesaṃ. Tattha bālā:

⁹ vibādhati M, vikhādanti A. ¹⁵ te sabbe pi A. ¹⁸ jiga- AaBC.

sabbaṃ kammavipākajaṃ yevāti atidhāvanti, taṃ kammaṃ na sakkā vinā Buddhañāṇena vavatthānaṃ kātuṃ.

Yaṃ pana mahārāja Bhagavato pādo sakalikāya khato, taṃ vedayitaṃ n' eva vātasamutthānaṃ na pitta-samutthānaṃ na semhasamutthānaṃ na sannipātikaṃ na utupariṇāmajaṃ na visamaparihārajaṃ na kammavipākajaṃ, opakkamikaṃ yeva. Devadatto hi mahārāja bahūni jātisatasahassāni Tathāgate āghātaṃ bandhi. So tena āghātena mahatiṃ garuṃ silaṃ gahetvā: matthake pātes-sāmīti muñci. Ath' aññe dve selā āgantvā taṃ silaṃ Tathāgataṃ asampattaṃ yeva sampatiucchimsu, tāyaṃ pa-hārena papaṭikā bhijjivā Bhagavato pāde patitvā ruhiraṃ uppādesi. Kammavipākato vā mahārāja Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaṃ na - tth' aññā vedanā. Yathā mahārāja khettadutthātāya vā bijaṃ na sambhavati bijadutthātāya vā, evaṃ - eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaṃ na - tth' aññā vedanā. Yathā vā pana mahārāja koṭṭhadutthātāya vā bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati āhāradutthātāya vā, evaṃ - eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaṃ na - tth' aññā vedanā.

Api ca mahārāja na - tthi Bhagavato kammavipākajā vedanā, na - tthi visamaparihārajā vedanā, avasesehi samutthānehi Bhagavato vedanā uppajjati. Tāya ca pana vedanāya na sakkā Bhagavantaṃ jīvitā voropetuṃ. Nipatanti mahārāja imasmiṃ catumahābhūṭike kāye itthāniṭṭhā subhāsubhā vedanā. Idha mahārāja ākāse khitto leḍḍu mahāpaṭhaviyā nipatati, api nu kho so mahārāja leḍḍu pubbe katena mahāpaṭhaviyā nipatatīti. — Na hi bhante, na - tthi so bhante hetu mahāpaṭhaviyā yena hetunā mahāpaṭhavi kusalākusalaṃ vipākaṃ paṭisaṃvedeyya,

¹¹ tāsaṃ all. ¹² taduddhaṃ M throughout. ¹³ leḍḍu B throughout.

paccuppanna bhante akammakena hetunā so leḍḍu mahāpaṭhaviyaṃ nipatatīti. — Yathā mahārāja mahāpaṭhavi evaṃ Tathāgato daṭṭhabbo, yathā leḍḍu pubbe akatena mahāpaṭhaviyaṃ nipatati evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa pubbe akatena sā sakalikā pāde nipatitā. Idha pana mahārāja manussā mahāpaṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti ca; api nu kho te mahārāja manussā pubbe katena mahāpaṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti cāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja yā sā sakalikā Bhagavato pāde nipatitā na sā sakalikā pubbe katena Bhagavato pāde nipatitā. Yo pi mahārāja Bhagavato lohitapakkhandikābādhō uppanno so pi ābādhō na pubbe katena uppanno, sannipātiken' eva uppanno. Ye keci mahārāja Bhagavato kāyikā ābādhā uppannā na te kam-mābhiniḃbattā, channaṃ etesaṃ samuṭṭhānānaṃ aññata-rato nibbattā. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavaralaṅcake Moliyasīvake veyyākaraṇe: Pittasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti; sāmam - pi kho etaṃ Sīvaka veditabbaṃ yathā pittasamuṭṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa pi kho etaṃ Sīvaka sacca-sammataṃ yathā pittasamuṭṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādino evaṃdiṭṭhino: yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukkaṃ vā dukkaṃ vā adukkaṃ masukkaṃ vā sabbaṃ - taṃ pubbe katahetūti, yaṃ - ca sāmāṇ - ñātaṃ taṃ - ca atidhāvanti, yaṃ - ca loke sacca-sammataṃ taṃ - ca atidhāvanti, tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmi. Semhasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, vātasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka — sannipātikāni pi kho Sīvaka — utupariṇāmajāni pi kho Sīvaka — visamaparihārajāni

¹⁷ saṃyuttake nik- AbBCM; -laṅcamoliya- B. ²¹ uppajjantīti ABC throughout.

pi kho Sīvaka — opakkamikāni pi kho Sīvaka — kam-
 mavipākajāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppaj-
 janti; sāmam - pi kho etaṃ Sīvaka veditabbaṃ yathā kamma-
 vipākajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa
 pi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ yathā kammavipā-
 kajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra
 Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādinō evaṃdiṭṭhino:
 yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā
 dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabban - taṃ pubbe
 katahetūti, yañ - ca sāmañ - ñātaṃ tañ - ca atidhāvanti,
 yañ - ca loke saccasammataṃ tañ - ca atidhāvanti, tasmā
 tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmīti. Iti pi
 mahārāja na sabbā vedanā kammavipākajā. Sabbaṃ
 mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto
 ti evam - etaṃ dhārehīti. — Sādhū bhante Nāgasena,
 evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yaṃ kiñci kara-
 ñīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle pa-
 rinīṭṭhitaṃ, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyaṃ ka-
 tassa vā paticayo ti. Idañ - ca temāsaṃ paṭisallānaṃ
 dissati. Yadi bhante Nāgasena yaṃ kiñci karaṇīyaṃ
 Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle parinīṭṭhi-
 taṃ, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyaṃ katassa vā
 paticayo; tena hi: temāsaṃ paṭisallīno ti yaṃ vacanaṃ
 taṃ micchā. Yadi temāsaṃ paṭisallīno, tena hi: yaṃ
 kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva
 mūle parinīṭṭhitaṃ - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Na - tthi
 katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyass' eva paṭi-

¹⁵ dhārayāhīti B. ²⁰ paticayo M throughout; paricayo A three times, B once, C throughout. ²⁰ paṭisallānaṃ A seven times, B once, CM throughout except once or twice; paṭisallānaṃ A twice. ²⁴ patisallīno B twice.

sallāṇaṃ. Yathā nāma byādhitass' eva bhesajjena karaṇīyaṃ hoti, abyādhitassa kiṃ bhesajjena, chātass' eva bhojanena karaṇīyaṃ hoti, achātassa kiṃ bhojanena; evam - eva kho bhante Nāgasena na - tthi katakaraṇīyassa paṭisallāṇaṃ, sakaraṇīyass' eva paṭisallāṇaṃ. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Yam kiñci mahārāja karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitam, na - tthi Tathāga - tassa uttarim karaṇīyaṃ katassa vā paticayo. Bhagavā ca temāsaṃ paṭisallīno. Paṭisallāṇaṃ kho mahārāja ba - huguṇaṃ, sabbe pi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukataguṇaṃ - anussarantā paṭisallāṇaṃ se - vanti. Yathā mahārāja puriso rañño santikā laddhavarō paṭiladdhasabhogo taṃ sukataguṇaṃ - anussaranto aparā - paraṃ rañño upaṭṭhānaṃ eti, evam - eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukataguṇaṃ - anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā vā pana mahārāja puriso āturo dukkhito bālāhagilāno bhi - sakkam - upasevitvā sotthim - anuppatto taṃ sukataguṇaṃ - anussaranto aparāparaṃ bhisakkam - upasevati, evam - eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyitvā sabbañ - ñutaṃ pattā, taṃ te sukataguṇaṃ - anussarantā paṭisallā - ñaṃ sevanti.

Aṭṭhaviṣati kho pan' ime mahārāja paṭisallāṇaguṇā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti, katame aṭṭhaviṣati: idha mahārāja paṭisallāṇaṃ paṭisallī - yamānaṃ rakkhati, āyuraṃ vaddheti, balaṃ deti, vajjaṃ pidahati, ayasaṃ - apaneti, yasaṃ - upaneti, aratim vino - deti, ratim - upadahati, bhayaṃ - apaneti, vesārajjam ka - roti, kosajjam - apaneti, viriyam - abhijaneti, rāgam - apaneti, dosam - apaneti, moham - apaneti, mānaṃ nihanti, vitakkaṃ bhañjati, cittaṃ ekaggam karoti, mānaṃ snehayati,

¹⁴ -ddhābhogo Aa. ¹⁶ patis- B. ²⁵ samanussarantā B, anussarantā M.

hāsaṃ janeti, garukaṃ karoti, lābham - uppādayati, na-massiyāṃ karoti, pītiṃ pāpeti, pāmojjaṃ karoti, sankhā-rānaṃ sabhāvaṃ dassayati, bhavapaṭisandhiṃ ugghāṭeti, sabbasāmaññaṃ deti. Ime kho mahārāja atthavīsati paṭisallāṇagunā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti. Api ca kho mahārāja tathāgatā santaṃ sukhaṃ samāpattiratiṃ-anubhavitukāmā paṭisallāṇaṃ sevanti pariyositasankappā. Catuhi kho mahārāja kāraṇehi tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti, katamehi catuhi: vihārapphāsutāya pi mahārāja tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti, anavajjagunābahulatāya pi tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti, asesariyavithito pi tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti, sabbabuddhānaṃ thuta-thomita-vannita-pasatthato pi tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti. Imehi kho mahārāja catuhi kāraṇehi tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti. Iti kho mahārāja paṭisallāṇaṃ sevanti, na sakaraṇīyatāya, na katassa [vā] paticayāya, atha kho guṇavisesadassāvitāya tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevantīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikā yānikā vatthukā anuttaritā paricitā susamā-raddhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappāṃ vā titttheyya kappāvasesaṃ vā ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Ito tiṇṇaṃ māsānaṃ accayena Tathāgato parinibbāyissatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti, tena hi temāsaparichedo micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Ito tiṇṇaṃ māsānaṃ accayena

⁵ samanussarantā M. ⁶ kho om. AC.

Tathāgato parinibbāyissatīti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti tam - pi vacanaṃ micchā. Na - tthi tathāgātānaṃ atthāne gajjitāṃ, amoghavacanaṃ buddhā bhagavanto tathavacanaṃ advejjhavacanaṃ. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro sunipuno dunnijhāpayo, so tavānuppatto, bhind' etaṃ ditthijālaṃ, ekaṃse tthapaya, bhinda parappavādan - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Temāsaparicchedo ca bhaṇito. So ca pana kappo āyukappo vuccati. Na mahārāja Bhagavā attano balaṃ kittayamāno evaṃ - āha, iddhibalaṃ pana mahārāja Bhagavā parikittayamāno evaṃ - āha: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Yathā mahārāja rañño assājāniyyo bhavēyya sīghagati anilajavo, tassa rājā javabalaṃ parikittayanto sanegama - jānapada - bhata - balattha - brāhmaṇa - gahapatika - amaccajanamajjhe evaṃ vadeyya: Ākankhamāno me bho ayaṃ hayavaro sāgarajalapariyantaṃ mahimānūvicaritvā khaṇena idh' āgaccheyyāti, na ca taṃ javagatiṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseyya, vijjati ca so javo tassa, samattho ca so khaṇena sāgarajalapariyantaṃ mahimānūvicarituṃ; — evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavā attano iddhibalaṃ parikittayamāno evaṃ - āha, tam - pi tevijjānaṃ chalaḍḍhiṇṇānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇasaṃvānaṃ devamanussānaṃ - ca majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāradhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā ti; vijjati ca taṃ mahārāja iddhibalaṃ Bhagavato, samattho ca Bhagavā iddhibalena kappam vā tthātuṃ kappāvasesaṃ vā, na ca Bhagavā

⁷ tthapaya AaBC. ¹¹ ti vuccati M. ¹⁵ -jāniyo ACM.

taṃ iddhibalaṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseti. Anattiko mahārāja Bhagavā sabbabhavehi, garahitā ca Tathāgatassa sabbabhavā. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Seyyathā pi bhikkhave appamattako pi gūtho duggandho hoti, evaṃ - eva kho ahaṃ bhikkhave appamattakam - pi bhavaṃ na vaṇṇemi, antamaso accharāsaṅghātamattam - pīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā sabbabhavagatiyoniyo gūthasamaṃ disvā iddhibalaṃ nissāya bhavesu chanda - rāgaṃ kareyyāti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Bhagavā iddhibalaṃ parikittayamāno evarūpaṃ Buddhasīhanādam - abhinadīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Paṭhamo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammaṃ desemi, no ana - bhiññāyāti. Puna ca Vinayapaṇṇattiyā evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānando sangho mam' accayena khuddānu - khuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Kin - nu kho bhante Nāgasena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni dup - paññattāni udāhu avatthusmiṃ ajānitvā paññattāni, yaṃ Bhagavā attano accayena khuddānukhuddakāni sikkhā - padāni samūhanāpeti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammaṃ desemi, no anabhiññāyāti, tena hi: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samū - hanatūti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena

¹⁶ puna ca paraṃ ABa. ¹⁸ samūhanatūti Aa throughout, B the first time.

Vinayapaṇṇattiyā evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti, tena hi: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammaṃ desemi, no anabhiññāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho saṅho sukhumo sunipuṇo gambhīro sugambhīro dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, tattha te ñānabalavipphāraṃ dassēhīti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammaṃ desemi, no anabhiññāyāti. Vinayapaṇṇattiyā pi evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Taṃ pana mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno āha: ukkalissanti nu kho mama sāvakā mayā vissajjāpiyamānā mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni udāhu ādiyissantīti. Yathā mahārāja cakkavattirājā putte evaṃ vadeyya: ayaṃ kho tātā mahājanapado sabbadisāsu sāgarapariyanto, dukkaro tātā tāvatakena balena dhāretuṃ, etha tumhe tātā mam' accayena paccante paccante dese pajahathāti; api nu kho te mahārāja kumārā pitu accayena hatthagate janapade sabbe te paccante paccante dese muñceyyun - ti. — Na hi bhante, rājāno bhante luddhatarā, kumārā rajjalobhena taduttariṃ diguṇa-tiguṇaṃ janapadaṃ parikaḍḍheyyuṃ, kim - pana te hatthagataṃ janapadaṃ muñceyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno evam - āha: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Dukkhaparimuttiya mahārāja Buddhaputtā dhammalobhena aññaṃ - pi uttariṃ diyaddhaṃ sikkhāpadasataṃ gopeyyuṃ, kim - pana pakatipaññattaṃ sikkhāpadaṃ muñceyyun - ti.

Bhante Nāgasena, yaṃ Bhagavā āha: khuddānu-

¹² bhikkhu all. ¹³ ukkamissanti AaC. ²¹ hatthagataṃ janapadaṃ ABC.

khuddakāni sikkhāpadānīti, etthāyaṃ jano sammūlho vimatijāto adhikato saṃsāyapakkhanno: katamāni tāni khuddakāni sikkhāpadāni, katamāni anukhuddakāni sikkhāpadānīti. - Dukkaṭaṃ mahārāja khuddakaṃ sikkhāpadaṃ, dubbhāsitaṃ anukhuddakaṃ sikkhāpadaṃ, imāni dve khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni. Pubbakehi pi mahārāja mahāttherehi ettha vimati uppādita, tehi pi ekajjhaṃ na kato Dhammasaṇṭhitipariyāye Bhagavatā eso pañho upadiṭṭho ti. — Ciraṇikkhittaṃ bhante Nāgasena Jinarahassaṃ ajj' etarahi loke vivaṭaṃ pākaṭaṃ katan - ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃ utṭhīti. Puna ca therena Mālunkyāputtena pañhaṃ puṭṭho na byākāsi. Eso kho bhante Nāgasena pañho dvayanto ekantanissito bhavissati ajānanena vā gūyhaḥkaraṇena vā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃ utṭhīti, tena hi therassa Mālunkyāputtassa ajānantena na byākataṃ. Yadi jānantena na byākataṃ, tena hi atthi Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃ utṭhi. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃ utṭhīti. Abyākato ca therena Mālunkyāputtena pucchito pañho, tañ - ca pana na ajānanena na gūyhaḥkaraṇena. Cattār' imāni mahārāja pañhabyākaraṇāni, katamāni cattāri: ekaṃsa-byākaraṇīyo pañho, vibhajja byākaraṇīyo pañho, paṭipucchābyākaraṇīyo pañho, ṭhapaṇīyo pañho. Katamo ca mahārāja ekaṃsabyākaraṇīyo pañho: rūpaṃ aniccaṃ - ti

² -pakkhanto all. ²⁵ ajānantena all. ²⁶ ṭhap. pañho ti all.

ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, vedanā aniccā ti, saññā aniccā ti, sankhārā aniccā ti, viññāṇaṃ aniccan - ti ekaṃsabyākaraṇīyo pañho; ayaṃ ekaṃsabyākaraṇīyo pañho. Katamo vibhajja byākaraṇīyo pañho: aniccaṃ pana rūpan - ti vibhajja byākaraṇīyo pañho, aniccā pana vedanā ti, aniccā pana saññā ti, aniccā pana sankhārā ti, aniccaṃ pana viññāṇan - ti vibhajja byākaraṇīyo pañho; ayaṃ vibhajja byākaraṇīyo pañho. Katamo paṭipucchābyākaraṇīyo pañho: kin - nu kho cakkhunā sabbam vijānātīti, ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo pañho. Katamo ṭhapanīyo pañho: sassato loko ti ṭhapanīyo pañho, asassato loko ti, antavā loko ti, anantavā loko ti, antavā ca anantavā ca loko ti, n' ev' antavā nānantavā loko ti, taṃ jīvaṃ taṃ sarīran - ti, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīran - ti, hoti tathāgato param - maraṇā ti, na hoti tathāgato param - maraṇā ti, hoti ca na ca hoti tathāgato param - maraṇā ti, n' eva hoti na na hoti tathāgato param - maraṇā ti ṭhapanīyo pañho; ayaṃ ṭhapanīyo pañho. Bhagavā mahārāja therassa Mālunkyāputtassa taṃ ṭhapanīyaṃ pañhaṃ na byākāsi. So pana pañho kinkāraṇā ṭhapanīyo: na tassa dīpanāya hetu vā kāraṇaṃ vā atthi, tasmā so pañho ṭhapanīyo, na - tthi buddhānaṃ bhagavantānaṃ akāraṇam - ahetukaṃ giram - udīraṇan - ti. — Sādhubhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Arahā sabbabhayaṃ - atikkanto ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahā - daṇḍabhayaṃ

¹⁶ hoti ca na ca hoti ca C, hoti ca na hoti ca ABM.

tasati, niraye vā nerayikā sattā jalitā kaṭhitā tattā san-
tattā tamhā jalitaggiḷalakā mahānirayā cavamānā maccuno
bhāyanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:
Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti, tena
hi: Arahā sabbabhayam - atikkanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ
micchā. Yadi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Arahā sabbabha-
yam - atikkanto ti, tena hi: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe
bhāyanti maccuno ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi
ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

N' etaṃ mahārāja vacanaṃ Bhagavatā arahante
upādāya bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhā-
yanti maccuno ti, ṭhapito arahā tasmim vatthusmim, sa-
mūhato bhaya hetu arahato; ye te mahārāja sattā sa-
kilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhaduḷ-
khesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ:
Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.
Arahato mahārāja sabbagati upacchinnā, yoni viddham-
sitā, paṭisandhi upahatā, bhaggā phāsū, samūhatā sabba-
bhavālayā, samucchinnā sabbasankhārā, hataṃ kusalā-
kusalaṃ, vihatā avijjā, abijaṃ viññāṇaṃ kataṃ, daḍḍhā
sabbakilesā, ativattā lokadhammā, tasmā arahā na san-
tasati sabbabhayehi. Idha mahārāja rañño cattāro ma-
hāmattā bhavēyyuṃ, anurattā laddhayasā vissāsikā, ṭha-
pitā mahati issariye ṭhāne, atha rājā kismici karaṇīye
samuppanne yāvatā sakavijite sabbajanassa āṇāpeyya:
sabbe va me baliṃ karontu, sādhettha tumhe cattāro ma-
hāmattā taṃ karaṇīyaṃ - ti; api nu kho mahārāja tesāṃ
catunnaṃ mahāmattānaṃ balibhayā santāso uppajjeyyāti.
— Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. —
Ṭhapitā te bhante raññā uttame ṭhāne, na - tthi tesāṃ
bali, samatikkantabalino te, avasese upādāya raññā

⁹ bhāyantīti ABC. ¹⁴ sakkilesā AC. ¹⁵ phāsu B, pathāsu AC, pathā
M. ³¹ samatikkantābalino all except Aa.

ānāpitaṃ: sabbe va me baliṃ karontūti. — Evam - eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmim vatthusmim, samūhato bhaya hetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehīti.

N' etaṃ bhante Nāgasena vacanaṃ sāvasesaṃ, nira-vasesavacanaṃ - etaṃ: sabbe ti, tattha me uttariṃ kāraṇaṃ brūhi taṃ vacanaṃ paṭiṭṭhāpetun - ti. — Idha mahārāja gāme gāmasāṃhiko ānāpakaṃ ānāpeyya: ehi bho ānāpaka, yāvataṃ gāme gāmikā te sabbe sīghaṃ mama santike sannipātehi; so: sādhu sāmīti sampatiṇṇhitaṃ gāmamañjhe ṭhatvā tikkhattum saddam - anussāveyya: yāvataṃ gāme gāmikā te sabbe sīghasīghaṃ sāmīno santike sannipatantūti; tato te gāmikā ānāpakassa vacanena turitaturitā sannipatitvā gāmasāṃhikassa ārocenti: sannipatitā sāmī sabbe gāmikā, yaṇ - te karaṇīyaṃ taṃ karohīti. Iti so mahārāja gāmasāṃhiko kuṭipurise sannipātento sabbe gāmike ānāpeti, te ca ānattā na sabbe sannipatanti, kuṭipurisā yeva sannipatanti, ettakā yeva me gāmikā ti gāmasāṃhiko ca tathā sampatiṇṇhitaṃ; aññe bahutarā anāgatā, itthi - purisā dāsi - dāsā bhatakā kammakarā gāmikā gilānā go - mahisā aj - eḷakā supāṇā, ye anāgatā sabbe te agantā, kuṭipurise yeva upādāya ānāpitattā: sabbe sannipatantūti. Evam - eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmim vatthusmim, samūhato bhaya hetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti

⁴ sakilesā AC. ¹⁶ sīghaṃ sīghaṃ C (singhaṃ singhaṃ M throughout).

²⁵ suvānā M. ²⁰ sakilesā Ab.

maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehi. Atthi mahārāja sāvasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi sāvasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, tena tena attho sampatiṇṇitabbo. Pañcavidhena mahārāja attho sampatiṇṇitabbo, āhaccapadena kho mahārāja, rasena, ācariyavaṃsatāya, adhippāyā, kāraṇuttariyatāya. Ettha hi: āhaccapadan - ti suttaṃ adhippetam, raso ti suttaṇulomaṃ, ācariyavaṃso ti ācariyavādo, adhippāyo ti attano mati, kāraṇuttariyatā ti imehi catuhi samentaṃ kāraṇaṃ. Imehi kho mahārāja pañcahi kāraṇehi attho sampatiṇṇitabbo. Evam - eso pañho suvinichito hotīti.

Hotu bhante Nāgasena, tathā taṃ sampatiṇṇhāmi, tṭhapito hotu arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, tasantu avasesā sattā. Niraye pana nerayikā sattā, dukkhā tippā kaṭukā vedanā vediyamānā, jalitapajjalita-sabbangapaccangā ruṇṇa-kāruṇṇa-kandita-paridevita-lālappita-mukhā asayhatibba-dukkhābhībhūtā attānā asaraṇā asaraṇībhūtā anappasokāturā antima-pacchīma-gatikā ekantasokaparāyanā, uṇha-tikhiṇa-caṇḍa-khara-tapana-tejavantā bhīmahaya-janaka-nināda-mahāsaddā saṃsibbīta-chabbidha-jālāmālākulā samantā satayojanānupharanaccivegā kadariyā tapana mahānirayā cavamānā maccuno bhāyanti. — Āma mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena nirayo ekanta-dukkhavedaniyo, kissa pana te nerayikā sattā ekanta-dukkhavedaniyā nirayā cavamānā maccuno bhāyanti, kissa niraye ramanti. — Na te mahārāja nerayikā sattā niraye ramanti, muccitukāmā va te nirayā; maraṇass' eso mahārāja ānubhāvo yena tesāṃ santāso uppajjati. — Etaṃ kho bhante Nāgasena na saddahissāmi yaṃ muccitukāmānaṃ

^{6.8} āhaccapād- AB. ⁷ -vaṃsatā all. ¹⁹ -ādhībhūtā B. ²² -ninnāda- M.

²³ saṃsīvīta- BC, saṃvisita- M. ²⁴ -mālāsamākulā A. ²⁵ -ṇācci- ABC.

²⁶ kadariya B, -yaṃ CM. ^{26.27} -vedanīy- C. ²⁸ ca te AM. ³¹ na om. ABC.

cutiyā santāso uppajjati; hāsaniyaṃ bhante Nāgasena taṃ tḥānaṃ yaṃ te patthitaṃ labhanti. Kāraṇena maṃ saññāpehūti.

Māraṇan - ti kho mahārāja etaṃ aditṭhasaccānaṃ tā-saniyaṃ tḥānaṃ, etthāyaṃ jano tasati ca ubbijjati ca. Yo ca mahārāja kaṇhasappassa bhāyati so maraṇassa bhāyanto kaṇhasappassa bhāyati, yo ca hatthissa bhāyati — pe — sīhassa byagghassa dīpissa acchassa taracchassa mahisassa gavayassa aggissa udakassa khāṇukassa kaṇṭa-kassa bhāyati, yo ca sattiyā bhāyati so maraṇassa bhāyanto sattiyā bhāyati. Maraṇass' eso mahārāja sarasabhāvatejo, tassa sarasabhāvatejena sakilesā sattā maraṇassa tasanti bhāyanti, muccitukāmā pi mahārāja nerayikā sattā maraṇassa tasanti bhāyanti. Idha mahārāja purisassa kāye medogaṇṭhi uppajjeyya, so tena rogena dukkhito upad-davā parimuccitukāmo bhisakkaṃ sallakattaṃ āmantā-peyya, tassa so bhisakko sallakatto sampaticchitvā tassa rogassa uddharanāya upakaraṇaṃ upatṭhāpeyya: sattha-kaṃ tikhiṇaṃ kareyya, dahanasalākā aggimhi pakkhi-peyya, khāralavanaṃ nisaḍāya piṃsāpeyya; api nu kho mahārāja tassa āturassa tikhiṇasatthakacchedanena ya-makasalākādahanena khāraloṇappavesanena tāso uppaj-jeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa ātu-rassa rogā muccitukāmassāpi vedanābhayaṃ santāso up-pajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānaṃ - pi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayaṃ santāso uppajjati. Idha mahārāja puriso issarāparādhiko baddho sankhalika-bandhanena gabbhe pakkhitto parimuccitukāmo assa, tam - enaṃ so issaro mocetukāmo pakkosāpeyya; api nu kho mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa: kata-

¹ uppajjatīti ABC. ¹ hāsaniyaṃ A. ⁶ tāsanīyaṃ AC; -niyaṭṭhānaṃ BM
^{7,10} ca om. ABC. ⁹ gavassa AB. ⁹ khāṇussa B; khāṇukaṇṭakassa AaC.
¹¹ maraṇassa so AbC; so maraṇassa kho M. ²⁰ sāgaralavanaṃ B. ²⁶
 uppajjatīti ABM. ²⁹ tamena ABC.

dosso ahan - ti jānantassa issaradassanena santāso uppaj-
 jeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa issarā-
 parādhikassa purisassa muccitukāmassāpi issarabhayā
 santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā mucci-
 tukāmānam - pi nerayikānam sattānam maraṇabhayā san-
 tāso uppajjati. — Aparam - pi bhante uttarim kāraṇam
 brūhi yenāham kāraṇena okappeyyan - ti. — Idha ma-
 hārāja puriso datṭhavisena āsīvisena datṭho bhaveyya,
 so tena visavikārena pateyya uppateyya, vaṭṭeyya pa-
 vaṭṭeyya, ath' aññataro puriso balavantena mantapadena
 tam datṭhavisam āsīvisam ānetvā tam datṭhavisam paccā-
 camāpeyya; api nu kho mahārāja tassa visagatassa puri-
 sassa tasmim datṭhavisē sappe sotthihetu upagacchante
 santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja
 tathārūpe ahimhi sotthihetu pi upagacchante tassa san-
 tāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā parimuc-
 citukāmānam - pi nerayikānam sattānam maraṇabhayā
 santāso uppajjati. Anitṭham mahārāja sabbasattānam
 maraṇam, tasmā nerayikā sattā nirayā parimuccitukāmā
 pi maccuno bhāyantīti. — Sādhu bhante Nāgasena,
 evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā:

Na āntalikkhe, na samuddamajjhe,
 na pabbatānam vivaraṃ pavissa,
 na vijjati so jagatippādeso
 yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Puna Bhagavatā parittā ca uddiṭṭhā, seyyathīdam:
 Ratanasuttam Khandhaparittam Moraparittam Dhajagga-

⁵ parimuccitu- AC. ⁹ upateyya B. ¹² paccāvamāpeyya A (paccācak-
 (khāpeyya M). ¹³ upavajante B. ²⁶ muñceyya pāpakammā maccupāsā B
 comp. Dh. v. 127).

parittam Āṭānāṭiyaparittam Angulimālaparittam. Yadi bhante Nāgasena ākāśagato pi samuddamajjhagato pi pāsāda-kuṭi-leṇa-guhā-pabbhāra-darī-bila-vivara - pabbatantaragato pi na muccati Maccupāsā, tena hi parittakammaṃ micchā. Yadi parittakaraṇena Maccupāsā parimutti bhavati, tena hi: Na antalikkhe — pe — Maccupāsā ti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhato - koṭiko pañho gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā:

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānam vivaram pavissa,
na vijjatī so jagatippadeso
yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Parittā ca Bhagavatā uddiṭṭhā. Tañ - ca pana sāvasesāyukassa vayasampannassa apetakammāvaraṇassa, na - tthi mahārāja khīṇāyukassa tṭhiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yathā mahārāja matassa rukkhassa sukkhassa kolāpassa nisnehassa uparuddhajīvitassa gatāyusankhārassa kumbhasahassena pi uduke ākirante allattam vā pallavita - haritabhāvo vā na bhavēyya, evam - eva kho mahārāja bhesajjaparittakammena na - tthi khīṇāyukassa tṭhiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yāni tāni mahārāja mahiyā osadhāni bhesajjāni tāni pi khīṇāyukassa akiccakarāni bhavanti, sāvasesāyukam mahārāja vayasampannam apetakammāvaraṇam parittam rakkhati gopeti, tass' atthāya Bhagavatā parittā uddiṭṭhā. Yathā mahārāja kassako paripakke dhañṇe mate sassanāle udakappavesam vāreyya, yam pana sassam taruṇam meghasannibham vayasampannam tam udakavaddhiyā vaddhati, evam - eva kho mahārāja khīṇāyukassa bhesajjaparittakiriyā tṭhapitā

¹ Āṭānāṭiyasuttam AaM. ²⁶ tadatthāya A.

paṭikkhittā, ye pana te manussā sāvasesāyukā vayasampannā tesam atthāya parittabhesajjāni bhaṇitāni, te parittabhesajjehi vadḍhantīti.

Yadi bhante Nāgasena khīṇāyuko marati sāvasesāyuko jīvati, tena hi parittabhesajjāni niratthakāni hontīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci rogo bhesajjehi patinivattito ti. — Āma bhante, anekasatāni diṭṭhāntīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavatīti. — Dissanti bhante Nāgasena vejjānaṃ upakkame bhesajjapānānulepā, tena tesam upakkamena rogo patinivattatīti. — Parittāni pi mahārāja pavattayamānānaṃ saddo sūyati, jivhā sukkhati, hadayaṃ byāvattati, kaṇṭho ākurati; tena tesam pavatena sabbabyādhayo vūpasamanti, sabbā itiyō apagacchanti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci ahinā datṭho mantapadena visaṃ pāṭiyamāno visaṃ cikkhasanto uddham-adho ācamayamāno ti. — Āma bhante, ajj' etarahi pi taṃ loke vattatīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Kataparittaṃ hi mahārāja purisaṃ ḍasitukāmo ahi na ḍasati, vivaṭaṃ mukhaṃ pidahati, corānaṃ ukkhittalaguḷaṃ - pi na sambhavati, te laguḷaṃ muñcitvā pemaṃ karonti, kupito pi hatthināgo samāgantvā uparamati, pajjalitamahāaggikkhandho pi upagantvā nibbāyati, visaṃ halāhalam - pi khāyitaṃ agadaṃ sampajjati āhāratthaṃ vā pharati, vadhakā hantukāmā upagantvā dāsabhūtā sampajjanti, akkanto pi pāso na samvarati. Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja morassa kataparittassa satta vassasatāni luddako nāsakkhi pāsaṃ upanetuṃ, akataparittassa taṃ yeva divasaṃ pāsaṃ upa-

¹⁰ upakkama ABaC. ¹⁸ āturati AaM. ¹⁴ vūpasamenti all. ¹⁵ apagacchanti ABC. ¹⁶ pāṭiyamāno M, pāviy- B. ¹⁷ chikkhasanto C, jik- AaB, cchik- Ma, jjhik- Mb. ²⁸ samcarati AaM.

nesīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so saddo sadevake loke ti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajja-kiriyaṃ niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: dānavo bhariyaṃ parirakkhanto samugge pakkhipitvā gilitvā kucchinā pariharati, ath' eko vijjādharo tassa dānavassa mukhena pavisitvā tāya saddhim abhiramati, yadā so dānavo aññāsi atha samuggaṃ vāsitvā vivari, saha samugge vivate vijjādharo yenakāmaṃ pakkamīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so pi saddo sadevake loke ti. — Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalena gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṃ. Sutapubbaṃ tayā mahārāja: aparo vijjādharo Bārāṇasirañño antepure mahesiyā saddhim sampaduṭṭho gahaṇaṃ patto samāno khaṇena adassanaṃ gato mantabalenāti. — Āma bhante, sūyatīti. — Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalena gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalan - ti.

Bhante Nāgasena, kiṃ sabbe yeva parittaṃ rakkhatīti. — Ekacce mahārāja rakkhati, ekacce na rakkhatīti. — Tena hi bhante Nāgasena parittaṃ na sabbatthikan - ti. — Api nu kho mahārāja bhojanaṃ sabbesaṃ jīvitāṃ rakkhatīti. — Ekacce bhante rakkhati, ekacce na rakkhatīti. — Kinkāraṇā ti. — Yato bhante ekacce taṃ yeva bhojanaṃ atibhuñjitvā visūcikāya marantīti. — Tena hi mahārāja bhojanaṃ na sabbesaṃ jīvitāṃ rakkhatīti. — Dvīhi bhante Nāgasena kāraṇehi bhojanaṃ jīvitāṃ harati: atibhuttaṃ vā usmādubbalatāya vā; āyudadaṃ bhante Nāgasena bhojanaṃ durupacārena jīvitāṃ haratīti. — Evam - eva kho mahārāja parittaṃ ekacce rakkhati, ekacce na rakkhati. Tīhi mahārāja kāraṇehi parittaṃ na

⁸ bhavatīti ABC. ⁹ pakkāmīti M. ¹² parittabalanāti all. ¹³ pana tayā C.

¹⁴ antepure BCb. ¹⁹ kiṃ om. AB. ²⁵ abbhuggato B.

rakkhati: kammāvaraṇena, kilesāvaraṇena, asaddahana-tāya. Sattānurakkhaṇaṁ mahārāja parittaṁ attanā katenā ārakkhaṁ jahati. Yathā mahārāja mātā puttāṁ kucchigataṁ poseti hitena upacārena janeti, janayitvā asuci-mala-singhāṇikam - apanetvā uttamavarasugandhaṁ upalimpati, pare akkosante vā paharante vā ākampita-hadaya ākaḍḍhitvā sāmīno upaneti, yadi pana tassā putto aparaddho hoti velātivatto atha naṁ sā daṇḍa-muggara-jānu-muṭṭhīhi hanati potheti; api nu kho mahārāja tassa mātā labhati ākaḍḍhana-parikaḍḍhanaṁ gāhaṁ sāmīno upanayanaṁ kātun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Attano bhante aparādhenaṁ. — Evam - eva kho mahārāja sattānaṁ ārakkhaṁ parittaṁ attano aparādhena vañjhaṁ karotīti. — Sādhū bhante Nāgasena, suvinicchito pañho, gahanaṁ agahanaṁ kataṁ, andhakāro āloko kato, viniveṭhitaṁ diṭṭhijālaṁ, tvaṁ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccayabhesajja - parikkhārāna - ti. Puna ca: Tathāgato Pañcasālaṁ brāhmaṇagāmaṁ piṇḍāya pavasitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhanto ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato lābhī cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhārānaṁ, tena hi: Pañcasālaṁ brāhmaṇagāmaṁ piṇḍāya pavasitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhanto ti yaṁ vacanaṁ taṁ micchā. Yadi Pañcasālaṁ brāhmaṇagāmaṁ piṇḍāya pavasitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhanto, tena hi: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gi-

⁶ akampita- AbB. ⁹ hanti Aa. ⁹ potheti B. ¹⁴ vajjhaṁ all except Aa. ¹⁶ andhakāre Ab. ²⁰ puna ca paraṁ A.

lānapaccayabhesajja-parikkhārānaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ - pi ubhatokoṭiko pañho sumahanto dunnibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Lābhī mahārāja Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja - parikkhārānaṃ. Pañcasālaṇ - ca brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhanto. Tañ - ca pana Mārassa pāpimato kāraṇā ti. — Tena hi bhante Nāgasena Bhagavato gaṇanapathaṃ vītivattakappe abhisankhataṃ kusalaṃ kin - ti nitṭhitaṃ, adhunuttṭhiteṇa Mārena pāpimatā taṃ kusalaṃ balavegavibhāraṃ kin - ti pihitaṃ. Tena hi bhante Nāgasena tasmim vatthusmim dvīsu tṭhānesu upavādo āgacchati: kusalato pi akusalaṃ balavataraṃ hoti, Buddhabalato pi Mārabalaṃ balavataraṃ hotīti. Tena hi rukkhassa mūlato pi aggaṃ bhārataṃ hoti, guṇasamparikkhato pi pāpiyaṃ balavataraṃ hotīti. — Na mahārāja tāvatakena kusalato pi akusalaṃ balavataraṃ nāma hoti Buddhabalato ca Mārabalaṃ balavataraṃ nāma hoti. Api c' ettha kāraṇaṃ icchitabbaṃ. Yathā mahārāja puriso rañño cakkavattissa madhuraṃ vā madhupiṇḍikaṃ vā aññaṃ vā upāyanaṃ abhihareyya, taṃ enaṃ rañño dvārapālo evaṃ vadeyya: akālo bho ayaṃ rañño dassanāya, tena hi bho tava upāyanaṃ gahetvā sīghasīghaṃ paṭinivatta pure tava rājā daṇḍaṃ dhāressatīti, tato so puriso daṇḍabhayaṃ tasito ubbiggo taṃ upāyanaṃ ādāya sīghasīghaṃ paṭinivatteyya; api nu kho so mahārāja cakkavattī tāvatakena upāyanavikalammatta-kena dvārapālato dubbalataro nāma hoti, aññaṃ vā pana kiñci upāyanaṃ na labheyyāti. — Na hi bhante, issāpakato so bhante dvārapālo upāyanaṃ nivāresi, aññena pana dvārena sataṣaṇṇasaggaṇaṃ - pi rañño upāyanaṃ

¹⁰ -nitṭhiteṇa AaBCb, adhunā nitṭhi- M. ¹¹ kusala AB. ²² hi bho A.

²⁴ sīghaṃ sīghaṃ C. ²⁷ cakkavatti all.

upetīti. — Evam-eva kho mahārāja issāpakato Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, aññāni pana anekāni devatāsatasahassāni amataṃ dibbaṃ ojaṃ gahetvā upagatāni: Bhagavato kāye ojaṃ odahissāmāti Bhagavantam namassamānā pañjalikā tñitānīti.

Hotu bhante Nāgasena, sulabhā Bhagavato cattāro paccayā loke uttamapurisassa, yācito va Bhagavā deva-manussehi cattāro paccaye paribhuñjati; api ca kho pana Mārassa yo adhippāyo so tāvatakena siddho yaṃ so Bhagavato bhojanassa antarāyam-akāsi. Ettha me bhante kankhā na chijjati, vimatijāto 'haṃ tattha saṃsayapak-khanno, na me tattha mānasam pakkhandati yaṃ Tathā-gatassa arahato sammāsambuddhassa sadevake loke agga-puggalavarassa kusāvarapuññasambhavassa asamassa anupamassa appaṭisamassa chavakaṃ lāmakam parit-tam pāpam-anariyam Māro lābhantarāyam-akāsīti. — Cattāro kho mahārāja antarāyā: adiṭṭhantarāyo uddissa-kaṭantarāyo upakkhaṭantarāyo paribhogantarāyo ti. Tattha adiṭṭhantarāyo nāma: anodissa adassanena abhisankha-ṭam koci antarāyam karoti: kiṃ parassa dinnenāti, ayam adiṭṭhantarāyo nāma. Katamo uddissakaṭantarāyo: idh' ekaccaṃ puggalaṃ upadisitvā uddissa bhojanaṃ paṭi-yattaṃ hoti, tam koci antarāyam karoti, ayam uddissa-kaṭantarāyo nāma. Katamo upakkhaṭantarāyo: idha yaṃ kiñci upakkhaṭam hoti appaṭiggahītam tattha koci antarā-yam karoti, ayam upakkhaṭantarāyo nāma. Katamo paribhogantarāyo: idha yaṃ kiñci paribhogaṃ tattha koci antarāyam karoti, ayam paribhogantarāyo nāma. Ime kho mahārāja cattāro antarāyā. Yaṃ pana Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, tam n' eva Bhagavato paribhogaṃ na upakkhaṭam na uddissakaṭam,

¹³ -pakkhanto ACM. ¹⁶ parittakam AC. ¹⁷ cattāro 'me mah. BC (catt. to mah. M). ¹⁹ anabhisankhaṭam BCM. ²⁵ apaṭiggahītam BCM.

anāgataṃ asampattaṃ adassanena antarāyaṃ kataṃ; taṃ pana n' ekassa Bhagavato yeva, atha kho ye tena samayena nikkhantā abbhāgatā sabbe pi te taṃ divasaṃ bhōjanaṃ na labhiṃsu. Nāhan - taṃ mahārāja passāmi sadēvake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiṇiṃ pajāya sadevamanussāya yo tassa Bhagavato uddissakataṃ upakkhaṭaṃ paribhogāṃ antarāyaṃ kareyya; sace koci issāya uddissakataṃ upakkhaṭaṃ paribhogāṃ antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā saḥassadhā vā.

Cattāro 'me mahārāja Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiṇiṃ guṇā, katame cattāro: lābho mahārāja Bhagavato uddissakato upakkhaṭo na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum, sarirānugatā mahārāja Bhagavato byāmapabbhā na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum, sabbaññutaṃ mahārāja Bhagavato ñānaratanāṃ na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum, jīvitāṃ mahārāja Bhagavato na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum. Ime kho mahārāja cattāro Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiṇiṃ guṇā. Sabbe p' ete mahārāja guṇā ekarasā arogā akuppā aparūpakkamā, aphaṇṇiṃ kiriyāni. Adassanena mahārāja Māro pāpimā nilīyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā mahārāja rañño paccante dese visame adassanena nilīyitvā corā panthāṃ dūsentī, yadi pana rājā te core passeyya api nu kho te corā sotthiṃ labheyyun - ti. — Na hi bhante, pharasunā phālāpeyya satadhā vā saḥassadhā vā ti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā nilīyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā vā pana mahārāja itthi sapatikā adassanena nilīyitvā parapurisaṃ sevati, evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā nilīyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi; yadi

⁹ sattadhā AC. ²⁰ ārogā A. ²⁶ phālāpeyya BC. ²⁶ sattadhā A throughout.

mahārāja itthī sāmikassa sammukhā parapurisaṃ sevati, api nu kho sā itthī sotthiṃ labheyyāti. — Na hi bhante, haneyyāpi taṃ bhante sāmiko, vadheyyāpi, bandheyyāpi, dāsitaṃ vā upaneyyāti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yadi mahārāja Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā saḥassadhā vā ti. — Evam - etaṃ bhante Nāgasena, corikāya kataṃ Mārena pāpimatā, niliyitvā Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Sace so bhante Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya, muddhā vā 'ssa phaleyya satadhā vā saḥassadhā vā, kāyo vā 'ssa bhusamuṭṭhi viya vikireyya. Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatṭicchāmīti.

. Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Yo ajānanto pāṇātipataṃ karoti so balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Bhagavatā Vinayapaññattiyā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Yadi bhante Nāgasena ajānitvā pāṇātipataṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavati, tena hi: Anāpatti ajānantassāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi anāpatti ajānantassa, tena hi: ajānitvā pāṇātipataṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho duruttaro durattikkamo tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Yo ajānanto pāṇātipataṃ karoti so balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Vinayapaññattiyā pi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Tattha atthantaraṃ atthi, katamaṃ

³ -eyya pi B throughout, Ab twice. ^{8.18} phāleyya AbCM. ¹⁴ .kireyya AaBM. ¹⁸ so ca AC. ³⁰ tattha antaraṃ A, tatth' antaraṃ B.

atthantaram: atthi mahārāja āpatti saññāvimokkhā, atthi āpatti no saññāvimokkhā; yā 'yaṃ mahārāja āpatti saññāvimokkhā taṃ āpattiṃ ārabba Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissāmi vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Puna ca Metteyyassa bhagavato sabhāvaṇṇaṃ paridīpayamāna evaṃ bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmi. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmi vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti, tena hi: anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmi yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmi, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmi vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayaṃ - pi ubhato-koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmi vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Metteyyassāpi bhagavato sabhāvaṇṇaṃ paridīpayamāna Bhagavatā bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmi. Etasmiṃ - ca mahārāja pañhe eko attho sāvaseso, eko attho niravaseso. Na mahārāja Tathāgato parisāya anugāmiko, parisā pana Tathāgatassa

anugāmikā. Sammuti mahārāja esā: ahan - ti, mamāti, na paramattho eso. Vigataṃ mahārāja Tathāgatassa pemaṃ, vigato sineho, mayhan - ti pi Tathāgatassa gahaṇaṃ na - tthi, upādāya pana avassayo hoti. Yathā mahārāja paṭhavī bhummatṭhānaṃ sattānaṃ patitṭhā hoti upassayaṃ hoti, paṭhaviṭṭhā c' ete sattā, na ca mahāpaṭhaviyā: mayh' ete ti apekkhā hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ patitṭhā hoti upassayaṃ, Tathāgataṭṭhā c' ete sattā, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti. Yathā vā pana mahatimahāmegho abhivassanto tiṇa - rukkha - pasu - manussānaṃ vuddhiṃ deti santatim - anu - pāleti, vuṭṭhūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca mahā - megghassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ kusalaḍḍhamme janeti apupāleti, Satthūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca Tathā - gatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; taṃ kissa hetu: attānudiṭṭhiyā pahīnattā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbēṭhito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gambhīro uttānī - kato, gaṇṭhi bhinnū, gahaṇaṃ agahaṇaṃ kataṃ, andha - kāro āloko kato, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ uppāditan - ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato abhej - japariso ti. Puna ca bhaṇatha: Devadattena ekappa - hāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato abhejjapariso, tena hi: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti yaṃ vaca - naṃ taṃ micchā. Yadi Devadattena ekappahāraṃ pañca

⁶ pathaviṭṭhānaṃ M, paṭhaviyā ABC. ⁶ na ca mahārāja paṭhaviyā AbCM. ⁸ tathāgatassaṭṭhā AbBC (tathāgataṃ cete M). ⁹ ca om. all. ¹⁰ vuṭṭhūpajīvino ABC. ²⁰ andhakāre AbC.

bhikkhusatāni bhinnāni, tena hi: Tathāgato abhejjapariso ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto gambhīro dunniveṭhiyo, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, etthāyaṃ jano āvaṭo nivuto ovuto pihito pari-yonaddho, ettha tava nāṇabalaṃ dassahi paravādesūti.

Abhejjapariso mahārāja Tathāgato, Devadattena ca ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni. Tañ - ca pana bhedakassa balena, bhedake vijjamāne na - tthi mahārāja abhejjaṃ nāma. Bhedake sati mātā pi puttena bhijjati, putto pi mātārā bhijjati, pitā pi puttena bhijjati, putto pi pitarā bhijjati, bhātā pi bhaginiyā bhijjati, bhagini pi bhātarā bhijjati, sahāyo pi sahāyena bhijjati, nāvā pi nānādārusanghaṭṭitā ūmivegasampahārena bhijjati, rukkho pi madhukappasampannaphalo anilabalavegābhihato bhijjati, suvaṇṇam - pi jātivantāṃ lohena bhijjati. Api ca mahārāja n' eso adhippāyo viññūnaṃ, n' esā buddhānaṃ adhimutti, n' eso paṇḍitānaṃ chando: Tathāgato bhejjapariso ti. Api c' ettha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Katamaṃ ettha kāraṇaṃ: Tathāgatassa mahārāja katena ādānena vā appiyavacanena vā anattacariyāya vā asamānattatāya vā yato kutoci cariyaṃ carantassa pi parisā bhinnā ti na sutapubbaṃ, tena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Tayā p' etaṃ mahārāja nātappaṃ: atthi kiñci navange Buddhavacane suttāgataṃ: iminā nāma kāraṇena Bodhisattassa katena Tathāgatassa parisā bhinnā ti. — Na - tthi bhante, no c' etaṃ loke dissati no pi sūyati, sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Dutiyo vaggo.

³ -veṭhito AC. ⁴ ovuto om. BM. ¹³ -ghāṭṭitā AaCb, -ghaṭṭitā B, (-gham-
ṭṭitā M). ¹³ -vegappahārena A. ²⁰ adānena AaM, apadānena B.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Puna ca upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhū vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti, tena hi: upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhū vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭhetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhū vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti, tena hi: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Upāsako ca gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhū vā sāmaṇeraṃ vā puthujjanaṃ abhivādeti paccuṭṭheti. Tattha pana kāraṇaṃ atthi, katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: vīsati kho paṇ' ime mahārāja samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni yehi samaṇo abhivādana-paccuṭṭhāna-sammānana-pūjanāraho hoti, katame vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni: setṭho yamo, aggo niyamo, cāro vihāro saṃyamo saṃvaro khanti soraccaṃ ekattacariyā ekattābhirati paṭisallānaṃ hiriottappaṃ viriyaṃ appamādo sikkhāsamaḍānaṃ uddeso paṭipucchā sīlādiabhirati nirālayatā sikkhāpadapāripurītā, kāsāvadhāraṇaṃ bhaṇḍu-

^{6.22} paccuṭṭhetīti all. ²³ taṃ om. C. ²⁴ -karaṇa- A throughout; -kāraṇa CM throughout ²⁹ -sallānaṃ ACM. ³⁰ sikkhāpadānaṃ AbCM. ³¹ -paripūrītā AaB, -paripūrātā Ab.

bhāvo; ime kho mahārāja vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni. Ete guṇe bhikkhu samādāya vattati, so tesam dhammānam anūnattā paripunnattā sampannattā samannāgatattā asekhabhūmiṃ arahanta-bhūmiṃ okkamati, setṭham bhummantaraṃ okkamati, arahattāsannagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Khīṇāsavehi so sāmāññaṃ upagato, na-tthi me so samayo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Aggaparisaṃ so upagato, nāhan-taṃ ṭhānaṃ upagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Labhati so Pātimokkhuḍdesaṃ sotuṃ, nāhan-taṃ labhāmi sotuṃ-ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. So aññe pabbājeti upasampādeti, Jinasāsaṇaṃ vadḍheti, aham-etaṃ na labhāmi kātuṃ-ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Appamāṇesu so sikkhāpadesu samattakārī, nāhaṃ tesu vattāmīti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Upagato so samaṇalingaṃ, Buddhādhippāye ṭhito, tenāhaṃ lingena dūraṃ-apagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. ‘Pa-rūḷhakacchalomo so anañjita-amaṇḍito,’ anulittasīlagandho, ahaṃ pana maṇḍana-vibhūsanābhirato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Api ca mahārāja: ye te vīsati samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni sabbe p’ ete dhammā bhikkhussa saṃvijjanti, so yeva te dhamme dhāreti aññe pi tattha sikkhāpeti, so me āgamo sikkhāpanaṃ-ca na-tthīti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ

⁵ arahattabhūmiṃ CM. ⁶ -sannāgato CM. ¹⁹ samanta- Aa (Ab?) C, samattā- B; -kāri all.

paccutthātum. Api ca yathā mahārāja rājakumāro purohitassa santike vijjam adhīyati khattadhammaṃ sikkhati, so aparena samayena abhisitto ācariyaṃ abhivādeti paccuttheti: sikkhāpako me ayan-ti; evam-eva kho mahārāja: sikkhāpako vaṃsadharo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetum paccutthātum. Api ca mahārāja iminā p' etaṃ pariyāyena jānāhi bhikkhubhūmiyā mahantataṃ asamavipulabhāvaṃ: yadi mahārāja upāsako sotāpanno arahattaṃ sacchikaroti, dve va tassa gatiyo bhavanti, anaññā: tasmiṃ yeva divase parinibbāyeyya vā bhikkhubhāvaṃ vā upagaccheyya; acalā hi sā mahārāja pabbajjā mahatī accuggatā, yad-idam bhikkhubhūmiti. — Nānagato bhante Nāgasena pañho sunibbēṭhito balavatā atibuddhinā tayā, na-y-imaṃ pañham samattho añño evaṃ vinivēṭhetum aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam-apanetvā hitam-upadahatīti. Puna ca bhaṇatha: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggatan-ti. Aggikkhandhūpamaṃ bhante dhammapariyāyaṃ desentena Tathāgatena saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ hitam-apanetvā ahitam-upadahitaṃ. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam-apanetvā hitam-upadahati, tena hi: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggatan-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ,

¹ api ca om. AaM. ¹² upadahatitaṃ BC, -dahati M. ²⁹ uggataṃ hoti A.

tena. hi: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahatīti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Tathāgato mahārāja sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahati. Aggikkhandhūpame ca dhammapariyāye bhaññamāne satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ. Tañ - ca pana na Tathāgatassa katena, tesam yeva attano katenāti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato Aggikkhandhūpamaṃ dhammapariyāyaṃ na bhāseyya, api nu tesam uṇhalohitaṃ mukhato uggaccheyyāti. — Na hi mahārāja, micchā paṭipannānaṃ tesam Bhagavato dhammapariyāyaṃ sutvā pariḷāho kāye uppajji, tena tesam pariḷāhena uṇhalohitaṃ mukhato uggatan - ti. — Tena hi bhante Nāgasena Tathāgatass' eva katena tesam uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ, Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāya. Yathā nāma bhante Nāgasena ahi vammikaṃ paviseyya, ath' aññataro paṃsukāmo puriso vammikaṃ bhinditvā paṃsum hareyya, tassa paṃsuharaṇena vammikassa susiraṃ pidaheyya, atha tatth' eva so assāsaṃ alabhamāno mareyya; nanu so bhante ahi tassa purisassa katena maraṇam - patto ti. — Āma mahārājāti. — Evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāyāti. — Tathāgato mahārāja dhammaṃ desayamāno anumaya-paṭighaṃ na karoti, anumaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā mahārāja purisassa ambaṃ va jambuṃ vā madhukaṃ vā cālayamānassa yāni tattha phalāni sārāni dalhabandhanāni tāni tatth' eva accutāni tiṭṭhanti, yāni pana tattha phalāni pūtiyaṇṭamulāni dubbalabandhanāni

⁷ na om. ABC. ¹³ mahārāja tesam AB. ¹⁷ vammik- CM throughout.

²⁰ tatth' eva ahi assāsaṃ M.

tāni patanti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato dhammam desayamāno anunaya-paṭigham nā karoti, anunaya-paṭighavippamutto dhammam deseti, evam dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti; ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā vā pana mahārāja kassako dhaññam ropetukāmo khettaṃ kasati, tassa kasantassa anekasatasahassāni tiṇāni maranti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento anunaya-paṭighavippamutto dhammam deseti, evam dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te tiṇāni viya maranti. Yathā vā pana mahārāja manussā rasahetu yante ucchum pīlayanti, tesaṃ ucchum pīlayamānānaṃ ye tattha yantamukhagatā kimayo te pīlianti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento dhammayantam - abhipīlayati, ye tattha micchā paṭipannā te kimī viya marantīti. — Nanu bhante Nāgasena te bhikkhū tāya dhammadesanāya patitā ti. — Api nu kho mahārāja tacchako rukkham rakkhanto ujukam parisuddham karotīti. — Na hi bhante, vajjanīyam bhante apanetvā evam - idam tacchako rukkham ujukam parisuddham karotīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato parisam rakkhanto na sakkoti bodhaneyye satte bodhetum, micchā paṭipanne pana satte apanetvā evam - ete bodhaneyye satte bodheti. Attakatena pana te mahārāja micchā paṭipannā patanti. Yathā mahārāja kadālī velu assatarī attajena haññati, evam - eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti patanti. Yathā mahārāja corā attakatena cakkhuppāṭanaṃ sūlāropanaṃ sīsacchedanaṃ pāpuṇanti, evam - eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti Jinasāsanaṃ pa-

¹² yantena A. ¹⁴ pīlayanti ABC. ¹⁷ kimayo A. ²⁴ evameva te M, evameva kho te BbC. ²⁷ haññanti A. ²⁸ patanti om. M.

tanti. Yesam mahārāja satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇ-
halohitaṃ mukhato uggataṃ tesaṃ taṃ n' eva Bhagavato
katena na paresaṃ katena, atha kho attano yeva katena.
Yathā mahārāja puriso sabbajanassa amataṃ dadeyya,
te taṃ amataṃ asitvā arogā dīghāyukā sabbītito pari-
mucceyyuṃ, ath' aññataro puriso durupacārena taṃ asitvā
maraṇaṃ pāpuṇeyya; api nu kho so mahārāja amatadā-
yako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. —
Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato
dasasahassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ
dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammā-
matena bujjhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammā-
matena haññanti patanti. Bhojanaṃ mahārāja sabba-
sattānaṃ jīvitaṃ rakkhati, tam - ekacce bhuñjitvā visūci-
kāya maranti, api nu kho so mahārāja bhojanadāyako
puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi
bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato dasasa-
hassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhamma-
dānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammāmatena buj-
jhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammāmatena hañ-
ñanti patantīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ,
tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena:

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro ti.

Puna ca Tathāgato catunnaṃ parisānaṃ majjhe ni-
sīditvā purato devamanussānaṃ Selassa brāhmaṇassa
kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi. Yadi bhante Nāgasena

⁵ ārogā C. ⁶ durūpa - all. ¹³ patanti om. M.

Bhagavatā bhaṇitam: Kāyena saṁvaro sādḥūti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa kosohitam vatthaguyhaṁ dassesīti yaṁ vacanaṁ taṁ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa kosohitam vatthaguyhaṁ dassesi, tena hi: Kāyena saṁvaro sādḥūti taṁ - pi vacanaṁ micchā. Ayam - pi ubha - tokotiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṁ - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā: Kāyena saṁvaro sādḥūti. Selassa ca brāhmaṇassa kosohitam vatthaguyhaṁ dassitaṁ. Yassa kho mahārāja Tathāgate kankhā uppannā tassa bodhanatthāya Bhagavā iddhiyā tappatibhāgaṁ kāyaṁ dasseti, so yeva taṁ pāṭihāriyaṁ passatīti. — Ko pan' etaṁ bhante Nāgasena saddahissati yaṁ parisagato eko yeva taṁ guyhaṁ passati, avasesā tatth' eva santā na passantī. Ingha me tvam tattha kāraṇaṁ upadisa, kāraṇena maṁ saññāpehīti. — Ditṭhapubbo pana tayā mahārāja koci byādḥito puriso parikiṇṇo nātimittehīti. — Āma bhante ti. — Api nu kho mahārāja parisā passat' etaṁ vedanaṁ yāya so puriso vedanāya vediyatīti. — Na hi bhante, attanā yeva so bhante puriso vediyatīti. — Evam - eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā tass' eva Tathāgato bodhanāya iddhiyā tappatibhāgaṁ kāyaṁ dasseti, so yeva taṁ pāṭihāriyaṁ passati. Yathā vā pana mahārāja kañcid - eva purisaṁ bhūto āviseyya, api nu kho sā mahārāja parisā passati taṁ bhūtagāhan - ti. — Na hi bhante, so yeva āturo tassa bhūtassa āgamaṇaṁ passatīti. — Evam - eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā so yeva taṁ pāṭihāriyaṁ passatīti. — Dukkaraṁ bhante Nāgasena Bhagavatā kataṁ yaṁ ekassa pi adassanīyaṁ taṁ dassentenāti. — Na mahārāja Bhagavā guyhaṁ

¹¹ dassesi AaM. ¹⁴ passantīti all. ¹⁸ kho sā mah. AC. ²⁰ bhante om. AaB. ²⁴ kiñcidēva ACM, kocidēva B. ²⁴ sā om. B. ²⁹ ekassāpi B.

dassesī, iddhiyā pana chāyaṃ dassesīti. — Chāyāya pi bhante diṭṭhāya diṭṭhaṃ yeva hoti guyhaṃ yaṃ disvā niṭṭhaṃ gato ti. — Dukkaraṇ - cāpi mahārāja Tathāgato karoti bodhaneyye satte bodhetuṃ. Yadi mahārāja Tathāgato kiriyaṃ kiriyaṃ hāpeyya, bodhaneyyā sattā na buj्heyym; yasmā ca kho mahārāja yogaññū Tathāgato bodhaneyye bodhetuṃ, tasmā Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā bujjhanti tena tena yogena bodhaneyye bodheti. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto yena yena bhesajjena āturo arogo hoti tena tena bhesajjena āturaṃ upasankamati: vamaṇiyaṃ vameṭi, virecaṇiyaṃ vireceṭi, anulepaṇiyaṃ anulimpeṭi, anuvāsaṇiyaṃ anuvāseṭi; evam - eva kho mahārāja Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā sattā bujjhanti tena tena yogena bodheti. Yathā vā pana mahārāja itthī mūlhagabbhā bhisakkassa adassanīyaṃ guyhaṃ dasseti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato bodhaneyye bodhetuṃ adassanīyaṃ guyhaṃ iddhiyā chāyaṃ dassesī. Na - tthi mahārāja adassanīyo nāma okāso puggalaṃ upādāya. Yadi mahārāja koci Bhagavato hadayaṃ disvā buj्heyya, tassā pi Bhagavā yogena hadayaṃ dasseyya. Yogaññū mahārāja Tathāgato desanākusalo. Nanu mahārāja Tathāgato therassa Nandassa adhimuttim jānitvā taṃ devabhavanaṃ netvā devakaññāyo dassesī: iminā 'yaṃ kulaputto bujjhissatīti, tena ca so kulaputto buj्hi. Iti kho mahārāja Tathāgato anekapariyāyena subhanimittaṃ hīlento garahanto jigucchanto tassa bodhanahetu kakuṭapādiniyo accharāyo dassesī. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca paraṃ mahārāja Tathāgato therassa Cullapanthakassa bhātarā nikkadḍhitassa dukkhitassa dummanassa upagantvā sukhumaṃ colakhaṇḍaṃ adāsi: iminā 'yaṃ kulaputto bujjhissatīti,

³ niṭṭhāgato B, niṭṭhagato M. ⁵ kiriyaṃ once AaM. ¹⁰ ārogo C. ¹² anulimpati A, anulepati B. ²⁰ tassāpi B. ²⁷ kapotapād - 'M.

so ca kulaputto tena kāraṇena Jinasāsane vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca param mahārāja Tathāgato brāhmaṇassa Mogharājassa yāvatatiyaṃ pañhaṃ puṭṭho na byākāsi: evam - imassa kulaputtassa māno upasamissati, mādūpasamā abhisamayo bhavissatīti, tena ca tassa kulaputtassa māno upasami, mādūpasamā so brāhmaṇo chasu abhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo ti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbethito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, gaṇṭhi bhinnō, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ tayā uppāditaṃ, nippaṭibhānā titthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaraṃ āsajjāti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavadācīsamācāro āvuso Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vadāduccaritaṃ yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Puna ca Tathāgato therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññāpento pharusāhi vādāhi moghapurisa-vādēna samudācari, tena ca so therō moghapurisa-vādēna garuttāsena tāsito vipaṭṭisārī nāsakkhi ariyamaggāṃ paṭivijjhitaṃ. Yadi bhante Nāgasena parisuddhavadācīsamācāro Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vadāduccaritaṃ, tena hi: Tathāgatena therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe moghapurisa-vādēna samudācinnā - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavatā therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe mogha-

¹¹ andhakāre AbC. ¹² bhinnā M. ¹³ cakkhu B. ¹⁴ rudhittāsena M, garuddhittāsena Ab, garadhinnattāsena C; the passage wanting in B. ¹⁵ tathāgato M, ne (sic) C, om. A; the passage wanting in B.

purisavādena samudāciṇṇaṃ, tena hi: parisuddhavadācī-samācāro Tathāgato, na-tthi Tathāgatassa vacīduccaritan-ti tam-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavadācīsamācāro āvuso Tathāgato, na-tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Āyasmato ca Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññāpentena Bhagavatā moghapurisavādena samudāciṇṇaṃ. Tañ-ca pana na duṭṭhacittena, asārambhena yāthāvalakkhaṇena. Kiñ-ca tattha yāthāvalakkhaṇaṃ. Yassa mahārāja puggalassa imasmiṃ attabhāve catusaccābhisamayo na hoti, tassa purisattanaṃ moghaṃ, aññaṃ kayiramānaṃ aññena sambhavati, tena vuccati moghapuriso ti. Iti pi mahārāja Bhagavatā āyasmato Sudinnassa Kalandaputtassa sabhāvavacanena samudāciṇṇaṃ, no abhūtavādenāti. — Sabhāvaṃ-pi bhante Nāgasena yo akkosanto bhaṇati, tassa mayaṃ kahāpaṇaṃ daṇḍaṃ dhārema, aparādho yeva so, vatthuṃ nissāya visuṃ vohāraṃ ācāranto akkosatīti. — Atthi pana mahārāja sutapubbaṃ tayā khalitassa abhivādanaṃ vā paccuṭṭhānaṃ vā sakkāraṃ vā upāyanānuppadānaṃ vā ti. — Na hi bhante, yato kutoci yattha katthaci khalito paribhāsanāraho hoti tajjanāraho, uttamangam-pi 'ssa chindanti, hananti pi bandhanti pi ghātenti pi jāpenti pīti. — Tena hi mahārāja Bhagavatā kiriyā yeva katā no akiriyā ti. — Kiriyaṃ-pi bhante Nāgasena kurumānena patirūpena kātabbaṃ anucchavikena, savānena pi bhante Nāgasena Tathāgatassa sadevako loko ottapati hiriyati, bhiyyo dassanena, tat' uttariṃ upasankamanena payirupāsānenāti. —

¹² yathāva- ABC the first time, C also the second. ¹³ kiñci tattha AbCM.

¹⁴ purisattaṃ M. ¹⁵ kiriyamānaṃ A.

Api nu kho mahārāja tikicchako abhisanne kāye kupite dose sinehaniyāni bhesajjāni detīti. — Na hi bhante, tiṇhāni lekhanīyāni bhesajjāni arogakāmo detīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbakilesabyādhivūpasamanāya anusatthim deti. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā satte sinehayati, muduke karoti. Yathā mahārāja unham - pi udakam yam kiñci sinehaniyam sinehayati, mudum karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja pitu vacanam puttānam atthavantam hoti karuṇāsahagatam, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā sattānam kilesappahānā hoti. Yathā mahārāja duggandham - pi gomuttam pītam, virasam - pi agadam khāyitam sattānam byādhim hanti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja mahanto pi tūlapuñjo parassa kāye nipatitvā rujam na karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā na kassaci dukkham uppādetīti. — Suvinicchito bhante Nāgasena pañho bahūhi kāraṇehi, sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Tathāgatena:

Acetanam brāhmaṇa assuṇantam
jānam ajānantam - imam palāsam
āraddhaviriyo dhuvaṃ appamatto
sukhaseyyam pucchasi kissa hetūti.

² sneha- C. ³ āroga- AC. ⁵ -vūpasamāya CbM. ¹⁴ -ppahānam AB.
¹⁶ hanati M. ¹⁷ hoti om. ACM. ²⁴ asuṇantam all. ²⁵ (jāno Jāt. 307 v. 1). ²⁶ ajānantam all. ²⁷ kassa B.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Iti phandanarukkho pi tāvad - e ajjhabhāsatha :
mayham - pi vacanaṃ atthi, Bhāradvāja, suṇohi me ti.

Yadi bhante Nāgasena rukkho acetano, tena hi: phandanena rukkhena Bhāradvājena saha sallapitan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi phandanena rukkhena Bhāradvājena saddhiṃ sallapitaṃ, tena hi: rukkho acetano ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: rukkho acetano ti. Phandanena ca rukkhena Bhāradvājena saddhiṃ sallapitaṃ. Tañ - ca pana vacanaṃ lokasamaññāya bhaṇitaṃ, na - tthi mahārāja acetanassa rukkhassa sallāpo nāma, api ca mahārāja tasmiṃ rukke adhivatthāya devatāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā mahārāja sakataṃ dhaññassa paripūritaṃ dhaññasakataṃ - ti jano voharati, na ca taṃ dhaññamayaṃ sakataṃ, rukkhamayaṃ sakataṃ, tasmiṃ sakate dhaññassa pana ākiritattā dhaññasakataṃ - ti jano voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukke adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja dadhiṃ manthayamāno takkaṃ manthemīti voharati, na taṃ takkaṃ yaṃ so mantheti, dadhiṃ yeva so manthento takkaṃ manthemīti voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukke adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja asantaṃ sādhetukāmo asantaṃ sādhemīti vo-

³ tāvadeva ACM. ¹¹ ca om. AC. ¹⁸ sakataṃ om. BC in the first place.

²⁴ manthamāno BC. ²⁵ dadhi BM. ²⁶ na om. BC.

harati, asidham siddhan - ti voharati, evam - esā lokasamaññā; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkhō acetano, yā pana tasmim rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanāṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yāya mahārāja lokasamaññāya jano voharati, Tathāgato pi tāy' eva lokasamaññāya sattānaṃ dhammaṃ desetīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ dhammasangītikārahehi therehi :

Cundassa bhattaṃ bhuñjitvā kammārassāti me sutam ābādham samphusī Buddhō pabālham māraṇantikaṃ - ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā cāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato Cundassa bhattaṃ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabālha vedanā pavattā māraṇantikā, tena hi: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā cāti yaṃ vacanaṃ tam micchā. Yadi dve p' ete piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā ca, tena hi: Bhagavato Cundassa bhattaṃ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabālha vedanā pavattā māraṇantikā ti tam - pi vacanaṃ micchā. Kin - nu kho bhante Nāgasena so piṇḍapāto visagatatāya mahapphalo, roguppādakatāya ma-

⁵ yā ABM, yathā C. ¹³ ca om. BM. ¹⁴ piṇḍapātā samasamaphalā B in the first four places.

happhalo, āyuvīnāsakatāya mahapphalo, Bhagavato jīvita-haraṇatāya mahapphalo. Tattha me kāraṇaṃ brūhi, pa-rappavādānaṃ niggahāya. Etthāyaṃ jano sammūlho: lobhavasena, atibahuṃ khāyitena lohitapakkhandikā up-pannā ti. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja dhammasangītikārahehi therehi:

Cundassa bhattaṃ bhuñjitvā kammārassāti me suttaṃ ābādhaṃ samphusī Buddhō pabālhaṃ māraṇantikaṃ - ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca; katame dve: yañ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yañ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, ime dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. So ca pana piṇḍapāto bahuguno anekānisaṃso. Devatā mahārāja haṭṭhā pasannamānasā: ayam Bhagavato pacchimo piṇḍapāto ti dibbaṃ ojaṃ sūkara-maddave ākirimsu. Tañ - ca pana sammāpākaṃ lahu-pākaṃ manuññaṃ bahurasāṃ jaṭharaggitejassa hitaṃ, na mahārāja tattonidānaṃ Bhagavato koci anuppanno rogo uppanno, api ca mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā mahārāja pakatiyā jalamāno aggi aññasmim upā-dāne dinne bhiyyo pajjalati, evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre up-panno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā vā pana mahārāja

¹⁶ bhuñjitvā A. ²² bahupākaṃ M.

soto pakatiyā sandamāno abhivaṭṭe mahāmeghe bhiyyo mahogho udakavāhako hoti, evam-eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaddhi. Yathā vā pana mahārāja pakatiyā 'bhisanno dhātukucchi aññasmiṃ ajjhohāre bhiyyo āyameyya, evam-eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaddhi. Na - tthi mahārāja tasmīṃ piṇḍapāte doso, na ca tassa sakkā doso āropetun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Dhammānumajjana-samāpattivāsena mahārāja te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Bhante Nāgasena, katamesaṃ dhammānaṃ anumajjana-samāpattivāsena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Navannaṃ mahārāja anupubbavīhārasamāpattīnaṃ anuloma-paṭiloma-samāpajjana-vasena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti.

Bhante Nāgasena, dvīsu yeva divasesu adhimattaṃ Tathāgato navānupubbavīhārasamāpattiyo anuloma-paṭilomaṃ samāpajjīti. — Āma mahārājāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yaṃ imasmiṃ Buddhakkhette asadisa-parama-dānaṃ tam - pi imehi dvīhi piṇḍapātehi agañitaṃ. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yāva mahantā navānupubbavīhārasamāpattiyo, yatra hi nāma navānu-

pakati all. ¹ abhivaṭṭhe M. ² udavāhako B. ⁶ āyameyya B. ²⁰ -paṭilomaṃ AB. ²⁸ -paramaṃ BC.

pubbavihārasamāpattivāsena dānaṃ mahapphalataraṃ hoti mahānisamsataraṃ - ca. Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti, tena hi:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti

yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti,

tena hi: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubha - tokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggaṃ - ito gamissathāti.

Taṃ - ca pana na sabbesaṃ, Jinaputtānaṃ yeva ārabba bhaṇitaṃ: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Akammaṃ h' etaṃ mahārāja

Jinaputtānaṃ yad - idaṃ pūjā; sammāsanaṃ sankhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ; avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā mahārāja mahiyā rājaputtānaṃ hatthi-assa-ratha-dhanu-tharu-lekha-muddā-sikkhā khattamanta-suti-muti-yuddha-yujjhāpana-kiriyā karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvessasuddānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evaṃ - eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad - idaṃ pūjā, sammāsanaṃ sankhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā vā pana mahārāja brāhmaṇamaṇavakānaṃ Irubbedam Yajubbedam Sāmavedam Athabbaṇavedam lakkhaṇam itihāsam purāṇam nighaṇḍu keṭubham akkharappabhedam padaṃ veyyākaraṇam bhāsamaggāṃ uppādam supinaṃ nimittaṃ chaḷaṅgam candaggāham suriyaggāham Sukka-Rāhu-caritaṃ uḷuggahayuddham devadundubhissaram okkanti ukkāpātam bhūmikampaṃ disādāham bhummantalikkham jotisaṃ lokāyatikaṃ saccakkaṃ migacakkaṃ antaracakkaṃ missakuppādam sakunārutaravitaṃ sikkhā karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvessasuddānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evaṃ - eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad - idaṃ pūjā, sammāsanaṃ sankhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Tasmā mahārāja Tathāgato: mā ime akamme yuñjantu, kamme

⁶ -mudda- ABM. ¹⁵ sāmavedam om. AB. ¹⁶ uppādanam B. ¹⁷ candaggāham suriyaggāham B. ¹⁸ uḷuggāha- M, uḷumgaha- C; uḷuggayuddham B. ¹⁹ ukkantam (for okkanti) B. ²⁰ migapakkaṃ M, om. B. ²¹ -ravitasikkhā ABC.

ime yuñjantūti āha:~ Abyāvaṭā tumhe Ānanda ho-
tha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Yad' etaṃ mahārāja
Tathāgato na bhaṇeyya, pattacīvaram - pi attano pariyā-
dāpetvā bhikkhū Buddhapūjaṃ yeva kareyyun - ti. —
Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatic-
chāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Bhagavato gac-
chantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati
unnataṃ oṇamatīti. Puna ca bhaṇatha: Bhagavato pādo
sakalikāya khato ti. Yā sā sakalikā Bhagavato pāde
patitā kissa pana sā sakalikā Bhagavato pādā na ni-
vattā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato gacchantassa
ayaṃ acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati unnataṃ
oṇamatī, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavato pādo saka-
likāya khato, tena hi: Bhagavato gacchantassa ayaṃ
acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati unnataṃ oṇama-
tīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko
pañño - tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Saccaṃ mahārāja atth' etaṃ: Bhagavato gacchan-
tassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati unna-
taṃ oṇamatī. Bhagavato ca pādo sakalikāya khato. Na
ca pana sā sakalikā attano dhammatāya patitā, Deva-
dattassa upakkamena patitā. Devadatto mahārāja bahūni
jātisatasahassāni Bhagavati āghātaṃ bandhi, so tena
āghātena mahantaṃ kūṭāgārappamāṇaṃ pāsāṇaṃ: Bha-
gavato upari pātesāṃmīti muñci. Atha dve seḷā paṭha-
vito utṭhahitvā taṃ pāsāṇaṃ sampaticchimsu, atha nesaṃ
sampahārena pāsāṇato papatīkā bhijjitvā yena vā tena

¹⁰ sakkhal- M throughout.

vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Yathā ca bhante Nāgasena dve selā pāsānam sampaticchimsu, tath' eva papaṭikā pi sampaticchitabbā ti. — Sampaticchitam - pi mahārāja idh' ekaccam paggharati passavati natṭhānam - upagacchati. Yathā mahārāja udakam pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natṭhānam - upagacchati, khīram takkam madhum sappi telam maccharasam māmsarasam pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natṭhānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampaticchanattham upagatānam dvinnam selānam sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja saṇha-sukhuma-aṇu-raja-samam pulinaṃ muṭṭhinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati natṭhānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampaticchanattham samāgacchantaṇam dvinnam selānam sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja kabalō mukhena gahito idh' ekaccassa mukhato muc-citvā paggharati passavati natṭhānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampaticchanattham samāgacchantaṇam dvinnam selānam sampahārena pāsānato papaṭikā - bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Hotu bhante Nāgasena, selehi pāsāno sampaticchito hotu, atha papaṭikāya pi apaciti katabbā yath' eva mahāpaṭhaviyā ti. — Dvādas' ime mahārāja apacitiṃ na karonti, katame dvādasā: ratto rāgavasena apacitiṃ na karoti, duṭṭho dosavasena, mūlho mohavasena, uddhato mānavasena, nigguṇo avisesatāya, atithaddho anisedhanatāya, hīno hīnasabhāvatāya, vacanakaro anissaratāya, pāpo kadariyatāya, dukkhāpito paṭidukkhāpanatāya, lud-

¹ ca om. C. ⁵ yathā ca BM. ⁷ madhu C. ^{12, 23} patanti all. ¹³ pulinaṃ ACM. ¹⁹ kabalō ACM. ²⁰ muñcitvā all. ²⁶ -paṭhavi all. ²⁹ atisedh- A. atinisedh- C.

dho lobhābhībhūtatāya, āyūhito atthasāadhanena apacitīm na karoti. Ime kho mahārāja dvādasa apacitīm na karonti. Sā ca pana papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjitvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā mahārāja saṇha-sukhuma-aṇu-rajo anilabalasamāhato animittakatadiso yena vā tena vā abhikirati, evam - eva kho mahārāja sā papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjitvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yadi pana mahārāja sā papaṭikā pāsāṇato visum na bhaveyya; tam - pi te selā pāsāṇapapaṭikaṃ uppatitvā gaṇheyyum. Esā pana mahārāja papaṭikā na bhummatthā na ākāsaṭṭhā, pāsāṇasampahāravegena bhijjitvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja vātaṃḍalikāya ukkhittaṃ purāṇapaṇṇaṃ animittakatadisam yena vā tena vā patati, evam - eva kho mahārāja esā papaṭikā pāsāṇasampahāravegena animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Api ca mahārāja akataññussa kadariyassa Devadattassa dukkhānubhavanāya sā papaṭikā Bhagavato pāde patitā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmiti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ,
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhū loke ti.

Tatr' ime cattāro dhammā: khanti appāhāratā rati-vippahānaṃ ākiṇcaṇṇaṃ. Sabbāni paṇ' etāni aparikkhī-

¹ ayūhito B, āyubhito ACM. ¹ -sāadhanatāya M. ⁵ yathā pana C, yathā vā pana A, yadi (?) pana B; the passage wanting in M. ²⁰ -bhāvanāya CM. ²⁷ appahāratā ABC, abyāhāratā M.

ṇāsavassa sakilesass' eva honti. Yadi bhante Nāgasena āsavānaṃ khayā samaṇo hoti, tena hi:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti

yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi 'catubbhi dhammehi samangibhūto' samaṇo hoti, tena hi: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubha-tokotiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Bhaṇitaṃ-ca:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tad-idam mahārāja vacanaṃ tesaṃ tesaṃ pugga-lānaṃ guṇavasena bhaṇitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Idam pana niravasesavacanaṃ: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Api ca mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khīṇāsavo aggam-akkhāyati. Yathā mahārāja yāni kānici jalaja-thalajapupphāni vassikaṃ tesaṃ aggam-akkhāyati, avase-sāni yāni kānici vividhāni pupphajātāni sabbāni tāni pup-phāni yeva, upādāy' upādāya pana vassikaṃ yeva puppham janassa patthitaṃ pihayitaṃ, evam-eva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upā-dāya samaṇo khīṇāsavo aggam-akkhāyati. Yathā vā pana mahārāja sabbadhaññānaṃ sālī aggam-akkhāyati, yā kāci avasesā vividhā dhaññajātiyo tā sabbā upādāy'

²¹ jalathalaja- AC.

upādāya bhojanāni sarīrayāpanāya, sālī yeva tesam aggam - akkhāyati, evam - eva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khīṇāsavo aggam - akkhāyatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Puna ca Tathāgato Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano ubbillāvito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesi:

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkam vattemi, cakkam appativattiyaṃ - ti.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano ubbillāvito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesiṃti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano ubbillāvito bhiyyo uttariṃ sakagunaṃ pakittesi, tena hi: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

¹² parikittesi C.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Selassa ca brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ:

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkam vatteṃ, cakkam appativattiyaṃ - ti.

Paṭhamam mahārāja Bhagavatā dhammassa sabhāva-sarasa-lakkhaṇaṃ sabhāvaṃ avitathaṃ bhūtaṃ tacchaṃ tathatthaṃ paridīpayamānena bhaṇitaṃ: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Yaṃ pana Bhagavatā Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ: Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti, taṃ na lābhahetu na yasahetu na pakkahetu na antevāsikamya-tāya, atha kho anukampāya kāruṇṇena hitavasena: evaṃ imassa dhammābhisamayo bhavissati tiṇṇaṃ - ca māṇava-kasatānaṃ - ti, evaṃ bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti. — Sādhubhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā:

Ahimsayaṃ paraṃ loke piyo hohisi māmako ti.

Puna ca bhaṇitaṃ:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti.

^{6.16} parikittitaṃ AbC. ¹¹ tathaṃ M.

Niggaho nāma bhante Nāgasena hatthacchedo pā-dacchedo vadho bandhanam kāraṇā māraṇam santatī-vikopanam. Na etaṃ vacanam Bhagavato yuttam, na ca Bhagavā arahati etaṃ vacanam vattum. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam:

Ahiṃsayam param loke piyo hohisi māmako ti,
tena hi:

Niggaṇhe niggahāraham, paggaṇhe paggaṇhārahan - ti
yam vacanam tam micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam:

Niggaṇhe niggahāraham, paggaṇhe paggaṇhārahan - ti,
tena hi:

Ahiṃsayam param loke piyo hohisi māmako ti
tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Ahiṃsayam param loke piyo hohisi māmako ti.

Bhaṇitaṇ - ca:

Niggaṇhe niggahāraham, paggaṇhe paggaṇhārahan - ti.

Ahiṃsayam param loke piyo hohisi māmako ti,
sabbesam mahārāja tathāgatānam anumataṃ etaṃ, esā
anusatthi, esā dhammadesanā, dhammo hi mahārāja
ahiṃsālakkhaṇo, sabhāvavacanam etaṃ. Yam pana ma-
hārāja Tathāgato āha:

Niggaṇhe niggahāraham, paggaṇhe paggaṇhārahan - ti,
bhāsā esā. Uddhatam mahārāja cittam niggaṇhetabbam,
līnam cittam paggaṇhetabbam; akusalam cittam nigga-
hetabbam, kusalam cittam paggaṇhetabbam; ayoniso ma-
nasikāro niggaṇhetabbo, yoniso manasikāro paggaṇhetabbo;

micchā paṭipanno niggahetabbo, sammā paṭipanno pagga-
hetabbo; anariyo niggahetabbo, ariyo paggaheṭabbo; coro
niggahetabbo, acoro paggaheṭabbo ti.

Hotu bhante Nāgasena, idāni tvaṃ paccāgato si
mama visayaṃ, yaṃ-ahaṃ pucchāmi so me attho upa-
gato; coro pana bhante Nāgasena niggahantena kathaṃ
niggahetabbo ti. — Coro mahārāja niggahantena evaṃ
niggahetabbo: paribhāsaniyo paribhāsitaḥ, daṇḍaniyo daṇ-
ḍetabbo, pabbājaniyo pabbājetabbo, bandhaniyo bandhi-
tabbo, ghātaniyo ghātetabbo ti. — Yaṃ pana bhante
Nāgasena corānaṃ ghātanaṃ taṃ tathāgatānaṃ anuma-
tan-ti. — Na hi mahārājāti. — Kissa pana coro anu-
sāsaniyo anumato tathāgatānaṃ-ti. — Yo so mahārāja
ghātīyati na so tathāgatānaṃ anumatiyā ghātīyati, sa-
yaṃkatena so ghātīyati, api ca dhammānusatthiṃ anu-
sāsīyati, sakkā pana mahārāja purisaṃ akārakaṃ ana-
parādhaṃ vīthiyaṃ carantaṃ gahetvā matimatā ghāta-
yitun-ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahā-
rājāti. — Akārakattā bhante ti. — Evam-eva kho ma-
hārāja na coro tathāgatānaṃ anumatiyā haññati, sayāṃ-
katena so haññati, kim-pan'ettha anusāsako kañci do-
saṃ āpajjatīti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja
tathāgatānaṃ anusatthi samā anusatthi hotīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampatichhāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etam Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham-asmīti.

Puna ca Tathāgato there Sāriputta-Moggallāne sa-
parise paṇāmesi. Kin-nu kho bhante Nāgasena Tathā-

⁸ -aniyo A throughout. ¹⁴ -iyati AC twice, M throughout. ²¹ klñci
CM. ²⁶ -khīlo M.

gato kupito parisam paṇāmesi udāhu tuṭṭho paṇāmesi: etaṃ tāva jānāhi imaṃ nāmāti. Yadi bhante Nāgasena kupito parisam paṇāmesi, tena hi Tathāgatassa kodho appativattito. Yadi tuṭṭho paṇāmesi, tena hi avatthusimim ajānantena paṇāmitā. Ayam-pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham - asmāti.

Paṇāmitā ca therā Sāriputta-Moggallānā saparisā, tañ - ca pana na kopena. Idha mahārāja kocid - eva puriso mahāpaṭhaviyā mūle vā khāṇuke vā pāsāṇe vā kaṭhale vā visame vā bhūmibhāge khalitvā patati, api nu kho mahārāja mahāpaṭhavī kupitā taṃ pātetīti. — Na hi bhante, na - tthi mahāpaṭhaviyā kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā mahāpaṭhavī, sayam - eva so alaso khalitvā patito ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena paṇāmitā. Idha pana mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippam - eva nicchubhati, thalaṃ ussādeti; api nu kho mahārāja mahāsamuddo kupito taṃ kuṇapaṃ nicchubhatīti. — Na hi bhante, na - tthi mahāsamuddassa kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamutto mahāsamuddo ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānaṃ kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena paṇāmitā. Yathā mahārāja paṭhaviyā khalito patīyati, evaṃ Jinasāsana-vare khalito paṇāmiyati; yathā mahāsamudde mataṃ

⁵ paṇāmitā ti all. ⁸ -khīlo AaCbM. ²² ussāreti M.

kunāpaṃ nicchubbhīyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito paṇāmiyati. Yaṃ pana te mahārāja Tathāgato paṇāmesi, tesāṃ atthakāmo hitakāmo sukhakāmo visuddhikāmo: evaṃ ime jāti-jarā-byādhī-maraṇena parimuccissantīti paṇāmesīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, ta-thā sampatiṇṇhāmi.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad - idaṃ Mahāmoggallāno ti. Puna ca kira so lagulehi paripothito bhinnasīso sañcunnitatṭhi maṃsa-dhamani-majja-parikatto parinibbuto. Yadi bhante Nāgasena thero Mahāmoggallāno iddhiyā koṭim gato, tena hi: lagulehi paripothito parinibbuto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi lagulehi paripothito parinibbuto, tena hi: iddhiyā koṭim gato ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kin - na samattho iddhiyā attano upaghātaṃ apanayitum, sadevakassa pi lokassa paṭisaraṇaṃ bhavitum araho ti. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhi-man-tānaṃ, yad - idaṃ Mahāmoggallāno ti. Āyasmā ca Ma-hāmoggallāno lagulaḥato parinibbuto, taṃ - ca pana kam-mādhiggahitenāti. — Nanu bhante Nāgasena iddhimato

¹² paṇigatto M, parikaṇṇo C ¹² parinibbuto ti ABC. ¹³⁻¹⁶ koṭigatto CM. ¹⁶ araho hoti M.

iddhivisayo pi kamnavipāko pi dve acintiyā, acintiyena acintiyam apanayitabham. Yathā nāma bhante keci phalakāmā kapitthena kapittham pothenti, ambena amham pothenti, evam - eva kho bhante Nāgasena acintiyena acintiyam pothayitvā apanetabban - ti. — Acintiyānam - pi mahārāja ekaṃ adhimattam balavataram. Yathā mahārāja mahiyā rājāno honti samajaccā, samajaccānam - pi tesam eko sabbe abhibhavitvā ānam pavatteti, evam - eva kho mahārāja tesam acintiyānam kamnavipākam yeva adhimattam balavataram, kamnavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Idha pana mahārāja koci puriso kismicid - eva pakarane aparajjhati, na tassa mātā vā pitā vā bhagini - bhātaro vā sakhi - sahāyakā vā tīyanti, atha kho rājā yeva tattha abhibhaviya ānam pavatteti, kim tattha kāraṇam: aparādhikatā; evam - eva kho mahārāja tesam acintiyānam kamnavipākam yeva adhimattam balavataram, kamnavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Yathā vā pana mahārāja mahiyā davadāhe samutthite ghaṭasahassam - pi udakam na sakkoti nibbāpetum, atha kho aggi yeva tattha abhibhaviya ānam pavatteti, kim tattha kāraṇam: balavatā tejassa; evam - eva kho mahārāja tesam acintiyānam kamnavipākam yeva adhimattam balavataram, kamnavipākam yeva sabbe abhibhaviya ānam pavatteti, kamnādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam na labhanti. Tasmā mahārāja āyasmato Mahāmoggallānassa kammādhiggahitassa lagulehi pothiyamānassa iddhiyā samannāhāro nāhosīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

³ kapitthena kapittham M. ⁴ kho om. M. ⁹ kamnavipāko yeva adhimatto balavataro kamnavipāko M throughout ²¹ davadāhe M.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapīṭakam pihitam paṭicchannam. Yadi bhante Nāgasena Jinasāsane yuttam vā pattam vā samayam vā labhetha, Vinayapaṇṇatti vivaṭā sobheyya, kena kāraṇena: kevalam tattha sikkhā samyamo niyamo sila-guṇa-ācāra-panṇatti attharaso dhammaraso vimuttiraso. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhanitam: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti, tena hi: Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapīṭakam pihitam paṭicchannan - ti yaṃ vacanam tam micchā. Yadi Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapīṭakam pihitam paṭicchannam, tena hi: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapīṭakam pihitam paṭicchannam. Tañ - ca pana na sabbesaṃ, sīmaṃ katvā pihitam. Tividhena mahārāja Bhagavatā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: pubbakānam tathāgatānam vaṃsavasena pihito, dhammassa garukattā pihito, bhikkhubhūmiyā garukattā pihito. Kathaṃ pubbakānam tathāgatānam vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: vaṃso eso mahārāja sabbesaṃ pubbakānam tathāgatānam, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānam pihito. Yathā mahārāja khattiyānam khattiyamāyā khattiyesu yeva carati, evam - etaṃ khattiyānam lokassa paveni avasesānam pihitā;

³ puna ca param AbCM. ⁴ paṭicchannanti AbC. ²⁵ gurukattā M in both places. ³¹ pihito AM.

evam - eva kho mahārāja vaṁso eso sabbesaṁ pubbakānaṁ tathāgatānaṁ, yad - idaṁ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṁ pihito. Yathā vā pana mahārāja mahiyā gaṇā vattanti, seyyathīdaṁ: mallā atonā pabbatā dhammagiriyaṁ brahmagiriyaṁ naṭakā naccakā langhakā pisācā maṇibhaddā punṇabaddhā candima-suriyaṁ siridevatā kalidevatā sivā vasudevā ghanikā asipāsā bhaddiputtā, tesāṁ tesāṁ ra-hassaṁ tesu tesu gaṇesu yeva carati, avasesānaṁ pi-hitāṁ; evam - eva kho mahārāja vaṁso eso sabbesaṁ pubbakānaṁ tathāgatānaṁ, yad - idaṁ bhikkhumajjhe Pā-timokkhuddeso, avasesānaṁ pihito. Evaṁ pubbakānaṁ tathāgatānaṁ vaṁsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṁ katvā pihito. Kathaṁ dhammassa garukattā Pātimok-khuddeso sīmaṁ katvā pihito: dhammo mahārāja garuko bhāriyo, tattha sammattakārī aññaṁ āradheti, taṁ tattha pa-ramparāsammatlakārītāya pāpuṇāti, na taṁ tattha pa-ramparāsammatlakārītāya pāpuṇāti; mā cāyaṁ sāra-dhammo varadhammo asammattakārīnaṁ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṁ sāra-dhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṁ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṁ katvā pihito. Yathā mahārāja sāra-va-ra-pa-va-ra-abhi-jāta-jātimanta - rattalohitacandanaṁ nāma Savarapuram - anugataṁ oṇātaṁ avaṇātaṁ hīlitaṁ khīlitaṁ garahitaṁ bhavati, evam - eva kho mahārāja: mā 'yaṁ sāraddhammo varadhammo paramparāsam-mattakārīnaṁ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṁ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṁ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṁ katvā

⁴ aṇonā C. ⁴ vaṭṭakā (for pabbatā) M. ⁵ -hīriyā C twice. ⁶ kāli-devatā CM. ⁷ vāsudeva C, sudevāvasudevā M, vāvāsudevāsuva A. ⁷ ghanikā C, ghanighā B. ⁷ apipāsa M. ⁷ bhaddhiputtā AB. ¹⁴ guruko M. ²⁴ sabara- Ab. ²⁶ mā cāyaṁ AbM.

pihito. Kathaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pātimokkhu-deso sīmaṃ katvā pihito: bhikkhubhāvo kho mahārāja atuliyō appamāṇo anagghaniyō, na sakkā kenaci agghāpetuṃ tuletuṃ parimetuṃ, mā 'yaṃ evarūpe bhikkhubhāve t̥hito lokena samasamo bhavatūti bhikkhūnaṃ yeva antare Pātimokkhu-deso carati. Yathā mahārāja loke varapavara-bhaṇḍaṃ, vatthaṃ vā attharaṇaṃ vā gaja-turanga-rathasuvanna-rajata-maṇi-muttā-itthiratanādīni vā nijjitakammasūrā vā, sabbe te rājānaṃ upagacchanti, evaṃ eva kho mahārāja yāvata loke sikkhā-sugatāgamapariyatti-ācārasaṃyama-sīlasaṃvaraguṇā sabbe te bhikkhusanghaṃ upagatā bhavanti. Evaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pātimokkhu-deso sīmaṃ katvā pihito ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ p' etaṃ Bhagavatā: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattlukan-ti. Bhante Nāgasena, ko paṇ' ettha viseso, kiṃ kāraṇaṃ yaṇ-c' ekena musāvādena ucchijjati, yaṇ-c' ekena musāvādena satekiccho hoti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti, tena hi: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattlukan-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattlukan-ti, tena hi: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭhiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

² loke atuliyō A. ⁷ -turaga- AB. ¹⁹ yamekena C.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Bhaṇitaṃ - ca: Sampajānamusāvāde lahuṇaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattṭhakaṃ - ti. Taṃ - ca pana vatthivasena garuḥ - lahuṇaṃ hoti. Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha koci puriso parassa paṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. — Yadi so bhante āha: na - kkhamaṃ - ti, tassa mayaṃ akkhamamaṇe kahāpaṇaṃ harāpemaṃ - ti. — Idha pana mahārāja so yeva puriso tava paṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa pana ko daṇḍo ti. — Hattham - pi 'ssa bhante chedāpeyyāma, pādam - pi chedāpeyyāma, yāva sīsaṃ kaḷīracchejjaṃ chedāpeyyāma, sabbam - pi taṃ gehaṃ vilumpāpeyyāma, ubhatopasse yāva sattamaṃ kulaṃ samugghātāpeyyāmaṃ - ti. — Ko pan' ettha mahārāja viseso, kiṃ kāraṇaṃ yaṃ ekassa paṇipahāre sukhumo kahāpaṇo daṇḍo, yaṃ tava paṇippahāre hatthacchejjaṃ pādacchejjaṃ yāva kaḷīracchejjaṃ sabba - gehādānaṃ ubhatopasse yāva sattamakulā samugghāto ti. — Manussantarena bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampajānamusāvādo vatthivasena garuḥ - lahuṇaṃ hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchamaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā Dhammatādhamaṃ pariyaṇāsi: Pubbe va bodhisattānaṃ mātāpitaraṃ niyatā honti, bodhiṃ niyatā hoti, aggaṃ sāvakaṃ niyatā honti, putto niyato hoti, upatṭhāko niyato hotīti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Tusitaṃ kāye tṭhito Bodhisatto atṭha mahāvilocanāni viloketi: kālāṃ viloketi, dīpaṃ viloketi, desaṃ viloketi, kulaṃ viloketi, janetiṃ viloketi, āyuraṃ viloketi, māsaṃ viloketi, nekkhammaṃ viloketi.

¹³ naṃ A, na B; pi 'ssa gehaṃ M.

Bhante Nāgasena, aparipakke ñāṇe bujjhanam na - tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram - pi āgametum, anatikkamanīyam paripakkamānasam; kasmā Bodhisatto kalam viloketi: kamhi kāle uppajjāmīti. Aparipakke ñāṇe bujjhanam na - tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram - pi āgametum; kasmā Bodhisatto kalam viloketi: kamhi kule uppajjāmīti. Yadi bhante Nāgasena pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro niyatā, tena hi: kalam viloketīti yaṁ vacanam tam micchā; yadi kalam viloketi, tena hi: pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro niyatā ti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Niyatā mahārāja pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro, kulam - ca Bodhisatto viloketi. Kin - ti pana kalam viloketi: ye me mātāpitaro te khattiyā udāhu brāhmaṇā ti, evam kalam viloketi. Atthannam mahārāja pubbe va anāgataṁ oloketabbam hoti, katamesam atthannam: vāṇijassa mahārāja pubbe va vikkayabhaṇḍam oloketabbam hoti, hatthināgassa pubbe va soṇḍāya anāgato maggo oloketabbo hoti, sākatikassa pubbe va anāgataṁ tittham oloketabbam hoti, niyyāmakassa pubbe va anāgataṁ tīram oloketvā nāvā pesetabbā hoti, bhisakkassa pubbe va āyum oloketvā āturo upasankamitabbo hoti, uttarasetussa pubbe va thirāthirabhāvam jānitvā abhirūhitabbam hoti, bhikkhussa pubbe va anāgataṁ kalam paccavekkhitvā bhōjanam bhuñjitabbam hoti, bodhisattānam pubbe va kalam oloketabbam hoti: khattiyakulam vā brāhmaṇakulam vā ti. Imesam kho mahārāja atthannam pubbe va anāgataṁ oloketabbam hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Yattha katthaci Bhagavā sāvakaṇaṃ dhammaṃ desayamāno anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, yo hi koci jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ samatikkamati taṃ paramāya pasamsāya pasamsatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti, tena hi: jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ desetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, tena hi: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Yattha katthaci Bhagavatā sāvakaṇaṃ dhammaṃ desayamānena ca anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammo desito. Tattha pana kāraṇaṃ atthi yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Kim - pan' ettha bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Sīlavā mahārāja sīlasampanno agadasamo sattānaṃ kilesavisavināsane, osadhasamo sattānaṃ kilesabyādhivūpasame, udakasamo sattānaṃ kilesarajojallāpaharaṇe, maṇiratanaśamo sattānaṃ sabbasampattidāne, nāvāsamo sattānaṃ caturōghapāragamane, satthavāhasamo sattānaṃ jātikantāratāraṇe, vātasamo sattānaṃ tividhaggisantāpanibbāpane, mahāmeghasamo sattānaṃ mānaśaparipūraṇe, ācariyasamo sattānaṃ kusalasikkhāpane, sudesikasamo sattānaṃ khemapatham - ācikkhane. Evārūpo mahārāja bahuguno anekaguno appamānaguno gu-

narāsi guṇapuñjo sattānaṃ vaḍḍhikaro sīlavā mā vinassīti sattānaṃ anukampāya mahārāja Bhagavā sikkhāpadaṃ paññāpesi: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Idam-
 ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā paṭikkhipi. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Kumārakassapena vicitrakathikena Pāyāsirājaññassa paralokaṃ dīpayamānena: Yathā yathā kho rājañña samaṇabrāhmaṇā sīlavanto kalyāṇadhammā ciraṃ dīgham - addhānaṃ tiṭṭhanti, tathā tathā bahujaṇahitāya paṭipajjanti bahujaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussāna - ti. Kena pana kāraṇena Bhagavā samādapesi: jāti pi dukkhā, maraṇaṃ - pi dukkhaṃ, soko pi dukkho, paridevo pi dukkho, dukkhaṃ - pi dukkhaṃ, domanassam - pi dukkhaṃ, upāyāso pi dukkho, appiyehi sampayogo pi dukkho, piyehi vippayogo pi dukkho, mātumaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, pitumaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhātumaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhaginimaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, puttamaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, dāramaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, ñātimaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, ñātibyaśanam - pi dukkhaṃ, rogabyaśanam - pi dukkhaṃ, bhogabyaśanam - pi dukkhaṃ, sīlabyaśanam - pi dukkhaṃ, diṭṭhibyaśanam - pi dukkhaṃ, rājabhayaṃ - pi dukkhaṃ, corabhayaṃ - pi dukkhaṃ, veribhayaṃ - pi dukkhaṃ, dubbhikkhabhayaṃ - pi dukkhaṃ, aggibhayaṃ - pi dukkhaṃ, udakabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ūmibhayaṃ - pi dukkhaṃ, āvaṭṭabhayaṃ - pi dukkhaṃ, kumbhīlabhayaṃ - pi dukkhaṃ, susukābhayaṃ - pi dukkhaṃ, attānuvādaḥbhayaṃ - pi dukkhaṃ, parānuvādaḥbhayaṃ - pi dukkhaṃ, daṇḍabhayaṃ - pi dukkhaṃ, duggatibhayaṃ - pi dukkhaṃ, parisasārajjabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ājīvikaḥbhayaṃ - pi dukkhaṃ, maraṇabhayaṃ - pi dukkhaṃ, vettehi

¹¹ lokānukampakāya ABC. ¹² byādhi AB. ¹³ -sārajjampi B. ¹⁴ ajīvika-
 M, ajīvika- C.

tālanam - pi dukkhaṃ, kasāhi tālanam - pi dukkhaṃ, addhadandahehi tālanam - pi dukkhaṃ, hatthacchedanam - pi dukkhaṃ, pādacchedanam - pi dukkhaṃ, hatthapādacchedanam - pi dukkhaṃ, kaṇṇacchedanam - pi dukkhaṃ, nāsacchedanam - pi dukkhaṃ, kaṇṇanāsacchedanam - pi dukkhaṃ, bilangathālikam - pi dukkhaṃ, sankhamuṇḍikam - pi dukkhaṃ, Rāhumukham - pi dukkhaṃ, jotimālakam - pi dukkhaṃ, hatthapajjotikam - pi dukkhaṃ, erakavattikam - pi dukkhaṃ, cīrakavāsikam - pi dukkhaṃ, eṇeyyakam - pi dukkhaṃ, baḷisamaṃsikam - pi dukkhaṃ, kahāpaṇakam - pi dukkhaṃ, khārāpatacchikam - pi dukkhaṃ, palighapari-vattikam - pi dukkhaṃ, palālapīṭhakam - pi dukkhaṃ, tattena [pi] telenā osiñcanam - pi dukkhaṃ, sunakhehi khādāpanam - pi dukkhaṃ, jīvasūlāropanam - pi dukkhaṃ, asinā sīsacchedanam - pi dukkhaṃ, evarūpāni evarūpāni mahārāja bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Yathā mahārāja Himavante pabbate abhivattāṃ udakāṃ Gangāya nadiyā pāsāṇa-sakkhara-kharamarumba-āvatta-gaggalaka-ūmikavankacadika-āvaraṇa-nīvaraṇa-mūlaka-sākhāsu pariyottharati, evam - eva kho mahārāja evarūpāni evarūpāni bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Pavattāṃ mahārāja dukkhaṃ, appavattāṃ sukhaṃ, appavattassa guṇaṃ pavatte ca bhayaṃ dīpayamāno mahārāja Bhagavā appavattassa sacchikiriyāya jāti-jarā-byādhi-maraṇasamatikamāya samādapesi. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā samādapesīti. — Sādhū bhante Nāgasena, sunibbēhito pañho, sukathitaṃ kāraṇaṃ, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

² -chedampi BCM throughout. ¹⁵ evarūpāni once CM. ¹⁸ abhivuttāṃ M. ¹⁹ -vadika- C, -madika- Aa. ²¹ evarūpāni once C.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Mettāya bhikkhave cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulikatāya yānikatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamā-raddhāya ekādas' ānisaṃsā paṭikankhā, katame ekādasas: sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibujjhati, na pāpakam supinaṃ passati, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatī, tuvaṭaṃ cittaṃ samādhīyati, mukhavaṇṇo vipasīdati, asammūḷho kālaṃ karoti, uttariṃ appaṭivijjhanto brahmalokūpago hotīti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Mettāya bhikkhave — pe — brahmalokūpago hotīti, tena hi: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito, tena hi: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho sunipuṇo parisāṇho sukhumo gambhīro, api sunipuṇānaṃ manujāṇāṃ gatte sedaṃ moceyya, so tavānuppatto, vijātehi taṃ mahajātajaṭitaṃ, anāgatāpaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi nibbāhanāyāti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti. Sāmo ca kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena rañṇā viddho visapītena sallena tatth' eva mucchito patito. Tattha

⁴ paṭikankhā AaB. ¹² piliyakkhena M throughout, pīlī- or pīlī- C.

pana mahārāja kāraṇaṃ atthi. Katamaṃ tattha kāraṇaṃ: n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Sāmo mahārāja kumāro ghaṭaṃ ukkhipanto tasmim̐ khañe mettābhāvanāya pamatto ahosi. Yasmiṃ mahārāja khañe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmim̐ khañe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmim̐ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha mahārāja puriso sangāmasūro abhejjakavacajālikaṃ sannayhitvā sangāmaṃ otareyya, tassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti, na tasmim̐ okāsaṃ labhanti; n' eso mahārāja guṇo sangāmasūrassa, abhejjakavacajālikāy' eso guṇo, yassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti. Evam - eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khañe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmim̐ khañe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, tasmim̐ okāsaṃ na labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha pana mahārāja puriso dibbaṃ antaradhānaṃ mūlaṃ hatthe kareyya, yāva taṃ mūlaṃ tassa hatthagataṃ hoti tāva na añño koci pakatimanusso taṃ purisaṃ passati, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mūlass' eso guṇo antaradhānassa, yaṃ so pakatimanussānaṃ cakkhupathe na dissati. Evam - eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khañe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmim̐ khañe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmim̐ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Yathā vā pana mahārāja

²⁴ mūlass' eva so AbC.

purisaṃ sukataṃ mahatimahāleṇaṃ - anupavittṭhaṃ mahatimahāmegho abhivassanto na sakkoti temayitum, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mahāleṇassa so guṇo, yaṃ mahatimahāmegho abhivassamāno na taṃ temeti; evameva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanā' ete guṇā, yasmim mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmim khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tassa sakkonti ahitaṃ kātum, n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanā' ete guṇā ti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sabbapāpanivāraṇā mettābhāvanā ti. — Sabbakusalaguṇāvahā mahārāja mettābhāvanā hitānaṃ - pi ahitānaṃ - pi, ye te sattā viññāṇabaddhā sabbesaṃ mahānisaṃsā mettābhāvanā samvibhajitabbā ti.

Bhante Nāgasena, kusalakāriṣṣa pi akusalakāriṣṣa pi vipāko samasamo udāhu koci viseso atthīti. — Atthi mahārāja kusalassa ca akusalassa ca viseso, kusalaṃ mahārāja sukhavipākaṃ saggasamvattanikaṃ, akusalaṃ dukkhavipākaṃ nirayasamvattanikaṃ - ti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Devadatto ekantakaṇho ekantakaṇhehi dhammehi samannāgato, Bodhisatto ekantasukko ekantasukkehi dhammehi samannāgato ti. Puna ca Devadatto bhava bhava yasena ca pakkhena ca Bodhisattena samasamo hoti, kadāci adhikataro vā. Yadā Devadatto nagare Bārāṇasiyaṃ Brahmaḍattassa rañño purohitaputto ahosi, tadā Bodhisatto chavakacaṇḍālo ahosi vijjādharo, vijjaṃ pariṇipitvā akāle ambaphalāni nibbatte; ettha tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno

¹² sabbampāpa- ABC.

yasasā ca nihīno. Puna ca param yadā Devadatto rājā
 ahosi mahāmahīpati sabbakāmasamangī, tadā Bodhisatto
 tassūpabhogo ahosi hatthināgo sabbalakkhaṇasampanno,
 tassa cārugativilāsaṃ asaḥamāno rājā vadham - icchanto
 hatthācariyaṃ evam - avoca: asikkhito te ācariya hatthi-
 nāgo, tassa ākāsagamanam nāma kāraṇam karohīti; tat-
 tha pi tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno, lāmakō
 tiracchānagato. Puna ca param yadā Devadatto manusso
 ahosi pavane natthāyiko, tadā Bodhisatto Mahāpaṭhavi
 nāma makkato ahosi; ettha pi tāva dissati viseso ma-
 nussassa ca tiracchānagatassa ca, ettha pi tāva Bodhi-
 satto Devadattato jātiyā nihīno. Puna ca param yadā
 Devadatto manusso ahosi, Soṇuttaro nāma nesādo balavā
 balavataro nāgabalo, tadā Bodhisatto Chaddanto nāma
 nāgarājā ahosi, tadā so luddako taṃ hatthināgaṃ ghātesi;
 tattha pi tāva Devadatto va adhikataro. Puna ca param
 yadā Devadatto manusso ahosi vanacāraṇo aniketavāsī,
 tadā Bodhisatto sakūṇo ahosi tittiro mantajjhāyī, tadā
 pi so vanacāraṇo taṃ sakūṇam ghātesi; tattha pi tāva
 Devadatto va jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā
 Devadatto Kalābu nāma Kāsirājā ahosi, tadā Bodhisatto
 tāpasō ahosi khantivādī, tadā so rājā tassa tāpasassa
 kuddho hatthapāde vaṃsakalīre viya chedāpesi; tattha pi
 tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.
 Puna ca param yadā Devadatto manusso ahosi vanacaro,
 tadā Bodhisatto Nandiyo nāma vānarindo ahosi, tadā pi
 so vanacaro taṃ vānarindaṃ ghātesi saddhim mātārā
 kaniṭṭhabhātikena ca; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā. Puna ca param yadā Devadatto ma-
 nusso ahosi acelako Kārambhiyo nāma, tadā Bodhisatto
 Paṇḍarako nāma nāgarājā ahosi; tattha pi tāva Deva-

¹³ soṇuttaro ACM. ¹⁷⁻¹⁹ vanavāraṇo. BC, vanacaro, -carako M. ¹⁸
 -jjhāyī all.

datto yeva adhikataro jātiyā. Puna ca param yadā Devadatto manusso ahosi pavane jaṭṭilako, tadā Bodhisatto Tacchako nāma mahāsūkaro ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Cetisu Suraparicarō nāma rājā ahosi upari-purissamatte gagane vehāsaṅgamo, tadā Bodhisatto Kapilō nāma brāhmaṇo ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca. Puna ca param yadā Devadatto manusso ahosi Sāmo nāma, tadā Bodhisatto Ruru nāma migarājā ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto manusso ahosi luddako pavanacaro, tadā Bodhisatto hatthināgo ahosi, so luddako tassa hatthināgassa sattakkhattum dante chinditvā hari; tattha pi tāva Devadatto yeva yoniyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto sigālo ahosi khattiyadhammo, so yāvata Jambudīpe padesarājāno te sabbe anuyutte akāsi, tadā Bodhisatto Vidhuro nāma paṇḍito ahosi; tattha pi tāva Devadatto yeva yasena adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto hatthināgo hutvā laṭṭukikāya saṅkikāya puttake ghātesi, tadā Bodhisatto pi hatthināgo ahosi yūthapati; tattha tāva ubho pi te samasamā ahesum. Puna ca param yadā Devadatto yakkho ahosi Adhammo nāma, tadā Bodhisatto pi yakkho ahosi Dhammo nāma; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca param yadā Devadatto nāviko ahosi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro, tadā Bodhisatto pi nāviko ahosi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro; tattha pi tāva ubho pi samasamā va ahesum. Puna ca param yadā Devadatto satthavāho ahosi pañcannaṃ sakatasatānaṃ issaro, tadā Bodhisatto pi satthavāho ahosi pañcannaṃ sakatasatānaṃ issaro; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca

¹⁷ vidhūro ABM.

param yadā Devadatto Sākho nāma migarājā ahosi, tadā Bodhisatto pi Nigrodho nāma migarājā ahosi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca param yadā Devadatto Sākho nāma senāpati ahosi, tadā Bodhisatto Nigrodho nāma rājā ahosi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca param yadā Devadatto Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo ahosi, tadā Bodhisatto Cando nāma rājakumāro ahosi; tadā ayam Khaṇḍahālo yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Brahma-datto nāma rājā ahosi, tadā Bodhisatto tassa putto Mahāpadumo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtam corappapāte khipāpesi; yato kutoci pitā va puttānam adhikataro hoti viṣiṭṭho ti tattha pi tāva Devadatto yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Mahāpatāpo nāma rājā ahosi, tadā Bodhisatto tassa putto Dhammāpālo nāma kumāro ahosi, tadā so rājā sakaputtassa hatthapāde sīsaṇ - ca chedāpesi; tattha pi tāva Devadatto yeva uttaro adhikataro. Ajj' etarahi ubho pi Sakyakule jāyimsu, Bodhisatto Buddho ahosi sabbaññū lokanāyako, Devadatto tassa atidevadevassa sāsane pabbajitvā iddhiṃ nibbattetvā Buddhālayam akāsi. Kin - nu kho bhante Nāgasena yaṃ mayā bhaṇitaṃ taṃ sabbaṃ tathaṃ udāhu vitathan - ti. — Yan - tvaṃ mahārāja bahuvidhaṃ kāraṇaṃ osāresi, sabbaṇ - taṃ tath' eva no aññathā ti. — Yadi bhante Nāgasena kaṇho pi sukko pi samasamagatikā honti, tena hi kusalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hotīti. — Na hi mahārāja kusalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hoti, na hi mahārāja, Devadatto sabba-janehi paṭiviruddho, Bodhisatto n' eva paṭiviruddho, yo tassa Bodhisatte paṭivirodho so tasmim tasmim yeva bhava paccati phalaṃ deti. Devadatto pi mahārāja issa-

¹² kutoci pi pitā BC. ¹³ ca AB. ²⁰ atidevassa A, devātidevassa M

²² tathā C. ²⁸ hi om. BC.

riye t̥hito janapadesu ārakkham deti, setum sabham puñ-
 ñasālam kāreti, samaṇa-brāhmaṇānam kapaṇiddhika-va-
 ṇibbakānam nāthānāthānam yathāpaṇihitam dānam deti;
 tassa so vipākena bhavē bhavē sampattiyo paṭilabhati.
 Kass' etaṃ mahārāja sakkā vattum: vinā dānena damena
 saṃyamena uposathakammena sampattiṃ anubhavissatīti.
 Yaṃ pana tvaṃ mahārāja evaṃ vadesi: Devadatto ca
 Bodhisatto ca ekato anuparivattantīti, so na jātisatassa
 accayena samāgamo ahosi, na jātisahassassa accayena,
 na jātisatasahassassa accayena, kadāci karahaci bahun-
 nam ahorattānam accayena samāgamo ahosi. Yaṃ pan'
 etaṃ mahārāja Bhagavatā kāṇakacchapopamaṃ upadas-
 sitaṃ manussattapaṭilābhāya, tathūpanaṃ mahārāja ime-
 sam samāgamaṃ dhārehi. Na mahārāja Bodhisattassa
 Devadatten' eva saddhiṃ samāgamo ahosi, thero pi ma-
 hārāja Sāriputto anekesu jātisatasahassesu Bodhisattassa
 pitā ahosi, mahāpitā ahosi, cullapitā ahosi, bhātā ahosi,
 putto ahosi, bhāgineyyo ahosi, mitto ahosi. Bodhisatto
 pi mahārāja anekesu jātisatasahassesu therassa Sāri-
 puttassa pitā ahosi, mahāpitā ahosi, cullapitā ahosi,
 bhātā ahosi, putto ahosi, bhāgineyyo ahosi, mitto ahosi.
 Sabbe pi mahārāja sattakāyapariyāpannā saṃsārasotam-
 anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehi pi piyehi pi samā-
 gacchanti. Yathā mahārāja udakaṃ sotena vuyhamā-
 nam suci-asuci-kalyāṇa-pāpakena samāgacchati, evaṃ
 eva kho mahārāja sabbe pi sattakāyapariyāpannā saṃ-
 sārasotam - anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehi pi
 piyehi pi samāgacchanti. Devadatto mahārāja yakkho sa-
 māno attanā Adhammo pare adhamme niyojetvā sattapañ-
 ñāsa vassakoṭiyo satṭhiṃ - ca vassasatasahassāni mahāniraye

² kapaṇaddhika- M. ⁶ saññāmena B. ¹³ manussattaṃ paṭ. BGM. ¹⁶
 jātisahassesu AB. ¹⁹ jātisahassesu A. ²² ²⁶ sattā kāy. Ab. ²⁵ asuciṃ
 asuciṃ C, asucisaci- B, asuciṃ suciṃ A.

pacci. Bodhisatto pi mahārāja yakkho samāno attanā Dhammo pare dhamme niyojetvā sattapaññāsa vassakotiyo satthiñ - ca vassasatasahassāni sagge modi sabba-kāmasamangī. Api ca mahārāja Devadatto imasmim bhava Buddhaṃ anāsādanīyam - āsādayitvā samaggañ - ca sanghaṃ bhinditvā paṭhaviṃ pāvisi; Tathāgato bujjhitvā sabbadhamine parinibbuto upadhisankhaye ti. -- Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmiti. .

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti.

Puna ca kathīyati: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ :

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti,

tena hi: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Mahosadhassa bhariyā

¹³ pi om. AB. ¹² kareyyuṃ all throughout. ²¹ pi om. M.

Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsi, tena hi:

Sace labbetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labbetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Sace labbetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labbetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aṇṇaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti.

Kathiyati ca: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsi. Kareyya sā mahārāja itthī sahasaṃ labhamānā tādisena purisena saddhiṃ pāpakammaṃ, na sā kareyya, sace khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi tādisaṃ labheyya. Vicinantī sā mahārāja Amarā itthī na addasa khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi tādisaṃ. Idhaloke garahabhayā khaṇaṃ na passi, paraloke nirayabhayā khaṇaṃ na passi, kaṭukavipākaṃ pāpaṃ - ti khaṇaṃ na passi, piyaṃ na muñcitukāmā khaṇaṃ na passi, sāmikassa garukatāya khaṇaṃ na passi, dhammaṃ apacāyantī khaṇaṃ na passi, anariyaṃ garahantī khaṇaṃ na passi, kiriyaṃ na bhinditukāmā khaṇaṃ na passi. Evarūpehi bahuhehi kāraṇehi khaṇaṃ na passi. Raho pi sā loka vicinitvā na passantī pāpaṃ nākāsi. Sace sā

¹³ pi om. AaM. ²² nāddasa A. ^{27.27.30} -anti aH.

manussehi raho labheyya, atha amanussehi raho na labheyya; sace amanussehi raho labheyya, atha paracittavidūhi pabbajitehi raho na labheyya; sace paracittavidūhi pabbajitehi raho labheyya, atha paracittavidūnīhi devatāhi raho na labheyya; sace paracittavidūnīhi devatāhi raho labheyya, atha attanā va pāpehi raho na labheyya; sace attanā va pāpehi raho labheyya, atha adhammena raho na labheyya. Evarūpehi bahuvidhehi kāraṇehi raho na labhitvā pāpaṃ nākāsi. Nimantakam - pi sā loke vicinitvā tādisaṃ alabhanti. pāpaṃ nākāsi. Mahosadho mahārāja paṇḍito aṭṭhavīsatiyā angehi samannāgato, katamehi aṭṭhavīsatiyā angehi samannāgato: Mahosadho mahārāja sūro, hirimā, ottāpī, sapakkho, mittasampanno, khamo, sīlavā, saccavādī, soceyyasampanno, akkodhano, anati-mānī, anusuyyako, viriyavā, āyūhako, sangāhako, samvibhāgī, sakhilo, nivātavutti, asaṭho, amāyāvī, atibuddhisampanno, kittimā, vijjāsampanno, hitesī upanissitānaṃ, patthito sabbajanassa, dhanavā, yasavā. Mahosadho mahārāja paṇḍito imehi aṭṭhavīsatiyā angehi samannāgato. Sā aññaṃ tādisaṃ nimantakam alabhivā pāpaṃ nākāsīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Vigatabhayasantāsā arahanto ti. Puna ca nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajivā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ, ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Kin - nu kho bhante Nāgasena te arahanto bhayā pakkantā, paññāyissati sakena kammenāti Dasabalaṃ pātetukāmaṃ pak-

⁸ bahukehi A.

kantā, udāhu Tathāgatassa atulāṃ vipulāṃ - asamaṃ pā-
 ṭihāriyaṃ datṭhukāmaṃ pakkantā. Yadi bhante Nāgasena
 Bhagavatā bhaṇitaṃ: Vigatabhayasantāsā arahanto ti,
 tena hi: nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bha-
 gavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni paricca-
 jitvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā
 therāṃ Ānandaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi
 nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opa-
 tantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccejitvā Jina-
 varaṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā therāṃ
 Ānandaṃ, tena hi: Vigatabhayasantāsā arahanto ti taṃ -
 pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavā-
 nuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Vigatabha-
 yasantāsā arahanto ti. Nagare ca Rājagahe Dhanapāla-
 kaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇā-
 savasatāni pariccejitvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ
 ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Tañ - ca pana na
 bhayā, nāpi Bhagavantaṃ pādetukāmatāya. Yena pana
 mahārāja hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā
 so hetu arahantānaṃ samucchinnō, tasmā vigatabhaya-
 santāsā arahanto. Bhāyati nu mahārāja mahāpaṭhavi
 khaṇante pi bhindante pi dhārente pi samudda-pabbata-
 gīrisikhare ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
 mahārājāti. — Na - tthi bhante mahāpaṭhaviyā so hetu
 yena hetunā mahāpaṭhavi bhāyeyya vā taseyya vā ti. —
 Evāṃ - eva kho mahārāja na - tthi arahantānaṃ so hetu
 yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Bhā-
 yati nu mahārāja gīrisikharaṃ chindante vā bhindante
 vā patante vā agginā dahante vā ti. — Na hi bhante ti.
 — Kena kāraṇena mahārājāti. — Na - tthi bhante giri-

¹ vipulāṃ CM. ¹¹ ānandanti AbCM. ^{22.29} nanu AC. ²⁸ vā ti all.

sikharassa so hetu yena hetunā girisikharam bhāyeyya vā taseyya vā ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi arahantānaṃ so hetu yena hetunā arahanto bhāyeyyumaṃ vā taseyyumaṃ vā. Yadi pi mahārāja lokadhātusatasahassesu ye keci sattakāyapariyāpannā sabbe pi te sattihatthā ekaṃ arahantaṃ upadhāvitvā tāseyyumaṃ, na bhavēyya arahato cittaassa kiñci aññathattaṃ, kinkāraṇaṃ: atthāna-m-anavakāsatāya. Api ca mahārāja tesāṃ khīṇāsavānaṃ evaṃ cetoparivitakko ahosi: ajja naravarapavare jīnavaravasabhe nagaravaram - anupavitthe vīthiyā Dhanapālako hatthī āpatissati, asaṃsayam - atidevadevaṃ upatthāko na paricajjissati, yadi mayaṃ sabbe pi Bhagavantaṃ na paricajjissāma, Ānandassa guṇo pākaṭo na bhavissati, na h' eva ca Tathāgataṃ samupagamissati hatthināgo, handa mayaṃ apagacchāma, evam - idaṃ mahato janakāyassa kilesabandhanamokkho bhavissati, Ānandassa ca guṇo pākaṭo bhavissatīti. Evaṃ te arahanto ānisaṃsaṃ disvā disāvidisaṃ pakkantā ti. — Suvibhatto bhante Nāgasena pañho, evam - etaṃ, na - tthi arahantānaṃ bhayaṃ vā santāso vā, ānisaṃsaṃ disvā te arahanto pakkantā disāvidisaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sabbaññū ti. Puna ca bhaṇatha: Tathāgatena Sāriputta-Moggallānapamukhe bhikkhusanghe paṇāmite Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati bijūpamañ - ca vacchataruṇūpamañ - ca upadassetvā Bhagavantaṃ pasādesumaṃ khamāpesumaṃ nijjhattaṃ akaṃsūti. Kin - nu kho bhante Nāgasena aññātā tā upamā Tathāgatassa yāhi Tathāgato

¹¹ hatthi all. ¹¹ asaṃsayam mati- AbBC. ¹⁴ ca om. AC. ¹⁶ -kāyassa ca A. ¹⁶ -bandhanā mokkho A. ²⁶ upadāmetvā M.

upamāhi orato khamito upasanto nijjhattim gato. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatassa tā upamā aññatā, tena hi Buddho asabbaññū; yadi ñātā, tena hi okassa pasayha vīmaṁsāpekho paṇāmesi, tena hi tassa akāruññatā sambhavati. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Sabbaññū mahārāja Tathāgato, tāhi ca upamāhi Bhagavā pasanno orato khamito upasanto nijjhattim gato. Dhammasāmi mahārāja Tathāgato, Tathāgatappavediteh' eva te opammehi Tathāgataṁ ārādhesuṁ tosesuṁ pasādesuṁ, tesañ - ca Tathāgato pasanno sādjhūti abbhanumodi. Yathā mahārāja itthi sāmikassa santaken' eva dhanena sāmikaṁ ārādheti toseti pasādeti, tañ - ca sāmiko sādjhūti abbhanumodati, evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṁ ārādhesuṁ tosesuṁ pasādesuṁ, tesañ - ca Tathāgato pasanno sādjhūti abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja kappako rañño santaken' eva suvaṇṇapaṇakena rañño uttamangaṁ pasādhayamāno rājānaṁ ārādheti toseti pasādeti, tassa ca rājā pasanno sādjhūti abbhanumodati yathicehitam - anuppadeti; evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṁ ārādhesuṁ tosesuṁ pasādesuṁ, tesañ - ca Tathāgato pasanno sādjhūti abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja saddhivihāriko upajjhāyābhataṁ piṇḍapātaṁ gahetvā upajjhāyassa upanāmento upajjhāyaṁ ārādheti toseti pasādeti, tañ - ca upajjhāyo pasanno sādjhūti abbhanumodati; evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṁ ārādhesuṁ tosesuṁ pasādesuṁ,

⁵ sambhavatīti ABC.

tesañ - ca Tathāgato pasanno sād'hūti abbhanumoditvā
sabbadukkhaparimuttiyā dhammaṃ desesīti. — Sādhū
bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti,

tena hi :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,
tena hi : Santhavāto bhayaṃ jātaṃ — pe — dassanan - ti
tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

² sabbadukkhā par. C. ⁶ jāyatī CM throughout (jāyate Sn. xii, v. 1).

¹⁷ bhayaṃ jātaṃ om. BC.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nikaṭā jāyati rajo,
anikaṭam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti.

Bhaṇitaṃ - ca:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ: Santhavāto —
pe — dassanan - ti, taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ
nissesaavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ samaṇānucchavaṃ
samaṇasārappaṃ samaṇapati rūpaṃ samaṇārahaṃ samaṇa-
gocaraṃ samaṇapaṭipadā samaṇapaṭipatti. Yathā mā-
hārāja āraṇṇako migo araṇṇe pavane caramāno nirālayo
aniketo yathicchakaṃ sayati, evaṃ - eva kho mahārāja
bhikkhuna:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nikaṭā jāyati rajo,
anikaṭam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti

cintetabbaṃ. Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,

taṃ dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ,
katame dve: Vihāradānaṃ nāma sabbabuddhehi vaṇṇitaṃ
anumataṃ thonitaṃ pasatthaṃ, taṃ te vihāradānaṃ da-
tvā jāti-jarā-maraṇā parimuccissantīti; ayaṃ tāva pa-
ṭhamo ānisaṃso vihāradāne. Puna ca paraṃ: vihāre
vijjamāne bhikkhuniyo byattasanketā bhavissanti, sula-
bhaṃ dassanaṃ dassanakāmānaṃ, anikete duddassanā
bhavissantīti; ayaṃ dutiyo ānisaṃso vihāradāne. Ime
dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

⁸ -cchavikaṃ M. ¹¹ araṇṇako C.

Vihāre kāraye ramme, vāsay' ettha bahussute ti;
na tattha Buddhaputtena ālayo karaṇīyo nikete ti. —
Sādhū bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampati-
cchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi
app - ekadā iminā pattaṇa samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo
pi bhuñjāmīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tena hi: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā pattaṇa
samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti yaṃ
vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:
Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā pattaṇa sama-
tittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti, tena hi:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app - ekadā iminā
pattaṇa samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti.
Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitthe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ nissesavacanaṃ nip-
 pariyāyavacanaṃ bhūtavacanaṃ tacchavacanaṃ yāthāva-
 vacanaṃ aviparītāvacaṇaṃ isivacanaṃ munivacanaṃ bha-
 gavantavacanaṃ arahantavacanaṃ paccekabuddhavacanaṃ
 jinavacanaṃ sabbaññūvacanaṃ, Tathāgataṃ arahato
 sammāsambuddhaṃ vacanaṃ. Udaṇaṃ asaṃyato mahā-
 rāja paṇaṃ - pi hanti, adinnaṃ - pi ādiyati, paraḍāraṃ - pi
 gacchati, musā pi bhaṇati, majjamaṃ - pi pivati, mātaraṃ -
 pi jīvitaṃ voropeti, pitaraṃ - pi jīvitaṃ voropeti, arahantaṃ
 - pi jīvitaṃ voropeti, saṅghaṃ - pi bhindati, duṭṭhena
 cittaṇa Tathāgataṃ lohitamaṃ - pi uppādeti. Nana mahā-
 rāja Devadatta udaṇaṃ asaṃyato saṅghaṃ bhinditvā
 kappatṭhiyaṃ kammaṃ āyūhi. Evarūpaṇi mahāraja añ-
 ñāni pi bahuviddhāni kārāṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ :

Uttitṭhe na - ppmajjeyya, udaṇaṃ asaṃyato siyā ti.

Udaṇaṃ asaṃyato mahāraja catusaccābhisamayaṃ abhisameti,
 cattāri sāmāññaphalāni sacchikaroti, catusu paṭisambhi-
 dāsu atṭhasu samāpattisu chasu ca abhiññāsu vasī-
 bhāvaṃ pāpuṇāti, kevalaṃ - ca samaṇadhammaṃ pūreti.
 Nana mahāraja sukapotako udaṇaṃ asaṃyato hutvā yāva
 Tāvatisabhaṇaṃ kappitvā Sakkaṃ devānaṃ - indaṃ
 upatṭhānaṃ - upanesi. Evarūpaṇi mahāraja aññāni pi
 bahuviddhāni kārāṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ :

Uttitṭhe na - ppmajjeyya, udaṇaṃ asaṃyato siyā ti.

Yama pana mahāraja Bhagavatā bhaṇitaṃ : Ahaṃ kho
 paṇa' Udāyi app - ekadā iminā pattaṇa samatittikaṃ - pi
 bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti, taṃ katakiccena niṭṭhi-
 takiriyena siddhatthena vusitavosaṇaṇaṇa nirāvaraṇaṇa sab-
 baññunā sayambhuna Tathāgataṇa attānaṃ upādāya bha-
 ñitaṃ. Yathā mahāraja vantaṇa virittassa anuvāsitaṇa

³ yāthāvacaṇaṃ B, yathāvacaṇaṃ AC. ⁷ hanati M. ⁷ ādiyati AC. ¹⁸
 atṭhasu ca samāpattisu AC.

āturassa sappāyakiriyā icchitabbā hoti, evam - eva kho mahārāja sakilesassa aditṭhasaccassa udare saṁyamo karaṇīyo hoti. Yathā mahārāja maṇiratanassa sappabhāssa jātīmantaṁsa abhiṇṇiparisuddhassa majjana-nighaṁsana-parisodhanena karaṇīyaṁ na hoti, evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa buddhavisaye pāramiṁ gatassa kiriyākaraṇesu āvaraṇaṁ na hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṁ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṁ Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Puna ca bhaṇitaṁ Bhagavatā: Etad - aggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ appābādhānaṁ yad - idaṁ Bakkulo ti. Bhagavato ca sarīre bahukkhattum ābādhō uppanno dissati. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuttaro, tena hi: Etad - aggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ appābādhānaṁ yad - idaṁ Bakkulo ti yaṁ vacanaṁ taṁ micchā. Yadi thero Bakkulo appābādhānaṁ aggo, tena hi: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti taṁ - pi vacanaṁ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Bhaṇitaṁ - ca: Etad - aggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ appābādhānaṁ yad - idaṁ Bakkulo ti. Taṁ - ca pana bāhirānaṁ āgamānaṁ adhigamānaṁ pariyattīnaṁ attani

⁶ pāramīgatassa B. ¹¹ -dhāro AaBC, and so B throughout. ¹⁴ bakulo M throughout.

vijjamānataṃ sandhāya bhāsitaṃ. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ṭhānacankamikā, te ṭhānena cankamena divārattim vītināmenti, Bhagavā pana mahārāja ṭhānena cankamena nisajjāya sayanena divārattim vītināmeti; ye te mahārāja bhikkhū ṭhānacankamikā te tena angena atirekā. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ekāsanikā, te jīvitaḥetu pi dutiyaṃ bhojanaṃ na bhuñjanti, Bhagavā pana mahārāja dutiyam - pi yāva tatiyam - pi bhojanaṃ bhuñjati; ye te mahārāja bhikkhū ekāsanikā te tena angena atirekā. Anekavidhāni mahārāja tāni kāraṇāni tesam tesam taṃ taṃ sandhāya bhaṇitāni. Bhagavā pana mahārāja anuttaro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena, dasahi ca balehi catuhi vesārajjeḥi aṭṭhārasahi buddhadhammehi chahi asādhāraṇehi ñāṇehi. Kevale ca buddhavisaye taṃ sandhāya bhaṇitaṃ: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāni antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Idha mahārāja manussesu eko jātimā hoti, eko dhanavā, eko vijjavā, eko sippavā, eko sūro, eko vicakkhaṇo, sabbe p' ete abhibhaviya rājā yeva tesam uttamo hoti; evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbasattānaṃ aggo jetṭho setṭho. Yaṃ pan' āyasmā Bakkulo appābādho ahoṣi, taṃ abhinīharavasena. So hi mahārāja Anomadassissa bhagavato udaravātābādhe uppanne Vipassissa ca bhagavato aṭṭhasatṭhiyā ca bhikkhusatasahassānaṃ tiṇapupphakaroge uppanne sayam tāpaso samāno nānābhesajjeḥi taṃ byādhim apanetvā appābādhaṃ patto, bhaṇito ca: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhaṃ yad - idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato mahārāja byādhimhi uppajjante pi anuppajjante pi, dhutangaṃ ādiyante pi anādiyante pi,

⁵ te (in the second place) om. AB. ¹⁴ ca om. M. ²⁰ suro ABM. ²⁵ Vipassissa bhag. ABCa. ⁸¹ dhūtangaṃ C.

na - tthi Bhagavatā sadiso koci satto. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavara-
lañcake: Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā dipadā vā
catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino
vā asaññino vā nevasaññi-nāsaññino vā Tathāgato tesāṃ
aggam - akkhāyati araham sammāsambuddho ti. — Sādhū
bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā:
Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anup-
pannassa maggassa uppādetā ti. Puna ca bhaṇitaṃ:
Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ
añjasaṃ pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti.
Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuppannassa mag-
gassa uppādetā, tena hi: Addasā kho 'haṃ bhikkhave
purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi sammā-
sambuddhehi anuyātan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā.
Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Addasā kho 'haṃ bhikkhave
purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi sammā-
sambuddhehi anuyātan - ti, tena hi: Tathāgato bhikkhave
araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppā-
detā ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko
pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgato bhik-
khave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa
uppādetā ti. Bhaṇitaṃ - ca: Addasā kho 'haṃ bhikkhave pu-
rāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi sammāsam-
buddhehi anuyātan - ti. Taṃ dvayam - pi sabhāvavacanam -
eva. Pubbakānaṃ mahārāja tathāgatānaṃ antaradhānena
asati anusāsake maggo antaradhāyi, so taṃ Tathāgato mag-
gaṃ luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṇ-

carañam paññācakkhunā sammāsamaṇo addasa pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ, tankāraṇā āha: Addasā kho 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasā pubba-kehi sammāsambuddhehi anuyātaṃ - ti. Pubbakānaṃ mahārāja tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ maggaṃ yaṃ dāni Tathāgato sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Idha mahārāja rañño cakkavattissa antaradhānena maṇiratanāṃ girisikharantare nīlīyati, aparassa cakkavattissa sammāpaṭipattiyā upagacchati; api nu kho taṃ mahārāja maṇiratanāṃ tassa pakataṃ - ti. — Na hi bhante, pākatiṃ yeva taṃ bhante maṇiratanāṃ, tena pana nibbattaṃ - ti. — Evam - eva kho mahārāja pākatiṃ pubbakehi tathāgatehi anuciṇṇaṃ atṭhangikaṃ sivaṃ maggaṃ asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ Bhagavā paññācakkhunā sammāsamaṇo uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja santaṃ yeva puttaṃ yoniyā janayitvā mātā janikā ti vuccati, evam - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso yaṃ kiñci natṭhaṃ passati, tena taṃ bhaṇḍaṃ nibbattitaṃ - ti jano voharati, evam - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ sammāsamaṇo uppādesi

² tankāraṇaṃ CM twice, -raṇamāha M three times. ⁶ dāni naṃ AbC.

¹³ pākātikanti M.

sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso vanaṃ sodhetvā bhūmiṃ nīharati, tassa sā bhūmīti jano voharati, na c' esā bhūmi tena pavattitā, taṃ bhūmiṃ kāraṇaṃ katvā bhūmisāmiko nāma hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññāya sammāsamaṇo uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampāṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko aho sin - ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Lomasakassapo nāma isi samāno anekasate paṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko aho sin - ti, tena hi: Lomasakassapena isinā anekasate paṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. •Yadi Lomasakassapena isinā anekasate paṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ, tena hi: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko aho sin - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko aho sin - ti. Lomasakassapena ca isinā anekasate paṇe

⁴ sā om. AB. ⁸ paññācakkhunā M. ¹⁴ vāhaṃ M throughout.

ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ; tañ-ca pana rāgavasena visaññinā, no sacetanenāti. — Atth' ime bhante Nāgasena puggalā pāṇaṃ hananti, katame attha: ratto rāgavasena pāṇaṃ hanati, duṭṭho dosavasena pāṇaṃ hanati, mūlho mohavasena pāṇaṃ hanati, mānī mānavasena pāṇaṃ hanati, luddho lobhavasena pāṇaṃ hanati, akiñcano jīvikatthāya pāṇaṃ hanati, bālo hassavasena pāṇaṃ hanati, rājā vinayanavasena pāṇaṃ hanati. Ime kho bhante Nāgasena attha puggalā pāṇaṃ hananti. Pakatikaṃ yeva bhante Nāgasena Bodhisattena katan-ti. — Na mahārāja pakatikaṃ Bodhisattena kataṃ. Yadi mahārāja Bodhisatto pakatibhāvena oṇameyya mahāyaññaṃ yajitum, na - y - imaṃ gāthaṃ bhaṇeyya:

Sasamuddapariyāyaṃ mahim sāgarakuṇḍalaṃ
na icche saha nindāya, evaṃ Sayha vijānahīti.

Evamvādī mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto ratto, visaññībhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhantalulita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-sañcayāṃ vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajī. Yathā mahārāja ummat-tako khittacitto jalitaṃ - pi jātavedaṃ akkamati, kupitaṃ - pi āsīvisaṃ gaṇhāti, mattaṃ - pi hatthim upeti, samuddaṃ - pi atīradassī pakkhandati, candanikaṃ - pi oḷigallam - pi omaddati, kaṇṭakādhānaṃ - pi abhirūhati, papāte pi patati, asucim - pi bhakkheti, naggo pi ratiyā carati, aññaṃ - pi bahuvidhaṃ akiriyaṃ karoti; evameva kho mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto, visaññībhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhantalulita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-sañcayāṃ vājapeyyaṃ

⁴ hanti Aa throughout.

⁸ vinayanayavasena AbBC, vinayavasena M.

¹⁷ ratto om. M.

mahāyaññaṃ yaji. Khittacittena mahārāja kataṃ pāpaṃ dīṭṭhadhamme pi na mahāsāvajjaṃ hoti, samparāye vipākena pi no tathā. Idha mahārāja koci ummattako vajjham - āpajjeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. — Ko bhante ummattakassa daṇḍo bhavissati, taṃ mayaṃ pothāpetvā nīharāpema, eso va tassa daṇḍo ti. — Iti kho mahārāja ummattakassa aparādhe daṇḍo pi na bhavati, tasmā ummattakassa kate pi na doso bhavati, satekiccho. Evam - eva kho mahārāja Lomasakassapo isi saha dasanena Candavatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto ratto, visaññibhūto visatāpayāto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-lulita-cittena mahatimahā - pasughāta-galarubira-sañcayāṃ vājapeyyāṃ mahāyaññaṃ yaji. Yadā ca pana pakaticitto ahosi paṭiladdhasati, tadā puna - d - eva pabbajitvā pañcābhinnāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇamāsi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etan - ti parāmasanto
kāśāvaṃ - addakkhi dhajāṃ isīnaṃ;
dukkhena phutṭhass' udapādi saññā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Jotipālamāṇavo samāno Kassapaṃ bhagavantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkosi paribhāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bodhisatto tiracchānagato samāno kāśāvaṃ abhipūjayi, tena hi: Jotipālena

⁸ katena doso M. ¹¹ visamāpayāto A, visatāpayāno M.

māṇavena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Jotipālena māṇavena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tena hi: Chaddantena pāgarājena kāsāvaṃ pūjitaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Yadi tiracchānagatena Bodhisattena kakhaḷa-khara-katuka-vedanaṃ vediyamānena luddakena nivatthaṃ kāsāvaṃ pūjitaṃ, kiṃ manussabhūto samāno paripakkañāno paripakkāya bodhiyā Kassapaṃ bhagavantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ dasabalaṃ lokanāyakaṃ uditoditaṃ jalitabyāmobhāsaṃ pavaruttamaṃ pavara-rucira-Kāsikakāsāvaṃ - abhipārutaṃ disvā na pūjayi. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etan - ti parāmasanto
kāsāvaṃ - addakkhi dhajaṃ isīnaṃ;
dukkhena phuṭṭhass' udapādi saññā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Jotipālena ca māṇavena Kassapo bhagavā araham sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito. Tañ - ca pana jātivasena kulavasena. Jotipālo mahārāja māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, tassa mātāpitāro bhagini-bhātāro dāsi - dāsa - ceṭaka - parivāraka - manussā Brahmadevatā Brahmagarukā, te: brāhmaṇā eva uttamā pavarā ti avasese pabbajite garahanti jigucchanti, tesam taṃ vacanaṃ sutvā Jotipālo māṇavo Ghaṭikārena kumbhakārena satthāraṃ dassanāya pakkosito evam - āha: Kiṃ pana te muṇḍakena samaṇakena ditthenāti. Yathā

mahārāja amataṃ visam - āsajja tittakaṃ hoti, yathā ca sītūdaṃ aggam - āsajja uṇhaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena tathāgataṃ akkosi paribhāsi. Yathā mahārāja jalita-pajjalito mahā aggikkhandho sappabhāso udakaṃ - āsajja upahata-ppabhā-tejo sītalo kālako bhavati paripakka-nigguṇḍiphala-sadiso, evam - eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo puñṇavā saddho ñāṇa-vipula-sappabhāso assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā tathāgataṃ akkosi paribhāsi, upagantvā ca buddhaguṇaṃ - aññāya ceṭakabhūto viya ahoṣi, jinasāsane pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāśacchadanaṃ aṭṭhāsi na cābhivassīti. Puna ca bhānitaṃ: Kassapassa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Kissa pana bhante Nāgasena tathāgatassa evam - ussannakusalamūlassa kuṭi ovassati; tathāgatassa nāma so ānubhāvo icchitabbo. Yadi bhante Nāgasena Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassaṃ ākāśacchadanaṃ ahoṣi, tena hi: Tathāgatassa kuṭi ovassatīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa kuṭi ovassati, tena hi: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassakaṃ ahoṣi ākāśacchadanaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāśaccha-

⁴ kulavasena andho hutvā tath. M. ⁷ -nigguṇḍi- AC. ²⁵ anovassaṃ B.

danam atthāsi na câbhivassīti. Bhanitañ - ca: Kassa-
 passa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Ghaṭikāro mahārāja
 kumbhakāro sīlavā kalyāṇadhammo ussannakusalamūlo
 andhe jinne mātāpitaro poseti, tassa asammukhā anāpucchā
 yev' assa ghare tiṇam haritvā bhagavato kuṭim chādesum,
 so tena tiṇaharaṇena akampitam asaṅcalitam susaṅghitam
 vipulam - asamaṁ pītim paṭilabhi, bhiyyo somanassañ - ca
 atulam uppādesi: aho vata me bhagavā lokuttamo suvis-
 sattho ti, tena tassa diṭṭhadhammiko vipāko nibbatto. Na
 hi mahārāja tathāgato tāvatakena vikārena calati. Yathā
 mahārāja Sineru girirājā anekasatasahassavātasampahārena
 pi na kampati na calati, mahōdadhi varapavarasāgaro
 anekasatanahuta-mahāgangā-satasahashehi pi na pūrati
 na vikāram - āpajjati; evam - eva kho mahārāja tathāgato
 na tāvatakena vikārena calati. Yam pana mahārāja
 tathāgatassa kuṭi ovassati, tam mahato janakāyassa anu-
 kampāya. Dve 'me mahārāja atthavase sampassamānā
 tathāgatā sayāmnimmitam paccayam na paṭisevanti: ayaṁ
 aggadakkhineyyo satthā ti bhagavato paccayam datvā
 devamanussā sabbaduggatito parimuccissantīti; pāṭihīram
 dassetvā vuttim pariyesantīti mā aññe upavadeyyun - ti.
 Ime dve atthavase sampassamānā tathāgatā sayāmnim-
 mitam paccayam na paṭisevanti. Yadi mahārāja Sakko
 vā tam kuṭim anovassam kareyya Brahmā vā sayam vā,
 sāvajjam bhaveyya tam yeva kāraṇam sadosam sanig-
 gaham: ime vibhūsam katvā lokam sammohenti adhi-
 kataim karontīti, tasmā tam kāraṇam vajjanīyam. Na
 mahārāja tathāgatā vatthum yācanti, tāya avatthuyācanāya
 aparibhāsiyā bhavantīti. — Sādhu bhante Nāgasena,
 evam - etaṁ, tathā sampaticchāmīti.

²⁰ pāṭihīram B, -hāram A. ²⁵ bhaveyya sāvajjam ABC, kareyya sāv.
 yeva sadosam M. ²⁵ yeva tam AaB.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Tathāgatena: Ahaṃ - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti, tena hi: Rājā 'ham - asmi Selāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti, tena hi: Ahaṃ - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Khatthiyo vā hi bhaveyya brāhmaṇo vā, na - tthi ekāya jātiyā dve vaṇṇā nāma. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Ahaṃ - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti. Tattha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Kiṃ pana taṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Sabbe mahārāja pāpakā akusalā dhammā Tathāgatassa bāhitā pahīnā apagatā byapagatā ucchinnā khīṇā khayāṃ pattā nibbutā upasantā, tasmā Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma saṃsayam - anekasaṃ vimatipathaṃ vītivatto, Bhagavā pi mahārāja saṃsayam - anekasaṃ vimatipathaṃ vītivatto, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, Bhagavā pi mahārāja sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma agga - setṭha - vara - pavara - dibbavihāra - bahulo, Bhagavā pi mahārāja agga - setṭha - vara - pavara - dibbavihārabahulo, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma ajjhayana - ajjhāpana - dāna - paṭiggahāṇa - dama - saṃyama - niyama - pubbamānusatthi - paveni - vaṃsa - dharāṇo, Bhagavā pi mahārāja ajjhayana - ajjhāpana - dānapaṭiggahāṇa - dama - saṃyama - niyama - pubba-

jināciṇṇamānusatthi-paveṇi-vam̐sa-dharaṇo, tenāpi kārā-
 ṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccatī. Brāhmaṇo pāma
 brahāsukhavihāra-jjhānabhāyī, Bhagavā pi mahārāja
 brahāsukhavihāra-jjhānabhāyī, tenāpi kārāṇena Tathāgato
 brāhmaṇo ti vuccatī. Brāhmaṇo nāma sabbabhavābhava-
 gatisu abhijātivattitam - anucaritaṃ jānāti, Bhagavā pi ma-
 hārāja sabbabhavābhavagatisu abhijātivattitam - anucaritaṃ
 jānāti, tenāpi kārāṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccatī.
 Brāhmaṇo ti mahārāja Bhagavato n' etaṃ nāmaṃ mātarā
 kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātarā kataṃ, na bhaginiyā
 kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na nātisālohitehi kataṃ,
 na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vi-
 mokkhaṇṭikam - etaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ nāmaṃ,
 bodhiyā yeva mūle Mārasenaṃ vidhamitvā atītānāgata-
 paccuppanne pāpake akusale dhamme bāhetvā saha
 sabbaññūtañāṇassa paṭilābhā paṭiladdha-pātubhūta-sa-
 muppannamatte sacchikā paññatti, yad - idaṃ brāhmaṇo
 ti. Tena kārāṇena Tathāgato vuccatī brāhmaṇo ti. —
 Kena pana bhante Nāgasena kārāṇena Tathāgato vuc-
 catī rājā ti. — Rājā nāma mahārāja yo koci rajjaṃ kā-
 reti lokam - anusāsati, Bhagavā pi mahārāja dasasahas-
 simhi lokadhātuyā dhammena rajjaṃ kāreti, sadevakaṃ
 lokam samārakaṃ sabrahmakam̐ sassamaṇabrāhmaṇim̐
 pajaṃ anusāsati, tenāpi kārāṇena Tathāgato vuccatī rājā
 ti. Rājā nāma mahārāja sabbajanamanusse abhibhavitvā
 nandayanto nātisanghaṃ socayanto amittasanghaṃ maha-
 timahāyasaṃsāraharaṃ thirasāradandaṃ anūnasatasalākālan-
 kataṃ ussāpeti paṇḍara-vimala-setacchattaṃ, Bhagavā
 pi mahārāja socayanto Mārasenaṃ micchā paṭipannaṃ
 nandayanto devamanusse sammā paṭipanne dasasahas-

^{6.7} -jātinivatti- Ab (C once). ^{6.7} ānucaritaṃ B. ¹⁶ -ṇassa ca paṭ- AB.

¹⁷ sacchikā ABC. ²⁷ thirasāradandaṃ om. AaCM; khantithirasāradandaṃ
 āṇavara AbB. ²⁷ anūna om. B.

simhi lokadhātuyā mahatimahāyasaśiriharaṃ khanti-thira-sāradandaṃ ṇāṇavara-satasalākāṇkataṃ ussāpeti agga-varavimutti-paṇḍaravimalasetacchattaṃ, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma upagata-sampattajanānaṃ bahunnam-abhivandanīyo bhavati, Bhagavā pi mahārāja upagata-sampatta-devamanussānaṃ bahunnam-abhivandanīyo, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma yassa kassaci ārādhakassa paśīditvā varitaṃ varaṃ datvā kāmena tappayati, Bhagavā pi mahārāja yassa kassaci kāyena vācāya manasā ārādhakassa paśīditvā varitaṃ varam-anuttaraṃ sabbadukkhaparimuttiṃ datvā asesakāma-varena [ca] tappayati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma ānaṃ vītikkamantaṃ vigarahati jāpeti dhamseti, Bhagavato pi mahārāja sāsana-vare ānaṃ atikkamanto alajjī mankubhāvena oñāto hīlito garahito bhavitvā vajjati Jinasāsana-varamhā, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma pubbakānaṃ dhammikānaṃ rājūnaṃ pavenimanusattiyaṃ dhammādhhammam-anudīpayitvā dhammena rajjaṃ kārayamāno pihayito piyo patthito bhavati janamanussānaṃ, ciraṃ rājakulavaṃsaṃ ṭhapayati dhammaguṇabalena, Bhagavā pi mahārāja pubbakānaṃ sayambhūnaṃ pavenimanusattiyaṃ dhammādhhammam-anudīpayitvā dhammena lokamanusāsamaṃ pihayito piyo patthito devamanussānaṃ ciraṃ sāsanaṃ pavatteti dhammaguṇabalena; tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Evam-anekavidham mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo pi bhavyeṃ rājā pi bhavyeṃ, sunipuno bhikkhu kappam-pi no naṃ sampādeyya, kiṃ atibahuṃ bhaṇitena, sankhittaṃ sampañcchitabban-ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

¹¹ varita- ACM. ¹⁵ alajjī all except Aa or Ab. ²⁰ no om. AC; no na M; tam C; the passage wanting in B. ²⁹ atibahu M.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampaśataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - paṇudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Puna ca Bhagavā parisāya dhammaṃ desento kathento ānupubbikathaṃ paṭhamāṃ tāva dānakathaṃ katheti, pacchā sīlakathaṃ, tassa Bhagavato sabbalokissarassa bhāsitaṃ sutvā devamanussā abhisankharitvā dānaṃ denti, tassa taṃ uyyojitaṃ dānaṃ sāvakaṃ paribhuñjanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti, tena hi: Bhagavā dānakathaṃ paṭhamāṃ kathetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dānakathaṃ paṭhamāṃ katheti, tena hi: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kinkāraṇaṃ: yo so bhante dakkhiṇeyyo gihīnaṃ piṇḍapātadānassa vipākaṃ katheti tassa te dhammakathaṃ sutvā pasannacittā aparāparaṃ dānaṃ denti, ye taṃ dānaṃ paribhuñjanti sabbe te gāthābhigītaṃ paribhuñjanti. Ayam - pi ubhatokotiko pañho nipuṇo gambhīro tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampaśataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - paṇudanti buddhā,
dhammé sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Katheti ca Bhagavā paṭhamāṃ dānakathaṃ. Tañ - ca pana kiriyaṃ sabbesaṃ tathāgatānaṃ: paṭhamāṃ dānakathāya tattha cittaṃ abhiraṃāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā mahārāja manussā taruṇadārakānaṃ paṭhamāṃ

⁷ anupubbi- ACM. ¹² hi bhante bhag. BC.

tāva kīḷabhaṇḍakāni denti, seyyathīdaṃ: vaṃkakam gha-
ṭikam cingulakam pattāḷhakam rathakam dhanukam,
pacchā te sake sake kamme niyojenti; evam - eva kho
mahārāja Tathāgato paṭhamam tāva dānakathāya cittam
abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā vā pana ma-
hārāja bhisakko nāma āturānam paṭhamam tāva catu-
pañcāham telam pāyeti balakaraṇāya sinehanāya, pacchā
vireceti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam
dānakathāya cittam abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti.
Dāyakānam mahārāja dānapatīnam cittam mudukam hoti
maddavam siniddham, tena te dānasetusankamena dāna-
nāvāya saṃsārasāgarapāram - anugacchanti, tasmā tesam
paṭhamam kammabhūmim - anusāsati, na ca tena viññat-
tiṃ āpajjatīti.

Bhante Nāgasena, viññattin - ti yaṃ vadesi, kati pana
tā viññattiyo ti. — Dve 'mā mahārāja viññattiyo: kāya-
viññatti vacīviññatti cāti. Tattha atthi kāyaviññatti
sāvajjā, atthi anavajjā; atthi vacīviññatti sāvajjā, atthi
anavajjā. Katamā kāyaviññatti sāvajjā: idh' ekacco
bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito ṭhānam bhajati,
ayam kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na
paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oñāto hoti
hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t'
eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh'
ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito galam
paṇāmetvā morapekkhitam pekkhati: evam ime passan-
tīti, tena ca te passanti, ayam - pi kāyaviññatti sāvajjā,
tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo
ariyānam samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito pari-
bhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati.
Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu hanukāya

¹ vaṃkam AaB. ² cingulakam Bb (or Ba). ³ niyojenti ABC. ¹⁶ 'mā
om. AM. ²⁰ bhañjati CM. ²⁴ tveva all throughout.

vā bhamukāya vā anguṭṭhena vā viññāpeti, ayam - pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Katamā kāyaviññatti anavajjā: idha bhikkhu kulāni upagantvā sato samāhito sampajāno ṭhāne pi atṭhāne pi yathānusatthim gantvā ṭhāne tiṭṭhati, dātukāmesu tiṭṭhati, adātukāmesu pakkamati; ayam kāyaviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitam ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye vaṇṇito hoti thuto pasattho, sallekhitācāro parisuddhājīvo t' eva sankham gacchati. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ve yācanti sappaññā, ariyā garahanti yācanam, uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna' yācanā ti.

Katamā vacīviññatti sāvajjā: idha mahārāja bhikkhu vācāya bahuvidham viññāpeti cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāram, ayam vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu paresam sāvento evam bhaṇati: iminā me attho ti, tāya ca vācāya paresam sāvitāya tassa lābho uppajjati; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu vacīvipphārena parisāya sāveti: evañ - ca evañ - ca bhikkhūnam dātabban - ti, tañ - ca te vacanam sutvā parikittitam abhihaṇanti; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oñāto hoti hīlito

khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Nanu mahārāja thero pi Sāriputto attham gate suriye rattibhāge gilāno samāno therena Mahāmogallānena bhesajjam pucchiamāno vācam bhindi, tassa tena vacībhedena bhesajjam uppajji; atha thero Sāriputto: vacībhedena me imam bhesajjam uppannam, mā me ājīvo bhijjīti ājivabhedabhayā tam bhesajjam pajahi, na upajīvi. Evam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ea puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati. Katamā vacīviññatti anavajjā: idha mahārāja bhikkhu sati paccaye bhesajjam viññāpeti nātipavāritesu kulesu, ayaṃ vacīviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ea puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thomito pasattho, parisuddhājīvo t' eva sankham gacchati, aṇumato tathāgatehi arahantehi sammāsambuddhehi. Yaṃ pana mahārāja Tathāgato Kasibhāradvājassa brāhmaṇassa bhojanam pajahi, tam āvēthana-vinivēthana-kaddhana-niggaha-paṭikkammena nibbattam, tasmā Tathāgato tam piṇḍapātaṃ paṭikkhipi, na upajīvīti. — Sabbakālam bhante Nāgasena Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbam ojam patte ākiranti, udāhu sūkaramaddave ca madhupāyāse cāti dvīsu yeva piṇḍapātesu ākirimsūti. — Sabbakālam mahārāja Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbam ojam gahetvā upatitṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope ākiranti. Yathā mahārāja rañño sūdo rañño bhuñjantassa sūpaṃ gahetvā upatitṭhitvā kabaḷe kabaḷe sūpaṃ ākirati, evam - eva kho mahārāja sabbakālam Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbam ojam gahetvā upatitṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope dibbam ojam ākiranti. Verañjāyam - pi

⁸ upajīvīti all. ²⁰ -paṭikkammena C, -paṭikkamena M.

mahārāja Tathāgatassa sukkhayavapulake bhuñjamānassa devatā dibbena ojena temayitvā temayitvā upasamharimsu, tena Tathāgatassa kāyo upacito ahosīti. — Lābhā vata bhante Nāgasena tāsāṃ devatānaṃ yā Tathāgatassa sarīrapaṭijaggane satataṃ samitaṃ ussukkam - āpannā. Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti. Puna ca: Sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti. Yathā nāma bhante Nāgasena issāso vā issāsantevāsī vā bahuke divase sangāmatthāya upāsanaṃ sikkhitvā sampatte mahāyuddhe osakkeyya, evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Yathā vā pana bhante Nāgasena mallo vā mallantevāsī vā bahuke divase nibbuddhaṃ sikkhitvā sampatte mallayuddhe osakkeyya, evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathāgatena bhayā osakkitaṃ, udāhu apākaṭattāya osakkitaṃ, udāhu dubbalattāya osakkitaṃ, udāhu asabbaññu-

¹ bhuñjamāne all. ² temayitvā once AB. ³ ca om. ABM. ⁴ kappa om. M throughout, B three times. ¹⁰ puna ca bhaṇitaṃ M. ²⁰ nibbuddhaṃ AaCa. ²² ca om. AaBM. ²⁶ apākaṭattāya AbB, apākattā Aa.

tāya osakkitaṃ. Kiṃ tattha kāraṇaṃ, ingha me tvaṃ kāraṇaṃ brūhi kankhāvitaraṇāya. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, tena hi: sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, tena hi: Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro dunnibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Paripācitañ-ca mahārāja Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ [paripācitaṃ] mahato janakāyassa samuddharaṇāya; pattasabbaññutassa ca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya. Tañ-ca pana dhammassa gambhīra-nipuṇa-duddasa-duranubodhasukhuma-duppaṭivedhataṃ sattānañ-ca ālayārāmatam sakkāyadiṭṭhiyā dāhasuggahitatanā-ca disvā: kin-nu kho kathan-nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattānaṃ paṭivedhacintanamānasam yev' etaṃ. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto aneka-byādhiparipīlitaṃ naraṃ upasankamitvā evaṃ cintayati: kena nu kho upakkamena katamena vā bhesajjena imassa byādhi vūpasameyyāti; evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa sabbakilesabyādhiparipīlitaṃ janaṃ dhammassa ca gambhīra-nipuṇa-duddasa-duranubodhasukhuma-duppaṭivedhataṃ disvā: kin-nu kho kathan-nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattā-

¹ kiṃ om. AB. ²¹ ālayārāmatam AB twice, C once. ²⁴ -cintanā- M.

nañ paṭivedhacintanamānasam yev' etañ. Yathā mahārāja-rañño khattiyassa muddhāvasittassa dovārika-anīkatṭha-pārisajja-negama-bhaṭa-balattha - amacca-rājañña-rājūpajīvine jane disvā evaṃ cittaṃ - uppajjeyya: kin - nu kho kathan - nu kho ime saṅgaṇhissāmīti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgatassa dhammassa gambhīra-nipuna-duddasa-duranubodha-sukhuma-duppaṭivedhatañ sattānañ - ca ālayārāmatam sakkāyadiṭṭhiyā dalhasuggahitatañ - ca disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattānañ paṭivedhacintanamānasam yev' etañ. Api ca mahārāja sabbesam tathāgatānañ dhammatā esā yañ Brahmunā āyācitā dhammañ desenti. Tattha pana kiñ kāraṇam. Ye tena samayena manussā tāpasaparibbājakā samaṇabrāhmaṇā sabbe te Brahmadevatā honti Brahmagarukā Brahmaparāyanā; tasmā tassa balavato yasavato ñātassa paññātassa uttarassa accuggatassa oṇamanena sadevako loko oṇamissati okappessati adhimuccissatīti iminā va mahārāja kāraṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammañ desenti. Yathā mahārāja koci rājā vā rājamahāmatto vā yassa oṇamati apacitīm karoti, balavātarassa tassa oṇamanena avasesā janatā oṇamati apacitīm karoti; evaṃ - eva kho mahārāja Brahmā oṇamite tathāgatānañ sadevako loko oṇamissati. Pūjita-pūjako mahārāja loko, tasmā so Brahmā sabbesam tathāgatānañ āyācati dhammadesanāya, tena ca kāraṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammañ desentīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbēṭhito pañho, atibhadrakam veyyākaraṇam, evaṃ - etañ, tathā sampaṭicchāmīti.

Pañcama vaggo.

² muddhābhisittassa AbC. ⁴ -jīvino BC. ⁶ -suggahī- B. ¹³ desentīti all. ¹⁵ -gurukā M. ¹⁶ ca ACM; om. B. ¹⁸ sunivēṭhito B.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tena hi: Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti, tena hi:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, sa tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Iti kho bhikkhave Ālāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Tañ - ca pana vacanaṃ pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattass' eva sato ācariyabhāvaṃ sandhāya bhāsitaṃ. Pañc' ime mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato ācariyā, yehi anusitṭho Bodhisatto tattha tattha divasaṃ vītināmesi, katame pañca: Ye te mahārāja aṭṭha brāhmaṇā jātamatte Bodhisatte

lakkhaṇāni parigaṇhiṃsu, seyyathīdaṃ: Rāmo, Dhajo, Lakkhaṇo, Mantī, Yaṇṇo, Suyāmo, Subhojo, Sudatto, te tassa sotthiṃ pavedayitvā rakkhākammaṃ akaṃsu, te ca paṭhamam ācariyā. Puna ca param mahārāja: Bodhisattassa pitā Suddhodano rājā yaṃ tena samayena abhijātam udiccaṃ jātivantam padakaṃ veyyakaraṇam chaḷaṅgavantam Sabbamittam nāma brāhmaṇam upanetvā sovaṇṇena bhinkārena udakaṃ oṇojetvā: imam kumāram sikkhāpehīti adāsi, ayaṃ dutiyo ācariyo. Puna ca param mahārāja: Yā sā devatā Bodhisattam saṃvejesi, yassā vacanam sutvā Bodhisatto saṃviggo ubbiggo tasmiṃ yeva khaṇe nekkhammam nikkhamitvā pabbaji, ayaṃ tatiyo ācariyo. Puna ca param mahārāja: Ālāro Kālāmo, ayaṃ catuttho ācariyo. Puna ca param mahārāja: Uddako Rāmaputto, ayaṃ pañcamo ācariyo. Ime kho mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato pañca ācariyā. Te ca pana ācariyā lokiye dhamme. Imasmiṃ - ca pana mahārāja lokuttare dhamme sabbañ-ñūtañānapaṭivedhāya na - tthi Tathāgatassa anuttaro anu-sāsako. Sayambhū mahārāja Tathāgato anācariyako, tasimā kāraṇā Tathāgatena bhaṇitam:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

— Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampati-
chāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā:
Aṭṭhānam - etaṃ bhikkhave anavakāso yaṃ ekissā loka-
dhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbam acari-

² saṇṇo A. ³ sabhojo B. ⁶ udicca- AaM. ¹⁴ udako M. ¹⁹ anuttaro om. AaM.

mañ uppajjeyyūñ, n' etañ ðhānañ vijjatīti. Desentā pi bhante Nāgasena sabbe pi tathāgatā sattatimsa bodha-pakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariya-saccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādapāṭipattiyā anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesam - pi tathāgatānañ ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā 'nusatthi, kena kāraṇena dve tathāgatā ekakkhaṇe na uppajjanti. Ekena pi tāva bud-dhuppādena ayañ loko obhāsajāto, yadi dutiyo buddho bhaveyya dvinnam pabhāya ayañ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya, ovadamānā ca dve tathāgatā sukhañ ovadeyyūñ, anusāsamānā ca sukhañ anusāseyyūñ. Tattha me kāraṇam brūhi, yathā 'hañ nissamsayo bhaveyyan - ti.

Ayañ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vina-meyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya. Yathā mahārāja nāvā ekapurisasantāraṇī bhaveyya, ekasmim purise abhirūlhe samupādikā bhaveyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisa-thūlena sabbangapaccangena, so tañ nāvañ abhirūheyya, api nu sā mahārāja nāvā dvinnam - pi dhāreyyāti. — Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya, osīdeyya uduke ti. — Evam - eva kho mahārāja ayañ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyya. Yathā vā pana mahārāja

¹ desento ABM. ⁵ anusāsenti ABC. ⁷ ekā anusatthi AM.

puriso yāvadattham bhojanam bhuñjeyya chādentam yāva kantham - abhipūrayitvā, so dhāto pīṇito paripunṇo nirantero tandikato ananamidaṇḍajāto puna - d - eva tattakam bhojanam bhuñjeyya; api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. — Na hi bhante, sakim bhutto va mareyyāti. — Evam - eva kho mahārāja ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyam dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natthānam - upagaccheyyāti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena atidhammabhārena paṭhavī calatīti. — Idha mahārāja dve sakatā ratanaparipūrītā bhaveyyum yāva mukhasmā, ekasmā sakatato ratanam gahetvā ekasmiṃ sakate ākireyyum, api nu tam mahārāja sakatam dvinnam - pi sakatānam ratanam dhāreyyāti. — Na hi bhante, nābhi pi tassa phaleyya, arā pi tassa bhijjeyyum, nemī pi tassa opateyya, akkho pi tassa bhijjeyyāti. — Kin - nu kho mahārāja atiratanabhārena sakatam bhijjatīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja atidhammabhārena paṭhavī calati. Api ca mahārāja imam kāraṇam buddhabalaparidīpanāya osāritam. Aññam - pi tattha abhirūpaṃ kāraṇam suṇohi yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe n' uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākam buddho, amhākam buddho ti ubhatopakkhajātā bhaveyyum. Yathā mahārāja dvinnam balavāmaccānam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākam amacco, amhākam amacco ti ubhatopakkhajātā honti; evam - eva kho mahārāja yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākam buddho, amhākam buddho ti ubha-

² -pūretvā B. ³ nandikato AbC, kandi- M. ⁴ anokami- M, anonami- A, anonami- BC. ⁵ mukhasamā ABC.

topakkhajātā bhaveyyum. Idam tāva mahārāja ekaṃ kāraṇaṃ yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ sunohi yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, aggo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, jettho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, settho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, visittho Buddho ti — uttamo Buddho ti — pavaro Buddho ti — asamo Buddho ti — asamasamo Buddho ti — appaṭimo Buddho ti — appaṭibhāgo Buddho ti — appaṭipuggalo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya. Idam - pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampaticcha yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Api ca kho mahārāja buddhānaṃ bhagavantānaṃ sabhāvapakati esā yaṃ eko yeva buddho loke uppajjati, kasmā kāraṇā: mahantatāya sabbaññūbuddhaguṇānaṃ. Aññam - pi mahārāja yaṃ loke mahantaṃ taṃ ekaṃ yeva hoti: paṭhavī mahārāja mahantā, sā ekā yeva; sāgaro mahanto, so eko yeva; Sineru girirājā mahanto, so eko yeva; ākāso mahanto, so eko yeva; Sakko mahanto, so eko yeva; Māro mahanto, so eko yeva; Mahābrahmā mahanto, so eko yeva; Tathāgato araham sammāsambuddho mahanto, so eko yeva lokasmiṃ. Yatth' ete uppajjanti tattha aññassa okāso na hoti. Tasmā mahārāja Tathāgato araham sammāsambuddho eko yeva lokasmiṃ uppajjatīti. — Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kāraṇehi, anipuno p' etaṃ sutvā attamano bhaveyya, kim - pana mādiso mahāpañño; sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe te dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato na bhāriko na garuko na dakkhiṇeyyo, yaṃ Tathāgato sakāya mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ sayamkantitaṃ sayamvāyitaṃ vassikasāṭikaṃ attano dīyamānaṃ sanghassa dāpesi. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato uttaro bhaveyya adhiko vā viṣiṭṭho vā: mayi dinne mahapphalaṃ bhavissatīti na Tathāgato mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ taṃ vassikasāṭikaṃ sanghe dāpeyya. Yasmā ca kho bhante Nāgasena Tathāgato attānaṃ na pattiyati na upanissayati, tasmā Tathāgato mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ sanghassa dāpesīti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Taṃ pana na attano patimānassa avipākatāya na adakkhiṇeyyatāya, api ca kho hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho mam' accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikkittayanto evam - āha: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Yathā mahārāja pitā dharamāno yeva amacca-bhaṭa-balattha-dovārika-anīkaṭṭha-pārisajja-janamajjhe rañño santike puttassa vijjamānaṃ yeva guṇaṃ pakitteti: idha ṭhapito anāgatam - addhānaṃ janamajjhe pūjito bhavissatīti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho mam' accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikkittayanto evam - āha:

³ te om. M. ⁷ -picchitaṃ M ¹² sayampiñj-... -poṭhitaṃ om. AacM.

¹² taṃ om. AaR. ³² parikkitt- M.

Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Na kho mahārāja tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho. Tathāgatato adhiko nāma hoti visittṭho vā. Yathā mahārāja mātā-pitaro puttānaṃ ucchādenti parimaddanti nahāpenti sambāhenti, api nu kho mahārāja tāvatakena ucchādana-parimaddana-nahāpana-sambāhanamattakena putto mātāpitūhi adhiko nāma hoti visittṭho vā ti. — Na hi bhante, akāmakaraṇīyā bhante puttā mātāpitunnāṃ, tasmā mātāpitaro puttānaṃ ucchādana-parimaddana-nahāpana-sambāhanam karontīti. — Evam - eva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visittṭho vā. Api ca Tathāgato akāmakaraṇīyaṃ karonto mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ sanghassa dāpesi. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso rañño upāyanam āhareyya, taṃ rājā upāyanam aññatarassa bhaṭassa vā balatthassa vā senāpatissa vā purohitassa vā dadeyya, api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena upāyanapaṭilābhamattakena raññā adhiko nāma hoti visittṭho vā ti. — Na hi bhante, rājābhāttiko bhante so puriso rājūpajivī, taṃthāne ṭhapento rājā upāyanam detīti. — Evam - eva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visittṭho vā, atha kho Tathāgatabhāttiko Tathāgatopajivī, taṃthāne ṭhapento Tathāgato sanghassa vassikasāṭikaṃ dāpesi. Api ca mahārāja Tathāgatassa evaṃ ahosi: sabhāvapātipūjanīyo sangho, mama santakena sangham patipūjessāmīti sanghassa vassikasāṭikaṃ dāpesi. Na mahārāja Tathāgato attano yeva patipūjanam vaṇṇeti, atha kho ye loka patipūjanārāhā tesam - pi Tathāgato patipūjanam vaṇṇeti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Majjhimanikāya-

¹⁹ rañño all. ^{21.25} taṃthāne M. ³⁰ patipūjanam all.

varalañcake Dhammadāyādadhmapariyāye appiccha-
paṭipattiṃ pakittayamānena: Asu yeva me purimo bhik-
khu pujjataro ca pāsāmsataro cāti. Na - tthi mahārāja
bhavesu koci satto Tathāgatato dakkhiṇeyyo vā uttaro
vā adhiko vā viṣiṭṭho vā, Tathāgato va uttaro adhiko
viṣiṭṭho. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Saṃyuttanikāya-
vare Mānavagāmikena devaputtana Bhagavato purato
thatvā devamanussamajjhe :

Vipulo Rājagahikānaṃ giri seṭṭho pavuccati,
Seto Himavatāṃ seṭṭho, ādicco aghagāmināṃ ,

Samuddo udadhīnaṃ seṭṭho, nakkhattānaṃ - ca candimā;
sadevakassa lokassa Buddho aggaṃ pavuccatīti.

Tā kho pan' etā mahārāja Mānavagāmikena⁸ devaputtana
gāthā sugītā na duggītā, subhāsītā na dubbhāsītā, anu-
matā ca Bhagavatā. Nanu mahārāja therena pi Sāri-
puttana dhammasenāpatinā bhaṇitaṃ :

Eko manopasādo saraṇāgamanāṃ añjalippanāmo vā
ussahate tārayitum Mārabalanisūdane Buddhhe ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ devātidevena: Ekapuggalo bhik-
khave loke uppajjamāno uppajjati bahujaṇahitāya bahu-
janasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya de-
vamanussānaṃ; katamo ekapuggalo: Tathāgato arahāṃ
sammāsambuddho — pe — devamanussānan - ti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Gihino vā 'haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭi-

⁸ pāsāmsataro B. ⁵ va om. AC. ¹¹ udadhīnaṃ AbM. ¹² aggo M
(and so SN. II, 30 v. 9). ¹⁵ pi om. AC. ¹⁷ añjalippanāmo C; añ-
jalippanāmo BM. ¹⁹ ca om. AM. ²¹ -kampakāya all.

paṭṭim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Yadi bhante Nāgasena gihī odātavasano kāmabhogī puttadārasambādhasayanam aj-jhāvasanto Kāsikacandanam paccanubhonto mālā-gandha-vilepanam · dhārento jātarūpa-rajatam sādīyanto maṇi-kanaka-vicitta-molibaddho sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalam, pabbajito pi bhaṇḍu kāsāvavattavasano parapiṇḍam - ajjhupagato catusu sī-lakkhandhesu sammā paripūrakārī diyaḍḍhesu sikkhā-padasatesu samādāya vattanto terasasu dhutaḡuṇesu anavasesam vattanto sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalam; tattha bhante ko viśeso gihino vā pabbajitassa vā, aphalam hoti tapokammaṃ, nira-tthikā pabbajjā, vaṇjhā sikkhāpadagopanā, mogham dhu-taguṇasamādānam, kiṃ tattha dukkham - anuciṇṇena, nanu nāma sukhen' eva sukham adhigantabban - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Gihino vā 'ham bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattim vaṇ-nemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako, hoti nāyaṃ dham-maṃ kusalan - ti. Evaṃ - etaṃ mahārāja, sammā paṭi-panno va seṭṭho. Pabbajito pi mahārāja: pabbajito 'mhīti na sammā paṭipajjeyya, atha kho so ārakā va sāmāññā, ārakā va brahmaññā; paḡ - eva gihī odātava-sano. Gihī pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalam, pabbajit o pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalam. Api ca mahārāja pabbajito va sāmāññassa issaro adhipati, pabbajjā mahārāja bahugūṇā anekagūṇā appamāṇagūṇā, na sakkā pabbajjāya gūṇā parimāṇam kātuṃ. Yathā mahārāja kāmadaḍḍassa maṇiratanassa na sakkā dhanena

⁹ ajjhū - ABC. ¹¹ terasa AB. ¹¹⁻¹⁶ dhūta - C, dhutangagūṇ - M. ²⁰ ane kagūṇā om. BM.

aggho parimāṇaṃ kātum: ettakaṃ maṇiratanassa mūlan -
 ti; evaṃ - eva kho 'mahārāja pabbajjā bahugunā aneka-
 gunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya gunā parimā-
 ṇaṃ kātum. Yathā vā pana mahārāja mahāsamudde
 ūmiyo na sakkā parimāṇaṃ kātum: ettakā mahāsamudde
 ūmiyo ti; evaṃ - eva kho mahārāja pabbajjā bahugunā
 anakagunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya gunā
 parimāṇaṃ kātum. Pabbajitassa mahārāja yaṃ kiñci
 karaṇīyaṃ sabbaṃ - taṃ khippam - eva samijjhati no cira-
 rattāya; kinkāraṇaṃ: pabbajito mahārāja appiccho hoti
 santuṭṭho pavivitto asaṃsatṭho āraddhaviṇṇaṃ nirālayo ani-
 keto paripuṇṇasīlo sallekhitācāro dhutapaṭipattikusalo hoti;
 tankāraṇā pabbajitassa yaṃ kiñci karaṇīyaṃ sabbaṃ - taṃ
 khippam - eva samijjhati no cirarattāya. Yathā mahārāja
 nigganṭhi-sama-sudhota-uju-vimala-nārāco susajjito sam-
 mā vahati, evaṃ - eva kho mahārāja pabbajitassa yaṃ
 kiñci karaṇīyaṃ sabbaṃ - taṃ khippam - eva samijjhati no
 cirarattāyāti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ,
 tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, yadā Bodhisatto dukkarakārikāṃ
 akāsi, n' etādiso aññatra ārambho ahoṣi nikkamo kilesa-
 yuddhaṃ Maccusenavidhamanaṃ āhārapariggaho dukkara-
 kārīkā, evarūpe parakkame kañci assādaṃ alabhitvā
 taṃ - eva cittaṃ parihāpetvā evaṃ - avoca: Na kho pa-
 nāhaṃ imāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi
 uttarīṃ manussadhammā alamariyañāṇadassanavisesaṃ,
 siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Tato nibbinditvā
 aññena maggena sabbaññutaṃ patto puna tāya paṭipadāya
 sāvake anusāsati samādapeti:

¹² dhūta- C. ¹⁴ yathā pana BC, yathā vā pana A. ¹⁵ nārāmo C, nā-
 rābo B, nirādho M. ²¹ no tādiso AbC. ²⁶ uttari all. ²⁶ -dhammaṃ M.

Ārabhatha, nikkamatha, yuñjatha Buddhasāsane,
dhunātha Maccuno senaṃ, naḷāgāraṃ va kuñjaro ti.

Kena nu kho bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato yāya paṭipadāya attanā nibbiṇṇo virattarūpo tattha sāvake anusāsati samādapetīti.

Tadā pi mahārāja etarahi pi sā yeva paṭipadā, taṃ yeva paṭipadaṃ paṭipajjitvā Bodhisatto sabbaññutaṃ patto. Api ca mahārāja Bodhisatto ativiriyaṃ karonto niravaśesato āhāraṃ uparundhi, tassa āhārūparodhena citta-dubbalyaṃ uppajji, so tena dubbalyena nāsakkhi sabbaññutaṃ pāpunituṃ, so mattamattaṃ kabaḷinkārāhāraṃ sevanto tāy' eva paṭipadāya nacirass' eva sabbaññutaṃ pāpuṇi. Sā yeva mahārāja paṭipadā sabbesaṃ tathāgatānaṃ sabbaññutañānapaṭilābhāya. Yathā mahārāja sabbasattānaṃ āhāro upatthambho, āhārūpanissitā sabbe sattā sukhaṃ anubhavanti; evam - eva kho mahārāja sā yeva paṭipadā sabbesaṃ tathāgatānaṃ sabbaññutañānapaṭilābhāya. N' eso mahārāja doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañānaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Yathā mahārāja puriso addhānaṃ ativegena gaccheyya, tena so pakkhahato vā bhavye pīṭhasappi vā asaṅcaro paṭhavitale, api nu kho mahārāja mahāpaṭhaviyā doso atthi yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. — Na hi bhante, sadā paṭiyattā bhante mahāpaṭhavi, kuto tassā doso, vāyāmass' ev' eso doso yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. — Evam - eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañānaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭi-

¹ nikkhamatha AbC. ² dhunātha Aa. ¹⁵ sabbe C, sabbesaṃ M. ²³ -sappi all. ²⁹ nikkhamassa Aa.

yattā yeva sā paṭipadā. Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhaṃ sātakaṃ nivāseyya, na so taṃ dhovāpeyya, n' eso doso udakassa, sadā paṭiyattāṃ udakaṃ, purissass' ev' eso doso; evaṃ - eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañāṇaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Tasmā Tathāgato tāy' eva paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti. Evaṃ kho mahārāja sadā paṭiyattā anavajjā sā paṭipadā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmiti.

Bhante Nāgasena, mahantaṃ idaṃ Tathāgatasāsaṇaṃ sāraṃ varaṃ seṭṭhaṃ pavaraṃ anupamaṃ parisuddhaṃ vimalaṃ paṇḍaraṃ anavajjaṃ, na yuttaṃ gihim tāvatakaṃ pabbājetum, gihim yeva ekasmiṃ phale vinetvā yadā apunarāvatti hoti tadā so pabbājetabbo; kinkāraṇaṃ: ime dujjanā tāva tattha sāsane visuddhe pabbajitvā paṭinivattitvā hīnāy' āvattanti, tesaṃ paccāgamanena ayaṃ mahājano evaṃ vicinteti: tucchakaṃ vata bho etaṃ samannaṃ Gotamassa sāsanaṃ bhavissati, yaṃ ime paṭinivattantīti. Idam - ettha kāraṇaṃ - ti.

Yathā mahārāja talākaṃ bhaveyya sampunṇa-sucivimāla-sītala-salilaṃ, atha yo koci kiliṭṭho mala-kaddama-gato taṃ talākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatteyya, tattha mahārāja katamaṃ jano garaheyya, kiliṭṭhaṃ vā talākaṃ vā ti. — Kiliṭṭhaṃ bhante jano garaheyya: ayaṃ talākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatto, kim imaṃ anahāyitukāmaṃ talāko sayāṃ nahāpessati, ko doso talākassāti. — Evaṃ - eva kho

¹⁵ anūpamaṃ B (likewise at p. 156¹⁵). ¹⁶ -vatti all. ¹⁷ hīnāya vatt-
Aa almost throughout, AC four or five times, M once.

mahārāja Tathāgato vimuttivara-salilasampunṇaṃ saddhammavara-taḷākāṃ māpesi: ye keci kilesamalakiliṭṭhā sacetanā budhā te idha nahāyitvā sabbakilese pavāha-yissantīti; yadi koci taṃ saddhammavara-taḷākāṃ gantvā anahāyitvā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipaj-jantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasā-sanassāti.

Yathā vā pana mahārāja puriso paramabyādhito roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, āturaṃ vā bhisakkaṃ vā ti. — Āturaṃ bhante jano garaheyya: ayaṃ roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatto, kiṃ imaṃ atikicchāpentaṃ bhisakko sayāṃ tikicchissati, ko doso bhisakkassāti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgato antosāsanasamugge kevalaṃ sakala-kilesabyādhi-vūpasamanasamatthaṃ amatosadhaṃ pak-khipi: ye keci kilesabyādhipīḷitā sacetanā budhā te imaṃ amatosadhaṃ pivitvā sabbakilesabyādhiṃ vūpasame-santīti; yadi koci taṃ amatosadhaṃ apivitvā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja chāto puriso mahatimahā-puññabhattachaparivesanaṃ gantvā taṃ bhattaṃ abhuñjitvā chāto va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, chātaṃ vā puññabhattaṃ vā ti. — Chātaṃ bhante jano

³ buddhā M throughout, BC once. ¹⁰ -byādhiko M. ²² -byādhi ACM; -byādhimupasam- B. ²⁸ mahati om. AbC.

garaheyya: ayaṃ khudāpīlito puññabhattaṃ paṭilabhitvā abhuñjitvā chrāto va paṭinivatto, kiṃ imassa abhuñjantassa bhojanaṃ sayāṃ mukhaṃ pavisissati, ko doso bhojanas-sāti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato antosāsana-samugge paramapavaraṃ santaṃ sivaṃ paṇitaṃ amataṃ paramamadhuraṃ kāyagatāsati bhojanaṃ t̐hapesi: ye keci kilesakilantajjhataṃ taṇhāparetamānasā sacetanā budhā te imaṃ bhojanaṃ bhuñjitvā kāma-rūpārūpabhavesu sabbaṃ taṇham - apanessantīti; yadi koci taṃ bhojanaṃ abhuñ-jitvā taṇhāsito va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha pa-tiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjan-taṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasā-sanassāti.

Yadi mahārāja Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, na nāmāyaṃ pabbajjā kilesappahānāya visuddhiyā vā, na - tthi pabbajjāya karaṇīyaṃ. Yathā mahārāja puriso anekasatena kammena taḷākaṃ khaṇā-petvā parisāya evam - anusāveyya: mā me bhonto keci sankiliṭṭhā imaṃ taḷākaṃ otaratha, pavāhitarajojallā parisuddhā vimalamatṭā imaṃ taḷākaṃ otarathāti; api nu kho mahārāja tesam pavāhitarajojallānaṃ parisuddhānaṃ vimalamatṭānaṃ tena taḷākena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te taṃ taḷākaṃ upagacchey-yuṃ taṃ aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam tena taḷākenāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathā-gato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja sabhāva-isibhattiko suta-mantapadadharo atakkiko roguppattikusalo amoghadhuva-siddhakammo bhisakko sallakatto sabbarogūpasamabhesaj-jaṃ sannipādetvā parisāya evam - anusāveyya: mā kho

¹⁹ anussāveyya M throughout. ²⁰ sakiliṭṭhā all. ^{21.23} -matṭh- M. ²⁴ ne AaCM.

bhonto keci sabyādhikā mama santike upagacchatha, abyādhikā arogā mama santike upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesam abyādhikānam arogānam paripunnānam udaggānam tena bhisakkena karaṇīyam bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te tam bhisakkaṃ salla-kattam upagaccheyyum tam aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tena bhisakkenāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītam pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso anakathālipākasatam bhojanam paṭiyādāpetvā parisāya evam - anusāveyya: mā me bhonto keci chātā imam parivesanam upagacchatha, subhuttā tittā suhitā dhātā pīṇitā paripunnā imam parivesanam upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesam bhuttāvīnam tittānam suhitānam dhātānam pīṇitānam paripunnānam tena bhojanena karaṇīyam bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te tam parivesanam upagaccheyyum tam aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tāya parivesanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītam pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Api ca mahārāja ye hīnāy' āvattanti te Jinasāsanassa pañca atuliye guṇe dassenti; katame pañca: bhūmimahanatabhāvaṃ dassenti, parisuddhavamalabhāvaṃ dassenti, pāpehi asamvāsiyabhāvaṃ dassenti, duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti, bahusamvararakkhiyabhāvaṃ dassenti. Katham bhūmimahanatabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja puriso adhano hīnajacco nibbiseso buddhiparihīno mahatimahārajjam paṭilabhitvā nacirass' eva paripaṭati paridhamasati parihāyati yasato, na sakkoti issariyam sandhāretum,

² ārogā Aa. ³ ārog- AaC. ³ paripunnānam om. M.

kinkāraṇaṃ: mahantattā issariyassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci nibbisesā akatapuññā buddhiparihīnā Jinasāsane pabbajanti te taṃ pabbajjaṃ pavaruttamaṃ sandhāretuṃ na visahantā nacirass' eva Jinasāsanā paripaṭi-
tvā paridhamṣitvā parihāyitvā hīnāy' āvattanti, na sak-
konti Jinasāsaṇaṃ sandhāretuṃ, kinkāraṇaṃ: mahantattā
Jinasāsanabhūmiyā. Evaṃ bhūmimahantabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ parisuddhavamalabhāvaṃ dassenti: yathā
mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati viddham-
sati, natthānaṃ - upagacchati, nūpalippati, kinkāraṇaṃ:
parisuddhavamalattā padumassa; evaṃ - eva kho mahārāja
ye keci saṭhā kūṭā vankā kuṭilā visamadiṭṭhino Jinasāsane
pabbajanti te parisuddha-vimāla-nikkanta-panḍara-vara-
pavara-sāsaṇato nacirass' eva vikiritvā vidhamitvā vid-
dhamṣitvā na saṇṭhahitvā nūpalippitvā hīnāy' āvattanti,
kinkāraṇaṃ: parisuddhavamalattā Jinasāsanassa. Evaṃ
parisuddhavamalabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti: yathā
mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena saṃvasati,
yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippaṃ -
eva tīraṃ upaneti thalaṃ vā ussādeti, kinkāraṇaṃ: ma-
hābhūtānaṃ bhavanattā mahāsamuddassa; evaṃ - eva kho
mahārāja ye keci pāpā akiriyaṃ osannaviriyaṃ kuthitā
kiliṭṭhā dujjanā manussā Jinasāsane pabbajanti te na-
cirass' eva Jinasāsaṇato arahantavimāla-khīṇāsavama-
hābhūta-bhavanato nikkhamitvā na saṃvasitvā hīnāy'
āvattanti, kinkāraṇaṃ: pāpehi asaṃvāsiyattā Jinasāsa-
nassa. Evaṃ pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti: yathā ma-
hārāja ye keci accekā asikkhitā asippino mativippahīnā
issatthā vālaggavedhaṃ na visahantā vigalanti pakka-
manti, kinkāraṇaṃ: saṇha-sukhuma-duppaṭivedhattā vā-

¹⁰ nup- BM. ¹⁵ nup- AM. ²¹ ussāreti M. ²² ossanna- ABC, uss- M.

²⁴ dujjanamanussā A. ²⁷ asaṃvāsikattā all.

laggassa; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci duppaññā jalā eḷamūgā mūlhā dandhagatikā janā Jinasāsane pabbajanti te taṃ parama-saṇha-sukhuma-catusacca-paṭivedhaṃ paṭivijjhitaṃ na visahantā Jinasāsanaṃ vigaḷitvā pakkamitvā nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: parama-saṇha-sukhuma-duppaṭivedhatāya saccānaṃ. Evaṃ duppaṭivedhabbhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ bahusaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja kocid - eva puriso mahatimahāyuddhabhūmim - upagato parasenāya disāvidisāhi samantā parivārīto satti-hatthaṃ janam-upentaṃ disvā bhīto osakkati paṭinivattati palāyati, kinkāraṇaṃ: bahuvidhayuddhamukharakkhana-bhayā; evaṃ - eva kho mahārāja ye keci pākātā asaṃvutā ahirikā akiriyaṃ akkhantī capalā calitā ittarā bālaṇā Jinasāsane pabbajanti te bahuvidhaṃ sikkhāpadaṃ parirakkhitaṃ na visahantā okkamitvā paṭinivattitvā palāyitvā nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: bahuvidhasaṃvararakkhiyabhāvattā Jinasāsanassa. Evaṃ bahuvidhasaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti.

Thalajuttame pi mahārāja vassikāgumbe kimividdhāni pupphāni honti, tāni ankurāni sankuṭṭitāni antarā yeva paripaṭanti, na ca tesu paripaṭitesu vassikāgumbo hīlito nāma hoti, yāni tattha ṭhitāni pupphāni tāni sammā gandhena disāvidisaṃ abhiyāpenti; evaṃ - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti te Jinasāsane kimividdhāni vassikāpupphāni viya vaṇṇagandharahitāni nibbaṇṇākārasīlā abhabbā vepullāya, na ca tesaṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsaṇaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakam lokam sīlavara-gandhena abhiyāpenti. Sālīnam - pi mahārāja nirātan-

² elamugā ACM. ⁶ -sukhuma- om. BC. ¹³ pāpakātā C, pāpakā AbM. ¹⁶ opakkamitvā C, osakkitvā A. ²⁰ vassika- M throughout. ²¹ -kucitāni A. ²⁴ abhikhyāpenti AC. ³⁰ abhikhyāpenti AbC.

kānaṃ lohita-kānaṃ antare karumbhakaṃ nāma sālijāti uppajjitvā antarā yeva vinassati, na ca tassā vinatṭhattā lohita-kasālī hīṭitā nāma honti, ye tattha ṭhitā sālī te rājūpa-bhogā honti; evaṃ - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīṇāy' āvattanti te lohita-kasālīnaṃ - antare karumbhakā viya Jinasāsane na vadḍhitvā vepullataṃ pāpunītvā antarā yeva hīṇāy' āvattanti, na ca tesāṃ hīṇāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīṭitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te arahattassa ānucchavikā honti. Kāmadadassāpi mahārāja maṇiratanassa ekadesaṃ kak-kasaṃ uppajjati, na ca tattha kakkasuppannattā maṇira-tanaṃ hīṭitaṃ nāma hoti, yaṃ tattha parisuddhaṃ maṇi-ratanassa taṃ janassa hāsakaraṃ hoti; evaṃ - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīṇāy' āvattanti kakkasā te Jinasāsane papaṭikā, na ca tesāṃ hīṇāy' āvat-tanena Jinasāsanaṃ hīṭitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te devamanussānaṃ hāsajana-kā honti. Jāṭisaṃ-pannassa pi mahārāja lohita-candaṇassa ekadesaṃ pūti-kaṃ hoti appagandhaṃ, na tena lohita-candaṇaṃ hīṭitaṃ nāma hoti, yaṃ tattha apūtikaṃ sugandhaṃ taṃ samantā vidhūpeti abhiyāpeti; evaṃ - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīṇāy' āvattanti te lohita-candaṇa-sārantare pūtikadesaṃ - iva chaḍḍanīyā Jinasāsane, na ca tesāṃ hīṇāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīṭitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakaṃ lokaṃ sīlavāra-candaṇagandhena anulimpayantīti. — Sādhu bhante Nā-gasena, tena tena ānucchavikena tena tena sadisena kā-raṇena niravajjam - anupāpitaṃ Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvena paridīpitaṃ, hīṇāy' āvattamānā pi te Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvaṃ yeva paridīpentīti.

^{1.6} karumpa- M. ⁶ -sāsane vadḍhitvā na vep. AbC; M repeats na in both places. ⁶ vepullattaṃ AbBC. ¹⁰ -dese M. ²¹ abhikhyāpeti Ab.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: arahā ekam vedanaṃ vediyati kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahato cittaṃ yaṃ kāyaṃ nissāya pavattati tattha arahā anissaro assāmi avasavattī ti. — Āma mahārājāti. — Na kho bhante Nāgasena yuttam - etaṃ yaṃ so sakacittassa pavattamāne kāye anissaro hoti assāmi avasavattī, sakūṇo pi tāva bhante yasmiṃ kulāvake paṭivasati tattha so issaro hoti sāmī vasavattī ti.

Das' ime mahārāja kāyānugatā dhammā bhava bhava kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti, katame dasa: sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo thīnamiddhaṃ jarā - byādhi maraṇaṃ. Ime kho mahārāja dasa kāyānugatā dhammā bhava bhava kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti; tattha arahā anissaro assāmi avasavattī ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena arahato kāye āṇā na - ppavattati issariyaṃ vā, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. — Yathā mahārāja ye keci paṭhavinissitā sattā sabbe te paṭhaviṃ nissāya caranti viharanti vuttiṃ kappenti, api nu mahārāja tesam paṭhaviyā āṇā pavattati issariyaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja arahato cittaṃ kāyaṃ nissāya pavattati, na ca pana arahato kāye āṇā pavattati issariyaṃ vā ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyatīti. — Abhāvitattā mahārāja cittassa puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyati. Yathā mahārāja goṇo chāto paritasito abala - dubbala - parittaka - tiṇesu vā latāya vā upanibaddho assa, yadā so goṇo parikupito hoti tadā saha upanibandhanena pakkamati; evam - eva kho mahārāja abhāvitacittassa vedanā uppajjitvā cittaṃ parikopeti, cittaṃ parikupitaṃ kāyaṃ ābhujati nibbhujati, samparivat-

⁴ assāmi all. ¹⁷ paṭhavi - M. ¹⁹ nu kho AM. ²⁶ vediyatīti ABC.

³¹ ābhujati nibbhujati all, and so ACM throughout.

takaṃ karoti, atha so abhāvitacitto tasati ravati, bhera-
varāvaṃ - abhiravati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ
yena kāraṇena puthujjano kāyikaṃ - pi cetasaṃ - pi ve-
danaṃ vediyatīti. — Kiṃ pana taṃ kāraṇaṃ yena kāra-
ṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vediyati, kāyikaṃ na cetasi-
kaṃ - ti. — Arahato mahārāja cittaṃ bhāvitaṃ hoti su-
bhāvitaṃ dantaṃ sudantaṃ assavaṃ vacanakaraṃ, so
dukkhāya vedanāya phuttho samāno aniccaṃ - ti dāhaṃ
gaṇhāti, samādhittambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ
cittaṃ samādhittambhe upanibaddhaṃ na vedhati na
calati, tṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvikāravip-
phārena kāyo pana ābhujati nibbhujati samparivattati.
Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena arahā ekaṃ
vedanaṃ vediyati, kāyikaṃ na cetasiṃ - ti.

Bhante Nāgasena, taṃ nāma loke acchariyaṃ yaṃ
kāye calamāne cittaṃ na calati, tattha me kāraṇaṃ brū-
hīti. — Yathā mahārāja mahatimahārukkhe khandha-
sākhā-palāsasampanne anilabalasamāhate sākhā calati,
api nu tassa khandho pi calatīti. — Na hi bhante ti.
— Evam - eva kho mahārāja arahā dukkhāya vedanāya
phuttho samāno aniccaṃ - ti dāhaṃ gaṇhāti, samādhit-
thambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ cittaṃ samā-
dhittambhe upanibaddhaṃ na vedhati na calati, tṭhitaṃ
hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvikāravipphārena kāyo
ābhujati nibbhujati samparivattati, cittaṃ pana tassa na
vedhati na calati, khandho viya mahārukkassāti. —
Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena,
na me evarūpo sabbakāliko dhammappadīpo diṭṭhapubbo ti.

⁵ vediyati yadi (meaning perhaps yadidaṃ) kāyikaṃ AbBC. ¹² -vitthā-
rena Ab. ¹⁷ mahati om. C. ¹⁸ -samāgate AC. ¹⁹ nu kho AM. ²⁴
-vitthārena C. ²⁸ dhammapadīpo AM. ²⁸ diṭṭhapubbo, evametam, tathā
sampaṭicchāmīti M.

Bhante Nāgasena, idha yo koci gihī pārājikaṃ ajjhāpanno bhaveyya, so aparena samayena pabbajeyya, attanā pi so na jāneyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno 'smīti, na pi tassa añño koci ācikkheyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno sīti, so ca tathattāya paṭipajjeyya, api nu tassa dhammābhisamayo bhaveyyāti. — Na hi mahārājāti. — Kena bhante kāraṇenāti. — Yo tassa hetu dhammābhisamayā so tassa samucchinno, tasmā dhammābhisamayo na bhavatīti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: jānantassa kukkucçaṃ hoti, kukkucce sati āvaraṇaṃ hoti, āvaṇe citte dhammābhisamayo na hotīti. Imassa pana ajānantassa akukkucçajātassa santacittassa viharato kena kāraṇena dhammābhisamayo na hoti; visamena visamen' eso pañho gacchati, cintetvā vissajjethāti. — Rūhati mahārāja sukatthe sukalale maṇḍakhette sāradaṃ sukkhasayitaṃ bījan - ti. — Āma bhante ti. — Api nu mahārāja taṃ yeva bījaṃ ghanaselasilātale rūheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja taṃ yeva bījaṃ kalale rūhati, kissa ghanasele na rūhatīti. — Na - tthi bhante tassa bījassa rūhanāya ghanasele hetu, ahetunā bījaṃ na rūhatīti. — Evam - eva kho mahārāja yena hetunā tassa dhammābhisamayo bhaveyya so tassa hetu samucchinno, ahetunā dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam - upagacchanti, api nu mahārāja te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā gagane ṭhānam - upagacchantīti. — Na hi bhante ti. — Kiṃ pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam - upagacchanti, kena kāraṇena gagane na tiṭṭhantīti. — Na - tthi bhante tesāṃ daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarānaṃ patitṭhānāya ākāse hetu, ahetunā na

¹³ visamena visamena so AM. ¹⁶ sukhassitaṃ AC. ¹⁹ kissa pana A.

²³ hotīti all. ²⁴ -leḍḍu- Aa throughout. ²⁵ nu kho M.

tiṭṭhantīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā abhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja thale aggi jalati, api nu kho mahārāja so yeva aggi udae jalatīti. — Na hi bhante ti. — Kim pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena so yeva aggi thale jalati, kena kāraṇena udae na jalatīti. — Na - tthi bhante aggissa jalanāya udae hetu, ahetunā na jalatīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, puna p' etaṃ atthaṃ cintehi, na me tattha cittasaññatti bhavati: ajānantassa asati kukkuce āvaraṇaṃ hotīti; kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Api nu mahārāja viṣaṃ halāhalaṃ ajānantena pi khāyitaṃ jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja aggi ajānitvā akkamantaṃ dāhatīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja ajānantaṃ āsīviso dāsivā jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Nanu mahārāja Kālingarājā Samaṇakolañño sattaratanaparikiṇṇo hatthiratanam - abhiruyha kuladassanāya gacchanto ajānanto pi nāsakkhi bodhi-maṇḍassa uparito gantum. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hotīti. — Jinabhāsitaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ na sakkā paṭikkositum, eso v' etassa attho, tathā sampaticchāmīti.

3. 18-21. 24 hotīti all. 15. 18 nu kho AM. 21 nu kho M. 30 c' etassa M, metassa AC.

Bhante Nāgasena, gihidussīlassa ca samaṇadussīlassa ca ko viseso kiṃ nānākaraṇaṃ; ubho p' ete samasamagatikā, ubhinnaṃ - pi samasamo vipāko hoti, udāhu kiñci nānākaraṇaṃ atthīti. — Dasa ime mahārāja guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, dasahi ca kāraṇehi uttarim dakkhiṇaṃ visodheti. Katame dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā: idha mahārāja samaṇadussīlo Buddhhe sagāravo hoti, dhamme sagāravo hoti, sanghe sagāravo hoti, sabrahmacārisu sagāravo hoti, uddesa-paripucchāya vāyamati, savanabahulo hoti, bhinnasīlo pi mahārāja dussīlo parisagato ākappaṃ upaṭṭhapeti, garahabhaya kāyikaṃ vācasikaṃ rakkhati, padhānābhimukhaṃ - assa hoti cittaṃ, bhikkhusāmaññaṃ upagato hoti. Karonto pi mahārāja samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Yathā mahārāja itthi sapatikā niliyitvā rahassen' eva pāpaṃ - ācarati, evaṃ - eva kho mahārāja karonto pi samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Ime kho mahārāja dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā.

Katamehi dasahi kāraṇehi uttarim dakkhiṇaṃ visodheti: avajjha-kavaca-dhāraṇatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, isisāmañña-bhaṇḍulinga-dhāraṇato pi dakkhiṇaṃ visodheti, sanghasamayam - anupaviṭṭhatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Buddha-dhamma-saṅgha-saraṇagatatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, padhānāsayaniketavāsītāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Jinasāsanadhanapariyesanato pi dakkhiṇaṃ visodheti, pavaradhammadesanato pi dakkhiṇaṃ visodheti, dhammātipagatiparāyanatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, aggo Buddhho ti ekantaupajjhitāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, uposathasamādānato pi dakkhiṇaṃ visodheti. Imehi kho mahārāja dasahi kāraṇehi uttarim dakkhiṇaṃ viso-

²⁴ -kāraṇaṃ A. ¹³ -mukhaṃ cassa ABC, -mukhaṃ yevassa M. ²¹ ana-
vajjha- C; -kavāca- Ab, -kavaci- M. ²⁴ -gatāya ABC (-gamātattāya M).

²⁵ padhānasaya- AaB, padhānātisaya- M.

dheti. Suvipanno pi hi mahārāja samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā mahārāja udakaṃ su-bahalam - pi kalala-kaddama-rajojallaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja uṇhoda-kam sukaṭhitam - pi pajjalantaṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpeti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja bhojanaṃ virasam - pi khudādubbalyaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja devātidevena Majjhimanikāyavaralañcake Dakkhiṇāvibhange veyyākaraṇe:

Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānaṃ
dhammena laddhā supasannacitto,
abhisaddahaṃ kaṃmaphalaṃ ulāraṃ,
sā dakkhiṇā dāyakato visujjhatīti.

— Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, tāvatakaṃ mayaṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvento amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsi. Yathā nāma bhante sūdo vā sūdantevāsī vā tāvatakaṃ maṃsaṃ labhivā nānāvidhehi sambhārehi sampādetvā rājūpabhogaṃ karoti, evam - eva kho bhante Nāgasena tāvatakaṃ mayaṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvetvā amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena, imaṃ udakaṃ aggimhi tappamānaṃ ciccitāyati cīcītāyati saddāyati bahuvidhaṃ; kin - nu kho bhante Nāgasena udakaṃ jīvati, kiṃ kīḷamānaṃ saddāyati,

¹ hi om. AaB. ⁹ -dubballaṃ C. ¹³ dakkhiṇa- ABC. ^{19.24} -mhā M.

²⁶ akāsi, evametaṃ, tathā sampañcchāmīti M. ²⁷ idaṃ M.

udāhu aññena patipīlitaṃ saddāyatīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na - tthi udaye jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ cicciṭṭayati ciṭṭicīṭṭayati saddāyati bahuvidhan - ti. — Bhante Nāgasena, idh' ekacce titthiyā: udakaṃ jīvātīti sītūdaṃ paṭikkhipitvā udakaṃ tāpetvā vekaṭikavekaṭikaṃ paribhuñjanti, te tumhe garahanti paribhavanti: ekindriyaṃ samanā Sakyaputtiyā jīvāṃ viheṭhentīti; taṃ tesāṃ garahāṃ paribhavaṃ vinodehi apanehi nicchārehīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na - tthi mahārāja udaye jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ cicciṭṭayati ciṭṭicīṭṭayati saddāyati bahuvidhaṃ. Yathā mahārāja udakaṃ sobbha-sara-sarita-daha-talāka-kandara-padara-udapāna-ninna-pokkharanigataṃ vātāpavegassa mahantatāya pariyādiyati parikkhayaṃ gacchati, api nu tattha udakaṃ cicciṭṭayati ciṭṭicīṭṭayati saddāyati bahuvidhan - ti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, tatthāpi udakaṃ saddāyeyya. Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi udaye jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ cicciṭṭayati ciṭṭicīṭṭayati saddāyati bahuvidhan - ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: na - tthi udaye jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Yadā pana mahārāja udakaṃ taṇḍulehi sammissitaṃ bhājanagataṃ hoti pihitaṃ uddhane atṭhapitaṃ, api nu tattha udakaṃ saddāyatīti. — Na hi bhante, acalaṃ hoti santasantaṃ - ti. — Taṃ yeva pana mahārāja udakaṃ bhājanagataṃ aggiṃ ujjāletvā uddhane ṭhapitaṃ hoti, api nu tattha udakaṃ acalaṃ hoti santasantaṃ - ti. — Na hi bhante, calati khubbhati lūḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham - adho disāvidisaṃ gacchati,

¹² bahuvidhanti all. ¹⁴ -pokkharanī- M. ¹⁵ mah. udakaṃ pariy. AbC.

¹⁶ pi om. A. ²⁴ saddāyati M. ²⁵ sammissaṃ AB.

uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Kissa pana taṃ mahārāja pākatikaṃ udakaṃ na calati, santasantam hoti, kissa pana aggigataṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, pheṇamāli hotīti. — Pākatikaṃ bhante udakaṃ na calati, aggigataṃ pana udakaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya ciccitāyati ciṭṭitāyati saddāyati bahuvidhan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na-tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: na-tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Hoti taṃ mahārāja udakaṃ ghare ghare udakavāragataṃ pihitan-ti. — Āma bhante ti. — Api nu taṃ mahārāja udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Na hi bhante, acalaṃ taṃ hoti pākatikaṃ udakavāragataṃ udakan-ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: mahāsamudde udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hoti, ussakkivā velāya paharati, saddāyati bahuvidhan-ti. — Āma bhante, sutapubbaṃ etaṃ mayā diṭṭhapubbaṃ-ca, mahāsamudde udakaṃ hatthasatam-pi dve pi hatthasatāni gagane ussakkatīti. — Kissa mahārāja udakavāragataṃ udakaṃ na calati na saddāyati, kissa pana mahāsamudde udakaṃ calati saddāyatīti. — Vātavegassa mahantatāya bhante mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati, udakavāragataṃ udakaṃ aghaṭṭitaṃ kehici na calati na saddāyatīti. — Yathā mahārāja vātavegassa mahantatāya mahāsamudde udakaṃ calati

¹⁴ -vāragataṃ A. ¹⁸ -vāragataṃ C. ²² ussakkivā ussakkivā AbC.

²⁸ -pubbaṃ ca taṃ B.

saddāyati, evam - evaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati.

Nanu mahārāja bheripokkhaṃ sukkaṃ sukkena gocaṃmena onandhatīti. — Āma bhante ti. — Api nu mahārāja bheriyā jīvo vā satto vā atthīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja bheri saddāyatīti. — Itthiyā vā bhante purisassa vā tajjena vāyāmenāti. — Yathā mahārāja itthiyā vā purisassa vā tajjena vāyāmena bheri saddāyati, evam - evaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati. Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi udaye jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Mayham - pi tāva mahārāja tava pucchitabbaṃ atthi, evam - eso pañho suvinicchito hoti. Kin - nu kho mahārāja sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyati, udāhu ekaccehi yeva bhājanehi tappamānaṃ saddāyatīti. — Na hi bhante sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyati, ekaccehi yeva bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyatīti. — Tena hi mahārāja jahito si sakasamayam, paccāgato si mama visayam, na - tthi udaye jīvo vā satto vā; yadi mahārāja sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyeyya, yuttam - idaṃ: udakaṃ jīvātīti vattum. Na hi mahārāja udakaṃ dvayam hoti: yaṃ saddāyati taṃ jīvati, yaṃ na saddāyati taṃ na jīvātīti. Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, mahantānaṃ hatthināgānaṃ ussannakāyānaṃ pabbhinnānaṃ soṇḍāya ussānitvā mukhe pakkhipitvā kucchim pavesayantānaṃ tam - pi udakaṃ tesam dantantare cippiyamānaṃ saddāyeyya. Hatthasatikā pi mahānāvā garukā bhārikā anekasatasa - hassabhāraparipūrā mahāsamudde vicaranti, tāhi pi cippiyamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Mahatimahantā pi

³ saddāyatīti all. ⁴ onandhatīti AbC. ⁵ natthi bhante A. ⁶ ussannakānaṃ AbC. ⁷ dantantare pi cipp. AB.

macchā anekasatayojanikakāyā, timī timingalā timira-
pingalā, abbhantare nimuggā mahāsamudde nivāsattḥāna-
tāya paṭivasantā mahā-udakadhārā ācamanti dhamanti
ca, tesam - pi taṃ daṇṭantare pi udarantare pi cippiya-
mānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Yasmā ca kho mahārāja
evarūpehi evarūpehi mahantehi patipīlanehi patipīlitaṃ
udakaṃ na saddāyati, tasmā pi na - tthi udaye jīvo vā
satto vā ti evam - etaṃ mahārāja dhārehi. — Sādhu
bhante Nāgasena, desāgato pañho anucchavikāya vibhat-
tiyā vibhatto. Yathā nāma bhante Nāgasena mahatima-
hagghaṃ maṇiratanāṃ chekaṃ ācariyaṃ kusalaṃ sikkhi-
taṃ maṇikāraṃ pāpuṇitvā kittiṃ labheyya thomaṃ pa-
saṃsaṃ, muttāratanāṃ vā muttikaṃ, dussaratanāṃ vā
dussikaṃ, lohitaṇḍanaṃ vā gandhikaṃ pāpuṇitvā kittiṃ
labheyya thomaṃ pasaṃsaṃ, evam - eva kho bhante
Nāgasena desāgato pañho anucchavikāya vibhattiyā vi-
bhatto, evam - etaṃ, tathā sampatichhāmīti.

Chaṭṭho vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Nippapañcārāmā bhikkhave viharatha nippapañcaratino ti.
Katamaṃ - taṃ nippapañcan - ti. — Sotāpattiphalaṃ
mahārāja nippapañcaṃ, sakadāgāmiphalaṃ nippapañcaṃ,
anāgāmiphalaṃ nippapañcaṃ, arahattaphalaṃ nippapañ-
can - ti. — Yadi bhante Nāgasena sotāpattiphalaṃ nippa-
pañcaṃ, sakadāgāmi-anāgāmi-arahattaphalaṃ nippapañ-

¹ timingilā B. ² nivāsanattḥ - AC ³ dhamanti AbC. ⁴ udarantare pi
om. BM. ⁷ saddāyeyya all.

caṃ, kissa pana ime bhikkhū uddisanti paripucchanti
 suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ itivuttakaṃ
 jātaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, navakammena pali-
 bujjhanti dānena ca pūjāya ca; nanu te Jinapaṭikkhitaṃ
 kammaṃ karontīti. — Ye te mahārāja bhikkhū uddisanti
 paripucchanti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ
 itivuttakaṃ jātaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, nava-
 kammena palibujjhanti dānena ca pūjāya ca, sabbe te
 nippapañcassa pattiyā karonti. Ye te mahārāja sabhāva-
 parisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhaṇena nippa-
 pañcā honti; ye pana te bhikkhū mahārajakkhā te imehi
 payogehi nippapañcā honti. Yathā mahārāja eko puriso
 khetto bījaṃ ropetvā attano yathābalaviriyena vinā pā-
 kāravatīyā dhaññaṃ uddhareyya, eko puriso khetto bījaṃ
 ropetvā vanaṃ pavisitvā kaṭṭhaṇī-ca sākhaṇī-ca chinditvā
 vatipākāraṃ katvā dhaññaṃ uddhareyya, yā tattha tassa
 vatipākārapariyesanā sā dhaññatthāya; evaṃ-eva kho
 mahārāja ye te sabhāvaparīsuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te
 ekacittakkhaṇena nippapañcā honti, vinā vatipākāraṃ
 puriso viya dhaññuddhāro; ye pana te bhikkhū mahāra-
 jakkhā te imehi payogehi nippapañcā honti, vatipākāraṃ
 katvā puriso viya dhaññuddhāro. Yathā vā pana mahārāja
 mahatimahaṇṭe ambarukkhamaṭṭhake phalaṇḍi bhavēyya,
 atha tattha yo koci iddhiṃ āgantvā tassa phalaṃ ha-
 reyya, yo pana tattha aniddhiṃ so kaṭṭhaṇī-ca valliṇī-
 ca chinditvā nisseṇiṃ bandhitvā tāya taṃ rukkhāṃ abhi-
 rūhitvā phalaṃ hareyya, yā tattha tassa nisseṇipariyesanā
 sā phalaṭṭhāya; evaṃ-eva kho mahārāja ye te sa-
 bhāvaparīsuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhaṇena
 nippapañcā honti, iddhiṃ viya rukkhaphalaṃ haranto;
 ye pana te bhikkhū mahārajakkhā te iminā payogena
 saccāni abhisamenti, nisseṇiyā viya puriso rukkhaphalaṃ

² itivuttakaṃ A twice, B once ¹¹ mahārajakkhā all throughout. ^{17.21} vatī- A,

haranto. Yathā vā pana mahārāja eko puriso atthakaraṇiko ekako yeva sāmikaṃ upagantvā atthaṃ sādheti, eko dhanavā dhanavasena parisam vaddhetvā parisāya atthaṃ sādheti, yā tattha tassa parisapariyeśanā sā atthattāya; evam-eva kho mahārāja ye te sabhāva-parisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhaṇena chasu abhiññāsu vasibhāvaṃ pāpuṇanti, puriso viya ekako atthasiddhiṃ karonto; ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te imehi payogehi sāmāññattham-abhisādhenti, parisāya viya puriso atthasiddhiṃ karonto.

Uddeso pi mahārāja bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam-pi bahukāraṃ, dānam-pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yathā mahārāja puriso rājūpasevī katāvī amacca-bhaṭṭa-balattha-dovārika-anīkatṭha-pārisajjajanehi, te tassa karaṇīye anuppatte sabbe pi upakārā honti; evam-eva kho mahārāja uddeso pi bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam-pi bahukāraṃ, dānam-pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yadi mahārāja sabbe pi abhiyātiparisuddhā bhavēyyuṃ, anusāsakena karaṇīyaṃ na bhavēyya; yasmā ca kho mahārāja † savanena karaṇīyaṃ hoti. Thero mahārāja Sāriputto aparimitamasankheyyakappaṃ upādāya upacitakusalamūlo paññāya koṭṭim gato, so pi vinā savanena nāsakkhi āsavakkhayaṃ pāpuṇituṃ. Tasmā mahārāja bahukāraṃ savanaṃ, tathā uddeso pi paripucchā pi, tasmā uddesa-paripucchā pi nippapañcā asankhatā ti. — Sunijjhāpito bhante Nāgasena pañho, evam-etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yo gihī arahattaṃ patto dve v' assa gatiyo bhavanti, anaññā: tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā, na so

divaso sakkā atikkamētuṇ - ti. Sace so bhante Nāgasena tasmim divase ācariyaṃ vā upajjhāyaṃ vā pattacīvaraṃ vā na labhetha, api nu so arahā sayāṃ vā pabbajeyya, divasaṃ vā atikkameyya, añño vā koci arahā iddhimā āgantvā taṃ pabbajeyya, parinibbāyeyya vā ti. — Na so mahārāja arahā sayāṃ pabbajeyya, sayāṃ pabbajanto theyyaṃ āpaṇjati; na ca divasaṃ atikkameyya; aññassa arahantassa āgaṃ manāṃ bhaveyya vā na vā bhaveyya, tasmim yeva divase parinibbāyeyyāti. — Tena hi bhante Nāgasena arahatassa santabhāvo vijahito hoti, yena adhigatassa jīvitaḥ hāro bhavati. — Visamaṃ mahārāja gihilingaṃ, visame linge lingadubbalaṭāya arahattaṃ patto gihī tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahatassa, gihilingass' eso doso, yad - idaṃ lingadubbalaṭā. Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyupālakaṃ jīvitarakkhakaṃ visamakotṭhassa mandadubbalaḡaḡanikaṃ avipākena jīvitaṃ harati, n' eso mahārāja doso bhojanassa, koṭṭhass' eso doso, yad - idaṃ aggidubbalaṭā; evaṃ - eva kho mahārāja visame linge lingadubbalaṭāya arahattaṃ patto gihī tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahatassa, gihilingass' eso doso, yad - idaṃ lingadubbalaṭā. Yathā vā pana mahārāja parittaṃ tiṇasālakaṃ upari garuke pāsāṇe ṭhapite dubbalaṭāya bhijjivā patati, evaṃ - eva kho mahārāja arahattaṃ patto gihī tena lingena arahattaṃ dhāretuṃ asakkonto tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Yathā vā pana mahārāja puriso abalo dubbalo nihīnajaḡo parittapuñño mahatimahārājaṃ labhivā khaṇena paripaṭati paridhaṃsati osakkati, na sakkoti issariyaṃ dhāretuṃ; evaṃ - eva kho mahārāja arahattaṃ patto gihī tena lingena ara-

¹ atikkāṃ - ABC. ⁴ atikkāṃ - ACMB. ⁷ atikkāṃ - M. ⁹ arahantassa ABC, -hattāya M. ¹¹ -haro ABC, -bhāro M. ¹¹ viyavisame AbC. ¹⁵ -latāya BC throughout. A once, Ab twice.

hattam dhāretum na sakkoti, tena kāraṇena tasmiṃ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmiti.

Bhante Nāgasena, atthi arahato satisammoso ti. — Vigata-satisammosā kho mahārāja arahanto, na - tthi arahantānaṃ satisammoso ti. — Āpajjeyya pana bhante arahā āpattin - ti. — Āma mahārājāti. — Kismiṃ vatthusmin - ti. — Kuṭikāre mahārāja, sañcaritte, vikāle kālasaṇṇāya, pavārite appavāritasaṇṇāya, anatiritte atirit-tasaṇṇāyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ye āpattim āpajjanti te dvīhi kāraṇehi āpajjanti, anādariyena vā ajānanena vā ti. Api nu kho bhante arahato anādariyam hoti, yaṃ arahā āpattim āpajjatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena arahā āpattim āpajjati na - tthi ca arahato anādariyam, tena hi atthi arahato satisammoso ti. — Na - tthi mahārāja arahato satisammoso, āpattiṇ - ca arahā āpajjatīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saṇṇāpehi, kiṃ tattha kāraṇan - ti. . Dve 'me mahārāja kilesā: lokavajjam paṇṇattivajjam - cāti. Katamaṃ mahārāja lokavajjam: dasa akusalakammaṇṇaṃ, idaṃ vuccati lokavajjam. Katamaṃ paṇṇattivajjam: yaṃ loke atthi samaṇānaṃ ananucchavikaṃ ananulomikaṃ, gihīnaṃ anavajjam, tattha Bhagavā sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paṇṇāpeti yāvajjivaṃ anatikkamanīyam: vikālabhojanam mahārāja lokassa anavajjam, taṃ Jinasāsane vajjam; bhūtagāmaṇṇikopanam mahārāja lokassa anavajjam, taṃ Jinasāsane vajjam; uḍaḍḍhammaṃ mahārāja lokassa anavajjam, taṃ Jinasāsane vajjam; iti evarūpāni evarūpāni mahārāja Jinasāsane vajjāni; idaṃ vuccati paṇṇattivajjam. Yaṃ kilesaṃ lokavajjam abhabbo khīṇāsavo taṃ ajjhācaritum, yaṃ kilesaṃ paṇṇattivajjam

taṃ ajānanto āpajjeyya. Avisayo mahārāja ekaccassa arahato sabbam jānitum, na hi tassa balaṃ atthi sabbam jānitum. Anaññātaṃ mahārāja arahato itthipurisānaṃ nāmaṃ - pi gottam - pi, maggo pi tassa mahiyā anaññāto; vimuttiṃ yeva mahārāja ekacco arahā jāneyya, chāla-bhiñño arahā sakavisayaṃ jāneyya. Sabbāññū mahārāja Tathāgato va sabbam jānātīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke buddhā, dissanti paccekabuddhā, dissanti tathāgatasāvaka, dissanti cak-kavattirājāno, dissanti padesarājāno, dissanti devamanussā, dissanti sadhanā, dissanti adhanā, dissanti sugatā, dissanti duggatā, dissati purisassa itthilingaṃ pātubhūtaṃ, dissati itthiyā purisalingaṃ pātubhūtaṃ, dissati sukataṃ dukkataṃ kammaṃ, dissanti kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākūpabhogino sattā, atthi loke sattā aṇḍajā jalā-bujā saṃsedajā opapātikā, atthi sattā apadā dipadā catuppadā bahuppadā, atthi loke yakkhā rakkhasā kumbhaṇḍā asurā ūānavā gandhabbā petā pisācā, atthi kin-narā mahoragā nāgā supaṇṇā siddhā vijjādharā, atthi hatthī assā gāvo mahisā oṭṭhā gadrabhā ajā eḷakā migā sūkarā sīhā byagghā dīpī acchā kokā taracchā soṇā sigālā, atthi bahuvīdhā sakunā, atthi suvaṇṇaṃ rajataṃ muttā maṇi sankho silā pavāḷaṃ lohitaṅko masāragallaṃ velūriyo vajiraṃ phalikaṃ kāḷalohaṃ tambalohaṃ vaṭṭa-lohaṃ kaṃsalohaṃ, atthi khomaṃ koseyyaṃ kappāsikaṃ sāṇaṃ bhaṅgaṃ kambalaṃ, atthi sāli vīhi yavo kangu kudrūso varako godhūmo muggo māso tilaṃ kulatthaṃ, atthi mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho

¹ taṃ om. AaB. ⁷ ca A; om B. ¹⁸ bahupadā M.

pattagandho pupphagandho phalagandho sabbagandho, atthi tiṇa-latā-gaccha-rukkha-osadhi-vanaspati-nadī-pabbata-samudda-maccha-kacchapā, sabbam loke atthi. Yaṃ bhante loke na-tthi taṃ me kathehīti. — Tīṇ' imāni mahārāja loke na-tthi, katamāni tīṇi: sacetanā vā acetanā vā ajarāmarā loke na-tthi, sankhārānaṃ niccatā na-tthi, paramatthena sattūpaladdhi na-tthi. Imāni kho mahārāja tīṇi loke na-tthīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke kammanibbattā, dissanti hetunibbattā, dissanti utunibbattā; yaṃ loke akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ taṃ me kathehīti. — Dve 'me mahārāja lokasmiṃ akammajā ahetuajā anutuajā, katame dve: ākāso mahārāja akampajo ahetujo anutujo, nibbānaṃ mahārāja akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ. Imé kho mahārāja dve akammajā ahetuajā anutuajā ti. — Mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Kiṃ kho mahārāja ahaṃ vadāmi, yaṃ maṃ tvaṃ evaṃ vadesi: mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Bhante Nāgasena, yuttam-idam tāva vattum: ākāso akammajo ahetujo anutujo ti. Anekasatehi pana bhante Nāgasena kāraṇehi Bhagavatā sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, atha ca pana tvaṃ evaṃ vadesi: ahetujaṃ nibbānaṃ ti. — Saccaṃ mahārāja Bhagavatā anekasatehi kāraṇehi sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, na ca pana nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti.

Ettha mayaṃ bhante Nāgasena andhakārato andha-

² -patī AC. ³ -samuddā B (-uddho M). ⁴ me om. AC. ²¹ tava AbC.

kārataram pavisāma, vanato vanataram pavisāma, gahanato gahanataram pavisāma, yatra hi nāma nibbānassa sacchikiriyaṃ hetu atthi, tassa pana dhammassa uppādāya hetu na - tthi. Yadi bhante Nāgasena nibbānassa sacchikiriyaṃ hetu atthi, tena hi nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā [pana] bhante Nāgasena puttassa pitā atthi, tena kāraṇena pituno pi pitā icchitabbo; yathā antevāsikassa ācariyo atthi, tena kāraṇena ācariyassa pi ācariyo icchitabbo; yathā ankurassa bījāṃ atthi, tena kāraṇena bījassa pi bījāṃ icchitabbaṃ; evam - eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyaṃ hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā rukkhassa vā latāya vā agge sati tena kāraṇena majjham - pi atthi mūlam - pi atthi, evam - eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyaṃ hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo ti. — Anuppādaniyaṃ mahārāja nibbānaṃ, tasmā na nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassetvā kāraṇena maṃ saññāpehi, yathā 'haṃ jāneyyaṃ: nibbānassa sacchikiriyaṃ hetu atthi, nibbānassa uppādāya hetu na - tthīti.

Tena hi mahārāja sakkaccaṃ sotaṃ odaha, sādhu - kam suṇohi, vakkhāmi tattha kāraṇaṃ. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena ito Himavantāṃ pabbatarājaṃ upagantun - ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pākatikena balena Himavantāṃ pabbatarājaṃ idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyaṃ maggo akkhātum, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetum. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddaṃ nāvāya uttaritvā pārimitāraṃ gantun - ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so

⁴ natthīti all. ⁸ ācariyassāpi AC. ²¹ pārimaṃ tīraṃ C.

mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddassa pārimatīraṃ idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātuṃ, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetuṃ; kinkāraṇaṃ: asankhatattā dhammassāti. — Asankhataṃ bhante Nāgasena nibbāna - ti. — Āma mahārāja, asankhataṃ nibbānaṃ, na kehici kataṃ; nibbānaṃ mahārāja na vattabbaṃ: uppanna - ti vā anuppanna - ti vā uppādaniya - ti vā atīta - ti vā anāgata - ti vā paccuppanna - ti vā cakkhuviññeyya - ti vā sotaviññeyya - ti vā ghānaviññeyya - ti vā jivhāviññeyya - ti vā kāyaviññeyya - ti vā ti. — Yadi bhante Nāgasena nibbānaṃ na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ na cakkhuviññeyyaṃ na sotaviññeyyaṃ na ghānaviññeyyaṃ na jivhāviññeyyaṃ na kāyaviññeyyaṃ, tena hi bhante Nāgasena tumhe natthidhammaṃ nibbānaṃ apadisatha, na tthi nibbāna - ti. — Atthi mahārāja nibbānaṃ, manoviññeyyaṃ nibbānaṃ, visuddhena mānasena paṇītena ujukena anāvaraṇena nirāmisena sammā paṭipanno ariyasāvako nibbānaṃ passatīti. — Kīdisaṃ pana taṃ bhante nibbānaṃ, yaṇ - taṃ opammehi ādīpanīyaṃ kāraṇehi maṃ saññāpehi yathā yathā atthidhammaṃ opammehi ādīpanīya - ti. — Atthi mahārāja vāto nāmāti. — Āma bhante ti. — Ingha mahārāja vātaṃ dassehi vaṇṇato vā saṇṭhānato vā aṇuṃ vā thūlaṃ vā dīghaṃ vā rassaṃ vā ti. — Na sakkā bhante Nāgasena vāto upadassayituṃ, na so vāto hatthagahaṇaṃ vā nimmaddanaṃ vā upeti, api ca atthi so vāto ti. — Yadi mahārāja na sakkā vāto upadassayituṃ, tena hi na - tthi vāto ti. — Jānaṃ' ahaṃ bhante Nāgasena, vāto atthīti me hadaye anupavittthaṃ,

² pārimaṃ tīraṃ AC. ⁵ -kāraṇā M. ¹¹ jivuhā- B. ²³ yathā once M.

²⁴ vāto ti āma AbC. ²⁷ upadassituṃ AM. throughout, C twice.

na cāhaṃ sakkomi vātaṃ upadassayitun - ti. — Evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na ca sakkā nibbānaṃ upadassayitum vaṇṇena vā saṇṭhānena vā ti. — Sādhubhante Nāgasena, sūpadassitaṃ opammaṃ, suniddiṭṭhaṃ kāraṇaṃ, evam - etaṃ, tathā sampatiṇṇhāmi: atthi nibbāna - ti.

Bhante Nāgasena, katame ettha kammajā, katame hetujā, katame utujā, katame na kammajā na hetujā na utujā ti. — Ye keci mahārāja sattā sacetanā sabbe te kammajā, aggi ca sabbāni ca bījajātāni hetujāni, paṭhavi ca pabbatā ca udakaṇ - ca vāto ca sabbe te utujā, ākāso ca nibbānaṇ - ca ime dve akaṃmajā ahetujā anutujā. Nibbānaṃ pana mahārāja na vattabbaṃ: kammajan - ti vā hetujan - ti vā utujan - ti vā uppanna - ti vā anuppanna - ti vā uppādaniya - ti vā atīta - ti vā anāgata - ti vā paccuppanna - ti vā cakkhuviññeyya - ti vā sota - viññeyya - ti vā ghānaviññeyya - ti vā jivhāviññeyya - ti vā kāyaviññeyya - ti vā. Api ca mahārāja manoviññeyyaṃ nibbānaṃ yaṃ so sammā¹² paṭipanno ariyasāvako visuddhena ñāṇena passaṭṭhi. — Ramaṇīyo bhante Nāgasena pañho suvinicchito nissamsayo ekantagato, vimati upacchinna, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, atthi loke yakkhā nāmāti. — Āma mahārāja, atthi loke yakkhā nāmāti. — Cavanti pana te bhante yakkhā tamhā yoniyā ti. — Āma mahārāja, cavanti te yakkhā tamhā yoniyā ti. Kissa pana bhante Nāgasena tesaṃ matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ na dissati,

¹² nautujā BC, navutujā A. ¹³ pana om. AaB.

kuṇapagandho pi na vāyatīti. — Dissati mahārāja matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ, kuṇapagandho pi tesāṃ vāyati. Matānaṃ mahārāja yakkhānaṃ sarīraṃ kīṭavaṇṇena vā dissati, kimivaṇṇena vā dissati, kipillikavaṇṇena vā dissati, paṭangavaṇṇena vā dissati, ahivaṇṇena vā dissati, vicchikavaṇṇena vā dissati, satapadivaṇṇena vā dissati, dijavaṇṇena vā dissati, migavaṇṇena vā dissatīti. — Ko hi bhante Nāgasena añño imaṃ pañhaṃ puṭṭho vissajjeyya aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, ye te ahesuṃ tikicchakānaṃ pubbakā ācariyā, seyyathīdaṃ: Nārado Dhammantarī Angīraso Kapīlo Kaṇḍaraggisāmo Atulo Pubbakaccāyano, sabbe p' ete ācariyā sakim̐ yeva roguppattiṃ - ca nidānaṃ - ca sabhāvaṃ - ca samuṭṭhānaṃ - ca tikicchaṃ - ca kirīyaṃ - ca siddhāsiddhaṃ - ca sabban - taṃ niravasesaṃ jānitvā: imasmiṃ kāye ettakā rogā uppajjissantīti ekappahārena kalāpaggāhaṃ karitvā suttaṃ bandhimsu. Asabbaññuno ete sabbe. Kissa pana Tathāgato sabbaññū samāno anāgataṃ kiriyāṃ buddhaññena jānitvā: ettake nāma vatthusmiṃ ettakāṃ nāma sikkhāpadaṃ paññāpetabbaṃ bhavissatīti paricchinditvā anavasesato sikkhāpadaṃ na paññāpesi; uppannuppanne vatthusmiṃ, ayase pākaṭe, dose vitthārike puthugate, ujjhāyantesu manussesu, tasmiṃ tasmīṃ kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpesīti. — Nātaṃ - etaṃ mahārāja Tathāgatassa: imasmiṃ samaye imesu manussesu sādhikāṃ diyaddhaṃ sikkhāpadasataṃ paññāpetabbaṃ bhavissatīti. Api ca Tathāgatassa evaṃ ahoṣi: Sace kho ahaṃ sādhikāṃ diyaddhaṃ sikkhāpadasataṃ ekappahāraṃ paññāpessāmi, mahājano santāsaṃ - āpajjis-

⁷ dvija- A. ¹² kañcaraggilomā M. ¹³ vitthārite A.

sati: bahukaṃ idha rakkhitaḥḥam, dukkaraṃ vata bho samaṇassa Gotamassa sāsane pabbajituṃ - ti pabbajitukāmaṃ pi na pabbajissanti, vacanaṃ - ca me na saddahissanti, asaddahantā te manussa apāyagāmino bhavissanti; uppannapanne vatthusmiṃ dhammadesanāya viṇṇāpetvā pākaṭe dose sikkhāpadaṃ paṇṇāpessāmīti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, abbhutaṃ bhante Nāgasena buddhānaṃ, yāva mahantaṃ Tathāgataṃ sabbaṇṇutaṇṇaṃ; evaṃ - etaṃ bhante Nāgasena, suniddiṭṭho eso attho Tathāgatena, bahukaṃ idha rakkhitaḥḥan - ti sutvā sattānaṃ santāso uppajjeyya, eko pi Jinasāsane na pabbajeyya, evaṃ - etaṃ, tathā sampatichhāmīti.

Bhante Nāgasena, ayaṃ suriyo sabbakālaṃ kaṭhinaṃ tapati, udāhu kañci kālaṃ mandaṃ tapatīti. — Sabbakālaṃ mahārāja suriyo kaṭhinaṃ tapati, na kañci kālaṃ mandaṃ tapatīti. — Yadi bhante Nāgasena suriyo sabbakālaṃ kaṭhinaṃ tapati, kissa pana app - ekadā suriyo kaṭhinaṃ tapati app - ekadā mandaṃ tapatīti. — Cattāro 'me mahārāja suriyassa rogā yesaṃ aññatarena rogena patipīlito suriyo mandaṃ tapati, katame cattāro: abbhāṃ mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandaṃ tapati; mahikā mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandaṃ tapati; meggho mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandaṃ tapati; Rāhu mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandaṃ tapati. Ime kho mahārāja cattāro suriyassa rogā, tesaṃ aññatarena patipīlito suriyo mandaṃ tapatīti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ

¹⁰ suditṭho B. ¹⁵ kañci kañci B. ²¹ abbhō M. ²⁸ aññat. rogena patip. A.

bhante Nāgasena, suriyassa pi tāva tejosampannessa rogo uppajjissati, kimanga pana aññesaṃ sattānaṃ; na - tthi bhante esā vibhatti aññassa aññatra tavādisena buddhi-matā ti.

Bhante Nāgasena, kissa hemante suriyo kaṭhinaṃ tapati, no tathā gimhe ti. — Gimhe mahārāja anupahataṃ hoti rajojallaṃ, vātakkhubhitā reṇū gaganānugatā honti, ākāse pi abbhā subahalā honti, mahāvāto ca adhi-mattaṃ vāyati; te sabbe nānākulā samāyutā suriyaraṃsiyo pidahanti; tena gimhe suriyo mandaṃ tapati. Hemante pana mahārāja hetthā paṭhavī nibbutā hoti, upari mahāmegho upaṭṭhito hoti, upasantaṃ hoti rajojallaṃ, reṇu ca santasantaṃ gagane carati, vigatavalāhako ca hoti ākāso, vāto ca mandamandaṃ vāyati; etesaṃ uparatiyā visadā honti suriyaraṃsiyo, upaghātavimuttassa suriyassa tāpo ativiya tapāti. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena suriyo hemante kaṭhinaṃ tapati, no tathā gimhe ti. — Sabbātimutto bhante suriyo kaṭhinaṃ tapati, meghādisahagato kaṭhinaṃ na tapatīti.

Sattamo vaggo.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā puttadāraṃ denti, udāhu Vessantaren' eva raññā puttadāraṃ dinnan - ti. — Sabbe pi mahārāja bodhisattā puttadāraṃ denti, na Vessantaren' eva raññā puttadāraṃ dinnan - ti.

² uppajjissatīti AaB. ⁴ -matā evametaṃ etc. M. ⁷ reṇu ABC. ¹⁴ mandaṃ mandaṃ AC.

— Api nu kho bhante te tesam anumatena dentīti. — Bhariyā mahārāja anumatā, dārakā pana bālatāya lālapimsu; yadi te atthato jāneyyūṃ, te pi anumodeyyūṃ, na te vilapeyyun-ti. — Dukkaram bhante Nāgasena Bodhisattena kataṃ, yaṃ so attano orase piye putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi. Idam-pi dutiyaṃ dukkarato dukkarataram, yaṃ so attano orase piye putte bālake taruṇake latāya bandhitvā tena brāhmaṇena latāya anumajjiyante disvā ajjhupekkhi. Idam-pi tatiyaṃ dukkarato dukkarataram, yaṃ so sakena balena bandhanā mucitvā āgate dārake sārājjam-upagate punā-d-eva latāya bandhitvā adāsi. Idam-pi catuttham dukkarato dukkarataram, yaṃ so dārake: ayaṃ kho tāta yakkho khāditum neti amhe ti vilapante: mā bhāyitthāti na asāsesi. Idam-pi pañcamam dukkarato dukkarataram, yaṃ so Jālissa kumārassa rudamānassa pādesu nipativā: alaṃ tāta, Kaṇhājinaṃ nivattehi, aham-eva gacchāmi yakkhena saha, khādatu maṃ yakkho ti yācamānassa eva na sampaticchi. Idam-pi chaṭṭham dukkarato dukkarataram, yaṃ so Jālikumārassa: pāsānasa-mam nūna te tāta hadayaṃ, yaṃ tvaṃ amhākaṃ dukkhitānaṃ pekkhamāno nimmanussake brahāraṇṇe yakkhena nīyamāne na nivāresīti vilapamānassa kāruṇṇaṃ nākāsi. Idam-pana sattamaṃ dukkarato dukkarataram, yaṃ tassa rūlarūḷassa bhīmabhīmassa nīte dārake adasanaṃ gamite na phali hadayaṃ satadhā vā sahasadhā vā; puñṇakāmena manujena kiṃ paradukkhāpanena, nanu nāma sakadānaṃ dātabbaṃ hotīti. — Dukkārassa mahārāja katattā Bodhisattassa kittisaddo dasasahassimhi lokadhātuyā sadevamanussesu abbhuggato, devā deva-

¹ anumatiyā M. ⁶ dāsattāya AM. ¹¹ muñcitvā AaBM. ¹⁸ ti ca yāc. AC. ¹⁹ evaṃ M. ²⁰ jāliyaku- C. ²¹ yaṃ om. AaM. ²⁴ idampina' Aa, idampi pana Ab; idampi sattamaṃ M. ²⁵ rūlarūḷassa BM. ²⁵ nate BC.

bhavane pakittenti, asurā asurabhavane pakittenti, garuḷā garuḷabhavane pakittenti, nāgā nāgabhavane pakittenti, yakkhā yakkhabhavane pakittenti; anupubbena tassa kittisaddo paramparāya ajj⁵ etarahi idha ambhākaṃ samayaṃ anuppatto, taṃ mayaṃ dānaṃ vikittentā vikopentā nisinnā: sudinnaṃ udāhu duddinnaṃ - ti. So kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ dasa guṇe anudassati, katame dasa: agedhatā nirālayatā cāgo pahānaṃ apunarāvattitā sukhumatā mahantatā duranubodhatā dullabbhatā asādisatā buddhadhammassa; so kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ ime dasa guṇe anudassatīti.

Bhante Nāgasena, yo paraṃ dukkhāpetvā dānaṃ deti, api nu taṃ dānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ - ti. — Āma mahārāja, kiṃ vattabban - ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ upadassehīti. — Idha mahārāja koci samaṇo vā brāhmaṇo vā sīlavā hoti kalyāṇadhammo, so bhaveyya pakkhahato vā pīṭhasappī vā aññataraṃ vā byādhiṃ āpanno; taṃ - enaṃ yo koci puññakāmo yānaṃ āropetvā patthitaṃ desaṃ - anupāpeyya; api nu kho mahārāja tassa purisassa tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ nibbatteyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ kammaṇ - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, hatthiyānaṃ vā so bhante puriso labheyya, assayānaṃ vā, rathayānaṃ vā, thale thalayānaṃ jale jalayānaṃ, devesu devayānaṃ manussesu manussayānaṃ, tadanucchavikaṃ tadanulomikaṃ bhava bhava nibbatteyya, tadanucchavikāni c' assa sukhāni nibbatteyyuṃ, sugatito sugatiṃ gaccheyya, ten' eva kammābhisandena iddhiyānaṃ - abhiruyha patthitaṃ nibbānanagaraṃ pāpuṇeyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvat-

⁵ -yamanuppatto A. ¹³ anudassīti AaB. ¹⁹ -sappi all.

tanikaṃ, yaṃ so puriso balivadde dukkhāpetvā evarūpaṃ sukhāṃ anubhavati. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yathā paraḍukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ. Idha mahārāja yo koci rājā janapadato dhammikaṃ baliṃ uddharāpetvā āṇāpavattanena dānaṃ dadeyya, api nu kho so mahārāja rājā tatonidānaṃ kiñci sukhāṃ anubhaveyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ dānaṃ - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, tatonidānaṃ so bhante rājā uttariṃ anekasatasaḥassaṃ guṇaṃ labheyya, rājūnaṃ atirājā bhaveyya, devānaṃ atidevo bhaveyya, brahmānaṃ atibrahmā bhaveyya, samaṇānaṃ atisamaṇo bhaveyya, brāhmaṇānaṃ atibrāhmaṇo bhaveyya, arahantānaṃ atiarahā bhaveyyāti. — Tena hi mahārāja paraḍukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ, yaṃ so rājā balinā janaṃ pīletvā dinnadānena evarūpaṃ uttariṃ yasaḥsukhaṃ anubhavatīti.

Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raññā dinnānaṃ, yaṃ so sakaṃ bhariyaṃ parassa bhariyatthāya adāsi, sake orase putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi. Atidānaṃ nāma bhante Nāgasena loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena atibhārena sakatassa akkho bhijjati, atibhārena nāvā osīdati, atibhuttaṇa bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati, ativassena dhaññaṃ vinassati, atidānena bhogakkhayaṃ upeti, atitāpeṇa upaḍayhati, atirāgena ummattako hoti, atidosena vajjho hoti, atimohena anayaṃ āpajjati, atilobhena coragahaṇaṃ - upagacchati, atibhayena nirujjhati, atipūrena naḍī uttarati, ativātena asani patati, atiagginā odanaṃ uttarati, atisañcareṇa na ciraṃ jīvati; evam - eva kho bhante Nāgasena atidānaṃ nāma loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena

¹⁰ -sahassaguṇaṃ C. ¹⁶ yasaṃ sukhāṃ AbC. ³⁰ -cāreṇa Aa, -caraṇena M.

raññā dinnam, na tattha kiñci phalam icchitabban - ti. — Atidānam mahārāja loke vidūhi vaṇṇitam thutam pasattham, ye keci yādisam kīdisam dānam denti, atidānādāyī loke kittim pāpuṇāti. Yathā mahārāja atipavara-tāya dibbam vanamūlam gahitam api hatthapāse tthitānam parajanānam na dassayati, agado atijaccatāya pīlāya samugghātako rogānam antakaro, aggi atijotitāya dahati, udakam atisītātāya nibbāpeti, padumam atiparisuddhatāya na upalippati vārikaddamena, maṇi atiguṇatāya kāmado, vajiram atitikkhatāya vijjhati maṇi-muttā-phalīkam, paṭhavi atimahantatāya narōraga-miga-pakkhī jala-sela-pabbata-dume dhāreti, samuddo atimahantatāya aparipūraṇo, Sineru atibhārikatāya acalo, ākāso ativitthāratāya ananto, suriyo atippabhatāya timiram ghātetī, sīho atijātītāya vigatabhayo, mallo atibalavatāya paṭimallam khippam ukkhipati, rājā atipuññatāya adhipati, bhikkhu atisilavantatāya nāga-yakkha-nara-marūhi namassaniyo, Buddho atiaggatāya anupamo; — evam - eva kho mahārāja atidānam nāma loke vidūhi vaṇṇitam thutam pasattham, ye keci yādisam kīdisam dānam denti, atidānādāyī loke kittim pāpuṇāti. Atidānena Vessantaro rājā dasasahassimhi lokadhātuyā vaṇṇito thuto pasattho mahito kittito, ten' eva atidānena Vessantaro rājā ajj' etarahi Buddho jāto aggo sadevake loke.

Atthi pana mahārāja loke tthapanīyam dānam yaṁ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabban - ti. — Dasa kho pan' imāni bhante Nāgasena dānāni loke adānasammatāni, yō tāni dānāni deti so apāyagāmī hotī; katamāni dasa: majjadānam bhante Nāgasena loke adānasammataṁ, yo tam dānam deti so apāyagāmī hoti; samajjadānam — pe — itthidānam -- usabhadānam — cittakammadānam —

⁶ atijaññatāya M. ⁷ dayhati AM. ⁹ navupalippati A ¹¹ -pakkhi all.
¹⁸ anūpamo B. ²⁷ dānāni yāni loke ABM.

satthadānaṃ — visadānaṃ — sankhalikadānaṃ — kukkuṭa-sūkaradānaṃ — tulākūṭa-mānakūṭadānaṃ bhante Nāgasena loke adānasammataṃ, yo taṃ dānaṃ deti so apāyagāmī hoti. Imāni kho bhante Nāgasena dasa dānāni loke adānasammataṇi, yo tāni dānāni deti so apāyagāmī hotīti. — Nāhaṃ taṃ mahārāja adānasammataṃ pucchāmi. Imaṃ kho 'haṃ mahārāja taṃ pucchāmi: atthi pana mahārāja loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabban-ti. — Na-tthi bhante Nāgasena loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabbāṃ; cittappasāde uppanne keci dakkhiṇeyyānaṃ bhojanaṃ denti, keci acchādanaṃ, keci sayanaṃ, keci āvasathaṃ, keci attharaṇapāpuraṇaṃ, keci dāsīdāsaṃ, keci khattavatthūṃ, keci dipadacatuppadaṃ, keci satam sahasaṃ satahasaṃ, keci mahārājjaṃ, keci jīvitam-pi dentīti. — Yadi pana mahārāja keci jīvitam-pi denti, kinkāraṇā Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ paripātesī¹⁸ sudinne putte ca dāre ca. Api nu kho mahārāja atthi lokapakati lokāciṇṇaṃ: labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapituṃ vā vikkīṇituṃ vā ti. — Ama bhante, labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapituṃ vā vikkīṇituṃ vā ti. — Yadi mahārāja labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapituṃ vā vikkīṇituṃ vā, Vessantaro pi mahārāja rājā alabhamāno sabbaññutaññaṃ upadduto dukkhito tassa dhamma-dhanassa paṭilābhāya puttadāraṃ āvapesi ca vikkīṇī ca. Iti mahārāja Vessantarena rañña aññesaṃ dinnam yeva dinnam, kataṃ yeva kataṃ. Kissa pana tvaṃ mahārāja tena dānena Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ apasādesīti.

Nāhaṃ bhante Nāgasena Vessantarassa dānapatino dānaṃ garahāmi, api ca puttadāraṃ yācanena nimittvā

¹⁸ dārake AB; cāti all. ¹⁹ kho om. AC. ²⁰ yācānte M (and perhaps C). ²¹ nimittvā M.

attānaṃ dātabban - ti. — Etaṃ kho mahārāja asabbhi-
 kāraṇaṃ, yaṃ puttadāraṃ yācante attānaṃ dadeyya; yaṃ
 yaṃ hi yācante taṃ tad - eva dātabbaṃ, etaṃ sappuri-
 sānaṃ kammaṃ. Yathā mahārāja koci puriso pāṇīyaṃ
 āharāpeyya, tassa yo bhojanaṃ dadeyya api nu so ma-
 hārāja puriso tassa kiṇṇakārī assāti. — Na hi bhante,
 yaṃ so āharāpeti taṃ - eva tassa dento kiṇṇakārī assāti.
 — Evam - eva kho mahārāja Vessantarō rājā brāhmaṇe
 puttadāraṃ yācante puttadāraṃ yeva adāsi. Sace ma-
 hārāja brāhmaṇo Vessantarassa sarīraṃ yāceyya, na so
 mahārāja attānaṃ rakkheyya, na kampeyya, na rajjeyya,
 tassa dinnaṃ pariccattaṃ yeva sarīraṃ bhaveyya. Sace
 mahārāja koci Vessantaraṃ dānapatiṃ upagantvā yā-
 ceyya: dāsattaṃ me upehīti, dinnaṃ pariccattaṃ yev'
 assa sarīraṃ bhaveyya, na so datvā tapeyya. Rañño
 mahārāja Vessantarassa kāyo bahuśādhāraṇo. Yathā
 mahārāja pakkā maṃsapesi bahuśādhāraṇā, evam - eva
 kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bahuśādhāraṇo.
 Yathā vā pana mahārāja phalito rukkho nānādi jagana-
 sādharāṇo, evam - eva kho mahārāja rañño Vessantarassa
 kāyo bahuśādhāraṇo. Kinkāraṇā: evāhaṃ paṭipajjanto
 sammāsambodhiṃ pāpuṇissāmīti. Yathā mahārāja puriso
 adhano dhanatthiko dhanapariyesanaṃ caramāno ajapa-
 thaṃ sankupathaṃ vettapathaṃ gacchati, jalathalavaṇij-
 jaṃ karoti, kāyena vācāya manasā dhanam ārādheti,
 dhanapaṭilābhāya vāyamati; evam - eva kho mahārāja
 Vessantarō dānapati adhano buddhadhanena sabbaññuta-
 ratanapaṭilābhāya yācakānaṃ dhanadhaññaṃ dāsīdāsaṃ
 yānavāhanaṃ sakalaṃ sāpateyyaṃ sakaṃ puttadāraṃ
 attānañ - ca cajitvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.
 Yathā vā pana mahārāja amacco muddakāmo muddā-

⁵ so C, om. AaB. ⁷ tadeva M. ²¹ -kāraṇaṃ BC. ²¹ evamāhaṃ AbC.

dhikāraṇaṃ yaṃ kiñci gehe dhanadhaññaṃ hiraññasu-
vaṇṇaṃ taṃ sabbaṃ datvā pi muddapaṭilābhāya vāya-
mati; evaṃ - eva kho mahārāja Vessantaro dānapati sab-
baṇ - taṃ bāhirabbhantaṃ dhaṇaṃ datvā jīvitam - pi
paresaṃ datvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.

Api ca mahārāja Vessantarassa dānapatino evaṃ
ahosi: yaṃ so brāhmaṇo yāceti taṃ - evāhaṃ tassa dento
kiccakārī nāma homīti, evaṃ so tassa puttadāraṃ - adāsi.
Na kho mahārāja Vessantaro dānapati dessatāya brāh-
maṇassa puttadāraṃ - adāsi, na adassanakāmatāya putta-
dāraṃ - adāsi, na: atibahukā me puttadārā, na sakkomi
te posetuṃ - ti puttadāraṃ - adāsi, na ukkaṇṭhito: appiyā
me ti nīharitukāmatāya puttadāraṃ - adāsi; atha kho sab-
baññutaratanass' eva piyattā sabbaññutaññaṇassa kāraṇā
Vessantaro rājā evarūpaṃ atulaṃ vipulaṃ - anuttaraṃ
piyaṃ manāpaṃ dayitaṃ pāṇasamaṃ puttadārādānavaraṃ
brāhmaṇassa adāsi. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Cariyāpitake:

Na me dessā ubho puttā, Maddī devī na dessiyā;
sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā piye adās' ahaṃ - ti.

Tatra mahārāja Vessantaro rājā puttadānaṃ datvā
paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajji, tassa atipemena dukkhi-
tassa balavasoko uppajji, hadayavatthum unḥam - ahosi,
nāsikāya appahontiyā mukhena unḥe assāsa-passāse vis-
sajjesi, assūni parivattitvā lohitaḥḍḍiṇi hutvā nettehi
nikkhamiṃsu. Evaṃ kho mahārāja dukkheṇa Vessantaro
rājā brāhmaṇassa puttadānaṃ - adāsi: mā me dānapatho
parihāyīti. Api ca mahārāja Vessantaro rājā dve attha-
vase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi, katame dve:
dānapatho ca me aparihīno bhavissati, dukkhite ca me
puttake vanamūlaphalehi itonidānaṃ ayyako mocessatīti.

¹ -dhañña- AB. ¹⁹ maddi AB. ²⁷ puttadāramadāsi AM.

Jānāti hi mahārāja Vessantaro rājā: na me dārakā sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, ime ca dārake ayyako nikkiṇissati, evaṃ amhākam - pi gamanaṃ bhavissatīti. Ime kho mahārāja dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā jānāti: ayaṃ kho brāhmaṇo jinno vuddho mahallako dubbalo bhaggo daṇḍaparāyano khīṇāyuko parittapuñño, n' eso samattho ime dārake dāsabhogena bhuñjitum - ti. Sakkuṇeyya pana mahārāja puriso pākatikena balena ime candimasuriye evaṃ mahiddhike evaṃ mahānubhāve gahetvā pelāya vā samugge vā pakkhipitvā nippabhe katvā thālakaparibhogena paribhuñjitum - ti. — Na hi bhante ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja imasmim loke candimasuriyapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa maṇiratanāṃ subhaṃ jātimantaṃ atthaṃsaṃ superikammakataṃ catuhatthāyāmaṃ sakataṇābhipariṇāhaṃ na sakkā kenaci pilotikāya veṭhetvā pelāya pakkhipitvā satthākanisānaparibhogena paribhuñjitum; evam - eva kho mahārāja loke cakkavattirañño maṇiratanapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja tidhāppabhinno sabbaseto sattappaṭiṭṭhito attharatanubbedho navaratanāyāmapariṇāho pāsādiko dassaniyo Uposatho nāgarājā na sakkā kenaci suppena vā sarāvena vā pidahitum, govacchako viya vacchakasālāya pakkhipitvā

¹ hi om. C. ³ nikkihi- Aa. ⁹ saku- B. ²⁸ tidhāppabhinno B ³⁰ sarāṭena B, sarāpena C, sarāṇena M.

pariharitum vā, evam - eva kho mahārāja loke Uposatha-nāgarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja mahāsamuddo dīgha-puthula-vitthinṇo gambhīro appameyyo duruttaro apariyogālho anāvaṭo na sakkā kenaci sabbattha pidahitvā ekatitthena paribhogam kātum, evam - eva kho mahārāja loke mahāsamuddapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavanto pabbatarājā pañcayojanasataṃ accuggato nabhe tisahas-sayojanāyā mavitthāro caturāsītikūṭasahassapatimandito pañcannaṃ mahānadīsātānaṃ pabhavo mahābhūtagaṇālayo nānāvidhagandhadharo dibbosadhasatasamalankato nabhe valāhako viya accuggato dissati; evam - eva kho mahārāja loke Himavantapabbatarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja rattandhakāratimisāyaṃ uparipabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho suvidūre pi paññāyati, evam - eva kho mahārāja Vessantaro rājā pabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho viya suvidūre pi pākaṭo paññāyati, tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi yena kārāṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavante pabbate nāgapupphasamaye ujuvāte vāyante dasa dvādasa yojanāni pupphagandho vāyati, evam - eva

⁶ samuddo AB.

kho mahārāja Vessantarassa rañño api yojanasahassemi
pi yāva Akaṇiṭṭhabhavanam etth' antare surāsura-garūḷa-
gandhabba-yakkha-rakkhasa-mahoraga-kinnara-Indabha-
vanesu kittisaddo abbhuggato sīlavaragandho c' assa sam-
pavāyati, tena tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabho-
gena bhuñjitum.

Anusitṭho mahārāja Jālikumāro pitarā Vessantarena
raññā: ayyako te tāta tumhe brāhmaṇassa dhanam datvā
nikkiṇanto tam nikkhasahassam datvā nikkiṇātu, Kaṇ-
hājinaṃ nikkiṇanto dāsasatam dāsisatam hatthisatam
assasatam dhenusatam usabhasatam nikkhasatan - ti sab-
basatam datvā nikkiṇātu; yadi te tāta ayyako tumhe brāh-
maṇassa hatthato āpāya balasā mudhā gaṇhāti, mā tumhe
ayyakassa vacanam karittha, brāhmaṇass' eva anuyāyino
hothāti, evam - anusāsivā pesesi. Tato Jālikumāro gantvā
ayyakena puttṭho kathesi:

Sahassaggham hi mam tāta brāhmaṇassa pitā adā,
atho Kaṇhājinaṃ kaññaṃ hatthinaṃ - ca satena cāti.

— Sunibbēhito bhante Nāgasena paṇho, subhinnaṃ diṭ-
ṭhijālāṃ, sumadditā parappavādā, sakasamayo sudīpito,
byañjanaṃ suparisodhitam, suvibhatto attho, evam - etam,
tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā dukkara-
kārikāṃ karonti, udāhu Gotamen' eva bodhisattena duk-
karakārikā katā ti. — Na - tthi mahārāja sabbesaṃ bo-
dhisattānaṃ dukkarakārikā, Gotamen' eva bodhisattena
dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, yadi evaṃ,
ayuttaṃ yaṃ bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hotīti.

² -bhavanā M. ⁸ te om. AaB. ⁹ nikkihi- AaC twice. ¹⁵ jāliyakumāro
A. ¹⁸ hatthi- C

— Catuhi mahārāja ṭhānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti, katamehi catuhi: kulavemattatā addhānavemattatā āyuvemattatā pamāṇavemattatā. Imehi kho mahārāja catuhi ṭhānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti. Sabbesam - pi mahārāja buddhānaṃ rūpe sīle samādhimhi paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassane catuvesārāje dasatathāgatabale chaasādhāraṇaṇāne cud-dasabuddhañāne aṭṭhārasabuddhadhamme kevale ca buddhadhamme na - tthi vemattatā, sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā ti. — Yadi bhante Nāgasena sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā, kena kāraṇena Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Aparipakke mahārāja ñāṇe aparipakkāya bodhiyā Gotamo bodhisatto nekkhammam - abhinikkhanto, aparipakkaṃ ñāṇaṃ paripācayamānena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena Bodhisatto aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā mahābhinikkhamanaṃ nikkhanto, nanu nāma ñāṇaṃ paripācetvā paripakke ñāṇe nikkhamitabban - ti. — Bodhisatto mahārāja viparītaṃ itthāgāraṃ disvā vippaṭisārī ahosi, tassa vippaṭisāriṣṣa arati uppajji, araticittaṃ uppannaṃ disvā aññataro Mārakāyiko devaputto: ayaṃ kho kālo araticittassa vinodanāyāti vehāsaṃ ṭhatvā idaṃ vacanam - abruvi: mārīsa mārīsa, mā kho tvaṃ ukkanṭhito ahosi, ito te sattame divase dībbaṃ cakkaratanaṃ pātubhavissati sahaṣṣāraṃ sanemikaṃ sanābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ, paṭhavigatāni ca te ratanāni ākāsaṭṭhāni ca sayam - eva upagacchissanti, dvisahassa-parittadīpa-parivāresu cātusu mahādīpesu ekamukhena āñāpanaṃ vattissati, parosahassaṃ - ca te puttā bhavissanti sūrā vīrangarūpā parasenappamaddanā, tehi puttehi parikiṇṇo sattaratanasamannāgato catudīpam - annasāsissasīti. Yathā nāma divasasantattaṃ ayosūlaṃ

sabbattha dahantaṃ kaṇṇasotaṃ paviseyya, evaṃ - eva kho mahārāja Bodhisattassa taṃ vacanaṃ kaṇṇasotaṃ pavisittha, iti so pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahatimahā aggikkhandho jalamāno aññena kaṭṭhena upadahito bhiyyosomattāya jaleyya, evaṃ - eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahāpaṭhavī pakatitintā nibbāttaharitasaddalā āsittodakā cikkhallajātā puna - d - eva mahāmeghe abhivaṭṭe bhiyyosomattāya cikkhallatarā assa, evaṃ - eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhiyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajjīti.

Api nu kho bhante Nāgasena Bodhisattassa yadi sattame divase dibbaṃ cakkaratanam nibbatteyya, patinivatteyya Bodhisatto dibbe cakkaratane nibbatte ti. — Na hi mahārāja sattame divase Bodhisattassa dibbaṃ cakkaratanam nibbatteyya, api ca palobhanatthāya tāya devatāya musā bhaṇitaṃ. Yadi pi mahārāja sattame divase dibbaṃ cakkaratanam nibbatteyya, Bodhisatto na nivatteyya. Kinkāraṇaṃ: aniccaṃ - ti mahārāja Bodhisatto daḥhaṃ aggahesi, dukkhaṃ, anattā ti daḥhaṃ aggahesi upādānakkhayaṃ patto. Yathā mahārāja Anotattadahato udakaṃ Gangam nadim pavisati, Gangāya nadiyā mahāsamuddam pavisati, mahāsamuddato Pātālamukhaṃ pavisati, api nu taṃ udakaṃ Pātālamukhagataṃ paṭinivattitvā mahāsamuddam paviseyya, mahāsamuddato Gangam nadim paviseyya, Gangāya nadiyā puna Anotat-

¹ dayhantaṃ B. ² pavisitvā AC. ³ tassāya AbC. ¹⁰ paṭhavī AaB. ¹⁰ -tinnā C. ¹¹ -odikā AC. ¹¹ cikkhalyā AC. ¹² abhivaṭṭhe M. ¹³ tassāya AC. ¹⁷ dibba- BC. ¹⁷ paṭi- M. ²¹ pi om. C. ²⁵ patto ti all. ²⁶ gangānadim CM. ²⁶ gangānadiyā AC. ²⁸ pavisati evameva kho mahārāja api nu ABC.

taṃ paviseyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Bodhisattena kappānaṃ sataṣaḥassaṃ caturo ca asankheyye kusalaṃ paripācitaṃ imassa bhavassa kāraṇā, so 'yaṃ antimabhavo anuppatto, paripakkaṃ bodhiññānaṃ, chahi vassehi Buddho bhavissati sabbaññū loke aggaṃpuggalo, api nu kho mahārāja Bodhisatto cakkaranassa kāraṇā paṭinivatteyyāti. — Na hi bhante ti. — Api ca mahārāja mahāpaṭhavī parivatteyya sakānana-sapabbatā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Āroheyya pi ce mahārāja Gangāya udakaṃ paṭisotaṃ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Visusseyya pi ce mahārāja mahāsamuddo aparimitajaladharo gopade udakaṃ viya, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Phaleyya pi ce mahārāja Sineru pabbatarājā satadhā vā saḥassadhā vā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Pateyyum - pi ce mahārāja candimasuriyā satārakā leḍḍu viya chamāyaṃ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Samvaṭṭeyya pi ce mahārāja ākāso kilañjam - iva, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Kinkāraṇā: padālitattā. sabbabandhanānan - ti.

Bhante Nāgasena, kati loke bandhanānāti. — Dasa kho pan' imāni mahārāja loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Katamāni dasa: mātā mahārāja loke bandhanaṃ, pitā mahārāja loke bandhanaṃ, bhariyā mahārāja loke bandhanaṃ, puttā mahārāja loke bandhanaṃ, ñātī mahārāja loke bandhanaṃ, mittā mahārāja loke bandhanaṃ, dhanā mahārāja loke bandhanaṃ, lābhasakkāro

⁹ appatvā AC throughout. ¹⁸ leḍḍumiva BC. ²² -kāraṇaṃ B. ²² dālitattā AaB.

mahārāja loke bandhanam, issariyam mahārāja loke bandhanam, pañca kāmagaṇā mahārāja loke bandhanam. Imāni kho mahārāja dasa loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Tāni dasa pi bandhanāni Bodhisattassa chin-nāni dālitāni padālitāni. Tasmā mahārāja Bodhisatto na paṭinivattīti.

Bhante Nāgasena, yadi Bodhisatto uppanne aratīcette devatāya vacanena aparipakke⁶ ñāṇe aparipakkāya bodhiyā nekkhammam - abhinikkhanto, kiṃ tassa dukkarakārikāya katāya, nanu nāma sabbabhakkhena bhavitabbaṃ ñāṇaparipākam āgamayamānenāti. — Dasa khò pan' ime mahārāja puggalā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā, katame dasa: itthī mahārāja vidhavā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā, dubbalo mahārāja puggalo, amittaṇāti mahārāja puggalo, mahagghaso mahārāja puggalo, agarukulavāsiko mahārāja puggalo, pāpamitto mahārāja puggalo, dhanahīno mahārāja puggalo, ācārahīno mahārāja puggalo, kammahīno mahārāja puggalo, payogahīno mahārāja puggalo lokasmiṃ oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato. Ime kho mahārāja dasa puggalā lokasmiṃ oṇātā avaṇātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā. Imāni kho mahārāja dasa ṭhānāni anussaramānassa Bodhisattassa evaṃ saññā up-pajji: mā 'haṃ kammahīno assaṃ payogahīno garahito devamanussānam, yaṇ - nūnāhaṃ kammasāmī assaṃ kam-magaru kammādhīpateyyo kammasīlo kammadhoreyyo kammaniketavā appamatto vihareyyan - ti. Evaṃ kho mahārāja Bodhisatto ñāṇam paripācento dukkarakārikam akāsīti.

Bhante Nāgasena, Bodhisatto dukkarakārikam karonto

⁶ dālitāni om. A. ⁶ padālitāni om. C.

evam - āha: Na kho panāham imāya kaṭukāya dukkara-kārikāya adhigacchāmi uttarim manussadhammā alamariya-ñāṇadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Api nu tasmim samaye Bodhisattaṣsa maggaṃ ārabha satisammoso ahoṣṭi. — Pañcavīsati kho pan' ime mahārāja cittadubbalīkaraṇā dhammā yehi dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya, katame pañcavīsati: kodho mahārāja cittassa dubbalīkaraṇo dhammo yena dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya; upanāho makkho palāso issā macchariyaṃ māyā sāṭheyyaṃ thambho sārambho māno atimāno mado pamādo thīnamiddhaṃ nandī ālasyaṃ pāpamittatā rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā khudāpipāsā arati mahārāja cittadubbalīkaraṇo dhammo yena dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Ime kho mahārāja pañcavīsati cittadubbalīkaraṇā dhammā yehi dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Bodhisattaṣsa kho mahārāja khudāpipāsā kāyaṃ pariyādiyimsu, kāye pariyādiṇṇe cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Satasahassaṃ mahārāja kappānaṃ caturo ca asankheyye kappe Bodhisatto catunnaṃ yeva ariyasaccānaṃ abhisamayaṃ anvesi tāsu tāsu jātisu, kiṃ pan' assa pacchime bhava abhisamaya-jātiyaṃ maggaṃ ārabha satisammoso hessati. Api ca mahārāja Bodhisattaṣsa saññāmattaṃ uppajji: siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Pubbe kho mahārāja Bodhisatto ekamāsiko samāno pitu Sakkassa kammante sītāya jambucchāyāya sirisayane pallankaṃ ābhujitvā nisinno vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajaṃ pītisukhaṃ paṭhamajjhānaṃ upasam-

² uttari AM. ² -dhammaṃ BaM. ⁶ -dubbalak- all; -karaṇadhammā AB. ¹⁰ pal- C. ¹² thīnaṃ BCM. ¹³ nandi ABM. ¹³ ālassaṃ M. ²¹ asankheyyakappe A. ³⁰ pathamaṃ jhānaṃ M.

pajja vihāsi — pe — catutthajjhānam upasampajja vi-
hāsīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā
sampaṭicchāmi: nāṇaṃ paripācento Bodhisatto dukkara-
kārikāṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ adhimattaṃ balavataraṃ,
kusalaṃ vā akusalaṃ vā ti. — Kusalaṃ mahārāja adhi-
mattaṃ balavataraṃ, no tathā akusalan-ti. — Nāhaṃ
bhante Nāgasena taṃ vacanaṃ sampaṭicchāmi: kusalaṃ
adhimattaṃ balavataraṃ, no tathā akusalan-ti. Dissanti
bhante Nāgasena idha pāṇātipātino adinnādāyino kāmesu
micchācārino musāvādino gāmaghātakā panthadūsakā ne-
katika vañcanikā, sabbe te tāvatakena pāpena labhanti
hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇa-
chedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsacchedaṃ bilangathālikāṃ
sankhamuṇḍikāṃ Rāhumukhaṃ jotimālikāṃ hatthapajjoti-
kāṃ erakavattikāṃ cīrakavāsikāṃ eṇeyyakāṃ baḷisamaṃsi-
kāṃ kahāpaṇakāṃ khārāpatacchikāṃ palighaparivattikāṃ
palālapīṭhikāṃ, tattena pi telena osiñcanaṃ, sunakhehi pi
khādāpanaṃ, sūlāropanaṃ, asinā pi sīsacchedaṃ; keci
rattiṃ pāpaṃ katvā rattiṃ yeva vipākāṃ anubhavanti,
keci rattiṃ katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā
divā yeva anubhavanti, keci divā katvā rattiṃ yeva
anubhavanti, keci dve tayo divase vītivatte anubhavanti;
sabbe pi te diṭṭhe va dhamme vipākāṃ anubhavanti.
Atthi pana bhante Nāgasena koci ekassa vā dvinnaṃ vā tiṇ-
ṇaṃ vā catunnaṃ vā pañcannaṃ vā dasannaṃ vā satassa
vā saḥassassa vā sataḥassassa vā saparivāraṃ dānaṃ
datvā diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā
anubhavitā, sīlena vā uposathakammena vā ti. — Atthi

¹⁶ -mālakaṃ BM. ¹⁷ -vattakaṃ CM. ¹⁸ -pīṭhikaṃ Ab, -pīṭṭhikaṃ Aa,
-pīṭhaṃ BCM.

mahārāja cattāro purisā dānam datvā sīlam samādiyitvā uposathakammaṃ katvā diṭṭhe va dhamme ten' eva sarīradehena Tidasapure yasam - anuppattā ti. — Ko ca ko ca bhante ti. — Mandhātā mahārāja rājā, Nimi rājā, Sādhīno rājā, Guttilo ca gandhabbo ti. — Bhante Nāgasena, anekehi taṃ bhavasahashehi antaritaṃ, dvinnam - p' etaṃ amhākaṃ parokkham; yadi samattho si, vattamānake bhave Bhagavato dharamānakāle kathehīti. — Vattamānake pi mahārāja bhave Puṇṇako dāso therassa Sāriputtassa bhōjanam datvā tadah' eva setṭhiṭṭhānam ajjhupagato, so etarahi Puṇṇako setṭhīti paññāyi. Gopālamātā devī attāno kese vikkīnitvā laddhehi atṭhahi kahāpaṇehi therassa Mahākaccāyanassa attatṭhamakassa piṇḍapātāṃ datvā tadah' eva rañño Udenassa aggamahesittāṃ pattā. Suppiyā upāsikā aññatarassa gilānabhikkhuno attano ūrumānsena paṭicchādaniyaṃ datvā dutiyadivase yeva rūlhavanā sacchavi arogā jātā. Mallikā devī Bhagavato ābhidosikaṃ kummāsapiṇḍam datvā tadah' eva rañño Kosalassa aggamahesī jātā. Sumanō mālākāro atṭhahi sumanapupphamutṭhihi Bhagavantam pūjetvā taṃ divasaṃ yeva mahāsampattiṃ patto. Ekasāṭako brāhmaṇo uttarasāṭakena Bhagavantam pūjetvā taṃ divasaṃ yeva sabbatṭhakaṃ labhi. Sabbe p' ete mahārāja diṭṭhadhammi-kaṃ bhogaṃ - ca yasaṃ - ca anubhaviṃsūti. — Bhante Nāgasena, vicinitvā pariyesitvā cha jane yeva addasāsīti. — Āma mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena akusalam. yeva adhimattaṃ balavataram, no tathā kusalam. Aham hi bhante Nāgasena ekadivasaṃ yeva dasa pi purise passāmi pāpassa kammassa vipākena sūlesu āropente, vīsatiṃ - pi tiṃsam - pi cattālīsam - pi paññāsam - pi

¹ samādayitvā BCM. ⁴ mah. nimi all. ⁴ sādhiṇo all. ⁸ bhagavati ABC.
¹⁶ -kaccānassa B. ¹⁶ -danīyaṃ BC. ¹⁷ ārogā C. ¹⁸ abhido- CM. ¹⁹
mālākāro BC. ²⁰ tiṃsatimpi C.

purise purisasatam - pi purisasahassam - pi passāmi pāpassa kammassa vipākena sūlesu āropente. Nandakulassa bhante Nāgasena Bhaddasālo nāma senāpatiputto ahosi, tena ca raññā Candaguttena sangāmo samupabbūho ahosi. Tasmim kho pana bhante Nāgasena sangāme ubhatobalakāye asīti kavandharūpāni ahesum, ekasmim kira sīsakalande paripunne ekaṃ kavandharūpaṃ utthahati, sabbe p' ete pāpass' eva kammassa vipākena anayabyasanam āpannā. Iminā pi bhante Nāgasena kāraṇena bhaṇāmi: akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusalan - ti. Sūyati bhante Nāgasena imasmim Buddhasāsane Kosalena raññā asadisadānam dinnan - ti. — Āma mahārāja, sūyatīti. — Api nu kho bhante Nāgasena Kosalarājā tam asadisadānam datvā tatonidānam kañci diṭṭhadhammikam bhogam vā yasam vā sukham vā paṭilabhīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena Kosalarājā evarūpaṃ anuttaram dānam datvā pi na labhi tatonidānam diṭṭhadhammikam bhogam vā yasam vā sukham vā, tena hi bhante Nāgasena akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusalan - ti.

Parittattā mahārāja akusalam khippam pariṇamati, vipulattā kusalam dīghena kālena pariṇamati. Upamāya pi mahārāja etam upaparikkhitabham. Yathā mahārāja aparante janapade kumudabhaṇḍikā nāma dhaññajāti māsalaṇā antogehagatā hoti, sāliyo chappañcamāsehi pariṇamanti; kim pan' ettha mahārāja antaram ko viseso kumudabhaṇḍikāya ca sālīnañ - cāti. — Parittatā bhante kumudabhaṇḍikāya, vipulatā ca sālīnam. Sāliyo bhante Nāgasena rājārahā rājabhojanam, kumudabhaṇḍikā dāsakammakarānam bhojanan - ti.

⁶ -kavabandha- C, -kabaddha- M. ¹⁴ kiñci all. ²⁵ dhaññā- AaM, dhaññam C. ²⁵ māsalaṇa B, -ḷunā Aa, -ḷunāma AbC, massaphalunā M. ²⁸ parittattā all. ²⁸ vipulatāya M. ²⁹ rājārahā AaC.

— Evam - eva kho mahārāja parittattā akusalam khippam parinamati, vipulattā kusalam dīghena kālena parinamatīti. — Yam tattha bhante Nāgasena khippam parinamati tam nāma loke adhimattam balavataram, tasmā akusalam adhimattam balavataram, no tathā kusalam. Yathā nāma bhante Nāgasena yo koci yodho mahatimāhāyuddham pavisitvā patisattum upakacchake gahetvā ākaḍḍhitvā khippataram sāmīno upaneyya so yodho loke samattho sūro nāma, yo ca bhisakko khippam sallam uddharati, rogam - apaneti so bhisakko cheko nāma, yo gaṇako sīghasīgham gaṇetvā khippam dassayati so gaṇako cheko nāma, yo mallo khippam paṭimallam ukkhipitvā uttānakam pāṭeti so mallo samattho sūro nāma; evam - eva kho bhante Nāgasena yam khippam parinamati kusalam vā akusalam vā tam loke adhimattam balavataram - ti. — Ubhayam - pi tam mahārāja kammam samparāyavedaniyam yeva, api ca akusalam sāvajjatāya khaṇena ditṭhadhammavedaniyam hoti. Pubbakehi mahārāja khattiyehi ṭhapito eso niyamo: yo pānam hanati so daṇḍāraho, yo adinnam ādiyati, yo paradāram gacchati, yo musā bhānati, yo gāmaṃ ghāṭeti, yo pantham dūseti, yo nikativañcanam karoti so daṇḍāraho vadhitabbo chettabbo bhettabbo hantabbo ti. Tam te upādāya vicinitvā vicinitvā daṇḍenti vadhenti chindanti bhindanti hananti ca. Api nu mahārāja atthi kehici ṭhapito niyamo: yo dānam vā deti sīlam vā rakkhati uposathakammam vā karoti tassa dhanam vā yasam vā dātabban - ti. Api nu tam vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasam vā denti, corassa katakammassa vadhabandhanam viyāti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja dāyakānam vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasam vā dadeyyum, kusalam - pi ditṭhadhamma-

⁷ upakacchakena AbC. ⁸ upanāmeyya AbC. ⁹ suro all. ¹⁶ -vedaniyam C throughout. ¹⁹ hanti B. ²³ vicinitvā once AM. ²⁸ ³⁰ vicinitvā once CM.

vedaniyaṃ bhaveyya. Yasmā ca kho mahārāja dāyake na vicinanti: dhanam vā⁵ yasaṃ vā dassamāti, tasmā kusalam na diṭṭhadhammavedaniyaṃ. Iminā mahārāja kāraṇena akusalam diṭṭhadhammavedaniyaṃ, samparāye va so adhimattaṃ balavataraṃ vedanaṃ vediyatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, tavādisena buddhimantena vinā n' eso pañho sunibbedhiyo; lokikam - bhante Nāgasena lokuttarena viññāpitan - ti.

Bhante Nāgasena, ime dāyakā dānaṃ datvā pubba-petānaṃ ādisanti: imaṃ tesam pāpuṇātīti. Api nu te kañci tatonidānaṃ vipākaṃ paṭilabhantīti. — Keci mahārāja paṭilabhanti, keci na paṭilabhantīti. — Ke bhante paṭilabhanti, ke na paṭilabhantīti. — Nirayūpapannā mahārāja na paṭilabhanti, saggāgatā na paṭilabhanti, tiracchānayonigatā na paṭilabhanti; catunnaṃ petānaṃ tayo petā na paṭilabhanti: vantāsikā khuppiāsino nījhāmatanḥikā; labhanti petā paradattūpajīvino, te pi saramānā yeva labhantīti. — Tena hi bhante Nāgasena dāyakānaṃ dānaṃ vissotaṃ hoti aphalaṃ, yesaṃ uddissa kataṃ yadi te na paṭilabhantīti. — Na hi taṃ mahārāja dānaṃ aphalaṃ hoti avipākaṃ, dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Idha mahārāja keci manussā maccha-maṃsa-surā-bhatta-khajjakāni paṭiyādetvā nātikulam gacchanti; yadi te nātakā taṃ upāyanaṃ na sampaticcheyyūṃ, api nu taṃ upāyanaṃ vissotaṃ gaccheyya vinasseyya vā ti. — Na hi bhante, sāmikānaṃ yeva taṃ hotīti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti. Yathā

⁵ ca B. ⁶ vedanaṃ om. BM. ¹⁰ ādisanti M, ādiyanti AbBC, adhiyanti Aa. ¹¹ kiñci all. ²² bhante Nāgasena AbBaM. ²⁵ naṃ ABC, naṃ taṃ M. ²⁶ anubhavantīti all.

vā pana mahārāja puriso gabbhaṃ pavitṭho asati purato nikkhamanamukhe kena nikkhameyyāti. — Pavitṭhen' eva bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti. — Hotu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāma: dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti, na mayam taṃ kāraṇaṃ vilomemāti.

Bhante Nāgasena, yadi imesaṃ dāyakānaṃ dinnam dānaṃ pubbapetānaṃ pāpuṇāti te ca tassa vipākaṃ anubhavanti, tena hi yo pāṇātipātī luddo lohitapāṇi paduṭṭhamanasankappo manusse ghātetvā dāruṇaṃ kammaṃ katvā pubbapetānaṃ ādiseyya: imassa me kammassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātūti, api nu tassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātīti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, ko tattha hetu kiṃ kāraṇaṃ yena kusalaṃ pāpuṇāti akusalaṃ na pāpuṇātīti. — N' eso mahārāja pañho pucchitabbo, mā ca tvaṃ mahārāja: vissajjako atthīti apucchitabbaṃ pucchi; kissa ākāso nirālambo, kissa Gangā uddhamukhā na sandati, kissa ime manussā ca dijā ca dipadā, migā catuppadā ti taṃ - pi maṃ tvaṃ pucchissasīti. — Nāhan - taṃ bhante Nāgasena vihesāpekkho pucchāmi, api ca nibbāhanatthāya sandehassa pucchāmi. Bahumanussā loke vāmagāhino vicakkhukā; kin - ti te otāraṃ na labheyyun - ti evāhan - taṃ pucchāmi. — Na sakkā mahārāja saha akatena ananumatena saha pāpaṃ kammaṃ saṃvibhajitum. Yathā mahārāja manussā udakanibbāhanena udakaṃ suvidūram - pi haranti, api nu mahārāja sakkā ghanamahāselapabbato nibbāhanena yathicchitaṃ haritun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja sakkā telena padīpo jaletum, api nu mahārāja sakkā udakena

⁷ dinnadānaṃ CM. ¹¹ ādiyeyya ABC. ¹⁸ na om. all. ¹⁹ dvijā C. ¹⁹ dvipadā CaM. ²³ okāraṃ M. ²⁵ pāpakammaṃ CM. ²⁶ sudūrampi A.

padīpo jaletun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalam saṁvibhajitum, na sakkā akusalam saṁvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja kassakā talākato udakam nīharitvā dhaññaṁ paripācenti, api nu kho mahārāja sakkā mahāsamuddato udakam nīharitvā dhaññaṁ paripācetun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalam saṁvibhajitum, na sakkā akusalam saṁvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena sakkā kusalam saṁvibhajitum, na sakkā akusalam saṁvibhajitum; kāraṇena maṁ saññāpehi, nāhaṁ andho anāloko, sutvā vedissāmīti. — Akusalam mahārāja thokam, kusalam bahukam, thokattā akusalam kattāram yeva pariyādiyati, bahukattā kusalam sadevakam lokam ajjhottharatīti. — Opammaṁ karohīti. — Yathā mahārāja parittam ekam udabindu paṭhaviyaṁ nipateyya, api nu kho taṁ mahārāja udabindu dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Na hi bhante, yattha taṁ udabindu nipatitam tatth' eva pariyādiyatīti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udabindussāti. — Evam - eva kho mahārāja parittam akusalam, parittattā kattāram yeva pariyādiyati, na sakkā saṁvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivasseyya tappayanto dharanitalam, api nu kho so mahārāja mahāmegho samantato otthareyyāti. — Āma bhante, pūrayitvā so mahāmegho sobbha-sara-sarita-sākhā-kandara - padara - daha - talāka-udapāna-pokkharaniyo dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Mahantattā bhante meghassāti. — Evam - eva kho mahārāja kusalam bahukam, bahukattā sakkā devamanussehi pi saṁvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena akusalam thokam,

¹⁶ udakabindu ACM, and so M throughout. ²² -diyatīti ABC.

kusalam bahutaran - ti. — Idha mahārāja yo koci dānam deti sīlam samādiyati uposathakammaṃ karoti, so haṭṭho pahaṭṭho hasito pahasito pamudito pasannamānaso vedajāto hoti; tassa aparāparaṃ pīti uppajjati, pītimanassa bhiyyo bhiyyo kusalam pavaḍḍhati. Yathā mahārāja udapāne bahusalilasampunṇe ekena desena udakaṃ paviseyya ekena nikkhameyya, nikkhamante pi aparāparaṃ uppajjati, na sakkā hoti khayam pāpetum; evaṃ - eva kho mahārāja kusalam bhiyyo bhiyyo pavaḍḍhati. Vassasate pi ce mahārāja puriso kataṃ kusalam āvajjeyya, āvajjite āvajjite bhiyyo bhiyyo kusalam pavaḍḍhati, tassa taṃ kusalam sakkā hoti yathicchakehi saddhiṃ samvibhajitum. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena kusalam bahun - taram. Akusalam pana mahārāja karonto pacchā vip - paṭisārī hoti, vip - paṭisārino cittaṃ patilīyati patikuṭati pativattati, na sampasāriyati, socati tappati hāyati khī - yati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Yathā mahārāja sukkhāya nadiyā mahāpulināya unnatāvanatāya kuṭila - sankuṭilāya uparito parittaṃ udakaṃ āgacchantam hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati; evaṃ - eva kho mahārāja akusalam karontassa cittaṃ patilīyati patikuṭati pativattati, na sampasāriyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pari - yādiyati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akusalam thokaṃ - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, imasmim loke naranāriyo supinaṃ passanti kalyāṇaṃ - pi pāpakam - pi, diṭṭhapubbam - pi aditṭhapubbam - pi, katapubbam - pi akatapubbam - pi,

⁵ yathā pana BC, yathā vā pana AM. ¹⁰ āvajjeyya āvajjeyya M. ¹⁶ -puli- C.

khemam - pi sabhayam - pi, dūre pi santike pi, bahuvi-dhāni pi anekavaṇṇasahassāni dissanti. Kiñ - c' etaṃ supinaṃ nāma, ko c' etaṃ passatīti. — Nimittam - etaṃ mahārāja supinaṃ nāma yaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Cha - y - ime mahārāja supinaṃ passanti: vātiko supinaṃ passati, pittiko supinaṃ passati, semhiko supinaṃ passati, devatūpasambhārato supinaṃ passati, samudācinnato supinaṃ passati, pubbanimittato supinaṃ passati. Tatra mahārāja yaṃ pubbanimittato supinaṃ passati taṃ yeva saccam, avasesam micchā ti. — Bhante Nāgasena, yo pubbanimittato supinaṃ passati, kiṃ tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittam vicināti, taṃ vā nimittam cittassa āpātham - upagacchati, añño vā āgantvā tassa ārocetīti. — Na mahārāja tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittam vicināti, nāpi añño koci āgantvā tassa āroceti, atha kho taṃ yeva nimittam cittassa āpātham - upagacchati. Yathā mahārāja ādāso na sayam kuhiñci gantvā chāyaṃ vicināti, nāpi añño koci chāyaṃ anetvā ādāsam āropeti, atha kho yato kutoci chāyā āgantvā ādāsassa āpātham - upagacchati; evam - eva kho mahārāja na tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittam vicināti, nāpi añño koci āgantvā āroceti, atha kho yato kutoci nimittam āgantvā cittassa āpātham - upagacchatīti.

Bhante Nāgasena, yaṃ - taṃ cittaṃ supinaṃ passati, api nu taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti. — Na hi mahārāja taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathentīti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassēhīti. — Yathā mahārāja sarīre tilakā pilakā daddūni uṭṭhahanti lābhāya vā alābhāya vā yasāya vā ayasāya vā

² kimetaṃ C ³ nimittetaṃ A. ¹⁰ avasesā M. ¹⁵ añño vā koci all.

¹⁶ tassa na ār. AC. ²¹ mah. tassa ... nimittam na vicināti AC. ²² añño vā koci AC.

nindāya vā pasamsāya vā sukhāya vā dukkhāya vā, api nu tā mahārāja [tilakā] piḷakā jānitvā uppajjanti: imaṃ nāma mayaṃ atthaṃ nipphādessāmāti. — Na hi bhante, yādisse tā okāse piḷakā sambhavanti, tattha tā piḷakā disvā nemittakā byākaronti: evaṃ nāma vipāko bhavissatīti. — Evam-eva kho mahārāja yaṇ-taṃ cittaṃ supinaṃ passati na taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathentīti.

Bhante Nāgasena, yo supinaṃ passati so niddāyānto passati udāhu jagganto passatīti. — Yo so mahārāja supinaṃ passati na so niddāyānto passati nāpi jagganto passati, api ca okkante middhe asampatte bhavange etth' antare supinaṃ passati. Middhasamārūhassa mahārāja cittaṃ bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittaṃ na-ppavattati, appavattaṃ cittaṃ sukhadukkhaṃ na-ppajānāti, appaṭivijānantassa supino na hoti, pavattamāne citte supinaṃ passati. Yathā mahārāja timire andhakāre appabhāse superisuddhe pi ādāse chāyā na dissati, evam-eva kho mahārāja middhasamārūhe citte bhavangagate tiṭṭhamāne pi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, appavatte citte supinaṃ na passati. Yathā mahārāja ādāso evaṃ sarīraṃ daṭṭhabbaṃ, yathā andhakāro evaṃ middhaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā āloko evaṃ cittaṃ daṭṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja mahikotthaṭṭassa suriyassa pabhā na dissati, santā yeva suriyarasmi appavattā hoti, appavattāya suriyarasmiyā āloko na hoti; evam-eva kho mahārāja middhasamārūhassa cittaṃ bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittaṃ na-ppavattati, appavatte citte supinaṃ na passati. Yathā mahārāja suriyo evaṃ sarīraṃ daṭṭhabbaṃ, yathā mahikottharaṇaṃ evaṃ

⁴ yādisse om. AC. ⁵ nemittikā B. ¹¹⁻¹² jāgaranto M. ¹² passati so nidd. na passati AC. ²¹ appavattaṃ om AC.

middham datṭhabbam, yathā suriyarasmi evam cittaṃ datṭhabbam.

Dvinnam mahārāja sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti: middhasamārūhassa bhavangagatassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti, nirodhasamāpannassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti. Jāgarantassa mahārāja cittaṃ lolam hoti vivaṭam pākaṭam anibaddham, evarūpassa citte nimittam āpātham na upeti. Yathā mahārāja purisaṃ vivaṭam pākaṭam akiriyaṃ arahassaṃ rahassakāmā parivajjenti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passati. Yathā vā pana mahārāja bhikkhum bhinnājīvaṃ anācāraṃ pāpamittaṃ dussīlaṃ kusītaṃ hīnaviriyaṃ kusalā bodhapakkhiyā dhammā āpātham na upenti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passatīti.

Bhante Nāgasena, atthi middhassa ādi-majjha-pariyosāna - ti. — Āma mahārāja, atthi middhassa ādi, atthi majjham, atthi pariyosāna - ti. — Katamaṃ ādi, katamaṃ majjham, katamaṃ pariyosāna - ti. — Yo mahārāja kāyassa onāho pariyaṇāho dubbalyaṃ mandatā akammaññatā kāyassa, ayaṃ middhassa ādi; yo mahārāja kapiniddāpareto vokiṇṇakaṃ jaggati, idaṃ middhassa majjham; bhavangagati pariyosānaṃ. Majjhūpagato mahārāja kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja koci yatacārī samāhitacitto tṭhitadhammo acalabuddhi pahīnakotūhalasaddaṃ vanam - ajjhogāhitvā sukhumam attham cintayati, na ca so tattha middham okkamati, so tattha samāhito ekaggacitto sukhumam attham paṭivijjhati; evam - eva kho mahārāja jāgaro na middhasamāpanno ajjhupagato kapiniddam kapiniddāpareto su-

⁸ āpātaṃ C. ⁹ arahassārahaṃ AbC. ¹⁴ -vīriyaṃ ABC. ¹⁴ kusalaṃ AC.

¹⁴ āpātaṃ Aa. ²⁶ saññatacārī A. ²⁷ -gāhetvā M, -gahetvā ABC.

pinam passati. Yathā mahārāja kotūhalasaddo evam jāgaranam datṭhabbam, yathā vivittam vanam evam kapi-niddāpareto datṭhabbo, yathā so kotūhalasaddam ohāya middham vivajjetvā majjhatabhūto sukhumaṃ attham paṭivijjhati, evam jāgaro na middhasamāpanno kapinid-dāpareto supinam passatīti. — Sādhū bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcchāmīti.

Bhante Nāgasena, ye te sattā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, udāhu akāle pi marantīti. — Atthi mahārāja kāle pi maranam, atthi akāle pi maranam - ti. — Ke te bhante Nāgasena kāle maranti, ke akāle marantīti. — Diṭṭhapubbā pana mahārāja tayā ambarukkhā vā jamburukkhā vā aññasmā vā pana phalarukkhā phalāni patantāni āmāni ca pakkāni cāti. — Āma bhante ti. — Yāni tāni mahārāja phalāni rukkhato patanti sabbāni tāni kāle yeva patanti udāhu akāle pīti. — Yāni tāni bhante Nāgasena phalāni paripakkāni vilīnāni patanti sabbāni tāni kāle patanti; yāni pana tāni avasesāni phalāni tesu kānici kimividdhāni patanti, kānici lakūṭahatāni patanti, kānici vātapahaṭāni patanti, kānici antopūtikāni hutvā patanti, sabbāni tāni akāle patantīti. — Evam - eva kho mahārāja ye te jarāvegahatā maranti te yeva kāle maranti; avasesā keci kammaapatibālā maranti, keci gatipatibālā, keci kiriyapatibālā marantīti. — Bhante Nāgasena, ye te kammaapatibālā maranti, ye pi te gatipatibālā maranti, ye pi te kiriyapatibālā maranti, ye pi te jarāvegapatibālā maranti, sabbe te kāle yeva maranti; yo pi mātukucchigato marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati; yo pi vijātaghare marati, so tassa

² jāgaram A. ⁴ majjhatta- AaB. ¹² tvayā C. ¹⁹ lakūṭāh- C. ²² patanti ABC.

kālo, so pi kāle yeva marati; yo pi māsiko marati — pe — yo pi vassasatiko marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati. Tena hi bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ nāma na hoti; ye keci maranti sabbe te kāle yeva marantīti.

Satt' ime mahārāja vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle maranti, katame satta: jighacchito mahārāja bhojanaṃ alabhamāno upahatabbhantaro vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; pipāsito mahārāja pāṇiyaṃ alabhamāno parisukkhahadayo vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; ahinā daṭṭho mahārāja visavegābhihato tikicchakaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; visam-āsito mahārāja dayhantesu angapaccangesu agadaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; aggigato mahārāja jhāyamāno nibbāpanaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; udakagato mahārāja patiṭṭhaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati; sattihato mahārāja ābādhiko bhisakkaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle marati. Ime kho mahārāja satta vijjamāne pi uttariṃ āyusmiṃ akāle maranti. Tatra pāhaṃ mahārāja ekamsena vadāmi. Atṭhavidhena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti: vātāsamuṭṭhānena pittasamuṭṭhānena semhasamuṭṭhānena sannipātikena utupariṇāmena visamaparihārena opakkamikena kammavipākena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti. Tatra mahārāja yad-idaṃ kammavipākena kālakiriyaṃ sā yeva tattha sāmāyikā kālakiriyaṃ, avasesā asāmāyikā kālakiriyaṃ. Bhavati ca:

Jighacchāya pipāsāya ahinā daṭṭho visena ca
aggi-udaka-sattīhi akāle tattha mīyati.

³ eso C. ²⁷ sāmāyik- B throughout, A five times, Aa three times, CM once; samā- C twice. ²⁸ asāmāyikā ABC. ²⁹ kālakiriyaṃ ti all.

Vāta-pittena semhena sannipāten' utūhi ca
visamôpakkamakammehi akāle tattha mīyatīti.

Keci mahārāja sattā pubbe katena tena tena akusalakammavipākena maranti. Idha mahārāja yo pubbe pare jighacchāya māreti so bahūni vassasatasahassāni jighacchāya paripīlito chāto parikilanto sukkha-pamilāta-hadayo sukkhito visukkhito jhāyanto abbhantaram paridayhanto jighacchāya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare pipāsāya māreti so bahūni vassasatasahassāni peto hutvā nijjhāmataphiko samāno lūkho kiso parisukkhatahadayo pipāsāya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare ahinā dasāpetvā māreti so bahūni vassasatasahassāni ajagaramukhen' eva ajagaramukhaṃ kaṇhasappamukhen' eva kaṇhasappamukhaṃ parivattitvā tehi khāyitakhāyito ahihi dattho yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare visam datvā māreti so bahūni vassasatasahassāni dayhantehi angapaccangehi bhijjamānena sarīrena kuṇapagandhaṃ vāyanto visen' eva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare agginā māreti so bahūni vassasatasahassāni angārapabbaten' eva angārapabbataṃ Yamavisayen' eva Yamavisayaṃ parivattitvā dadḍhavidadḍhagatto agginā yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare udakena māreti so bahūni vassasatasahassāni hata-vilutta-bhagga-dubbalagatto khubhitacitto udae yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare sattiyā māreti

³ pubbe kate akusalakamme tena ak. M. ⁶ sukkhampilāta- B, sukkhamilāta- M. ⁸ -dayh- M. ⁹ -āy'eva M. ¹² -āy'eva AaB. ¹⁴ datthāpetvā ABaCM (in B corr. by first hand). ¹⁷ khayitakhayito ABC. ²⁰ angamangehi B.

so bahūni vassasatasahassāni chinna-bhinna-kotṭita-vi-kotṭito sattimukhasamāhato sattiya yeva marati-daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇan - ti.

Bhante Nāgasena, akāle maraṇaṃ atthīti yaṃ vadesi, ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ atidisāti. — Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādinṇa-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso pariyādinṇabhakkho upādānasankhayā nibbāyati, so aggi vuccati anītico anupaddavo samaye nibbuto nāmāti, evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasa-sahassāni jīvitvā jarājinṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇaṃ-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādinṇa-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso assa, taṃ apariyādinṇe yeva tiṇa-katṭha-sākhā-palāse mahatimahāmegho abhippavassitvā nibbāpeyya, api nu kho so mahārāja mahāaggikkhandho samaye nibbuto nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo aggikkhandho purimakena aggikkhandhena samasāmagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante meghena patipīlito so aggikkhandho asamayanibbuto ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā pittasamutṭhānena vā semhasamutṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadatṭhena vā visam - āsitena vā agginā vā udakena vā sattiya vā patipīlito akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utṭhahitvā ninnañ - ca thalañ - ca paripūrayanto abhivasati, so vuccati megho anītico anupaddavo vassatīti, evam - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājinṇo

⁷⁻¹⁸ ādinna- C (A once). ⁸ pariyādinna- C. ¹⁸ vā om. Āa. ¹⁶⁻²⁰ so om. AaBM.

āyukkhayā anītico anupaddavo marati so²² vuccati samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utthahitvā antarā yeva māhatā vātena abbattham gaccheyya, api nu kho so mahārāja valāhako samaye vigato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo valāhako purimakena valāhakena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante vātena patipīlito so valāhako asamayapatto yeva vigato ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja balavā āsiviso kupito kañcid - eva purisaṃ daseyya, tassa taṃ visaṃ anītikam - anupaddavaṃ maraṇam pāpeyya, taṃ visaṃ vuccati anītikam - anupaddavaṃ koṭigatan - ti; evam - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājinno āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati anītico anupaddavo jīvitakoṭigato sāmāyikaṃ maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja balavatā āsivisena datthassa antarā yeva ahigunṭhiko agadaṃ datvā avisaṃ kareyya, api nu kho taṃ mahārāja visaṃ samaye vigataṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ visaṃ purimakena visena samasamagatikaṃ nāhosīti. — Āgantukena bhante agadena patipīlitaṃ visaṃ akoṭigataṃ yeva vigatan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutthānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja issattho saraṃ pāpeyya,

²² -gunṭiko B, -gunḍiko AaM.

sace so saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saro vuccati anītika anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evaṃ - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītika anupaddavo marati so vuccati anītika anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja issattho saraṃ pāteyya, tassa taṃ saraṃ tasmiṃ yeva khaṇe koci gaṇheyya, api nu kho so mahārāja saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo saro purimakena sarena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante gahaṇena tassa sarassa gamaṇam upacchinnan - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbattitvā yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saddo vuccati anītika anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evaṃ - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītika anupaddavo marati so vuccati anītika anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbatteyya, nibbatte sadde adūragate koci āmaseyya, sah' āmasanena saddo nirujjheyya, api nu kho so mahārāja saddo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja pacchimo saddo purimakena saddena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante āmasanena so saddo

¹⁷ atthīti all throughout.

uparato ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūḷhaṃ dhañña-bijaṃ sammā pavattamānena vassena otata-vitata-ākīṇṇa-bahu-phalaṃ hutvā sassutṭhānasamayam pāpuṇāti, taṃ dhaññaṃ vuccati anītikam - anupaddavaṃ samayasampattam nāma hotīti; evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūḷhaṃ dhaññabijaṃ udakena vikalam mareyya, api nu kho taṃ mahārāja dhaññaṃ samayasampattam nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ dhaññaṃ purimakena dhaññena samasamagatikam nāhosīti. — Āgantukena bhante uḥhena patipīlitaṃ taṃ dhaññaṃ matan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampannaṃ taruṇasassaṃ kimayo utṭhahitvā samūlaṃ nāsenti. — Suta-pubbaṃ - c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbaṃ - cāti. — Kin - nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natṭhaṃ, udāhu akāle natṭhan - ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante sassaṃ kimayo na khādeyyuṃ, sassuddharaṇasamayam pāpuṇeyyāti. — Kim - pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayam pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. —

Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampanne sasse phalabhāraṇamite mañjaritapatte karakavassaṃ nāma vassajāti nipatitvā vināseti aphalaṃ karotīti. — Suttapubbaṃ - c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbaṃ - cāti. — Api nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natṭhaṃ udāhu akāle natṭhan - ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante [sassaṃ] karakavassaṃ na vasseyya, sassuddharāṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. — Kim - pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharāṇasamayaṃ pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā pittasamutṭhānena vā semhasamutṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadatṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegapatipīlito vā akāle marati; yadi pana āgantukena rogena patipīlito na bhaveyya, samaye va maraṇaṃ pāpuṇeyya. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sudassitaṃ kāraṇaṃ, suddassitaṃ opammaṃ akāle maraṇassa paridīpanāya; atthi akāle maraṇaṇ - ti uttānīkataṃ pākataṃ kataṃ vibhūtaṃ kataṃ. Acittavikkhittako pi bhante Nāgasena manujo ekamekena pi tāva opammena niṭṭhaṃ gaccheyya: atthi akāle mara-

²¹ pana so āg. A. ²² vā AbBC; om. AaM. ²³ uttāni - ACM. ²⁴ acinta - C, acinti - A.

nan - ti; kim - pana manujo sacetano. Paṭhamopammen' evāhaṃ bhante saññatto: atthi akāle maraṇan - ti, api ca aparāparam nibbāhanam sotukāmo na sampaticchin - ti.

Bhante Nāgasena, sabbesaṃ parinibbutānaṃ cetiye pāṭihīraṃ hoti, udāhu ekaccānaṃ yeva hotīti. — Ekaccānaṃ mahārāja hoti, ekaccānaṃ na hotīti. — Katamesaṃ bhante hoti, katamesaṃ na hotīti. — Tiṇṇannaṃ mahārāja aññatarassa adhiṭṭhānā parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti, katamesaṃ tiṇṇannaṃ: Idha mahārāja arahā devamanussānaṃ anukampāya tiṭṭhanto va adhiṭṭhāti: evaṃnāmacetiye pāṭihīraṃ hotūti, tassa adhiṭṭhānavasena cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ arahato adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja devatā manussānaṃ anukampāya parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ dassenti: iminā pāṭihīrena saddhammo niccasampaggahīto bhavisati, manussā ca pasannā kusaleṇa abhivaḍḍhissantīti; evaṃ devatānaṃ adhiṭṭhānena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja itthi vā puriso vā saddho pasanno paṇḍito byatto medhāvī buddhisampanno yoniso cintayitvā gandhaṃ vā mālaṃ vā dussaṃ vā aññataraṃ vā kiñci adhiṭṭhahitvā cetiye ukkhipati: evaṃ nāma hotūti, tassa pi adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ manussānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Imesaṃ kho mahārāja tiṇṇannaṃ aññatarassa adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Yadi mahārāja tesam adhiṭṭhānaṃ na hoti, khīṇāsavassa pi chaḷabhiññassa cetovasippattassa cetiye pāṭihīraṃ na hoti. Asati

pi mahārāja pāṭihīre caritaṃ disvā suparisuddhaṃ okap-
petabbaṃ nitṭhaṃ gantabbaṃ saddahitabbaṃ: suparinib-
buto ayaṃ Buddhaputto ti. — Sādhū bhante Nāgasena,
evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, ye te sammā paṭipajjanti tesāṃ
sabbesaṃ yeva dhammābhisamayo hoti, udāhu kassaci
na hotīti. — Kassaci mahārāja hoti, kassaci na hotīti.
— Kassa bhante hoti, kassa na hotīti. — Tiracchāna-
gatassa mahārāja supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
hoti, pettavisayūpapannassa micchādītṭhikassa kuhakassa
mātughātakassa pitughātakassa arahantaghātakassa san-
ghabhedakassa lohituppādakassa theyyasaṃvāsakassa
titthiyapakkantakassa bhikkhunīdūsakassa terasannaṃ
garukāpattīnaṃ aññataraṃ āpajjitvā avuṭṭhitassa paṇḍa-
kassa ubhatobyañjanakassa supaṭipannassāpi dhammā-
bhisamayo na hoti, yo pi manussadahaṛako ūnakasatta-
vassiko tassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
hoti. Imesaṃ kho mahārāja soḷasannaṃ puggalānaṃ
supaṭipannānaṃ - pi dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, ye te pannarasa puggalā viruddhā
yeva tesāṃ dhammābhisamayo hotu vā mā vā hotu,
atha kena kāraṇena manussadahaṛakassa ūnakasattavas-
sikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti,
ettha tāva pañho bhavati. Nanu nāma dahaṛakassa na
rāgo hoti, na doso hoti, na moho hoti, na māno hoti, na
micchādītṭhi hoti, na arati hoti, na kāmavitakko hoti.
Amissito kilesehi so nāma dahaṛako yutto ca patto ca
arahati ca cattāri saccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhitu - ti.
— Tañ - ñev' ettha mahārāja kāraṇaṃ yenāhaṃ kāraṇena

¹⁰ -sayuppannassa AM. ¹² buddhalohit- M. ²¹ tesāṃ tesāṃ ABC.

²⁷ yutto patto AB.

bhaṇāmi: ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. Yadi mahārāja ūnakasattavassiko rajaniye rajjeyya, dussaniye dusseyya, mohanīye muyheyya, madanīye majjeyya, ditṭhim vijāneyya, ratiñ-ca aratiñ-ca vijāneyya, kusalākusalam vitakkeyya, bhavēyya tassa dhammābhisamayo. Api ca mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī; ūnakasattavassiko mahārāja tena dubbalena cittaṃ parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhitaṃ. Yathā mahārāja Sinerupabbatarājā garuko bhāriko vipulo mahanto, api nu kho taṃ mahārāja puriso attano pākatikena thāma-bala-viriyena sakkuṇeyya Sinerupabbatarājānaṃ uddharitaṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Dubbalattā bhante purisassa, mahantattā Sinerupabbatarājassāti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī, ūnakasattavassiko tena dubbalena cittaṃ parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhitaṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā paṇa mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavī dīghā āyatā puthulā vitthata visālā vitthiṇṇā vipulā mahantā, api nu kho taṃ mahārāja mahāpaṭhaviṃ sakkā parittakena udakabindukena temetvā udakacikkhallaṃ kātun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā, bhante udakabindussa, mahantattā mahāpaṭhaviyā ti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ

⁴ moheyya BM. ²⁵ hotīti all throughout. ³¹ -dukassa M.

abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avi-
bhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu dīghā āyatā puthulā
vitthatā visālā vitthinnā vipulā mahantā, ūnakasāttavas-
siko tena dubbalena cittaṇa parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātum
paṭivijjhītum, tena kāraṇena ūnakasāttavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana
mahārāja abala-dubbala-paritta-appa-thoka-mandaḍgi
bhaveyya, api nu kho mahārāja tāvatakena mandena ag-
ginā sakkā sadevake loke andhakāraṃ vidhametvā ālokaṃ
dassetun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
mahārājāti. — Mandattā bhante aggissa, lokassa mahan-
tattā ti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasāttavassi-
kassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ
mandaṃ avibhūtaṃ, mahatā ca avijjandhakārena pihitaṃ,
tasmā dukkaraṃ nānālokaṃ dassayitum, tena kāraṇena
ūnakasāttavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo
na hoti. Yathā vā pana mahārāja āturo kiso aṇu-pari-
mita-kāyo sālakakimi hatthināgaṃ tidhāppabhinnaṃ navā-
yataṃ tivitthataṃ dasapariṇāhaṃ attharatanikaṃ tṭhānam -
upagataṃ disvā gilitum parikaḍḍheyya, api nu kho so
mahārāja sālakakimi sakkuṇeyya taṃ hatthināgaṃ gili-
tun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārā-
jāti. — Parittattā bhante sālakasārīrassa, mahantattā
hatthināgassāti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasā-
ttavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ
thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatī asankhatā nibbāna-
dhātu, so tena dubbalena cittaṇa parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātum
paṭivijjhītum, tena kāraṇena ūnakasāttavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. — Sādhū bhante
Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

¹⁸ anu- all. ¹⁹ salāka- AbB. ¹⁹ tidhapp- BM. ²⁸ cittaṇa om. all.

Bhante Nāgasena, kiṃ ekantasukhaṃ nibbānaṃ, udāhu dukkhena missan - ti. --- Ekantasukhaṃ mahārāja nibbānaṃ dukkhena amissan - ti. — Na mayan - taṃ bhante Nāgasena vacanaṃ saddahāma: ekantasukhaṃ nibbānan - ti. Evam - ettha mayaṃ bhante Nāgasena pac - cema: nibbānaṃ dukkhena missan - ti; kāraṇaṃ - c' ettha upalabhāma: nibbānaṃ dukkhena missan - ti, katamaṃ ettha kāraṇaṃ: Ye te bhante Nāgasena nibbānaṃ pari - yesanti tesāṃ dissati kāyassa ca cittassa ca ātāpo pari - tāpo, ṭhāna - cankama - nisajjā - sayana - āhāra - pariggaho, middhassa ca uparodho, āyatanānaṃ - ca patipīḷanaṃ, dhanadhañña - piyañātimitta - pajahanaṃ; ye keci loke sukhitā sukhasamappitā te sabbe pi pañcahi kāmagaṇehi āyatane ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - bahuvidha - subhanimittena rūpena cakkhuṃ ramenti brūhenti, manā - pika - manāpika - gītavādita - bahuvidha - subhanimittena sad - dena sotaṃ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - pup - pha - phala - patta - taca - mūla - sāra - bahuvidha - subhanimit - tena gandhena ghānaṃ ramenti brūhenti, manāpika - manā - pika - khajja - bhojja - leyya - peyya - sāyaniya - bahuvidha - su - bhanimittena rasena jivhaṃ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - saṅhasukhuma - mudumaddava - bahuvidha - subha - nimittena phassena kāyaṃ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - kalyāṇapāpaka - subhāsubha - bahuvidha - vitak - ka - manasikārena manaṃ ramenti brūhenti. Tumhe taṃ cakkhu - sota - ghāna - jivhā - kāya - mano - brūhanaṃ ha - natha upahanatha chindatha upacchindatha rundhatha uparundhatha, tena kāyo pi paritappati cittam - pi pari - tappati, kāye paritatte kāyikaṃ dukkhaṃ vedanaṃ vedi - yati, citte paritatte cetasikaṃ dukkhaṃ vedanaṃ vediyati. Nanu Māgandiyo pi paribbājako Bhagavantaṃ gārahamaṇo

¹⁰ -caṃkamana- A. ²⁵ -kuvitakka- ABC. ²⁷ upachindatha B; om. AC.

evam - āha: Bhūtahacco samaṇo Gotamo ti. Idam - ettha kāraṇaṃ yenāhaṃ kāraṇena brūmi: nibbānaṃ dukkhena missan - ti.

Na hi mahārāja nibbānaṃ dukkhena missaṃ, ekantasukhaṃ nibbānaṃ. Yaṃ pana tvaṃ mahārāja brūsi: nibbānaṃ dukkhan - ti, n' etaṃ dukkhaṃ nibbānaṃ nāma, nibbānassa pana sacchikiriyaṃ pubbabhāgo eso, nibbānapariyesanaṃ etaṃ. Ekantasukhaṃ yeva mahārāja nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Tattha kāraṇaṃ vadāmi. Atthi mahārāja rājūnaṃ rajjasukhaṃ nāmāti. — Āma bhante, atthi rājūnaṃ rajjasukhan - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja rajjasukhaṃ dukkhena missan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rājāno paccante kupite tesāṃ paccantanissitānaṃ paṭisedhāya amaccēhi pariṇāyakehi bhaṭehi balatthehi parivutā pavāsaṃ gantvā dāmasamakasa-vātātapa-patipīlītā samavisame paridhāvanti mahāyuddhañ - ca karonti jīvitasamsayañ - ca pāpuṇantīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ nāma, rajjasukhassa pariyesanāya pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena rājāno rajjaṃ pariyesitvā rajjasukhaṃ anubhavanti. Evaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ rajjasukhaṃ, aññaṃ dukkhan - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyañ - ca cittañ - ca ātāpetvā tṭhāna-cankama-nisajjā-sayanāhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīletvā kāyañ - ca jīvitañ - ca pariccajitvā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, nihatapaccāmittā va rājāno rajjasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ nibbānaṃ, aññaṃ dukkhaṃ.

¹ bhūtabhaṇḍo C, bhūṇahacco Aa, bhūnatacco M (bhūnahu MN. 75). ⁶ dukkhaṃ nibbānaṃ dukkhaṃ Ab, nibbānaṃ dukkhaṃ C. ⁷ nāma om. C.

¹² kho pana taṃ A. ²⁶ -camkamana- Ab. ³¹ dukkhanti all

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: ekan-
 tasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ duk-
 khaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. Atthi mahārāja ācariyaṇaṃ
 sippavantānaṃ sippasukhaṃ nāmaṃti. — Āma bhante,
 atthi ācariyaṇaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ - ti. — Api
 nu kho taṃ mahārāja sippasukhaṃ dukkhena missaṃ - ti.
 — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja ācari-
 yaṇaṃ abhivādana-paccupaṭṭhānena udakāharaṇa-ghara-
 sammajjana-dantakaṭṭhamukhodakānuppadānena ucchiṭ-
 ṭhapaṭiggahana - ucchādana - nahāpana - pādaparikkamma-
 sakacittaṃ nikkhipitvā paracittānupvattanena dukkhasey-
 yāya visamabhojanena kāyaṃ ātāpentīti. — N' etaṃ
 bhante Nāgasena sippasukhaṃ nāma, sippapariyesanāya
 pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena ācariyā
 sippaṃ pariyesitvā sippasukhaṃ anubhavanti. Evaṃ
 bhante Nāgasena sippasukhaṃ dukkhena amissaṃ, aññaṃ
 taṃ sippasukhaṃ, aññaṃ dukkhaṃ - ti. — Evaṃ - eva
 kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena
 missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyaṃ - ca
 cittaṃ - ca ātāpetvā ṭhāna-cankama-nisajjā-sayanāhāraṃ
 pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīletvā
 kāyaṃ - ca jīvitaṃ - ca pariccajitvā dukkhena nibbānaṃ
 pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, ācariyā
 viya sippasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nib-
 bānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ
 nibbānaṃ - ti. — Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ,
 tathā sampañcchāmi.

Bhante Nāgasena, nibbānaṃ nibbānaṃ - ti yaṃ va-
 desi, sakkā pana tassa nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ
 vā vāyaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇaṃ vā kāraṇaṃ vā

8.26 aññaṃ nibb. a. dukkhanti M. 8 -paccuṭṭhānena A. 9 uccitṭha-
 AbC. 20 -cankamana- AM.

hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Appatibhāgam mahārāja nibbānam, na sakkā nibbānassa rūpaṃ vā saṅ-
 ṭhānam vā vayaṃ vā pamāṇam vā opammena vā kāra-
 ṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. —
 Etam - p' ahaṃ bhante Nāgasena na sampatichāmi yaṃ
 atthidhammassa nibbānassa rūpaṃ vā saṅṭhānam vā va-
 yaṃ vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā
 vā nayena vā apaññāpanam, kāraṇena maṃ saññāpehīti.
 — Hotu mahārāja, kāraṇena taṃ saññāpessāmi.

Atthi mahārāja mahāsamuddo nāmāti. — Āmā bhante,
 atth' eso mahāsamuddo ti. — Sace taṃ mahārāja koci
 evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde uda-
 kaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti;
 evaṃ puṭṭho tvaṃ mahārāja kin - ti tassa byākareyyāsīti.
 — Sace maṃ bhante koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ
 mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye
 mahāsamudde paṭivasantīti, tam - ahaṃ bhante evaṃ va-
 deyyaṃ: apucchaṃ maṃ tvaṃ ambho purisa pucchasi,
 n' esā pucchā kenaci pucchitabbā, ṭhapanīyo eso pañho,
 avibhatto lokakkhāyikehi mahāsamuddo, na sakkā mahā-
 samudde udakaṃ pariminituṃ sattā vā ye tattha vāsam -
 upagatā ti. Evāhaṃ bhante tassa paṭivacanam dadey-
 yan - ti. — Kissa pana tvaṃ mahārāja atthidhamme ma-
 hāsamudde evaṃ paṭivacanam dadeyyāsi, nanu vigaṇetvā
 tassa ācikkhitabbaṃ: ettakaṃ mahāsamudde udakaṃ
 ettakā ca sattā mahāsamudde paṭivasantīti. — Na sakkā
 bhante, avisayo eso pañho ti. — Yathā mahārāja atthi-
 dhamme yeva mahāsamudde na sakkā udakaṃ parigaṇe-
 tuṃ sattā vā ye tattha vāsam - upagatā, evam - eva kho
 mahārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ
 vā saṅṭhānam vā vayaṃ vā pamāṇam vā opammena

¹ -dassitu- A in the first five places, C once. ⁵ etamahā M. ⁹ -pes-
 sāmīti AbC. ¹² samudde A. ²¹ ye om. A. ²⁹ ye te tattha A.

vā kāraṇena vā hetunā -vā nayena vā upadassayitum. Vigaṇeyya mahārāja iddhimā cetovasippatto mahāsamudde udakaṃ tatrāsaye ca satte, na tv-eva so iddhimā cetovasippatto sakkuṇeyya nibbānassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi: atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. Atthi mahārāja devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Āma bhante, sūyati: atthi devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Sakkā pana mahārāja tesaṃ arūpakāyikānaṃ devānaṃ rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja na - tthi 'arūpakāyikā devā ti. — Atthi bhante arūpakāyikā devā, na ca sakkā tesaṃ rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Yathā mahārāja atthisattānaṃ yeva arūpakāyikānaṃ devānaṃ na sakkā rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, evam - eva kho mahārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti.

Bhante Nāgasena, hotu ekantasukhaṃ nibbānaṃ na ca sakkā tassa rūpaṃ vā saṇṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Atthi pana bhante nibbānassa guṇaṃ aññehi anupaviṭṭhaṃ, kiñci opammanidassanamattan - ti. — Sarūpato mahārāja na - tthi, guṇato pana sakkā kiñci

⁶ -yituntī AC. ¹¹ nāma te devā A.

opammanidassanamattam upadassayitun - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, yathā 'ham labhāmi nibbānassa' guṇato pi ekadesaparidīpanamattam tathā sīgham brūhi, nibbāpehi me hadayaparilāham, vinaya sītala-madhura-vacana-mālutenāti.

Padumassa mahārāja eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho, udakassa dve guṇā, agadassa tayo guṇā, mahāsa-muddassa cattāro guṇā, bhojanassa pañca guṇā, ākāsa-dasa guṇā, maṇiratanassa tayo guṇā, lohita-candanassa tayo guṇā, sappimaṇḍassa tayo guṇā, girisikharassa pañca guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho ti yaṁ vadesi, katamo padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho ti. — Yathā mahārāja padumam anupalittam udakena, evam - eva kho mahārāja nibbānam sabbakilesehi anupalittam. Ayaṁ mahārāja padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho ti.

Bhante Nāgasena, udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti yaṁ vadesi, katame udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja udakam sītalam parilāhanibbāpanam, evam - eva kho mahārāja nibbānam sītalam sabbakilesa-parilāha-nibbāpanam. Ayaṁ mahārāja udakassa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna ca param mahārāja udakam kilanta-tasita-pipāsita-ghammābhitattānam jana-pasu-pajānam pipāsāvinayanam, evam - eva kho mahārāja nibbānam kāma-taṇhā-bhavataṇhā-vibhavataṇhā-pipāsā-vinayanam. Ayaṁ mahārāja udakassa duttiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, agadassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti yaṁ vadesi, katame agadassa tayo guṇā

²⁵ -sammābhitattānam C, samābhi- A.

nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja agado visa-pīlitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ kilesavisa-pīlitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado rogānaṃ antakaro, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbadukkhānaṃ antakaraṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado amataṃ, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ amataṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo suñño sabbakuṇapehi, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ suññaṃ sabbakilesakuṇapehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahanto anorapāro, na pūراتi sabbasavantihi, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantaṃ anorapāraṃ, na pūراتi sabbasattehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahantānaṃ bhūtānaṃ āvāso, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsava-balappatta-vasībhūta-mahābhūtānaṃ āvāso. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo aparimita-vividha-vipula-vīcipuppha-sankusumito, evaṃ - eva kho mahārāja nibbānaṃ aparimita-vividha-vipula-parisuddha-vijjāvimuttipuppha - sankusumitaṃ. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyudhāraṇaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ jarā-maraṇa-nāsanato āyudhāraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balavaḍḍhanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ iddhibalavaḍḍhanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ vaṇṇajananāṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ guṇavaṇṇajananāṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ darathavūpasamanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbakilesadarathavūpasamanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ jighacchādubbalya-paṭivinodanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbadukkha-jighacchādubbalya-paṭivinodanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa pañcama guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja ākāso na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na uppajjati, duppasaho acorāharaṇo anissito vihaḡagamano nirāvaraṇo ananto,

³⁰ acora- C, acoro- M.

³⁰ vihaḡagamano Ba, vibhaḡgamano C, viha-

taggamano M.

evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na uppajjati, duppasahaṃ acorāharaṇaṃ anissitaṃ ariyagamaṇaṃ nirāvaraṇaṃ anantaṃ. Ime kho mahārāja ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja maṇiratanāṃ kāmadaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ kāmadaṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanāṃ hāsakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ hāsakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanāṃ ujjotattakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ujjotattakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja lohitaṇḍanaṃ dullabhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ dullabhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ asamasugandhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ asamasugandhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ sajjanapasatthaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ariyanapasatthaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍanaṃ tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja lohitaṇḍanaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja sappimaṇḍo vaṇṇasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ guṇavaṇṇasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo gandhasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sīlagandhasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo rasasampanno, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ rasasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja girisikharaṃ accuggataṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ accuggataṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ acalaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ acalaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa duttiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ duradhirohaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ duradhirohaṃ sabbakilesānaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ sabbabijānaṃ avirūhanaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesānaṃ avirūhanaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ, evaṃ-eva kho mahārāja nibbānaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa pañcamo guṇo nibbānaṃ anupa-

viṭṭho. Ime kho mahārāja girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Sādhū bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sam-
paṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: nibbānaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ, na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyaṃ - ti. Idha bhante Nāgasena yo koci sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti so up-
pannaṃ sacchikaroti udāhu uppādetvā sacchikarotīti. — Yo koci mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchi-
karoti so na uppannaṃ sacchikaroti na uppādetvā sac-
chikaroti. Api ca mahārāja atth' esā nibbānadhātu yaṃ
so sammā paṭipanno sacchikarotīti. — Mā bhante Nā-
gasena imaṃ pañhaṃ paṭicchannaṃ katvā dīpehi, viva-
taṃ pākataṃ katvā dīpehi, chandajāto ussāhajāto yaṃ
te sikkhitaṃ taṃ sabbaṃ etth' ev' ākirāhi, etthāyaṃ
jano sammūlho vimatijāto saṃsayapakkhanno, bhind' etaṃ
antodosasallan - ti.

Atth' esā mahārāja nibbānadhātu santā sukhā paṇītā,
taṃ sammā paṭipanno Jinānusatthiyā sankhāre samma-
santo paññāya sacchikaroti. Yathā mahārāja antevāsiko
ācariyānusatthiyā vijjaṃ paññāya sacchikaroti, evaṃ - eva
kho mahārāja sammā paṭipanno Jinānusatthiyā paññāya
nibbānaṃ sacchikaroti. Kathaṃ - pana nibbānaṃ daṭṭhab-
baṃ - ti: anītito nirupaddavato abhayato khemato santato
sukhato sātato paṇītato sucito sītalato daṭṭhabbaṃ.
Yathā mahārāja puriso bahukaṭṭhapuñjēna jalita-kāṭhitena
agginā dayhamāno vāyāmena tato muñcivā niraggikokā-

¹³ so om AaB. ¹⁶ ācikkhāhi M. ¹⁷ -pakkhanto AC, -pakkhandho M.

²⁴ -karotīti all. ²⁴ pana bhaute taṃ nibb. M. ²⁵ anītito mahārāja nir. M.

sam pavisitvā tattha paramasukham labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-tividhaggisantāpaṃ paramasukham nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja aggi evaṃ tividhaggi datṭhabbo, yathā aggigato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā niraggikokāso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja puriso ahi-kukura-manussa-kunapa-sarīravalāñja-kotṭhāsarāsagato kunapa-jatājatitāntaram - anupaviṭṭho vāyāmena tato muñcitvā nikkunapokāsaṃ pavisitvā tattha paramasukham labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-kilesakunapaṃ paramasukham nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja kunapaṃ evaṃ pañca kāmagaṇā datṭhabbā, yathā kunapagato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā nikkunapokāso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja puriso bhīto tasito kampito viparīta-vibbhantacitto vāyāmena tato muñcitvā dāḥaṃ thiram - acalam - abhayatṭhānaṃ pavisitvā tattha paramasukham labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-bhayasantāsaṃ paramasukham nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja bhayaṃ evaṃ jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ paṭicca aparāparaṃ pavattabhayaṃ datṭhabbaṃ, yathā bhīto puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā abhayatṭhānaṃ evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ. Yathā vā pana mahārāja puriso kilīṭṭha-malina-kalala-kaddamadese patito vāyāmena taṃ kalala-kaddamaṃ apavāhetvā parisuddhavigaladesam - upagantvā tattha paramasukham labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-kilesa-malakaddamaṃ paramasukham nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja kalalaṃ evaṃ

⁷ vā om. AB. ⁸ -val- CM. ²⁰ so om. ABC.

lābha-sakkāra-siloko datṭhabbo, yathā kalalagato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā parisuddhavigaladeso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbaṃ.

Taṇ - ca pana nibbānaṃ sammā paṭipanno kin - ti sacchikaroti: Yo so mahārāja sammā paṭipanno so sankhārānaṃ pavattaṃ sammasati, pavattaṃ sammasamāno tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhim passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi so tattha na kiñci gayhūpagaṃ passati. Yathā mahārāja puriso divasasantatte ayogule jalite tatte kathite ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kañci gayhūpagaṃ padesaṃ passati, evaṃ - eva kho mahārāja yo sankhārānaṃ pavattaṃ sammasati so pavattaṃ sammasamāno tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhim passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kiñci gayhūpagaṃ passati. Tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṇṭhāti, kāyasmim dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇibhūto bhavesu nibbindati. Yathā mahārāja puriso jalitajālaṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ paviseyya, so tattha attāno asaraṇo asaraṇibhūto aggimhi nibbindeyya, evaṃ - eva kho mahārāja tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṇṭhāti, kāyasmim dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇibhūto bhavesu nibbindati. Tassa pavatte bhayadassāvissa evaṃ cittaṃ uppajjati: santattaṃ kho paṇ' etaṃ pavattaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ bahudukkhaṃ bahupāyāsaṃ; yadi koci labhetha appavattaṃ, etaṃ santaṃ etaṃ paṇītaṃ, yad - idaṃ sabbasankhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhaya virāgo nirodho nibbāna - ti. Iti h' idaṃ tassa appavatte cittaṃ pakkhandati

¹¹ sajotitatte Ab, sajotatatte B, jātatte C. ¹² kiñci all. ¹⁷ gayh. padesaṃ passati AbBC. ¹⁹ saṇṭhahati B. ²¹ mahā B.

pasīdati pahaṃsīyati kuhīyati: paṭiladdhaṃ kho me nissaraṇaṃ - ti. Yathā mahārāja puriso vippanatṭho videsa-pakkhanno nibbāhanamaggaṃ disvā tattha pakkhandati pasīdati pahaṃsīyati kuhīyati: paṭiladdho me nibbāhanamaggo ti, evaṃ - eva kho mahārāja pavatte bhayadassā-vissa appavatte cittaṃ pakkhandati pasīdati pahaṃsīyati kuhīyati: paṭiladdhaṃ kho me nissaraṇaṃ - ti. So appavattāya maggaṃ āyūhati gavesati bhāveti bahulīkaroti, tassa tadatthaṃ sati santiṭṭhati, tadatthaṃ viriyaṃ santiṭṭhati, tadatthaṃ pīti santiṭṭhati, tassa taṃ cittaṃ aparāparaṃ manasikāroto pavattaṃ samatikkamitvā appavattaṃ okkamati; appavattam - anuppatto mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti vuccatīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, atthi so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitaṃ - ti. — Na - tthi mahārāja so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitaṃ - ti. — Yadi bhante Nāgasena na - tthi nibbānassa sannihitokāso, tena hi na - tthi nibbānaṃ, yesaṃ - ca taṃ nibbānaṃ sacchikataṃ tesam - pi sacchikiriyaṃ micchā. Kāraṇaṃ tattha vakkhāmi: Yathā bhante Nāgasena mahiyā dhaññuṭṭhānaṃ khettaṃ atthi, gandhuṭṭhānaṃ pupphaṃ atthi, pupphuṭṭhānaṃ gumbo atthi, phaluṭṭhānaṃ rukkho atthi, ratanuṭṭhānaṃ ākaro atthi, tattha yo koci yaṃ yaṃ icchati so tattha gantvā taṃ taṃ harati; evaṃ - eva kho bhante Nāgasena

³ pakkhanto A, pakkhando M; pakkanto C. ¹² anupatto CM. ²⁵ dhaññatṭhānaṃ ABC. ²⁶ pupphaṭṭhānaṃ BM.

yadi nibbānaṃ atthi, tassa nibbānassa uttānokaṣo pi icchitabbo. Yasmā ca kho bhante Nāgasena nibbānassa uttānokaṣo na - tthi, tasmā na - tthi nibbāna - ti brūmi, yesaṃ - ca nibbānaṃ sacchikataṃ tesam - pi sacchikiriya micchā ti. — Na - tthi mahārāja nibbānassa sannihitokaṣo, atthi c' etaṃ nibbānaṃ, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā [pana] mahārāja atthi aggi nāma, na - tthi tassa sannihitokaṣo, dve kaṭṭhāni sanghaṭṭento aggaṃ adhigacchati, evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na - tthi tassa sannihitokaṣo, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja atthi saṭṭa ratanāni nāma, seyyathidaṃ: cakkaratanaṃ hatthiratanāṃ assaratanaṃ maṇiratanāṃ itthiratanāṃ gahapatiratanāṃ pariṇāyakaratanāṃ, na ca tesam ratanānaṃ sannihitokaṣo atthi, khattiyassa pana sammā paṭipannassa paṭipattibalena tāni ratanāni upagacchanti; evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na - tthi tassa sannihitokaṣo, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotīti.

Bhante Nāgasena, nibbānassa sannihitokaṣo mā hotu, atthi pana taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Āma mahārāja, atthi taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Katamaṃ pana bhante taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Silāṃ mahārāja ṭhānaṃ, sīle paṭiṭṭhito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi Cīna-Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhani pi brahmaloke pi yattha katthaci pi ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja yo koci

²⁷ -milāte A, -cilāte B, -vigate M, all in both places (cīnalāto C the first time); comp. p. 331. ²⁷ nigumpe M (twice). ²⁸ kasmīre C (twice). ²⁹ pi om. ABC, and so in the sequel AM twice.

cakkhumā puriso Saka-Yavane pi Cīna-Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhani pi brahmaloke pi yattha katthaci pi t̥hito ākāsaṃ passati, evaṃ - eva kho mahārāja sīle patit̥thito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hitassa pubbadisā atthi, evaṃ - eva kho mahārāja sīle patit̥thitassa yoniso manasikarontassa Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hitassa sammā paṭipannassa atthi nibbānasacchikiriyā ti. — Sādhubhante Nāgāsena, desitaṃ tayā nibbānaṃ, desitā nibbānasacchikiriyā, parikkhatā sīlaguṇā, dassitā sammāpaṭipatti, ussāpito dhammaddhajo, saṇṭhāpitā dhammanetti, avaṇṇho suppayuttānaṃ sammāpayogo, evaṃ - etaṃ gaṇivarapavara, tathā sampañicchāmīti.

Atthamo vaggo.

⁶ -karotīti BC. ⁷ vā om. B; vā pana om. C. ⁸ pubbā A. ¹⁴ saṇṭhap-AaB; -pito all except Aa. ¹⁷ M adds, Lakkhaṇavaggo kaṇḍo (meaning no doubt Lakkhaṇakaṇḍo).

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinn'o kho Milindo rājā nātukāmo sotukāmo dhāretukāmo, nāṇalokaṃ datṭhukāmo aññānaṃ bhinditukāmo, nāṇalokaṃ uppādetukāmo avijjandhakāraṃ nāsetukāmo, adhimattaṃ dhitiṇ-ca ussāhaṇ-ca satīṇ-ca sampajaññaṇ-ca upatṭhapetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad-avoca:

Bhante Nāgasena, kim-pana Buddho tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Kim-pana te ācariyehi Buddho diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, na kira tayā Buddho diṭṭho, nāpi kira te ācariyehi Buddho diṭṭho. Tena hi bhante Nāgasena na-tthi Buddho, na h' ettha Buddho paññāyatīti. — Atthi pana te mahārāja pubbakā khattiyā ye te tava khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Āma bhante, ko saṃsayo, atthi pubbakā khattiyā ye mama khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Diṭṭhapubbā tayā mahārāja pubbakā khattiyā ti. — Na hi bhante ti. — Ye pana taṃ mahārāja anusāsanti, purohitā senāpatino akkhadassā mahāmatṭā, tehi pubbakā khattiyā diṭṭhapubbā ti. — Na hi bhante ti. — Yadi pana te mahārāja pubbakā khattiyā na diṭṭhā, nāpi kira te anusāsakehi pubbakā khattiyā diṭṭhā, kattha pubbakā khattiyā, na h' ettha pubbakā khattiyā paññāyantīti. — Dissanti bhante Nāgasena pubbakānaṃ khattiyānaṃ anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathīdaṃ:

⁷ -thāp- M. ¹² na pi B. ¹⁵ te om AaM ²³ tattha AbC.

setacchattaṃ uṇhisaṃ pādukā vālavijani khaggaratanaṃ mahārāhāni ca sayanāni, yehi mayaṃ jāneyyāma saddaheyyāma: atthi pubbakā khattiyā ti. — Evam - eva kho mahārāja mayaṃ - p' etaṃ Bhagavantaṃ jāneyyāma saddaheyyāma, atthi taṃ kāraṇaṃ yena mayaṃ kāraṇena jāneyyāma saddaheyyāma: atthi so Bhagavā ti. Katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathīdaṃ: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, yehi sadevako loko jānāti saddahati: atthi so Bhagavā ti. Iminā mahārāja kāraṇena, iminā hetunā, iminā nayena, iminā anumānena nātabbaṃ: atthi so Bhagavā ti.

Bahū jane tārayitvā nibbuto upadhikkhaye,
anumānena nātabbaṃ: atthi so dipaduttamo ti.

Bhante Nāgasena, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhakī nagaraṃ māpetukāmo paṭhamam tāva samaṃ anunnatam - ananataṃ asakkharapāsāṇaṃ nirupaddavaṃ - anavajjaṃ ramaṇiyaṃ bhūmibhāgaṃ anuviloketvā yaṃ tattha visamaṃ taṃ samaṃ kārapetvā khāṇukaṇṭakaṃ visodhāpetvā tattha nāgaraṃ māpeyya sobhanaṃ vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ ukkiṇṇa-parikha-pākāraṃ dāḷha-gopur-aṭṭāla-kotṭakaṃ puthu-caccara-cattukka-sandhi-singhātakaṃ suci-samatala-rājamaggaṃ suvibhatta-antarāpaṇaṃ ārāma-uyyāna-talāka-pokkharani-udapāna-sampannaṃ bahuvīdha-devaṭṭhāna-patimaṇḍitaṃ sabbadosavirahitaṃ, so tasmim nagare sabbathā vepullataṃ patte aññaṃ desaṃ upagaccheyya, atha taṃ nagaraṃ aparena samayena iddhaṃ bhaveyya phitaṃ subhik-

⁶⁻¹⁴ so om. AC. ¹¹ -aṅgāni AaM. ¹⁵ bahu all. ²³ ukkiṇṇa- AbC, uttiṇṇa- M. ²¹ -kotṭhakaṃ ACM. ²⁶ -pokkharani- B. ³⁰ pītaṃ AC.

kham khemam samiddham sivaṃ anītikam nirupaddavam
 nānājanasamākulam, puthū khattiyā brāhmaṇā vessā suddā
 hatthārohā assārohā rathikā pattikā dhanuggahā tharug-
 gahā celakā calakā piṇḍadāvikā uggā rāja-puttā pakkhan-
 dino mahānāgā sūrā vaimmino yodhiṇo dāsaputtā bhaṭṭi-
 puttā mallagaṇā ālārikā sūdā kappakā nahāpakā cundā
 mālākārā suvaṇṇakārā sajjhakārā sīsakārā tipukārā loha-
 kārā vaṭṭakārā ayakārā maṇikārā pesakārā kumbhakārā
 loṇakārā cammakārā rathakārā dantakārā rajjukārā koc-
 chakārā suddakārā vilivakārā dhanukārā jiyakārā usukārā
 cittakārā rangakārā rajakā tantavāyā tunnavāyā heraññikā
 dussikā gandhikā tiṇahārakā kaṭṭhahārakā bhatakā paṇ-
 ñikā phalikā mūlikā odanikā pūvikā macchikā māmsikā
 majjikā natakā naccakā langhakā indajālikā vetālikā mallā
 chavadāhakā pupphachaddakā venā nesādā gaṇikā lāsikā
 kumbhadāsiyo Saka-Yavana-Cīna-Vilātā Ujjenakā Bhāru-
 kacchakā Kāsi-Kosalāparantakā Māgadhakā Sāketakā
 Soratthakā Pāṭheyyakā Koṭumbara-Mādhurakā Alasanda-
 Kasmīra-Gandhārā taṃ nagaram vāsāya upagatā nānā-
 visayino janā navam suvibhattam adosam - anavajjam ra-
 maṇiyam taṃ nagaram passitvā anumānena jānanti: cheko
 vata bho so nagaravaddhakī yo imassā nagarassa māpetā
 ti; — evam - eva kho mahārāja so Bhagavā asamo asa-
 masamo appaṭisamo asadisō atulo asankheyyo appameyyo
 aparimeyyo amitagūṇo guṇapāramippatto anantadhiti
 anantatejo anantaviriyo anantabalo buddhabalapāramiṃ

² puthu all. ³ khattiya- ABM. ⁵ surā AQM. ⁶ kappikā BC. ⁷ mālā-
 kārā B. ⁷ sajjhukārā AC. ⁸ natthakārā A, tandhakārā B, taṭṭhakārā C.
⁹ lohakārā C, venukārā M; om. A. ¹⁰ vilīva- A. ¹¹ rajakārā AM. ¹⁴
 vetālikā AB. ¹⁵ lasikā or layikā B. ¹⁶ -yavane- AbC. ¹⁶ -mīlātā Aac.
¹⁶ ujjenaka- BC. ¹⁷ bharu- A. ¹⁷ -parantaka- AB. ¹⁸ sāketaka-so-
 ratthaka-pāṭheyyaka- BM. ¹⁸ -madhurakā A. ¹⁹ vāsaya B; vāsayamu-
 pagatā Ab, vāsamupagatā Aa. ²⁰ nānāvis. janā taṃ nagaram vāsāya
 upagatā M. ²¹ pavisitvā AM. ²⁴ appaṭitimo A.

gato sasenam Māram parājetvā diṭṭhijālam padāletvā avijjam khepetvā vijjam uppādetvā dhammukkam dhārayitvā sabbaññutam pāpunītvā nijjita-vijita-sangāmo dhammanagaram māpeṣi.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagaram sila-pākāram hiri-parikham nāṇa-dvārakotṭhakaṃ viriya-aṭṭālakam saddhā-esikaṃ sati-dovārikaṃ paññā-pāsādam Suttanta-caccaram Abhidhamma-singhātakaṃ Vinaya-vinicchayam satipaṭṭhāna-vīthikaṃ. Tassa kho pana mahārāja satipaṭṭhānavīthiyam evarūpā āpaṇā pasāritā honti, seyyathidaṃ: pupphāpaṇam gandhāpaṇam phalāpaṇam agadāpaṇam osadhāpaṇam amatāpaṇam ratanāpaṇam sabba-paṇan - ti.

Bhante Nāgasena, katamam Buddhassa Bhagavato pupphāpaṇan - ti. — Atthi kho pana mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena ārammaṇavibhattiyo akkhātā, seyyathidaṃ: aniccasaññā anat-tasaññā asubhasaññā ādinavasaññā pahānasaññā virāgasaññā nirodhasaññā sabbaloke anabhiratasaññā sabba-sankhāresu aniccasaññā ānāpānasati uddhumātakasaññā vinīlakasaññā vipubbakasaññā vicchiddakasaññā vikkhāyitakasaññā vikkhittakasaññā hatavikkhittakasaññā lohita-kasaññā pulavakasaññā aṭṭhikasaññā mettāsaññā karuṇāsaññā muditāsaññā upekkhāsaññā maraṇānussati kāyagatāsati. Imā kho mahārāja Buddhena Bhagavatā ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Tattha yo koci jarāmarañā muccitukāmo so tesu aññataram ārammaṇam gaṇhāti, terra ārammaṇena rāgā vimuccati, dosā vimuccati, moha vimuccati, mānato vimuccati, diṭṭhito vimuccati, saṃsāram tarati, taṇhāsotam nivāreti, tividham malam visodheti, sabbakilese upahantvā amalam virajam suddham paṇḍaram

³ dhāretvā AbC. ⁶ -koṭṭakaṃ AaB. ⁹ -vīthiyam AbC. ²³ vikkhāyita-saññā ACa. ²⁵ pul- CM. ²⁴ upekhā- AC. ²⁷ muñci- C.

ajātim ajaram amaram sukham sītibhūtam abhayam nagaruttamam nibbānanagaram pavisitvā arahatte cittam vimoceti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato pupphāpaṇan - ti.

Kammamūlam gahetvāna āpaṇam upagacchatha, ārammaṇam kiṇitvāna tato muccatha muttiyā ti.

Bhante Nāgasena, katamam Buddhassa Bhagavato gandhāpaṇan - ti. — Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā sīlavibhattiyo akkhātā, yena sīlagandhena anulittā Bhagavato puttā sadevakam lokam sīlagandhena dhūpenti sampadhūpenti, disam - pi anudisam - pi anuvātam - pi paṭivātam - pi vāyanti ativāyanti, pharitvā tiṭṭhanti. Katamā tā sīlavibhattiyo: saraṇasīlam pañcasīlam aṭṭhanga-sīlam dasangasīlam pañcuddesapariyāpaṇnam pātimokkhasaṃvarasīlam. Idam vuccati mahārāja Bhagavato gandhāpaṇan - ti. Bhāsitam * p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na pupphagandho paṭivātam - eti,
na candanam, tagara-mallikā vā;
satañ - ca gandho paṭivātam - eti,
sabbā disā sappuriso pavāti.

Candanam, tagaram vā pi, uppalam, atha vassikī, etesam gandhajātānam sīlagandho anuttaro.

Appamatto ayaṃ gandho yāyaṃ tagara-candanī;
yo ca sīlavataṃ gandho vāti devesu uttamo ti.

Bhante Nāgasena, katamam Buddhassa Bhagavato phalāpaṇan - ti. — Phalāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, seyyathīdam: sotāpattiphalaṃ sakadāgāmi-phalaṃ anāgāmiphalaṃ arahattaphalaṃ suññataphalasamāpatti animittaphalasamāpatti appaṇihitaphalasamā-

¹⁴ dasasīlam A, om. M.

patti. Tattha yo koci yaṃ phalaṃ icchati so kamma-mūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ kiṇāti, yadi sotāpatti-phalaṃ, yadi sakadāgāmi-phalaṃ, yadi anāgāmi-phalaṃ, yadi arahattaphalaṃ, yadi suññataphalasamāpattiṃ, yadi animittaphalasamāpattiṃ, yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ. Yathā mahārāja kassaci purisassa dhuvaphalo ambo bhaveyya, so na tāva tato phalāni pādeti yāva kayikā na āgacchanti, anuppatte pana kayike mūlaṃ gahehvā evaṃ ācikkhati: ambho purisa, eso kho dhuvaphalo ambo, tato yaṃ icchasi ettakaṃ phalaṃ gaṇhāhi, salāṭukaṃ vā dovilaṃ vā kesikaṃ vā āmaṃ vā pakkaṃ vā ti, so tena attanā dinnamūlena yadi salāṭukaṃ icchati salāṭukaṃ gaṇhāti, yadi dovilaṃ icchati dovilaṃ gaṇhāti, yadi kesikaṃ icchati kesikaṃ gaṇhāti, yadi āmaṃ icchati āmaṃ gaṇhāti, yadi pakkaṃ icchati pakkaṃ gaṇhāti; evaṃ - eva kho mahārāja yo yaṃ phalaṃ icchati so kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ gaṇhāti, yadi sotāpatti-phalaṃ — pe — yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato phalāpaṇaṇaṃ - ti.

Kammamūlaṃ janā datvā gaṇhanti amatapphalaṃ, tena te sukhitā honti ye kitā amatapphalan - ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato agadāpaṇaṇaṃ - ti. — Agadāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi agadehi so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ kilesavisato parimoceti. Katamāni pana tāni agadāni: Yān' imāni mahārāja Bhagavatā cattāri ariyasaccāni akkhātāni, seyyathīdaṃ: dukkhaṃ ariyasaccaṃ, dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ. Tattha ye keci aññāpekkhā catusaccaṃ dhammaṃ suṇanti, te jātiyā

⁷ kāyikā all except Ab. ⁷ na om. BM. ¹¹ ti om. all. ²⁰ amataṃ phalaṃ Ab, amatamphalaṃ C. ²¹ kitā all. ³⁰ catusaccadh- B.

parimuccanti, jarāya parimuccanti, maraṇā parimuccanti, soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccanti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato agadāpaṇan - ti.

Ye keci loke agadā visānaṃ paṭibhākā,
dhammāgadasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhikkhavo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato osadhāpaṇan - ti. — Osadhāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi osadhehi so Bhagavā devamanusse tikicchatī, seyyathāidaṃ: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sam-mappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhangā, ariyo aṭṭhangiko maggo. Etehi osadhehi Bhagavā micchādīṭṭhīṃ vireceti, micchāsankappaṃ vireceti, micchāvācaṃ vireceti, micchākammantaṃ vireceti, micchāājīvaṃ vireceti, micchāvāyāmaṃ vireceti, micchāsatiṃ vireceti, micchāsamādhīṃ vireceti, lobhava-manaṃ kāreti, dosavamaṇaṃ kāreti, mohavamaṇaṃ kāreti, mānavamaṇaṃ kāreti, dīṭṭhivamaṇaṃ kāreti, vicikicchā-vamaṇaṃ kāreti, uddhaccāvamaṇaṃ kāreti, thīnamiddhāvamaṇaṃ kāreti, ahirikānottappavamaṇaṃ kāreti, sabba-kilesavamaṇaṃ kāreti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato osadhāpaṇan - ti.

Ye keci osadhā loke vijjanti vividhā bahū,
dhammosadhasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhikkhavo.

Dhammosadham pivitvāna aṇāmaṇaṇā siyūṃ,
bhāvayitvā ca passitvā nibbutā upadhikkhaye ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato amatāpaṇan - ti. — Amataṃ kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yena amatena so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ

⁴ viyānaṃ Ab. ¹² -aṅgaṇi AC. ²⁰ -kamaṇott- C. ²⁶ phassitvā AbBC.

abhisinñci, yena amatena abhisittā devamanussā jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyā-sehi parimuccim̐su. Katamaṁ taṁ amataṁ: yad-idam̐ kāyagatāsati. Bhāsitaṁ-p' etaṁ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Amatan-te bhikkhave paribhuñjanti ye kāyagatāsatiṁ paribhuñjantīti. Idam̐ vuccati mahārāja Bhagavato amatāpanan-ti.

Byādhitaṁ janataṁ disvā amatāpanaṁ pasārayi;
kammena taṁ kīṇitvāna amataṁ ādetha bhikkhavo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṁ Buddhassa Bhagavato ratanāpanan-ti. — Ratanāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi ratanehi bhūsitā Bhagavato puttā sadevakaṁ lokaṁ virocenti obhāsenti pabhāsenti, jalanti paj-jalanti, uddhaṁ adho tiriyaṁ ālokaṁ dassenti. Katamāni tāni ratanāni: sīlaratanaṁ samādhiratanam̐ paññāratanaṁ vimuttiratanam̐ vimuttiñāṇadassanaratanaṁ paṭisambhidā-ratanaṁ bojjhangaratanaṁ. Katamaṁ mahārāja Bhagavato sīlaratanaṁ: pātimokkhasam̐varasīlaṁ indriyasam̐varasīlaṁ ājivapārisuddhisīlaṁ paccayasannissitasīlaṁ cullasīlaṁ majjhimasīlaṁ mahāsīlaṁ maggasīlaṁ phalasīlaṁ. Sīlaratanena kho mahārāja vibhūsitassa puggalassa sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇa-brāhmaṇī pajā pihayati pattheti. Sīlaratanapilandho kho mahārāja bhikkhu disam-pi anudisam-pi uddham-pi adho pi tiriyaṁ-pi virocāti atirocāti; heṭṭhato Avīcim̐, uparito bhavaggaṁ upādāya etth' antare sabbaratanāni atikkamitvā atisayitvā ajjhottharitvā tiṭṭhati. Evarūpāni kho mahārāja sīlaratanāni Bhagavato ratanāpane pasāritāni. Idam̐ vuccati mahārāja Bhagavato sīlaratanan-ti.

²³ -maṇiyā AC. ²³ -ratanaṁ pil. AC.

Evarūpāni sīlāni santi Buddhassa āpaṇe;
kammena taṃ kiṇitvāna ratanaṃ vo pilandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato samādhiratanam: savitakka-savicāro samādhi, avitakka-vicāramatto samādhi, avitakka-avicāro samādhi, suññato samādhi, animitto samādhi, appaṇihito samādhi. Samādhiratanam kho mahārāja pilandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkā byāpādavitakkā vihiṃsāvitakkā mān-uddhacca-diṭṭhi-vicikicchā-kilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddham santi na saṇṭhanti na upalippanti. Yathā mahārāja vāri pokkhara-patte vikirati vidhamati viddham soti na saṇṭhāti na upalippati, taṃ kissa hetu: parisuddhattā padumassa; evam - eva kho mahārāja samādhiratanam pilandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakka-byāpādavitakka-vihiṃsāvitakka - mān - uddhacca - diṭṭhi - vicikicchā - kilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddham santi na saṇṭhanti na upalippanti, taṃ kissa hetu: parisuddhattā samādhissa. Idam vuccati mahārāja Bhagavato samādhiratanam - ti. Evarūpāni kho mahārāja samādhiratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni.

Samādhiratanamālassa kuvitakkā na jāyare,
na ca vikkhippate cittaṃ; etaṃ tumhe pilandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paññāratanaṃ: Yāya mahārāja paññāya ariyasāvako idam kusalan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, idam akusalan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, idam sāvajjam idam anavajjam, idam sevitaḍḍham idam na sevitaḍḍham, idam hīnam idam paṇītam, idam kaṇham

⁴ avitakka-avicāromatto all except B (-avicāra- Bb). ¹⁰ -dham santi all.

¹¹ saṇṭhahanti AbM. ¹⁸ saṇṭhahanti M. ²² vikkhippate ABC.

idaṃ sukkaṃ idaṃ kaṇha-sukka-sappaṭibhāgan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ dukkhan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato paññāratanan - ti.

Paññāratanamālassa na ciraṃ vattate bhavo,
khippaṃ phasseti amataṃ, na ca so rocate bhava ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiratanam: Vimuttiratanan - ti kho mahārāja arahattaṃ vuccati, arahattaṃ patto kho mahārāja bhikkhu vimuttiratanam pilandho ti vuccati. Yathā mahārāja puriso muttākālāpaṃmaṇi-kanaka-pavālābharaṇa-patimaṇḍito akalu-tagaratālīsaka-lohitacandanānulitta-gatto nāga-punnāga-sālasalala-campaka-yūthikātimuttaka-pāṭal-uppala-vassikamallikā-vicitto sesajane atikkamitvā virocati atirocati obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati mālā-gandha-ratanābharaṇehi, evameva kho mahārāja arahattaṃ patto khīṇāsavo vimuttiratanapilandho upādāy' upādāya vimuttānam bhikkhūnam atikkamitvā samatikkamitvā virocati atirocati obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati vimuttiyā; taṃ kissa hetu: aggaṃ mahārāja etaṃ pilandhanam sabbapilandhanānam, yad-idaṃ vimuttipilandhanam. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato vimuttiratanan - ti.

Maṇimālādharam gehajano sāmiṃ udikkhati,
vimuttiratanamālan - tu udikkhanti sadevakā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiñāṇadassanaratanam: Paccavekkhanañānam mahārāja Bhagavato vi-

¹³ agalu- M, agaru-akalu- AC. ¹⁵ -salala- CM. ¹⁶ adhibhavati BC.

muttiñāṇadassanaratanan - ti vuccati, yena ñāṇena ariya-sāvako magga-phala-nibbānāni pahīnakilesāvasiṭṭhakilese ca paccavekkhati.

Yena ñāṇena bujjhanti ariyā katakiccataṃ,
taṃ ñāṇaratanaṃ laddhuṃ vāyametha Jinorasā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanaṃ: Catasso kho mahārāja paṭisambhidāyo: atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā ti. Imehi kho mahārāja catuhi paṭisambhidāratanehi samalankato bhikkhu yaṃ yaṃ parisāṃ upasankamati, yadi khattiyaparisāṃ yadi brāhmaṇaparisāṃ yadi gahapatiparisāṃ yadi samaṇaparisāṃ, visārado upasankamati, amankubhūto abhīru acchambhī anutrāsī vigatalomahaṃso parisāṃ upasankamati. Yathā mahārāja yodho sangāmasūro sannaddhapañcāvudho asambhīto sangāmaṃ otarati: sace amittā dūre bhavissanti usunā pātayissāmi, tato orato bhavissanti sattiya paharissāmi, tato orato bhavissanti kaṇayena paharissāmi, upagataṃ santaṃ maṇḍalaggena dvidhā chindissāmi, kāyūpagataṃ churikāya vinivijjhissāmīti; evaṃ - eva kho mahārāja catupaṭisambhidāratanaṃ maṇḍito bhikkhu asambhīto parisāṃ upasankamati: yo koci maṃ atthapaṭisambhide pañhaṃ pucchissati, tassa atthena atthaṃ kathayissāmi, kāraṇena kāraṇaṃ kathayissāmi, hetunā hetuṃ kathayissāmi, nayena nayaṃ kathayissāmi, nissamsayaṃ karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ dhammapaṭisambhide pañhaṃ pucchissati, tassa dhammena dhammaṃ kathayissāmi, amatena amataṃ kathayissāmi, asankhatena asankhataṃ kathayissāmi, nibbānena nibbānaṃ kathayissāmi, suññatāya suññataṃ

⁹ catu ABC. ¹⁵ -āyudho C. ²² -sambhidāyaṃ M throughout. ²⁶ vimocessāmi Aa, and so C throughout.

kathayissāmi, animittena animittam kathayissāmi, appaṇi-
hiteṇa appaṇihitam kathayissāmi, anejeṇa anejaṇam katha-
yissāmi, nissaṃsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi,
tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇeṇa; yo koci maṃ nirutti-
paṭisambhīde paṇham pucchissati, tassa niruttiyā niruttiṃ
kathayissāmi, padena padaṃ kathayissāmi, anupadena
anupadam kathayissāmi, akkhareṇa akkharam kathayis-
sāmi, sandhiyā sandhiṃ kathayissāmi, byañjanena byañ-
janam kathayissāmi, anubyañjanena anubyañjanam katha-
yissāmi, vaṇṇeṇa vaṇṇam kathayissāmi, sareṇa saram
kathayissāmi, paṇṇattiyā paṇṇattiṃ kathayissāmi, vohāreṇa
vohāram kathayissāmi, nissaṃsayam karissāmi, vimatiṃ
vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇeṇa; yo koci maṃ
paṭibhānapaṭisambhīde paṇham pucchissati, tassa paṭi-
bhāneṇa paṭibhānam kathayissāmi, opammena opammaṃ
kathayissāmi, lakkhaṇeṇa lakkhaṇam kathayissāmi, rasena
rasam kathayissāmi, nissaṃsayam karissāmi, vimatiṃ
vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇeṇāti. Idam
vuccati mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanaṇ - ti.

Patisambhidā kīṇitvā nāṇeṇa phassayeyya yo,
asambhīto anubbiggo atirocati sadevake ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato bojjhangaratanaṃ:
Satt' ime mahārāja bojjhangā: satisambojjhango dham-
mavicayasambojjhango viriyasambojjhango pītisamboj-
jhango passaddhisambojjhango samādhisambojjhango upe-
khāsambojjhango. Imehi kho mahārāja sattahi bojjhanga-
ratanehi patimaṇḍito bhikkhu sabbaṃ tamaṃ abhibhuyya
sadevakaṃ lokaṃ obhāseti pabhāseti ālokaṃ janeti. Idam
vuccati mahārāja Bhagavato bojjhangaratanaṇ - ti.

⁹ pucchati ABC. ¹¹ ohāreṇa AC. ¹² ohāram C. ¹⁸ vim. viv. om. all.
²⁰ passayeyya Ab, passaseyya AaC. ²⁰ so ABC. ²⁷ maṇḍito B.

Bojjhangaratanaṃ mālaṃ saṃvāsaṃ uttāhanti sādavaṃkā;
kammaṇa taṃ kiṇṭvāna ratanaṃ vo piḷandhathāti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato sabbāpaṇaṃ - ti. — Sabbāpaṇaṃ kho mahārāja Bhagavato navangaṃ Buddhavacanaṃ, sārīrikāni pāribhogikāni cetiyāni, saṅgharatanaṃ - ca. Sabbāpaṇe mahārāja Bhagavatā jātisampatti pasāritā, bhogasampatti pasāritā, āyusampatti pasāritā, ārogyasampatti pasāritā, vaṇṇasampatti pasāritā, paññāsampatti pasāritā, mānūsikasampatti pasāritā, dibbasampatti pasāritā, nibbānasampatti pasāritā. Tattha ye taṃ taṃ sampattiṃ icchanti te kammamūlaṃ datvā patthitapatthitaṃ sampattiṃ kiṇṇanti, keci sīlasamādānena kiṇṇanti, keci uposathakammaṇa kiṇṇanti; appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Yathā mahārāja āpaṇikassa āpaṇe tila-mugga-māse parittakena pi taṇḍula-mugga-māseṇa appakena pi mūlena upādāy' upādāya gaṇhanti; evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavato sabbāpaṇe appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Idam vuccati mahārāja Bhagavato sabbāpaṇaṃ - ti.

Āyu ārogatā vaṇṇaṃ saggaṃ uccākulīnatā
asankhataṃ - ca amataṃ atthi sabbāpaṇe Jine.

Appena bahukenāpi kammamūlena gayhati;
kiṇṭvā saddhāmūlena samiddhā hotha bhikkhavo ti.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagare evarūpā janā paṭivasanti: suttantikā venayikā ābhidhammikā dhammakathikā Jātakabhāṇakā Dīghabhāṇakā Majjhimbhāṇakā

⁵ sarīr- BM. ⁶ paribh- M, ⁷ bhogas. pas. om. AaM. ⁸ āroga- B, āroga- M. ¹¹ ye saṃ taṃ A, ye sa taṃ C; ye sampattiṃ BM. ¹² aro-gataṃ M; āyu āyurogataṃ C. ¹³ jīno C, jano M, jano B. ¹⁴ gaṇhati AM, gaṇhati C. ¹⁷ abhidh- CM.

Samyuttabhāṇakā Anguttarabhāṇakā Khuddakabhāṇakā
 sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā bojjhan-
 gabhāvanāratā vipassakā sadattham-anuyuttā ārañṇikā
 rukkhamulikā abbhokāsikā palālapuñjakā sosānikā nesaj-
 jikā paṭipannakā phalaṭṭhā sekhā phalasamangino sotā-
 pannā sakadāgāmino anāgāmino arahanto tevijjā chaḷa-
 bhiñṇā iddhimanto paññāya pāramiṃ gatā satipaṭṭhāna-
 sammappadhāna-iddhipāda-indriyabala-bojjhanga-magga-
 vara-jhāna-vimokkha-rūpārūpa-santasukhasamāpatti-ku-
 salā, tehi arahantehi ākulaṃ samākulaṃ ākiṇṇaṃ samā-
 kiṇṇaṃ naḷavana-saravanam-iva dhammanagaram ahoṣi.
 Bhavatīha:

Vītarāgā vītadosā vītamohā anāsavā
 vītataṇhā anādānā dhammanagare vasanti te.
 Ārañṇakā dhutadharā jhāyino lūkhacīvarā
 vivekābhiratā dhīrā dhammanagare vasanti te.
 Nesajjikā saṇṭhatikā atho pi ṭhānacankamā
 paṃsukūladharā sabbe dhammanagare vasanti te.
 Ticīvaradharā santā cammakhaṇḍacatuṭṭhakā
 ratā ekāsane viññū dhammanagare vasanti te.
 Appicchā nipakā dhīrā appāhārā alolupā
 lābhālābhena santuṭṭhā dhammanagare vasanti te.
 Jhāyī jhānaratā dhīrā santacittā samāhitā
 ākiṇṇaṇṇaṃ patthayānā dhammanagare vasanti te.
 Paṭipannā phalaṭṭhā ca sekhā phalasamangino
 āsimsakā uttamattamaṃ dhammanagare vasanti te.
 Sotāpannā ca vimalā sakadāgāmino ca ye
 anāgāmī ca arahanto dhammanagare vasanti te.
 Satipaṭṭhānakusalā bojjhangabhāvanāratā
 vipassakā dhammadharā dhammanagare vasanti te.

³ ārañṇakā C. ⁷ pāramīgatā M. ¹⁰ ākula B. ¹⁰ ākiṇṇa AC. ¹¹ aho-
 sīti all. ¹⁵ ārañṇikā M. ¹⁵ dhūta- CM. ²¹ nipuṇā M.

Iddhipādesu kusalā samādhībhāvanārātā
sammappadhānam - anuyuttā dhammanagare vasanti te.

Abhiññāpāramippattā pettike gocare ratā
antalikkhamhi caraṇā dhammanagare vasanti te.

Oḷkhittacakkhū mitabhāṇī guttadvārā susāmvutā
sudantā uttame dhamme dhammanagare vasanti te.

Tevijjā ohaḷabhiññā ca iddhiyā pāramīgatā
paññāya pāramippattā dhammanagare vasanti te ti.

Ye kho te mahārāja bhikkhū aparimita-nāṇavara-
dharā asangā atuliyaguṇā atulayasā atulabalā atulatejā
dhammacakkānuppavattakā paññāpāramim gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dham-
masenāpatino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū
iddhimanto adhigatapaṭisambhidā pattavesārajjā gagana-
carā durāsadā duppasahā anālabacarā sasāgara-mahī-
dhara-paṭhavikampakā canda-suriya-parimajjakā vikub-
bana-m-adhiṭṭhānābhinihāra-kusalā iddhiyā pāramim
gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
managare purohitā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja
bhikkhū dhutangam-anugatā appicchā santuṭṭhā viññat-
ti-m-anesana-jigucchakā piṇḍāya sapadānacārino bha-
marā va gandham-anughāyitvā pavisanti vivittakānanam
kāye ca jīvite ca nirapekkhā arahattam-anuppattā dhu-
tangaguṇe agganikkhittā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū
Bhagavato dhammanagare akkhadassā ti vuccanti. Ye
pana te mahārāja bhikkhū parisuddhā vimalā nikkilesā
cutūpapātakusalā dibbacakkhumhi pāramim gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare nagara-
jotakā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū

^{2,8} -pāramīpattā M. ⁷ pāramim gatā C. ⁸ ti om. BM. ¹⁷ -pāramī-
gatā M throughout. ²⁰ dhūt- Ab, dhūtaṅgaguṇam- M. ²⁴ dhūt- AM.
²⁴ atinikkhittā M. ²⁹ -jotikā Aa.

bahussutā āgatāgamā Dhammadharā Vinayadharā Mātikā-dharā sithila-dhanita-dīgha-rassa-garuka-lahukakkhara-paricchedakusalā navangasāsanadharā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammarakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vinayaññū vinayakovidā nidāna-paṭhana-kusalā āpatti-anāpatti-garuka-lahuka-satekiccha-atekiccha-vuṭṭhāna-desanā-niggaḥa-paṭikamma-osāraṇa-nissāraṇa-paṭisāraṇa-kusalā vinaye pāramim gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare rūpadakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vimuttivara-kusumamāla-baddhā, varapavara-mahaggha-seṭṭha-bhāvam-anuppattā bahuja-kantamabhipatthitā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare pupphāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū catusaccābhisamaya-paṭividdhā diṭṭhasaccā viññātasāsanā catusu sāmāññaphalesu tinnavicikicchā paṭiladdhaphalasukhā aññesam-pi paṭipannānaṃ te phale samvibhajanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare phalāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū sīlavarasugandham-anulittā anekaividhabahugunadharā kilesamaladuggandha-vidhamakā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare gandhāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammakāmā piyasamudāhārā abhidhamme abhivācaye ulārapāmojjā araññagatā pi rukkhamūlagatā pi suññāgāragatā pi dhammavararasaṃ pivanti, kāyena vācāya manasā dhammavararasaṃ-ogālhā adhimattapaṭibhānā dhammesu dhammesanapaṭipannā ito vā tato vā yattha yattha appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā viriyārambhakathā sīlakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadas-

⁴ dhammārakkhā AB. ⁶ āpattānāpatti- M. ²⁷ vācā AC. ²⁹ yattha once ABC.

sanakathā tattha tattha gantvā taṃ taṃ kathārasaṃ pivanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare soṇḍā pipāsā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū pubbarattāpararattaṃ jāgariyānuyogam - anuyuttā nisajja-tṭhāna-cankamehi rattindivaṃ atināmenti, bhāvanānuyogam - anuyuttā kilesapaṭibāhanāya sadatthapasutā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare nagaraguttikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū navangaṃ Buddhavacanaṃ atthato ca byañjanato ca nayato ca kāraṇato ca hetuto ca udāharaṇato ca vācenti anuvācenti bhāsanti anubhāsanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammāpanikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammaratanabhogena āgama-pariyatti-sutabhogena bhogino dhanino nidditṭha-sara-byañjana-lakkaṇa-paṭivedhā viññū pharaṇā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammasetṭhino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū ulāradesanāpaṭivedhā paricinnārammaṇavibhatti-niddesā sikkhāguṇapāramippattā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare vissutadhammikā ti vuccanti. Evaṃ suvibhattaṃ kho mahārāja Bhagavato dhammanagaraṃ, evaṃ sumāpitaṃ, evaṃ suvhitā, evaṃ superipūritaṃ, evaṃ suvavatthāpitaṃ, evaṃ surakkhitaṃ, evaṃ sugopitaṃ, evaṃ duppasayhaṃ paccatthikehi paccāmittehi. Iminā mahārāja kāraṇena iminā hetunā iminā nayena iminā anumānena ñātappaṃ: atthi so Bhagavā ti.

Yathā pi nagaraṃ disvā suvibattaṃ manoramaṃ
anumānena jānanti vaddhakissa mahattanaṃ,

Tath' eva lokanāthassa disvā dhammapuraṃ varaṃ
anumānena jānanti: atthi so Bhagavā iti.

¹⁶ taraṇā M. ¹⁸ paṭicinn- AC. ¹⁹ pāramīpattā M. ²⁹ -hantanaṃ A, -hantataṃ C.

Anumānena jānanti ummī disvāna sāgare:
 yathā 'yaṃ dissate ummī mahanto so bhavissati;
 Tathā Buddhaṃ sokaṇudaṃ sabbattha - m - aparā-
 jitaṃ
 taṇhakkhayaṃ - anuppattaṃ bhavaśāṃsāramocanaṃ
 Anumānena nātabbaṃ ummī disvā sadevake:
 yathā dhammumvivipphāro aggo Buddha bhavissati.
 Anumānena jānanti disvā accuggataṃ giriṃ:
 yathā accuggato eso Himavā so bhavissati;
 Tathā disvā dhammagiriṃ sītibhūtaṃ nirūpadhiṃ
 accuggataṃ Bhagavato acalaṃ suppatitṭhitaṃ
 Anumānena nātabbaṃ disvāna dhammapabbataṃ:
 tathā hi so mahāvīro aggo Buddha bhavissati.
 Yathā pi gajarājassa padaṃ disvāna mānusa
 anumānena jānanti: mahā eso gajo iti,
 Tath' eva Buddhanāgassa padaṃ disvā vibhāvino
 anumānena jānanti: ulāro so bhavissati.
 Anumānena jānanti bhīte disvāna kummiḡe:
 migarājassa saddena bhītā 'me kummigā iti;
 Tath' eva titthiye disvā vitthate bhītamānase
 anumānena nātabbaṃ: dhammarājena gajjitaṃ.
 Nibbutaṃ paṭhaviṃ disvā haritapattaṃ mahodikaṃ
 anumānena jānanti: mahāmeghena nibbutaṃ;
 Tath' ev' imaṃ janaṃ disvā āmoditapamoditaṃ
 anumānena nātabbaṃ: dhammameghena tappitaṃ.
 Laggāṃ disvā bhusaṃpankaṃ kalaladdagataṃ
 mahiṃ
 anumānena jānanti: vārikkhandho mahāgato;
 Tath' ev' imaṃ janaṃ disvā rajapankasamohitaṃ
 vahitaṃ dhammanadiyā vissatṭhaṃ dhammasāgare,
 Dhammāmatagataṃ disvā sadevakam - imaṃ mahiṃ,
 anumānena nātabbaṃ: dhammakkhando mahāgato.

1.2 ūmī Ab. 7 -vitthāro AC. 24.29 tathevīmaṃ AC. 26 bhusā- C.

Anumānena jānanti ghāyitvā gandham - uttamam :
 yathā 'yaṃ vāyatī gandho hessanti pupphitā dumā;
 'Tath' evāyaṃ sīlagandho pavāyati sadevake,
 anumānena nātabbam : atthi Buddho anuttaro ti.

Evarūpena kho mahārāja kāraṇasatena kāraṇasahas-
 sena hetusatena hetusahassena nayasatena nayasahassena
 opammasatena opammasahassena sakkā Buddhabalaṃ
 upadassayitum. Yathā mahārāja dakkho mālākāro nānā-
 puppharāsīmhā ācariyānusatthiyā paccattapurisakārena
 vicittam mālāguṇarāsīm kareyya, evam - eva kho mahārāja
 so Bhagavā vicittapuppharāsi viya anantaḡuṇo appamey-
 yagūṇo, aham - etarahi Jinasāsane mālākāro viya puppha-
 ganthako pubbakānaṃ ācariyānaṃ maggena pi mayhaṃ
 buddhibalena pi asankheyyena pi kāraṇena anumānena
 Buddhabalaṃ dīpayissāmi, tvaṃ pan' ettha chandaṃ
 janehi savaṇāyāti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena aññesaṃ evarūpena kā-
 raṇena anumānena Buddhabalaṃ upadassayitum, nibbuto
 'smi bhante Nāgasena tumhākaṃ paramavicittena pañ-
 haveyyākaraṇenāti.

Anumānapañhaṃ.

Passat' āraññake bhikkhū ajjhogālhe dhute guṇe,
puna passati gihī rājā anāgāmiphale t̥hite.

Ubho pi te viloketvā uppajji saṃsayo mahā:
bujjheyya ce gihī dhamme dhutangaṃ nipphalaṃ siyā;
Paravādivādamathanaṃ nipuṇaṃ Piṭakattaye
handa pucche kathiseṭṭhaṃ, so me kankhaṃ vi-
nessat̥ti.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten'
upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhi-
vādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Mi-
lindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Bhante
Nāgasena, atthi koci gihī agāriko kāmabhogī puttadāra-
sambādhasayanaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ pacca-
nubhonto mālā-gandha-vilepanaṃ dhārayanto jātarūpa-
rajataṃ sādiyanto maṇi-muttā-kañcana-vicittamolibad-
dho, yena santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikatan - ti.
— Na mahārāja ekaṇ - ñeva sataṃ na dve satāni na tīṇi
catupañca satāni na sahaṣsaṃ na sataśaṣṣaṃ na ko-
ṭisataṃ na koṭisaṣaṣṣaṃ na koṭisatasahaṣṣaṃ; tiṭṭhatu
mahārāja dasannaṃ vīsatiyā satassa sahaṣṣassa abhisā-
mayo, katamena te pariyāyena anuyogaṃ dammīti. —
Tvam - ev' etaṃ brūhīti. — Tena hi te mahārāja katha-
yissāmi, satena vā sahaṣṣena vā sataśaṣṣena vā koṭiyā
vā koṭisatena vā koṭisaṣaṣṣena vā koṭisatasahaṣṣena vā.
Yā kāci navange Buddhavacane sallekhitācārapaṭipatti-

¹ passitāraññake M, passakeraññake AC. ¹⁻⁴ dhū- M. ⁶ kathī- ABC.

¹² -dārā- AC. ²¹ dammi all. ²² brūhi all.

dhutagaṇavaranga-nissitā kathā, tā sabbā idha samosarissanti. Yathā mahārāja ninnunnata-samavisama-athala-thala-desabhāge abhivaṭṭaṃ udakaṃ sabbaṃ-taṃ tato vinigalītvā mahodadhiṃ sāgaraṃ samosarati; evaṃ-eva kho mahārāja sampādake sati yā kāci navange Buddha-vacane sallekhitācārapaṭipatti-dhutagaṇavaranga-nissitā kathā tā sabbā idha samosarissanti. Mayham - p' ettha mahārāja paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanaṃ samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripunṇo samānīto bhavissati. Yathā mahārāja kusalo lekhaṇācariyo anusitṭho lekhaṇaṃ osārento attano byattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanena lekhaṇaṃ paripūreti, evaṃ sā lekhaṇaṃ samattā paripunṇā anūnikā bhavissati; evaṃ-eva mayham - p' ettha paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanaṃ samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripunṇo parisuddho samānīto bhavissati.

Nagare mahārāja Sāvatthiyā pañcakoṭimattā ariya-sāvakaṃ Bhagavato upāsaka-upāsikāyo sattapaṇṇāsa sa-hassāni tīṇi sata-sahassāni anāgāmiphale patitṭhitā, te sabbe pi gihī yeva na pabbajitā. Puna tatth' eva Gaṇḍambamūle yamakapāṭihāriye vīsati pañakoṭiyo abhisamimisu. Puna Mahārāhulovāde Mahāmangalasuttante Samacittapariyāye Parābhavasuttante Purābhedasuttante Kalahavivādasuttante Cūḷavyūhasuttante Mahāvyūhasuttante Tuvaṭakasuttante Sāriputtasuttante gaṇanapatham-atitānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Nagare Rājagahe pañṇāsa sa-hassāni tīṇi sata-sahassāni ariya-sāvakaṃ Bhagavato upāsika-upāsikāyo, puna tatth' eva Dhanapālahatthināgadamane navuti pañakoṭiyo, Pārāyana-samāgame Pāsāṇake cetiye cuddasa pañakoṭiyo, puna Indasālaguhāyaṃ asīti devatākoṭiyo, puna Bārāṇasiyaṃ

¹ -dhūta- ACM. ⁶ -dhūta- C. ¹¹ otārento B. ¹³ evameva kho CaM.
¹⁵ tena so CM. ¹⁹ tīṇi ca M. ²⁷ tīṇi ca BM. ²⁹ parāyana- ABC.

Isipatane migadāye paṭhame dhammadesane atṭhārasa brahmakoṭiyo aparimāṇā ca devatāyo, puna Tāvatiṃsabhavane Paṇḍukambalasilāyaṃ Abhidhammadesanāya asīti devatākoṭiyo, devorohaṇe Sankassanagaradvāre lokavivaraṇapāṭihāriye pasannānaṃ nara-marūnaṃ tiṃsa koṭiyo abhisamīsu. Puna Sakkesu Kapilavatthusmiṃ Nigrodhārāme Buddhavaṃsadesanāya Mahāsamayasuttantadesanāya ca gaṇanapatham - atītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Puna Sumanamālākārasamāgame Garahadinnasamāgame Ānandasetṭhisamāgame Jambukājīvakasamāgame Maṇḍūkadevaputtasamāgame Maṭṭakuṇḍalidevaputtasamāgame Sulasānagarasobhanisamāgame Sirimānagarasobhanisamāgame pesakāradhītusamāgame Cūlasubhaddāsamāgame Sāketabrāhmaṇassa ālāhanadasanasamāgame Sūnāparantakasamāgame Sakkapañhasamāgame Tirokuḍḍasamāgame Ratanasuttasamāgame paccekam caturāsītiyā paṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi. Yāvata mahārāja Bhagavā loke atṭhāsi tāva tīsu maṇḍalesu soḷasasu mahājanapadesu yattha yattha Bhagavā viḥāsi tattha tattha yebhuyyena dve tayo catupañca sataṃ sahaṣsaṃ sataḥsaṣṣaṃ devā ca manussā ca santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarīsu. Ye te mahārāja devā gihī yeva te, na te pabbajitā. Etāni c' eva mahārāja aññāni ca anekāni devatākoṭisatasahassāni gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarīsu.

Yadi bhante Nāgasena gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, atha imāni dhutangāni kam - atthaṃ sādheṇti; tena kāraṇena dhu-

⁹ -māla- ABC. ¹¹ -jīvasamāgame ABCb. ¹¹ maṇḍuka- AC, maṇḍaka- M. ¹¹ maṭṭha- M. ^{12,13} sobhanī- C. ¹⁴ -subhadda- C. ¹⁴ ādāhana- Ab. ¹⁵ sunā- ACM. ¹⁶ ca paccekam AB. ²³ devā om. AC. ²³ yeva te na te na te pabb. B, yeva te na te na p. C, yeva te te na p. A, yeva na p. M. ^{25,27} agārikā M. ²⁹ dhūta- M throughout, C mostly. ²⁹ ki-matthaṃ all.

taṅgāni akicccakarāni honti. Yadi bhante Nāgasena vinā mantosadhehi byādhayo vūpasamanti, kiṃ vamanavirecanādinā sarīradubbalakaraṇena; yadi muṭṭhihi paṭisattuniggaho bhavati, kiṃ asi-satti-sara-dhanu-kodaṇḍa-laṅḡa-muggarehi; yadi gaṇṭhi-kuṭiḷa-susira-kaṇṭha-latā-sākhā ālambitvā rukkhamaḥhirūhanam bhavati, kiṃ diḡha-daḷha-nisseṇi-pariyesanena; yadi thaṇḍilaseyyāya dhātusamatā bhavati, kiṃ sukhasamphassa-mahatimahā-sirisayana-pariyesanena; yadi ekako sāsanka-sabhaya-visama-kantāra-taraṇasamattho bhavati, kiṃ sannaddhasajja-mahatimahā-sattha-pariyesanena; yadi nadī-saram bāhunā taritum samattho bhavati, kiṃ dhuvasetu-nāvā-pariyesanena; yadi sakasantakena ghāsacchādanam kātum pahoti, kiṃ parūpasevanā-piyasamullāpa-pacchāpuredhāvanena; yadi akhātataḷāke udakam labhati, kiṃ udapānataḷāka-pokkharāṇi-khaṇanena. Evam-eva kho bhante Nāgasena yadi giḡhi agārikā kāmabhogino santam paramattham nibbānam sacchikaronti, kiṃ dhutagaṇḡavara-samādiyanenāti.

Aṭṭhavīsati kho pan' ime mahārāja dhutangagaṇḡa yathābhuccagaṇḡa yehi gaṇḡehi dhutagaṇḡaṇi sabbabuddhānam pihayitāni patthitāni; katame aṭṭhavīsati: idha mahārāja dhutagam suddhājīvam sukhaphalam anavajjam na paraḍukkhāpanam abhayam asampīlam ekantavaḍḍhikam aparihāniyam amāyam ārakkhā patthitadadam sabbasattadamanam samvarahitam patirūpam anissitam vipamuttam rāgakkhayam dosakkhayam mohakkhayam mānappahānam kuvitakkacchedanam kankhāvitaraṇam kosajjavidhamsanam aratippahānam khamanam atulam appamāṇam sabbadukkhakkhayagamanam. Ime kho mahārāja aṭṭhavīsati dhutangagaṇḡa yathābhuccagaṇḡa yehi

³ -sammanti C. ⁵ -kaṇṭha- B, -kaṭha- or -kaṭṭha- M. ¹⁶ -pokkharāṇi- M. ²⁰ dhutagaṇḡa B.

guṇehi dhutangāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni. Ye kho te mahārāja dhutaguṇe sammā upasevanti te atthārasahi guṇehi samupetā bhavanti; katamehi atthārasahi: cāro tesam suvisuddho hoti, paṭipadā supūritā hoti, kāyikaṃ vācasikaṃ surakkhitaṃ hoti, manosamācāro suvisuddho hoti, viriyaṃ supaggahitaṃ hoti, bhayaṃ vūpasammati, attānudiṭṭhi byapagatā hoti, āghāto uparato hoti, mettā upatṭhitā hoti, āhāro pariññāto hoti, sabbasattānaṃ garukato hoti, bhojane mattaññū hoti, jāgariyaṃ anuyutto hoti, aniketo hoti, yattha phāsu tatthavihārī hoti, pāpa-jegucchī hoti, vivekārāmo hoti, satataṃ appamatto hoti. Ye te mahārāja dhutaguṇe sammā upasevanti te imehi atthārasahi guṇehi samupetā bhavanti.

Dasa ime mahārāja puggalā dhutaguṇārahā; katame dasa: saddho hoti hirimā dhitimā akuho atthavasī alolo sikkhākāmo dāḥasamādāno anujjhānabahulō mettāvihārī. Ime kho mahārāja dasa puggalā dhutaguṇārahā.

Ye te mahārāja gihī āgārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti sabbe te purimāsu jātisu terasasu dhutaguṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tattha cāraṇ - ca paṭipattiṇ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī va santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Yathā mahārāja kusalo issattho antevāsike paṭhamam tāva upāsanasālāyaṃ cāpabheda-cāpāropana-gaḥaṇa-muṭṭhipatipīlana- angulivināmana- pādathapana-saragahaṇa-sandahana - ākaḍḍhana - sandhāraṇa - lakkhaniya-mana-khipane tiṇapurisaka-chaṇaka-tiṇa-palāla-mattikā-puñja-phalaka-lakkha-vedhe anusikkhāpetvā rañño santike upāsanaṃ ārādhayitvā ājaññaratha-gaja-turanga-dhanadhañña-hiraññasuvaṇṇa-dāsīdāsa-bhāriya-gāmaṇavaṇṇa

² dhūtangaṇ- M throughout. ⁴ ācāro M. ⁷ -samati M. ¹³ atthārasa AC. ¹⁸ āgārikā M. ²⁴ -ropaṇa- BM, -rohana- AC. ²⁵ -angulināmana- AC. ²⁶ -saṇṇahana- all. ²⁷ -chaṇaka- A, -janaka- C, -chakalātā- M. ²⁹ -turaga- B. ³⁰ -dāsādāsī- M.

labhati; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santam paramattham nibbānam sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutagūṇesu katupāsana katabhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṇ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santam paramattham nibbānam sacchikaronti. Na mahārāja dhutagūṇesu pubbāsevanam vinā ekissā yeva jātiyā arahattam sacchikiriyaṃ hoti, uttmena pana viriyena uttamāya paṭipattiyaṃ tathārūpena ācariyena kalyāṇamittena arahattam sacchikiriyaṃ hoti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko sallakatto ācariyam dhanena vā vattapaṭipattiyaṃ vā ārādhettvā satthagahana-chedana-lekhana-vedhana-salluddharana-vaṇadhovana-sosana-bhesajjānulimpana-vamana-virecanānuvāsana-kiriyaṃ - anusikkhitvā vijjāsu katasikkho katupāsano katahattho āturo upasankamati tikicchāya; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santam paramattham nibbānam sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutagūṇesu katupāsana katabhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṇ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santam paramattham nibbānam sacchikaronti. Na mahārāja dhutagūṇehi avisuddhānam dhammābhisamayo hoti. Yathā mahārāja udakassa asecanena bijānam avirūhanam hoti, evam - eva kho mahārāja dhutagūṇehi avisuddhānam dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja akatakusalānam akatakalyāṇānam sugatigamanam na hoti, evam - eva kho mahārāja dhutagūṇehi avisuddhānam dhammābhisamayo na hoti.

Paṭhavisamam mahārāja dhutagūṇam, visuddhikāmānam patitṭhatṭhena. Āposamam mahārāja dhutagūṇam, visuddhikāmānam sabbakilesamala-dhovanatṭhena. Tejosamam mahārāja dhutagūṇam, visuddhikāmānam sabba-

¹ āgārikā CM. ^{7.9} arahatta- B. ¹¹ -paṭivattiya ACa ¹⁶ āgārikā M.
²² asevanena all. ²⁸ paṭhavi- C

kilesavana-jjhāpanatthēna. Vāyosamaṃ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbakilesamalarajo-pavāhan-
 atthēna. Agadasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ visuddhi-
 kāmānaṃ sabbakilesabyādhi-vūpasamanatthēna. Amata-
 samaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabba-
 kilesavisa-nāsanatthēna. Khettsamaṃ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇasassa-virūhan-
 atthēna. Manoharasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
 dhikāmānaṃ patthiticchita-sabbasampattivara-dadatthēna.
 Nāvāsamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
 saṃsāramahanna-pāragamanatthēna. Bhīruttaṇasamaṃ
 mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ jarāmarañabhi-
 tānaṃ assāsakaraṇatthēna. Mātusamaṃ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesadukkha-patipīlītānaṃ
 anuggāhakatthēna. Pitusamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ kusalavaḍḍhikāmānaṃ sabbasāmañña-
 guṇa-janakatthēna. Mittasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇapariyesana-avisam-
 vādakatthēna. Padumasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, vi-
 suddhikāmānaṃ sabbakilesamalehi anupalittatthēna. Ca-
 tujātiyavaragandhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
 dhikāmānaṃ kilesaduggandha-paṭivinodanatthēna. Giri-
 rājavarasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
 atthālokadhamma-vātehi akampiyyatthēna. Ākāśasamaṃ
 mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbattha-ga-
 haṇāpagata-uru-visaṭa-vitthata-mahantatthēna. Nadīsa-
 maṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesamala-
 pavāhanatthēna. Sudesikasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ jātikantāra-kilesavanagahana-nittharaṇ-
 atthēna. Mahāsattavāhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ sabbabhaya-suñña-khema-abhaya-vara-

¹ -vanajhā- AC. ⁶ -visavinās- B. ¹¹ -gāmana- C. ²³ girirājasamaṃ
 AC. ²⁴ akampanatthēna B. ²⁶ -gahaṇopa- M, -gahanupa- Ca.

pavara-nibbānanagara-sampāpanatṭhena. Sumajjitavimal-
ādasasamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
sankhārānaṃ sabbhāvadassanatṭhena. Phalakasamaṃ ma-
hārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesa-lagūlasara-
satti-paṭibāhanatṭhena. Chattasamaṃ mahārāja dhuta-
gaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesavassa-tividhaggisantāpāta-
pa-paṭibāhanatṭhena. Candasaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ,
visuddhikāmānaṃ pihayita-patthitatṭhena. Suriyasamaṃ
mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ moha-tanatimi-
ra-nāsanatṭhena. Sāgarasamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, vi-
suddhikāmānaṃ anekavidha-sāmaññagaṇa-vararatanutṭhān-
atṭhena aparimita-m-asankhya-m-appameyyatṭhena ca.

Evam kho mahārāja dhutagaṇaṃ viṣuddhikāmānaṃ
bahūpakāraṃ sabbadarathaparilāhanudaṃ aratinudaṃ bha-
yanudaṃ bhavanudaṃ khilanudaṃ malanudaṃ sokaṇudaṃ
dukkhanudaṃ rāganudaṃ dosanudaṃ mohanudaṃ māna-
nudaṃ ditṭhinudaṃ sabbākusaladhammanudaṃ, yasāva-
haṃ hitāvahaṃ sukhāvahaṃ, phāsukaraṃ pītikaraṃ yo-
gakkhemakaraṃ, anavajjaṃ, itṭhasukhavipākaṃ, guṇarāsi
guṇapuñjaṃ aparimita-m-appameyya-guṇaṃ, varaṃ pava-
raṃ aggaṃ.

Yathā mahārāja manussā upatthambhavasena bhoja-
naṃ upasevanti, hitavasena bhesajjaṃ upasevanti, upa-
kāravasena mittāṃ upasevanti, tāraṇavasena nāvaṃ upa-
sevanti, sugandhavasena mālāgandhaṃ upasevanti, abha-
yavasena bhīruttāṇaṃ upasevanti, patiṭṭhāvasena paṭha-
viṃ upasevanti, sippavasena ācariyaṃ upasevanti, yasa-
vasena rājānaṃ upasevanti, kāmadadavasena maṇiratanāṃ
upasevanti; evaṃ - eva kho mahārāja sabbasāmaññagaṇa-
dadavasena ariyā dhutagaṇaṃ upasevanti.

Yathā vā pana mahārāja udakaṃ bijavirūhanāya,

¹² -asankhyāta- AC, -asankheyya- M. ¹⁹ itṭhaṃ M. ²⁰ -guṇa all. ²¹
vara B. ²⁴ kāraṇa- BC, hāraṇa- M. ²⁶ patiṭṭhānavasena AC.

aggi jhāpanāya, āhāro balāharaṇāya, latā bandhanāya, satthaṃ chedaṇāya, pāṇīyaṃ pipāsāvinayanāya, nidhi assāsakaraṇāya, nāvā tīrasampāpanāya, bhesajjaṃ byādhi-vūpasamanāya, yānaṃ sukhagamanāya, bhīrutāṇaṃ bhayavinodanāya, rājā ārakkhatthāya, phalakaṃ daṇḍa-leḍḍu-lagūla-sara-sattipaṭibāhanāya, ācariyo anusāsanāya, mātā posanāya, ādāso olokanāya, alankāro sobhanāya, vatthaṃ paṭicchādanāya, nisseṇi ārohanāya, tulā nikkhepanāya, mantāṃ parijapanāya, āvudhaṃ tajjanīyapaṭibāhanāya, padīpo andhakāravidhamanāya, vāto pariḷāhanibbāpanāya, sippaṃ vuttinipphādanāya, agadaṃ jīvitarakkhanāya, ākaro ratanuppādāya, ratanaṃ alankārāya, āṇā anatikkamanāya, issariyaṃ vasavattanāya; evaṃ - eva kho mahārāja dhutaḡaṇaṃ sāmāññabīja-virūhanāya kilesamala-jhāpanāya iddhibalāharaṇāya satisāṃvara-nibandhanāya vimativicikicchā-samucchedanāya taṇhāpipāsā-vinayanāya abhisamay-assāsakaraṇāya caturōgha-nittharaṇāya kilesa-byādhi-vūpasamāya nibbānasukha-paṭilābhāya jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsabhayavinodanāya sāmāññagūṇa-parirakkhanāya aratikuṇṭhitakka-paṭibāhanāya sakalasāmāññatthānusāsanāya sabbasāmāññagūṇa-posanāya samatha-vipassanā-magga-phala-nibbāna-dassanāya sakalalokathutathomīta-mahatimabhā-sobhākaraṇāya sabbāpāya-pidahanāya sāmāññattha-selasikharamuddhāni abhirūhanāya vanka-kuṭila-visama-cittanikkhepanāya sevitabbāsevitabbadhamme sādhu sajjhāyakaraṇāya sabbakilesapaṭisattu-tajjanāya avijjandhakāra-vidhamanāya tivīdhaggi-santāpa-pariḷāha-nibbāpanāya saṇha-sukhuma-santa-samāpatti-nipphādanāya sakalasāmāññagūṇa-parirakkhanāya bojjhanga-vararatānuppādāya yogijanālanakaraṇāya anavajja-nipūṇa-sukhu-

⁴ -samāya M. ⁸ ārohanāya ACM. ⁹ parijapp- M. ⁹ āvudho M. ¹³ -kamāya AC. ²⁰ ³⁰ -parikkhanāya AC. ³¹ -uppādanāya AC.

ma-santisukha-m-anatikkamanāya sakala-sāmañña-ariyadhamma-vasavattanāya. Iti mahārāja imesaṃ guṇānaṃ adhigamāya yad-idam ekamekaṃ dhutaguṇaṃ. Evaṃ mahārāja atuliyam dhutaguṇaṃ appameyyam asamaṃ appaṭibhāgaṃ appaṭisetṭhaṃ uttaram setṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ adhikaṃ āyataṃ puthulaṃ viṣaṭaṃ vitthataṃ garukaṃ bhāriyaṃ mahantaṃ.

Yo kho mahārāja puggalo pāpiccho icchāpakato kuhako luddho odariko lābhakāmo yasakāmo kittikāmo ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo dhutangaṃ samādiyati, so diguṇaṃ daṇḍam-āpajjati, sabba-guṇaghātaṃ-āpajjati: diṭṭhadhammikaṃ hīlanaṃ khīlanaṃ garahanaṃ uppaṇḍanaṃ khipanaṃ asambhogaṃ nissāraṇaṃ nicchubhanaṃ pavāhanaṃ pabbājanaṃ paṭilabhati, samparāye pi satayojanike Avīcimahāniraye uṇha-kāṭhita-tatta-santatta-accijālāmālake . anekavassakoṭi-satasahassāni uddham-adho tiriyaṃ pheṇuddehakaṃ samparivattakaṃ paccati, tato muccitvā kisa-pharusa-kāl-angapaccango sūn-uddhumāta-susir-uttamango chāto pipāsito visama-bhīma-rūpavaṇṇo bhagga-kaṇṇasoto ummīlita-nimīlita-nettanayano arugatta-pakkagatto pulavākiṇṇa-sabbakāyo, vātamukhe jalamāno viya aggikkhandho anto jalamāno pajjalāmāno, attāno asaraṇo āruṇṇaruṇṇa-kāruṇṇa-ravaṃ paridevamāno nijjhāmatanḥhiko samaṇamaḥāpeto hutvā āhiṇḍamāno mahiyā aṭṭassaraṃ karoti. Yathā mahārāja koci ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo hīno kujātiko khattiyābhisekena abhisīncati, so labhati hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hattha-pādacchedaṃ kaṇṇacchedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsac-

¹ -sukhu- BC. ⁴ asamaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ AC. ⁵ uttaram M ⁷ mahantanti all. ⁹ luddo AC. ¹⁰ anāraho M. ¹³ khīpanaṃ C; B has an illegible word beginning with khī. ¹⁶ -kāṭhina- ABC. ¹⁸ muccitvā C. ²¹ pul- AC. ²⁴ nejjh- AC. ²⁷ anāraho ACM.

chedaṃ bilangathālikāṃ sankhamuṇḍikāṃ Rāhumukhaṃ
jotimālikāṃ hatthapajjotikāṃ erakavattikāṃ cīrakavāsi-
kāṃ eṇeyyakāṃ baḷisamaṃsikāṃ -kahāpaṇakāṃ khārā-
patacchikāṃ palighaparivattikāṃ palālapīṭhikāṃ, tattena
telena osiñcanaṃ, sunakhehi khādāpanaṃ, jīvasūlāropa-
naṃ, asinā sīsacchedaṃ, anekavihitam - pi kammakara-
naṃ anubhavati, kinkāraṇaṃ: ayutto appatto ananuccha-
viko anaraho appatirūpo hīno kujātiko mahante issariye
ṭhāṇe attānaṃ ṭhapesi, velaṃ ghātesi; evam - eva kho
mahārāja yo koci puggalo pāpiccho — pe — mahiyā
aṭṭassaraṃ karoti.

Yo pana mahārāja puggalo yutto patto anucchaviko
araho patirūpo appiccho santutṭho pavivitto asaṃsaṭṭho
āradhaviṇṇaṃ pahitatto asaṭṭho amāyo na odariko na
lābhakāmo na yasakāmo na kittikāmo saddho saddhā'
pabbajito jarāmarañā muccitukāmo sāsanaṃ paggaṇhissā-
mīti dhutagaṇaṃ samādiyati, so diguṇaṃ pūjaṃ arahati:
devānaṃ - ca manussānaṃ - ca piyo hoti manāpo pihayito
patthito, jātisumana-mallikādīnaṃ viya pupphaṃ nahātā-
nulittassa, jighacchitassa viya paṇītabhojanaṃ, pipāsītassa
viya sītala-vimala-surabhi-pāṇiyaṃ, visagātassa viya
osadhavaraṃ, sīghagamanakāmaṃ viya ājaññarathava-
ruttamaṃ, atthakāmaṃ viya manoharamaṇiratanaṃ,
abhisiñcitukāmaṃ viya paṇḍara-vimala-setacchattaṃ,
dhammakāmaṃ viya arahattaphalādhigamaṃ - anuttaraṃ.
Tassa cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti,
cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañca indriyāni
pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhangiko maggo
bhāvanāpāripūriṃ gacchati, samatha-vipassanā adhigac-
chati, adhigamapaṭipatti pariṇamati, cattāri sāmāññapha-

² -mālakaṃ B. ¹ hatthap. om all. ⁴ khārāp. om. all. ⁴ parigha- AC.
⁶ asinā pi BM. ⁷ -kāraṇā M. ⁸ anāraho ACM. ⁸ mahanto ACM. ¹⁵
saddhāya M. ²² singhaṃ M. ²⁶ -pāripūritaṃ A, -paripūritaṃ C. ²⁸
bojjhaṅgāni AC. ²⁹ gacchanti AC. ³⁰ adhigacchanti AB.

lāni catasso paṭisambhidā¹² tisso vijjā chaḷ¹³ - abhiññā kevalo ca samaṇadhammo sabbe tass' ādheyyā honti, vimutti-
paṇḍaravimala-setacchattena abhisiñcati. Yathā mahārāja
rañño khattiyassa abhiyātakulakulīnassa khattiyābhisekena
abhisittassa paricaranti saraṭṭha-negama-jānapada-bhaṭa-
balatthā, atṭhatimsā ca rājaparisā naṭa-naccakā mukha-
mangalikā sotthivācakā samaṇa-brāhmaṇa-sabbapāsaṇḍa-
gaṇā abhigacchanti, yaṃ kiñci paṭhaviyā paṭṭana-ratanā-
kara-nagara-sunkatṭhāna-verajjaka-chejjabhejjajana-m-
anusāsanaṃ sabbattha sāmiko bhavati; evaṃ¹⁴ - eva kho
mahārāja yo koci puggalo yutto patto — pe — vimutti-
paṇḍaravimala-setacchattena abhisiñcati.

Teras' ime mahārāja dhutangāni yehi suddhikato
nibbānamahāsamuddaṃ pavisitvā bahuvidhadhammakīlaṃ¹⁵ -
abhikīḷati, rūpārūpa-atṭhasamāpattiyo valañjeti, iddhi-
vidhaṃ dibbasotadhātuṃ paracittavijānanaṃ pubbenivāsā-
nussatiṃ dibbacakkhuṃ sabbāsavakkhayañ¹⁶ - ca pāpuṇāti;
katame terasa: paṃsukūlikangaṃ tecīvarikangaṃ piṇḍa-
pātikangaṃ sapadānacārikangaṃ ekāsanikangaṃ pattapiṇ-
ḍikangaṃ khalupacchābhattikangaṃ āraññakangaṃ ruk-
khamūlikangaṃ abbhokāsikangaṃ sosānikangaṃ yathā-
santhatikangaṃ nesajjikangaṃ. Imehi kho mahārāja
terasahi dhutagaṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pari-
ciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāñ-
ñaṃ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā
samāpattiyo.

Yathā mahārāja sadhano nāviko paṭṭane suṭṭhu ka-
tasunko mahāsamuddaṃ pavisitvā Vangaṃ Takkolaṃ
Cīnaṃ Sovīraṃ Suratṭhaṃ Alasandaṃ Kolapaṭṭanaṃ
Suvannaabhūmiṃ gacchati aññaṃ¹⁷ - pi yaṃ kiñci nāvāsāñ-
caraṇaṃ, evaṃ¹⁸ - eva kho mahārāja imehi terasahi dhuta-

⁶ rājaparisā M. ¹³ terasa hime AC. ¹⁵ valañj- AC. ²³ āsevitānise-
vitehi ACM. ²⁴ pariciṇṇehi om. ABC.

guṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāññaṃ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja kassako paṭhamam khattadosam tina-katṭha-pāsānam apanetvā kasitvā vapitvā sammā udakam pavesetvā rakkhitvā gopetvā lavana-maddanena bahudhaññaṃ hoti, tass' ādheyyā bhavanti ye keci adhanā kapaṇā daḷiddā duggatajanā; evam-eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi — pe — kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā vā pana mahārāja khattiyo muddhāvasitto abhijātakulakulīno chejja-bhejja-janam-anusāsane issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaṇo, kevalā ca mahāpaṭhavī tass' ādheyyā hoti; evam-eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi Jinasāsana-vare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaṇo, kevalā ca samaṇaguṇā tass' ādheyyā honti.

Nanu mahārāja thero Upaseno Vangantaputto sallekhadhutaguṇe paripūrakāritāya anādiyitvā Sāvattihīya sanghassa katikam sapariso naradammasārathim paṭisallāṇagataṃ upasankamitvā Bhagavato pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Bhagavā ca taṃ suvinītaṃ parisam oloketvā haṭṭhatutṭho pamudito udaggo parisāya saddhim sallāpaṃ sallapitvā asambhinnena brahmassarena etad-avoca: Pāsādikā kho pana tyāyam Upasena parisā, kathaṃ tvaṃ Upasena parisam vinesīti. So, pi sabbaññunā dasabalena devātidevena puṭṭho yathābhūta-sabhāvaguṇavasena Bhagavantaṃ etad-avoca: Yo koci maṃ bhante upasankamitvā pabbajjam vā nissayam vā yācati tam-

¹⁰ āsevitānisevitehi AB. ¹¹ kevalā ca AC. ¹² -janasamanusā- BM. ²² kathikam C. ²³ -sallāna- ACM.

aham evaṃ vadāmi: aham kho āvuso ārañṇako piṇḍapātiko paṃsukūliko teṇivariko; sace tvam - pi ārañṇako bhavissasi piṇḍapātiko paṃsukūliko teṇivariko evāhan - taṃ pabbājessāmi nissayaṃ dassāmīti; sace so me bhante paṭisunītvā nandati oramati, evāhan - taṃ pabbājemi nissayaṃ demi; sace na nandati na oramati, na taṃ pabbājemi na nissayaṃ demi; evāhaṃ bhante parisāṃ vine - mīti. Evam - pi mahārāja dhutaguṇavara-samādiṇṇo Jina - sāsana - vare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākarāṇo, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja padumaṃ abhivuddha - parisuddha - udicajātippabhavaṃ siniddhaṃ muduṃ lobhaniyaṃ sugandhaṃ piyaṃ patthitaṃ pasatthaṃ jalakaddama - m - anu - palittaṃ aṇu - patta - kesara - kaṇṇikābhimaṇḍitaṃ bhamara - gaṇasevitaṃ sītalasalilasaṃvaddhaṃ, evam - eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nise - vitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi ariyasāvako tiṃsa - guṇavarehi samupeto hoti. Katamehi tiṃsa - guṇavarehi: siniddha - mudu - maddava - mettacitto hoti, ghātita - hata - vihata - kilesa hoti, hata - nihata - māna - dappo hoti, acala - daḥa - nivitṭha - nibbematika - saddho hoti, paripunṇa - piṇḍita - pahatṭha - lobhaniya - santa - sukha - samāpatti - lābhī hoti, sīla - varapavara - asama - sucigandha - paribhāvito hoti, devamanussānaṃ piyo hoti manāpo, khīṇāsava - ariyavarapuggala - patthito, devamanussānaṃ vandita - pūjito, budha - vibudha - paṇḍita - janānaṃ thuta - thavita - thomita - pasattho, idha vā huraṃ vā lokena anu - palitto, appathokavajje pi bhayadassavī, vipula - vara - sampattikāmānaṃ maggaphalavaratthasādhano, āyācita - vipula - paṇḍita - paccaya - bhāgī, aniketasayano, jhānajjhāsita -

¹ araṇṇako B. ² araṇṇako M. ³ -dinno AC. ¹² mudu M. ¹⁴ anu - all; anuppatta - AC. ¹⁴ -kaṇṇikāhi m. C. ¹⁵ -saṃvattāṃ B. ²⁶ van - dito pūj AC. ³⁰ jhānajjhāsita - (or - sitta -) A, -sītana - C; jhāyitapav - M

tapavara-vihārī, vijatita-kilesa-jālavatthu, bhinna-bhagga-sankuṭṭita-sañchinna-gatinīvaraṇo, akuppadhammo, abhinītavāso, anavajjabhogī, gativimutto, uttiṇṇa-sabbavickiccho, vimuttijjhāsītatto, diṭṭhadhammo, acala-dalḥa-bhīruttāṇam - upagato, samucchinnānusayo, sabbāsavakkhayaṃ patto, santa-sukha-samāpatti-vihāra-bahulo, sabba-samaṇaḡuṇa-samupeto. Imehi tiṃsa-guṇavarehi samupeto hoti.

Nanu mahārāja thero Sāriputto dasasahassimhi lokadhātuyā aggapuriso, ṭhapetvā dasabalaṃ lokācariyaṃ. So pi aparimita-m-asankheyya-kappe samācītakusalamūlo brāhmaṇakulakulīno manāpikaṃ kāmaratīṃ anekasatasankha-dhanavaraṇ - ca ohāya Jinasāsane pabbajitvā imehi terasahi dhutaḡuṇehi kāya-vacī-cittaṃ damayitvā ajj' etarahi anantaḡuṇasamannāḡato Gotamassa bhagavato sāsana-vare dhammacakkam - anupavattako jāto. Bhāsītam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttara-nikāyavaralaṇcake: Nāham - bhikkhave aññaṃ ekapuggalam - pi samanupassāmi yo Tathāḡatena anuttaraṃ dhammacakkam pavattitaṃ samma - d - eva anupavatteti yathay - idaṃ Sāriputto; Sāriputto bhikkhave Tathāḡatena anuttaraṃ dhammacakkam pavattitaṃ samma - d - eva anupavattetīti.

Sādhu bhante Nāgasena, yaṃ kiñci navagaṃ Bud-dhava-canaṃ, yā ca lokuttarā kiriyā, yā ca loke adhigama-vipulavara-sampattiyo, sabbaṃ - taṃ terasasu dhutaḡuṇesu samodhānopagataṃ - ti.

Navamo vaggo.

[Meṇḡakapaṇho samatto.]

⁴ vimuttajjhā- C, vimuttijjhāyatatto M. ¹³ -sankhaṃ B. ¹⁶ jāto ti all.
¹⁷ Anguttara- AC. ²¹ yathayidaṃ Sāriputto bhikkhave all.

Bhante Nāgasena, katihi angehi sammānāgato bhikkhu arahattaṃ sacchikarotīti. — Idha mahārāja arahattaṃ sacchikātukāmena bhikkhunā ghorassarassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Kukkuṭassa pañca angāni gahetabbāni. Kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Dīpinīyā ekaṃ angaṃ gahetabbam. Dīpikassa dve angāni gahetabbāni. Kummassa pañca angāni gahetabbāni. Vaṃsassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Cāpassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Vāyasassa dve angāni gahetabbāni. Makkaṭassa dve angāni gahetabbāni. Lāpulatāya ekaṃ angaṃ gahetabbam. Padumassa tīṇi angāni gahetabbāni. Bījassa dve angāni gahetabbāni. Sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbam. Nāvāya tīṇi angāni gahetabbāni. Nāvālanakassa dve angāni gahetabbāni. Kūpassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Nīyyāmakassa tīṇi angāni gahetabbāni. Kammakarassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Samuddassa pañca angāni gahetabbāni. Paṭhaviyā pañca angāni gahetabbāni, Āpassa pañca angāni gahetabbāni. Tejassa pañca angāni gahetabbāni. Vāyussa pañca angāni gahetabbāni. Pabbatassa pañca angāni gahetabbāni. Ākāśassa pañca angāni gahetabbāni. Candassa pañca angāni gahetabbāni. Suriyassa satta angāni gahetabbāni. Sakkassa tīṇi angāni gahetabbāni. Cakkavattissa cattāri angāni gahetabbāni. Upacikāya ekaṃ angaṃ gahetabbam. Bīlārassa dve angāni gahetabbāni. Undurassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Nakulassa ekaṃ

¹⁸ -lagganakassa M. ¹⁵ kammakārassa AC.

angam̐ gahetabbam̐. Jarasigālassa dve angāni gahetabbāni. Migassa tīṇi angāni gahetabbāni. Gorūpassa cattāri angāni gahetabbāni. Varāhassa dve angāni gahetabbāni. Hatthissa pañca angāni gahetabbāni. Sihassa satta angāni gahetabbāni. Cakkavākassa tīṇi angāni gahetabbāni. Peṇāhikāya dve angāni gahetabbāni. Gharakapoṭassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Ulūkassa dve angāni gahetabbāni. Satapattassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Vaggulissa dve angāni gahetabbāni. Jalūkāya ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Sappassa tīṇi angāni gahetabbāni. Ajagarassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Panthamakkakaṭṭakassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Thanasitadārakassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Cittakadharakummassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Pavanassa pañca angāni gahetabbāni. Rukkhaṣṣa tīṇi angāni gahetabbāni. Meghaṣṣa pañca angāni gahetabbāni. Maṇṇiratanassa tīṇi angāni gahetabbāni. Māgavikassa cattāri angāni gahetabbāni. Bālīsikassa dve angāni gahetabbāni. Tacchakassa dve angāni gahetabbāni. Kumbhaṣṣa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Kālāyasassa dve angāni gahetabbāni. Chhattassa tīṇi angāni gahetabbāni. Khetṭassa tīṇi angāni gahetabbāni. Agadassa dve angāni gahetabbāni. Bhojanassa tīṇi angāni gahetabbāni. Issatṭhaṣṣa cattāri angāni gahetabbāni. Rañño cattāri angāni gahetabbāni. Dovārikassa dve angāni gahetabbāni. Nisadāya ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Padīpassa dve angāni gahetabbāni. Mayūrassa dve angāni gahetabbāni. Turangassa dve angāni gahetabbāni. Soṇḍikassa dve angāni gahetabbāni. Indakhīlassa dve angāni gahetabbāni. Tulāya ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Khaggassa dve angāni gahetabbāni. Macchassa dve angāni gahetabbāni. Inagāha-

⁶ penā- AC. ⁹ jalukāya BM. ¹² panamakkakaṭṭakassa M. ²⁷ madhurassa AC. ²⁷ turagassa A.

kassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Byādhitassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Matassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Nadiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Usabhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Maggassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Sunkasāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Corassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Sakuṇagghiyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sunakhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Tikicchakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Gabbhiniyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Camariyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Kikiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Kapotikāya tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Ekanayanassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Kassakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Jambukasigāliyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Cangavārakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Dabbiyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Iṇasādhakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Anuvicinakassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sārathissa dve angāni gaheṭṭabbāni. Bhojakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Tunnāvāyassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Nāvāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhamarassa dve angāni gaheṭṭabbānīti.

Mātikā samattā.

Bhante Nāgasena, ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāni - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāni - ti. — Yathā mahārāja gadrabho nāma sankārakūṭe pi catukke pi singhātake pi gāmadvāre pi thusarāsimhi pi yattha katthaci sayati, na sayanabahulo hoti,

¹ -dhikassa CM. ² mattassa AC. ⁴ sunkaghāyikassa A, -sāvikaṣsa M.
¹³ vangacārakassa C. ¹⁸ navāy- AC.

evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiṇasanthāre pi paṇṇasanthāre pi kaṭṭhamañcake pi chamāya pi yattha kaṭṭhaci sammakhaṇḍaṃ pattharivā yattha kaṭṭhaci sayitabbaṃ, na sayanabahulena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Kaḷingarūpadhānā bhikkhave etarahi mama sāvakā viharanti appamattā ātāpino padhānasmiṃ - ti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Pallankena nisinnassa jaṇṇukenābhivassati;
alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Bhante Nāgasena, kukkuṭassa pañca angāni gaheṭabbānti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaheṭabbānti. — Yathā mahārāja kukkuṭo kālena samayena patisalliyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kālena samayen' eva cetiyangaṇaṃ sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā nahāyitvā cetiyaṃ vanditvā buddhānaṃ bhikkhūnaṃ dassanāya gantvā kālena samayena suññāgāraṃ pavisitabbaṃ. Idam mahārāja kukkuṭassa paṭhamāṃ angaṃ gaheṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo kālena samayen' eva vuṭṭhāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kālena samayen' eva vuṭṭhahitvā cetiyangaṇaṃ sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā cetiyaṃ vanditvā puna - d - eva suññāgāraṃ pavisitabbaṃ. Idam mahārāja kukkuṭassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo paṭhaviṃ khaṇitvā khaṇitvā ajjhohāraṃ ajjhoharati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paccavekkhitvā paccavekkhitvā ajjhohāraṃ ajjhoharitabbaṃ: n' eva davāya na

² -santhare BC in both places. ⁷ kaḷinga- ACM. ⁹ pi om. M. ¹⁷ pānīya- AM. ²⁸ khaṇitvā once AaM.

madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvad - eva imassa kāyassa t̥hitiyā yāpanāya vihiṃsūparatiyā brahmācariyānuggahāya; iti purāṇaṇ - ca vedanaṃ paṭihankhāmi nayaṇ - ca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cāti. Idam mahārāja kukkuṭassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Kantāre puttamaṃsaṃ va, akkhass' abbhāñjanaṃ
yathā,
evam āhari āhāraṃ, yāpanatthāy' amucchito ti.

Puna ca param mahārāja kukkuṭo sacakkhuko pi rattim andho hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anandhen' eva andhena viya bhavitabbaṃ, araṇṇe pi gocaragāme piṇḍāya carantena pi rajanīyesu rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu andhena badhirena mūgena viya bhavitabbaṃ, na nimittaṃ gaheṭabbaṃ, nānubyañjanaṃ gahetabbaṃ. Idam mahārāja kukkuṭassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Mahākaccāyanena:

Cakkhum' assa yathā andho, sotavā badhiro yathā,
jivhāv' assa yathā mūgo, balavā dubbalo - r - iva,
atha atthe samuppanne sayetha matasāyikan - ti.

Puna ca param mahārāja kukkuṭo leḍḍu-daṇḍa-lakuṭa-muggarehi paripātiyanto pi sakaṃ gehaṃ na vijahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvarakammaṃ kārontena pi navakammaṃ karontena pi vatta-paṭivattaṃ karontena pi uddisantena pi uddisāpentena pi yoniso manasikāro na vijahitabbo; sakaṃ kho pan' etaṃ mahārāja yogino gehaṃ yad - idam yoniso manasikāro. Idam mahārāja kukkuṭassa pañcamaṃ angaṃ

¹ navuppādessāmi AB. ¹² rattindho M, rattindho B. ¹⁴ pi piṇḍāya ABC. ¹⁹ -kaccānena AC.

gahetabbañ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo: yad - idaṃ cattāro satipaṭṭhānā ti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Yathā sumanto mātango sakaṃ soṇḍaṃ na maddati,
bhakkhābhakkhaṃ vijānāti, attano vuttikappanaṃ;
Tath' eva Buddhaputtena appamattena vā pana
Jinavacanaṃ na madditabbaṃ, manasikāravaruṭṭa-
man - ti.

Bhante Nāgasena, kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja kalandako paṭisattumhi opatante nangutṭhaṃ papphoṭetvā mahantaṃ katvā ten' eva nangutṭhalakuṭena paṭisattum paṭibāhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesasattumhi opatante satipaṭṭhānalakuṭaṃ papphoṭetvā mahantaṃ katvā ten' eva satipaṭṭhānalakuṭena sabbe kilesā paṭibāhitabbā. Idaṃ mahārāja kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Cullapanthakena:

Yadā kilesā opatanti sāmāññaḡaḡadhamaṃsanā,
satipaṭṭhānalakuṭena hantabbā te punappunan - ti.

Bhante Nāgasena, dīpiniyā ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja dīpinī sakiṃ yeva gabbaṃ gaṇhāti, na punappunaṃ purisaṃ upeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyati paṭisandhim uppattiṃ gabbhaseyyaṃ cutiṃ bhedaṃ khayaṃ vināsaṃ saṃsārabhayaṃ duggatiṃ visamaṃ sampīlitaṃ disvā:

² koci bh. all. ⁶ supanto M, supanno AC. ¹⁴ papphoṭetvā AC, pappoṭetvā B. ¹⁷ papphoṭetvā ABC, ²⁸ uppatti BM.

punabbhave na paṭisandahissāmīti yoniso manasikāro karaṇīyo. Idaṃ mahārāja dīpiniyā ekaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena Suttanipāte Dhaniyagopālakasutte:

Usabho - r - iva chetvā bandhanāni,
nāgo pūtilataṃ va dālayitvā,
nāhaṃ puna upessaṃ gabbhaseyyaṃ;
atha ce patthayasi pavassa devāti.

Bhante Nāgasena, dīpikassa dve angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja dīpiko araṇṇe tiṇagahanaṃ vā vana-
gahanaṃ vā pabbatagahanaṃ vā nissāya nilīyitvā mige
gaṇhāti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
vivekaṃ sevitaṃ, araṇṇaṃ rukkhamaṃ pabbataṃ
kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ
palālapuñjaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ vijanavātaṃ
manussarāhaseyyakaṃ paṭisallāpasārappaṃ; vivekaṃ seva-
māno hi mahārāja yogī yogāvacaro nacirass' eva chala-
bbhiññāsu vasībhavaṃ pāpuṇāti. Idaṃ mahārāja dīpikassa
paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ ma-
hārāja therehi dhammasangāhakehi:

Yathā pi dīpiko nāma nilīyitvā gaṇhatī mige,
tath' evāyaṃ Buddhaputto yuttayogo vipassako
araṇṇaṃ pavasitvāna gaṇhāti phalam - uttaman - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja dīpiko yaṃ kañci pasuṃ
vadhītvā vāmena passena patitaṃ na bhakkhetī, evaṃ -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena veludānena vā
pattadānena vā pupphadānena vā phaladānena vā sināna-
dānena vā mattikadānena vā cunṇadānena vā dantakatṭha-

¹⁷ -sallāna- ACM. ²² gaṇhati B, gaṇhāti CM. ²⁵ kiñci all ²⁶ bhak-
khati B. ²⁹ mattikā- B.

dānena vā mukhodakadānena vā cātukammatāya vā mug-
gasuppatāya vā pāribhattakatāya vā janghapesaniyena vā
vejjakammena vā dūtakammena vā pahīṇagamanena vā
piṇḍapatipīṇḍena vā dānānuppādānena vā vatthuvijjāya
vā nakkhattavijjāya vā angavijjāya vā aññataraññatarena
vā Buddhapatikutṭṭhena micchājīvena nipphāditam bhoja-
nam na paribhuñjitabbaṃ, vāmena passena patitam pa-
sum viya dīpiko. Idam mahārāja dīpikassa dutiyam an-
gam gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena
Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Vacīviññattivipphārā uppannam madhupāyasaṃ
sace bhutto bhavyeyāhaṃ, s' ājīvo garahito mama.

Yadi pi me antagaṇam nikkhamitvā bahi care,
n' eva bhindeyya' ājīvaṃ, cājamāno pi jīvitān - ti.

Bhante Nāgasena, kummassa pañca angāni gaheta-
bānti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gaheta-
bānti. — Yathā mahārāja kummo udakacaro udae yeva
vāsam kappeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena sabbapāṇabhūtapuggālānaṃ hitānukampinā met-
tāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena
averena abyāpajjhena sabbāvantaṃ lokam pharitvā viha-
ritabbaṃ. Idam mahārāja kummassa paṭhamam angam
gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja kummo udae
uppilavanto sīsam ukkhipitvā yadi keci passati, tatth' eva
nimujjati gālham - ogāhati: mā maṃ te puna passeyyun -
ti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu
opātantesu ārammaṇasare nimujjitabbaṃ gālham - ogāhi-
tabbaṃ: mā maṃ kilesā puna passeyyun - ti. Idam ma-
hārāja kummassa dutiyam angam gahetabbaṃ. Puna ca

¹ cātukamyatāya M. ² -supa- M. ³ -pesaniyena AB. ⁴ pahina- AM,
pahinā- C. ⁵ -pāyasaṃ BM. ⁶ bahi BCM. ⁷ bhindeyyam B. ⁸
cavamāno C, cājamāno AM (māno B).

param mahārāja kummo udakato nikkhamitvā kāyam otāpeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nisajja-tṭhāna-sayana-cankamato mānasam nīharitvā sammappadhāne mānasam otāpetabbam. Idam mahārāja kummassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja kummo paṭhavim khaṇitvā vivitte vāsam kapeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-silokam pajahitvā suñṇam vivittam kānam vanapattham pabbatam kandaram giriguham appasaddam appanigghosam pavivittam - ogāhitvā vivitte yeva vāsam - upagantabbam. Idam mahārāja kummassa catuttham angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Vivittam appanigghosam vālamiganisevitam
seve senāsanam bhikkhu paṭisallāṇakāraṇa ti.

Puna ca param mahārāja kummo cārikam caramāno yadi kañci passati vā saddam suṇāti vā, soṇḍipaṇcamāni angāni sake kapāle nidahitvā appossukko tuṇhībhūto tiṭṭhati kāyam - anurakkhanto, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu āpatantesu chasu dvāresu samvara-kavāṭam anughāṭetvā mānasam samodahitvā samvaram katvā satena sampajānena vihātabbam samaṇadhammam anurakkhamānena. Idam mahārāja kummassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare Kummūpamasuttante:

Kummo va angāni sake kapāle
samodaham bhikkhu manovitaṃ ke

¹⁰ ogāhetvā all. ¹⁵ pati- AC; -sallāna- CM. ¹⁷ passati ca ABC.
¹⁷ vā om. ABC. ²¹ apat- AC. ²³ vibhāvitabbam B, viharitabbam M.
²⁶ -ūpame- ACM.

anissito aññam - aheṭṭhayāno
parinibbuto na upavadeyya kañcīti.

Bhante Nāgasena, vaṁsassa ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti. — Yathā mahārāja vaṁso yattha vāto tattha anulometi nāññattha - m - anudhāvati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yaṁ Buddhena bhagavatā bhāsitaṁ navangaṁ Satthusāsaṇaṁ taṁ anulomayitvā kappiye anavajje ṭhatvā samaṇadhammaṁ yeva pariyesitabbaṁ. Idaṁ mahārāja vaṁsassa ekaṁ angaṁ gaḥetabbaṁ. Bhāsitaṁ - p' etaṁ mahārāja therena Rāhulena:

Navangaṁ Buddhavacanaṁ anulometvāna sabbadā kappiye anavajjasmiṁ ṭhatvā 'pāyaṁ samuttaraṇ - ti.

Bhante Nāgasena, cāpassa ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gaḥetabban - ti. — Yathā mahārāja cāpo sutacchito mito yāv' aggamūlaṁ samakam - eva anunamati na paṭitthambhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena therā - nava - majjhima - samakesu anunamitabbaṁ na paṭippharitabbaṁ. Idaṁ mahārāja cāpassa ekaṁ angaṁ gaḥetabbaṁ. Bhāsitaṁ - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā devātidevena Vidhura - Puṇṇa - kajātake:

Cāpo vānuname dhīro, vaṁso va anulomayaṁ paṭilomaṁ na vatteyya, sa rājavasatiṁ vase ti.

Bhante Nāgasena, vāyasassa dve angāni gaḥetabbanīti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaḥetabbānīti. — Yathā mahārāja vāyaso āsankitaparīsankito

¹² anulomena B. ¹³ ṭhapetvā B. ¹⁴ samuttareṇti B (ṭhatvā yaṁ samuttarīti M). ¹⁵ there ABC. ¹⁶ -samaṇakesu M; -majjhīmaṇakesu B. ¹⁷ paṭittharitabbaṁ AC, paṭitthambhitabbaṁ M. ¹⁸ vidhūra - A. ¹⁹ (vaṁso vāpi pakampiye Jāt. 545 v. 159.)

yattapayatto carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āsankitaparisanakitenā yattapayattena upatṭhitāya satiyā samvutehi indriyehi caritabbam. Idam mahārāja vāyasassa paṭhamam aṅgam gaḥetabbam. Puna ca param mahārāja vāyaso yaṁ kiñci bhojanam disvā nātihi samvibhajitvā bhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te lābhā dhammikā dhammaladdhā antamaso pattapariyāpannamattam - pi tathārūpehi lābhehi appaṭivibhattabhoginā bhavitabbam sīlavantehi sabrahmacārīhi. Idam mahārāja vāyasassa dutiyam aṅgam gaḥetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Sace me upanāmenti yathāladdham tapassino,
sabbesam vibhajitvāna tato bhuñjāmi bhojanan - ti.

Bhante Nāgasena, makkaṭassa dve aṅgāni gaḥetabbanīti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gaḥetabbanīti. — Yathā mahārāja makkaṭo vāsam - upagacchanto tathārūpe okāse mahatimahārukkhe pavivitte sabbatṭhakasākhē bhīruttāṇe vāsam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lajjim pesalam sīlavantaṁ kalyāṇadhammaṁ bahussutaṁ dhammadharaṁ piyaṁ garuṁ bhāvaniyaṁ vattāraṁ vacanakkhamaṁ ovādakaṁ viññāpakaṁ sandassakaṁ samādapakaṁ samuttejakaṁ sampahamsakaṁ, evarūpaṁ kalyāṇamittaṁ ācariyaṁ upanissāya viharitabbam. Idam mahārāja makkaṭassa paṭhamam aṅgam gaḥetabbam. Puna ca param mahārāja makkaṭo rukkhe yeva carati tiṭṭhati nisīdati, yadi middham okkamati tatth' eva rattiṁ vāsam - anubhavati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavanābhimukhena bhavitabbam, pavane yeva ṭhāna-

¹⁻³ yuttapayutt- M. ⁹ paṭivi- M. ¹⁶ tāni om. BC. ¹⁸ sabbattha- M.
²² garu BCM.

cankama-nisajja-sāyanam niddam okkamitabbam, tatth' eva satipatṭhānam-anubhavitabbam. Idam mahārāja makkaṭassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Cankamanto pi tiṭṭhanto, nisajjasayanena vā,
pavane sobhate bhikkhu, pavanantaṃ va vaṇṇitan-ti.

Uddānam: Ghorassaro ca kukkuṭo kalandō dīpini-dīpiko
kummo vaṃso ca cāpo ca vāyaso atha makkaṭo ti.

Paṭhamo vaggo.

Bhante Nāgasena, lāpulatāya ekam angam gahetabban-ti yaṃ vadesi, kataman-taṃ ekam angam gahetabban-ti. — Yathā mahārāja lāpulatā tiṇe vā kaṭṭhe vā latāya vā soṇḍikāhi ālambitvā tassūpari vadḍhati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena arahatte abhivaḍḍhitukāmena manasā ārammaṇam ālambitvā arahatte abhivaḍḍhitabbam. Idam mahārāja lāpulatāya ekam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā lāpulatā nāma tiṇe kaṭṭhe latāya vā
ālambitvā soṇḍikāhi tato vadḍhati uppari,
Tath' eva Buddhaputtena arahattaphalakāminā
ārammaṇam ālambitvā vadḍhitabbam asekaphale ti.

Bhante Nāgasena, padumassa tīṇi angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbā-

nīti. — Yathā mahārāja padumaṃ udaye jātam udaye saṃvaddhaṃ anupalittaṃ udakena, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe yase sakkāre sammānanāya paribhogapaccayesu ca sabbattha anupalitena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja padumassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja padumaṃ udakā accuggamma tḥāti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokaṃ abhibhavitvā accuggamma lokut-taradhamme tḥatābbaṃ. Idam mahārāja padumassa dutiyaṃ angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja padumaṃ appamattakena pi anilena eritaṃ calati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamattakesu pi kilesesu saññāmo karaṇīyo, bhayadassavinaṃ viharitabbaṃ. Idam mahārāja padumassa tatiyaṃ angam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhā-padesūti.

Bhante Nāgasena, bījassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bijaṃ appakam - pi samānam bhaddake khetto vuttaṃ deve sammā dhāraṃ paveccante subhūni phalāni anudassati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathā paṭipāditaṃ sīlaṃ kevalaṃ sāmāñña-phalam - anudassati evaṃ sammā paṭipajjitabbaṃ. Idam mahārāja bījassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja bijaṃ suparisodhite khetto ropitaṃ khippam - eva saṃvirūhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānaṃ supariggahitaṃ suññāgāre parisodhitaṃ satipaṭṭhāna-khattavare khittaṃ khippam - eva virūhati. Idam mahārāja bījassa dutiyaṃ angam

⁷ tīṭṭhati M; the passage wanting in B. ¹¹ caritaṃ ABC. ¹² saṃ-yamo M. ²⁰ vittaṃ M, om. AC.

gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Anuruddhena :

Yathā pi khette parisuddhe bijaṃ c' assa patitṭhitaṃ,
vipulaṃ tassa phalaṃ hoti, api toseti kassakaṃ ;

Tath' eva yogino cittaṃ suññāgāre visodhitaṃ
satipaṭṭhānakhettamhi- khippam - eva virūhatīti.

Bhante Nāgasena, sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja sālakalyāṇikā antopaṭṭhaviyaṃ yeva abhivaḍḍhati hatthasatam - pi bhiyyo pi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidā chaḷ - abhiññāyo kevalaṃ - ca samaṇadhammaṃ suññāgāre yeva paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Rāhulena :

Sālakalyāṇikā nāma pādapo dharaṇīruho
antopaṭṭhaviyaṃ yeva satahattho pi vaḍḍhati.

Yathā kālamhi sampatte paripākena so dūmo
uggaṇṇhītvāna ekāhaṃ satahattho pi vaḍḍhati,

Evam - evāhaṃ mahāvīra, sālakalyāṇikā viya,
abbhantare suññāgāre dhammato abhivaḍḍhayin - ti.

Bhante Nāgasena, nāvāya tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja nāvā bahuvidha-dāru-sanghāṭa-samavāyena bahum - pi janaṃ tārayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-vattapaṭivatta-bahuvidhadhamma-sanghāṭa-samavāyena sadevako loko tārayitabbo. Idaṃ mahārāja nāvāya paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca parāṃ mahārāja nāvā

²⁰ uggachītvāna C, uggāṇṇhītvāna M

bahuvidha-ūmi-tthanita-vega-visaṭa-m-āvattavegaṃ sahati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bahuvīdha-kiles-ūmi-vegaṃ lābhasakkāra-yasasiloka-pūjanavandanā parakulesu nindāpasamsā sukhadukkha-sammānanavimānana-bahuvīdhadosa-ūmivegaṃ - ca sahitabbaṃ. Idam mahārāja nāvāya dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja nāvā aparimita-m-ananta-m-apāram-akkhobhita-gambhīre mahatimahāghose timi-timingala-makara-maccha-gaṇākule mahatimahāsamudde carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiparivaṭṭa-dvādasākāra-catusaccābhisamaya-paṭivedhe mānasam sañcārayitabbaṃ. Idam mahārāja nāvāya tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare Saccasaṃyutte: Vitakentā ca kho tumhe bhikkhave: idam dukkhan - ti vitakkeyyātha, ayaṃ dukkhasamudayo ti vitakkeyyātha, ayaṃ dukkhanirodho ti vitakkeyyātha, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti vitakkeyyāthāti.

Bhante Nāgasena, nāvālakanakassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja nāvālakanakaṃ bahu-ūmijālākulavikkhobhita-salilatāle mahatimahāsamudde nāvam laketi ṭhapeti, na deti disāvidisaṃ haritum, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moh-ummijāle mahatimahā-vitakka-sampahāre cittaṃ laketabbaṃ, na dātābbaṃ disāvidisaṃ haritum. Idam mahārāja nāvālakanakassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja nāvālakanakaṃ na pilavati, visīdati, hatthasate pi udake nāvam laketi ṭhānam - upaneti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-yasa-sakkāra - mānana - vandana - pūjana - apacitisu lābhagga-ya-

⁵ -sammānanāvimānanā- AC. ⁶ -bhīta- AC. ¹⁵ va ABC. ¹⁹ -laggana- M throughout. ²³ lagge- M throughout ²⁶ plav- Ab.

sagge pi na pilavitabbaṃ, sarīrayāpanamattake yeva cittaṃ ṭhapetabbaṃ. Idam mahārāja nāvālakanakassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā samudde lakaṇaṃ na plavati, visīdati,
tath' eva lābhasakkāre mā plavatha, visīdathāti.

Bhante Nāgasena, kūpassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja kūpo rajjuṇ - ca varattaṇ - ca lakāraṇ - ca dhāreti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena satisampajāññasamannāgatena bhavitabbaṃ, abhikkante paṭikkante ālokite vilokite sammiñjite pasārite sanghāṭipatta-cīvara-dhāraṇe asite pīte khāyite sāyite uccārapassāvakamme gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsitaṃ tuṇhībhave sampajānakārinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja kūpassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Sato bhikkhave bhikkhu vihareyya sampajāno, ayaṃ vo amhākaṃ anusāsani ti.

Bhante Nāgasena, niyyāmakassa tīṇi angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja niyyāmakassa rattindivaṃ sataṃ samitaṃ appamatto yattapayatto nāvaṃ sāreti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cittaṃ niyāmayamānena rattindivaṃ satataṃ samitaṃ appamattena yoniso manasikārena cittaṃ niyāmetabbaṃ. Idam mahārāja niyyāmakassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade:

¹ plav- Ab. ⁵ palav- BC, pilav- AaM. ⁶ palav- C, pilav- M. ⁹ lan-kār- M. ²³ yuttapayutto M. ²⁵ niyyā- M. ²⁶ niyyā- BCM. ²⁷ niyyā- M in the sequel throughout.

Appamādaratā hotha, sacittam - anurakkhatha,
duggā uddharath' attānaṃ, panke sanno va kuñjaro ti.

Puna ca paraṃ mahārāja niyyāmakassa yaṃ kiñci mahāsamudde kalyāṇaṃ vā pāpakaṃ vā sabban - taṃ viditaṃ hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ hīna - ppaṇītaṃ kaṇha - sukka - sappatibhāgaṃ vijānitabbaṃ. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja niyyāmakam yante muddikaṃ deti: mā koci yantaṃ āmasitthāti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena citte saṃvara - muddikā dātabbā: mā kañci pāpakaṃ akusalavittakkaṃ vitakkesīti. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Mā bhikkhave pāpake akusale vitakke vitakkayittha, seyyathīdaṃ: kāmavitakkaṃ byāpādavittakkaṃ vihiṃsāvitakkaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, kammakarassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja kammakaro evaṃ cintayati: bhatako ahaṃ, imāya nāvāya kammaṃ karomi, imāyāhaṃ nāvāya vāhasā bhattavetanaṃ labhāmi, na me pamādo karaṇīyo, appamādena me ayaṃ nāvā vāhetabbā ti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena evaṃ cintayitabbaṃ: imaṃ kho ahaṃ cātummahābhūtikaṃ kāyaṃ sammasanto satataṃ samitaṃ appamatto upatṭhitasati sato sampajāno samāhito ekaggacitto jāti - jarā - byādhi - maraṇa - soka - parideva - dukkha - domanass - upāyāsehi parimuccissāmīti appamādo me karaṇīyo ti. Idaṃ mahārāja kammakarassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

⁹ sante AaC. ⁹ āmasayitthāti AC, āmasīti M. ²⁴ cātumahā - M. ²⁷ byādhi om. B. ²⁸ -issāmi B.

Kāyaṃ imaṃ sammasatha, pariṇānātha punappunāṃ;
kāye sabhāvaṃ disvāna dukkhass' antaṃ karissathāti.

Bhante Nāgasena, samuddassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo matena kuṇa-
pena saddhiṃ na saṃvasati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditṭhi-mak-
kha - palāsa - issā - macchariya - māyā-saṭṭha-kuṭila-visama-
duccarita-kilesa-malehi saddhiṃ na saṃvasitabbāṃ. Idāṃ
mahārāja samuddassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbāṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja samuddo muttā-maṇi-veluriya-san-
khasilā-pavāḷa-phalīkamaṇi-vividharatana-nicayaṃ dhā-
rento pidahati, na bahi vikirati, evaṃ - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena magga-phala-jhāna-vimokha-
samādhi-samāpatti-vipassanā-'bhiññā-vividhaguṇaratanaṃ
adhigantvā pidahitabbāni, na bahi nīharitabbāni. Idāṃ
mahārāja samuddassa dutiyaṃ angāṃ gahetabbāṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja samuddo mahatimahābhūtehi saddhiṃ
saṃvasati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
appicchaṃ santuṭṭhaṃ dhutavādaṃ sallekha-vuttim ācāra-
sampannaṃ lajjim pesalaṃ garuṃ bhāvanīyaṃ vattāraṃ
vacanakkhamaṃ codakaṃ pāpagarahim ovādaṃ anusā-
sakaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samutte-
jakaṃ sampahamsakaṃ kalyāṇamittaṃ sabrahmacāriṃ
upanissāya vasitabbāṃ. Idāṃ mahārāja samuddassa tati-
yaṃ angāṃ gahetabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja sa-
muddo navasalila - sampunṇa - Gangā-Yamunā-Acīravatī-
Sarabhū-Mahī-ādīhi nadīsatasaḥassehi antalikkhe salila-
dhārāhi ca pūrito pi sakaṃ velaṃ nātivattati, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-siloka-
vandana-mānana-pūjanakāraṇā jīvitaḥetu pi sañcicca sik-
khāpadavītikkamo na karaṇīyo. Idāṃ mahārāja samud-

⁸ -palāsa- AC. ¹³ pisahati ABC. ¹⁶ pīvhitabbāni ABC. ²¹ garu all.
²⁷ -sampunṇāhi gangā- AM.

dassa catuttham angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena: Seyyathā pi mahārāja mahāsamuddo t̥hitadhammo velam nātikkamati, evam - eva kho mahārāja yam mayā sāvakanam sikkhāpadam paññattam tam mama sāvakā jīvitahetu pi nātikkamantīti. Puna ca param mahārāja samuddo sabbasavantīhi Gangā-Yamunā-Aciravatī-Sarabhū-Mahīhi antalikkhe udakadhārāhi pi na paripūrati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uddesa-paripucchā-savana-dhāraṇa-vinichaya-abhidhamma-vinaya-gālha-suttanta-viggaha-padanikkhepa-padasandhi-padavibhatti-navanga - jinasāsanavaram supantenāpi na tappitabbam. Idam mahārāja samudassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Sutasomajātaka:

Aggi yathā tīṇakatṭham dāhanto
na tappati, sāgaro vā nadīhi,
evam h' ime paṇḍitā, rājasett̥ha,
suttvā na tappanti subhāsitenāti.

. Uddānam: Lāpulatā ca padumam bījam sālakalyāṇikā
nāvā ca nāvālakanam kūpo niyyāmakō tathā
kammakaro samuddo ca vago tena pavuccatīti.

Dutiyo vaggo.

⁶ mahāsamuddo AC. ¹⁰ -vinayogālha- B. ¹⁵ aggī Ab. ¹⁷ (evampi te Jāt. 537 v. 47). ²¹ kammakāro B.

Bhante Nāgasena, paṭhaviyā pañca angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetab-
bānīti. — Yathā mahārāja paṭhavi itṭhānītṭhāni kappū-
rāgaru-tagara-candana-kunkumādīni ākirante pi pitta-
semha-pubba-ruhira-seda-meda-kheḷa-singhāṇika - lasika-
mutta-karīsādīni ākirante pi tādisā yeva, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena itṭhānītṭhe lābhālābhe
yasāyase nindāpasamsāya sukhe dukkhe sabbattha tādina
yeva bhavitabbaṃ. Idam mahārāja paṭhaviyā paṭhamam
angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja paṭhavi
maṇḍana-vibhūsanāpagatā sakagandha-paribhāvitā, evam -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vibhūsanāpaga-
tena sakasilagandha-paribhāvitena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja paṭhaviyā dutiyam angam gahetabbaṃ. Puna
ca param mahārāja paṭhavi nīrantarā acchiddā asusirā
bahalā ghanā vitthiṇṇā, evam - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena nīrantara-m-akhaṇḍācchidda-m-asusira-ba-
hala-ghana-vitthiṇṇa-sīlena bhavitabbaṃ. Idam mahā-
rāja paṭhaviyā tatiyam angam gahetabbaṃ. Puna ca
param mahārāja paṭhavi gāma-nigama-nagara-janapada-
rukka-pabbata-nadī-talāka-pokkharāṇi-miga-pakkhi-ma-
nuja-nara-nārī-gaṇam dhārentī pi akilāsu hoti, evam -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ovaḍantena pi
anusāsantena pi viññāpentena pi sandassentena pi samā-
dapentena pi samuttejantena pi sampahamsentena pi
dhammadesanāsu akilāsunā bhavitabbaṃ. Idam mahā-
rāja paṭhaviyā catuttham angam gahetabbaṃ. Puna ca
param mahārāja paṭhavi anūyapaṭighavippamuttā,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anūyapa-
ṭighavippamuttana paṭhavisamena cetasā viharitabbaṃ.
Idam mahārāja paṭhaviyā pañcamam angam gahetabbaṃ.

³ kappur- AC. ⁵ -ṇikā- C ¹² maṇḍanavibhūsanā- M. ¹⁷ -akkhaṇḍā-
ABC. ²¹ -raṇī- M. ²¹ -nārī- CM. ²⁵ -hamsantena AaCM. ³⁰ paṭhavi- AC.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja upāsikāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya:

Ekañ - c' evāhaṃ vāsiyā taccheyya' kupitamānasā,
 ekañ - c' evāhaṃ gandhena ālimpeyya' pamoditā,
 Amusmiṃ paṭigho na - tthi, rāgo asmiṃ na vijjati,
 paṭhavīsamacittā te, tādisā samaṇā mamāti.

Bhante Nāgasena, āpassa pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja āpo susaṇṭhita-m-akampita-m-aluṭita-sabhāvaparissuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuhana-lapana-nemittaka-nippesikataṃ apānetvā susaṇṭhita-m-akampita-m-aluṭita-sabhāvaparissuddhācārena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo sītalasabhāvasaṇṭhito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu khanti-mettā-'nuddaya-sampannena hitesinā anukampakena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo asuciṃ suciṃ karoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāme vā araṇṇe vā upajjhāye ācariye ācariyamattesu sabbattha anadhikaraṇena bhavitabbaṃ anavakāsakārinā. Idaṃ mahārāja āpassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo bahujanapatthito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appiccha-santutṭha-pavivitta-paṭisallāṇena satataṃ sabbalokamabhipatthitena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo na kassaci ahitam - upadahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parabhaṇḍana - kalaha - viggaha - vivāda - rittajjhāna - arati-jananaṃ

³ -mānaso all. ⁴ pamodito BC, -diko M. ⁵ asmi na ACM, amusmiṃ na B. ²¹ -matesu AB. ²² anakāsa- Aa, anokāsa- Ab. ²⁵ -sallānena C.

kāya-vacī-cittehi pāpakam na karaṇīyam. Idam mahārāja āpassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Kaṇhajātake :

Varaṇ - ce me ado Sakka, sabbabhūtānam - issara,
na mano vā sarīram vā mankato Sakka kassaci
kudāci upahaññetha, etam Sakka varam vare ti.

Bhante Nāgasena, tejassa pañca angāni gahetabbā-nīti yaṁ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-nīti. — Yathā mahārāja tejo tīṇa-kattha-sākhā-palāsam dāhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te abbhantarā vā bāhirā vā kilesā itthāniṭṭhārammaṇānu-bhavanā sabbe te ñāṇagginā dāhitabbā. Idam mahārāja tejassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo niddayo akāruṇiko, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakilesesu kāruṇṇā - m - anud-dayā na kātābbā. Idam mahārāja tejassa duttiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo sītam paṭi-hanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena viriya-santāpa-tejam abhijanetvā kilesā paṭihantabbā. Idam mahārāja tejassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo anunayapaṭighavippamutto uṇham - abhijaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yo-gāvacarena anunayapaṭighavippamuttana tejosamena ce-tasā viharitabbam. Idam mahārāja tejassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo an-dhakāram vidhamati ālokaṁ dassayati, evam - eva kho mahārāja, yoginā yogāvacarena avijjandhakāram vidha-mitvā ñāṇālokaṁ dassayitabbam. Idam mahārāja tejassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam ma-hārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulam

⁶ kadāci M (so Jāt. 440 v. 13). ¹⁶ -anudayā M. ¹⁸ -hanati CM. ³⁰ sakam BM.

ovadantena: Tejosamañ Rāhula bhāvanam bhāvehi, tejo-
samañ hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato anuppannā c'
eva akusalā dhammā na uppajjanti uppannā ca akusalā
dhammā cittañ na pariyādāya t̥hassantīti.

Bhante Nāgasena, vāyussa pañca angāni gahe-
tabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja vāyu supupphitavanasaṇḍantaram-
abbhivāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
vimutti-varakusuma-pupphitārammaṇa-vanantare ramita-
bbañ. Idañ mahārāja vāyussa paṭhamam angam gahe-
tabbāñ. Puna ca param mahārāja vāyu dharanīruha-pā-
dapa-gaṇe mathayati, evam - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena vanantaragatena sankhāre vicinantena kilesā
mathayitabbā. Idañ mahārāja vāyussa duttiyam angam
gahe-
tabbāñ. Puna ca param mahārāja vāyu ākāse ca-
rati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lokut-
taradhammesu mānasam sañcārayitabbāñ. Idañ mahā-
rāja vāyussa tatiyam angam gahe-
tabbāñ. Puna ca param mahārāja vāyu ākāse ca-
rati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lokut-
taradhammesu mānasam sañcārayitabbāñ. Idañ mahā-
rāja vāyussa catuttham angam gahe-
tabbāñ. Puna ca param mahārāja vāyu nirālayo
aniketavāsī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacare-
na nirālaya-m-aniketa-m-asanthavena sabbattha vimut-
tena bhavitabbāñ. Idañ mahārāja vāyussa pañcamam
angam gahe-
tabbāñ. Bhāsitañ - p' etañ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttanipāte:

Santhavāto bhayañ jātañ, nikaṭā jāyati rajo,
aniketam - asanthavañ, etañ ve munidaṣṣanan - ti.

Bhante Nāgasena, pabbatassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-

¹³ vanantaragatānītena AB, -gatonatena C. ¹⁷ cārayitabbāñ B. ²⁸ jā-
yate M; comp. p. 211.

tabbānīti. — Yathā mahārāja pabbato acalo akampiyo asampavedhī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sammānane vimānane sakkāre asakkāre garukāre agarukāre yase ayase nindāya paśamsāya sukhe dukkhe itthānītthesu sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu rajanīyesu na rajjitabbam, dussanīyesu na dussitabbam, muyhanīyesu na muyhitabbam, na kampitabbam na calitabbam, pabbatena viya acalena bhavitabbam. Idam mahārāja pabbatassa paṭhamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena :

Selo yathā ekaghano vātena na samīrati,
evam nindāpaśamsāsu na samīñjanti paṇḍitā ti.

Puna ca param mahārāja pabbato thaddho na kenaci saṁsattho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena thaddhena asaṁsatthena bhavitabbam, na kenaci saṁsaggo karaṇīyo. Idam mahārāja pabbatassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena :

Asaṁsattham gahatthehi anāgārehi cūbhayam,
anokasārim appiccham, tam - aham brūmi brāhmaṇan - ti.

Puna ca param mahārāja pabbate bījam na virūhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamānase kilesā na virūhāpetabbā. Idam mahārāja pabbatassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Subhūtinā :

Rāgūpasamhitaṁ cittaṁ yadā uppajjate mama,
sayam - eva paccavekkhitvā ekako taṁ damem' aham :

Rajjasi rajanīyesu, dussanīyesu dussasi,
muyhase mohanīyesu; nikkhamassu vanā tuvaṁ.

^{11 18} devātid. Dhammapade M. ²¹ pabbate silāmaye M. ²⁹ -hasi M.

Visuddhānaṃ ayaṃ vāso, nimmalānaṃ tapassināṃ;
mā kho visuddhaṃ dūsesi, nikkhamassu vanā tuvaṇ - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato accuggato, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena nāṇaccuggatena bhavi-
tabbaṃ. Idaṃ mahārāja pabbatassa catutthaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Pamādaṃ appamādena yadā nudati paṇḍito,
paññāpāsādam - āruya asoko sokinim - pajam,
pabbataṭṭho va bhummaṭṭhe, dhīro bāle avekkhatīti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato anunnato anonaṭo,
evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena unnatāva-
nati na karaṇiṃyā. Idaṃ mahārāja pabbatassa pañcamaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja upāsi-
kāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikkittayamānāya:

Lābhena unnato loko, alābhena ca onāto;
lābhālābhena ekaṭṭhā, tādīsā samaṇā mamāti.

Bhante Nāgasena, ākāśassa pañca angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja ākāso sabbaso agayho, evaṃ -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaso kilesehi
agayhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja ākāśassa paṭha-
maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
ākāso isi-tāpasa-bhūta-dijagaṇānusaṇcarito, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena: aniccaṃ dukkham -
anattā ti sankhāresu mānasam sañcārayitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja ākāśassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja ākāso santāsaniyo, evaṃ - eva kho

⁹ -nim B. ¹⁰ bhūmaṭṭhe M. ¹¹ unnatoṇati M. ¹² -ānucarito B. ¹³
āsantāsaniyo AC.

mahārāja yoginā yogāvacarena sabbabhavapaṭisandhisu mānasam ubbejayitabbam, āssādo na kātabbo. Idam mahārāja ākāsassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso ananto appamāṇo aparimeyyo, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anantasīlena aparimitaññena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso alaggo asatto appatitṭhito apalibuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe āvāse palibodhe paccaye sabbakilesesu ca sabbattha alaggena bhavitabbam, anāsattena appatitṭhita apalibuddhena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa pañcamaṃ angam gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulam ovaḍantena: Seyyathā pi Rāhula ākāso na katthaci patitṭhito, evam - eva kho tvaṃ Rāhula ākāsasamaṃ bhāvanam bhāvehi; ākāsa-samaṃ hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato uppannuppannā manāpāmanāpā phassā cittaṃ na pariyādāya ṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, candassa pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja cando sukkapakkhe udayanto uttaruttarim vaḍḍhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-śīla-guṇa-vattapaṭipattiyā āgamādhi-game paṭisallāṇe satipaṭṭhāne indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyoge uttaruttarim vaḍḍhitabbam. Idam mahārāja candassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando ulārādhipati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ulāraccchandādhipatinā bhavitabbam. Idam mahārāja candassa duttiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando nisāya carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavivittena bhavitabbam. Idam mahārāja candassa

¹⁷ uppannānuppannā AC (uppannā MN. 62). ²⁴ -sallāṇe CM.

tatiyaṃ angaṃ gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando vimānaketu, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlaketunā bhavitabbam. Idam mahārāja candassa catuttham angaṃ gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando āyācita-patthito udeti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyācita-patthitena kulāni upasankamitabbāni. Idam mahārāja candassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Candūpamā bhikkhave kulāni upasankamatha, apakass' eva kāyaṃ apakassa cittaṃ, niccaṃ naviyā kulesu appagabbhā ti.

Bhante Nāgasena, suriyassa satta angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja suriyo sabbam udakaṃ parisoseti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbe kilesā anavasesam parisosetabbā. Idam mahārāja suriyassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbam. Puna ca param mahārāja suriyo tamandhakāram vidhamati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbam rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ sabbam duccharitatamaṃ vidhamayitabbam. Idam mahārāja suriyassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbam. Puna ca param mahārāja suriyo abhikkhaṇaṃ carati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhikkhaṇaṃ yoniso manasikāro kātabbo. Idam mahārāja suriyassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbam. Puna ca param mahārāja suriyo raṃsimālī, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇamālinā bhavitabbam. Idam mahārāja suriyassa catuttham angaṃ gahetabbam. Puna ca param mahārāja suriyo mahājanakāyaṃ santāpento carati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-

¹¹ nicca BM. ¹⁶ -sesā M. ²¹ sabba- AC. ²¹ -mitabbam M. ³⁰ santap- BC.

vattapaṭipattiyaṃ jhāna-vimokha-samādhi-samāpatti-indriya-bala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna - iddhipādehi sadevako loko santāpayitabbo. Idam mahārāja suriyassa pañcamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja suriyo Rāhubhayā bhito carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccarita - duggati-visamakantāra-vipāka-vinipāta-kilesajālaṇṇaṃ diṭṭhisanghāṭapaṭimukke kupathapakkhane kummaggapaṭipanne satte disvā mahatā samvegabhayena mānasam samvejetabbam. Idam mahārāja suriyassa chaṭṭham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja suriyo kalyāṇapāpake dasseti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena indriyabala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna - iddhipāda - lokiyalo-kuttaradhammā dassetabbā. Idam mahārāja suriyassa sattamam angam gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja therena Vangīsena:

Yathā pi suriyo udayanto rūpam dasseti pañnam,
suciṇ - ca asuciṇ - cāpi, kalyāṇaṇ - cāpi pāpakaṃ,

Tathā bhikkhu dhammadharo avijjāpihitaṃ janam
patham dasseti vividham, ādicco v' udayam yathā ti.

Bhante Nāgasena, Sakkassa tīni angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīni angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja Sakko ekantasukhasamappito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantapaviveka-sukhābhiraṭṭhena bhavitabbam. Idam mahārāja Sakkassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja Sakko deve disvā paggaṇhāti hāsam - abhijaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalesu dhammesu alīnam - atanditaṃ santaṃ mānasam paggaṇhetabbam, hāsam - abhijanetabbam, utṭhahitabbam ghaṭitabbam vāya-

¹ -paṭivattiya C. ² -pakkhante AB, -pakkhande M; -pakkante C. ³ kummagga- M. ⁴ mahā AC. ⁵ tathā pi C, yathā pi A. ⁶ ādiccomudayaṃ ACM. ⁷ paggaṇhāti B.

mitabbam. Idam mahārāja Sakkassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja Sakkassa anabhirati na uppajjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suññāgāre anabhirati na uppādetabbā. Idam mahārāja Sakkassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Subhūtinā:

Sāsane te mahāvīra yato pabbajito aham,
nābhijānāmi uppannam mānasam kāmasamhitan - ti.

Bhante Nāgasena, cakkavattissa cattāri angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavattī catuhi sanghavatthūhi janam sangahāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena catassannam parisānam mānasam sangahetabbam anuggahetabbam sampahamsetabbam. Idam mahārāja cakkavattissa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cakkavattissa vijite corā na utṭhahanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāmarāga - byāpāda - vihiṃsāvitakkā na uppādetabbā. Idam mahārāja cakkavattissa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Vitakkūpasame ca yo rato
asubham bhāvayati sadā sato,
esa kho byantikāhiti,
esa - cchechhati Mārabandhanan - ti.

Puna ca param mahārāja cakkavattī divase divase samuddapariyantam mahāpaṭhavim anuyāyati kalyāṇapāpakāni vicinamāno, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ divase divase paccavekkhitabbam: kin - nu kho me imehi tīhi ṭhānehi anupavajjassa divaso vītivattatīti. Idam mahārāja

¹⁴ mānasam gahetabbam - ABC. ¹⁴ -sitabbam ABC. ²⁶ anusāsati ABC. ²⁶ kāyakamma-vacīkamma - AC.

cakkavattissa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttarikanikāya-vare: Kathambhūtassa me rattindivā vītipatantīti pabbajitena abhiññaṃ paccavekkhitabban - ti. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa abbhantarabāhirārakkhā susāmvihitā hoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abbhantarānaṃ bāhirānaṃ kilesānaṃ āraḁkhāya satidovāriko t̐apetabbo. Idaṃ mahārāja cakkavattissa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Satidovāriko bhikkhave ariya-sāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, suddham - attānaṃ pariharatīti.

Uddānaṃ: Paṭhavi āpo ca tejo ca vāyo ca pabbatena ca ākāso canda-suriyo ca Sakko ca cakkavattinā ti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, upacikāya ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja upacikā uparicchadanaṃ katvā attānaṃ piḁahitvā gocarāya carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlasaṃvarachadanaṃ katvā mānasaṃ piḁahitvā piṇḁāya caritabbaṃ. Sīlasaṃvarachadanena kho mahārāja yogi yogāvacaro sabba-bhayasamatikkanto hoti. Idaṃ mahārāja upacikāya ekaṃ

² Anguttarikanikāyavare M. ⁷ -antarabā- M. ¹² āpo tejo ca M. ¹⁴ -suriyā A, -suriyaṃ M. ^{20 22} -cchad- M. ²² yoginā all. ²³ -kkamanto AC; -bhayamatikkanto M.

angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Sīlasamvarachadanam yogi katvāna mānasam
anupalitto lokena bhayā ca parimuccatīti.

Bhante Nāgasena, bilārassa dve angāni gahetabbā-nīti yam vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bilāro guhāgato pi susiragato pi hammiyantaragato pi unduram yeva pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmagatenāpi araṇṇa-gatenāpi rukkhāmūlagatenāpi suñṇāgāragatenāpi satatam samitam appamattena kāyagatāsatiḥhojanam yeva pariyesitabbam. Idam mahārāja bilārassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bilāro āsanne yeva gocaram pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena imesu yeva pañcas' upādānakkhandhesu udayabbayānupassinā viharitabbam: iti rūpam, iti rūpassa samudayo, iti rūpassa atthagamo; iti vedanā, iti vedanāya samudayo, iti vedanāya atthagamo; iti saññā, iti saññāya samudayo, iti saññāya atthagamo; iti sankhārā, iti sankhārānam samudayo, iti sankhārānam atthagamo; iti viññāṇam, iti viññāṇassa samudayo, iti viññāṇassa atthagamo ti. Idam mahārāja bilārassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ito dūre bhavitabbam, bhavaggaṃ kiṃ karissati,
paccuppannamhi vohāre sake kāyamhi vindathāti.

Bhante Nāgasena, undurassa ekam angam gahetabban - ti yam vadesi, kataman - tam ekam angam gahetabban - ti. — Yathā mahārāja unduro ito c' ito ca vicaranto āhārūpasimsako yeva carati, evam - eva kho ma-

¹³ āsanena AC (and perhaps B). ¹⁷ atthagamo M throughout.

hārāja yoginā yogāvacarena ito c' ito ca vicarantena yoniso manasikārūpasimsaken' eva bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja undurassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vanganta-puttena:

Dhammasīsaṃ karitvāna viharanto vipassako anolīno viharati upasanto sadā sato ti.

Bhante Nāgasena, vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja vicchiko nangulāvudho, nangulaṃ ussāpetvā carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ñāṇāvudhena bhavitabbaṃ, ñāṇaṃ ussāpetvā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtena:

Ñāṇakhaggaṃ gahetvāna viharanto vipassako parimuccati sabbabhayā, duppasaho ca so bhaveti ti.

Bhante Nāgasena, nakulassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja nakulo uragam - upagacchanto bhesajjena kāyaṃ paribhāvetvā uragam - upagacchati gahetum, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kodhāghātabhūlaṃ kalaha - viggaha - vivāda - virodhābhībhūtaṃ lokam - upagacchantena mettābhesajjena mānaṃ anulimpitabbaṃ. Idaṃ mahārāja nakulassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Tasmā sakaṃ paresam - pi, kātabbā mettabhāvanā, mettacittena pharitabbaṃ, etaṃ buddhāna' sāsanan - ti.

¹⁷ va M; ca so va so C.

Bhante Nāgasena, jarasigālassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja jarasigālo bhojanaṃ paṭilabhitvā ajigucchamāno yāvadatthaṃ āharayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhitvā ajigucchamānena sarīrayāpanamattam - eva paribhuñjitabbaṃ. Idam mahārāja jarasigālassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Mahākassapena :

Senāsanamhā oruyha gāmaṃ piṇḍāya pāvisim;
bhuñjantaṃ purisaṃ kuṭṭhim sakkacca naṃ upaṭṭhahim.
So me pakkena hatthena ālopaṃ upanāmayi,
ālopaṃ pakkhipantassa angulim - p' ettha chijjatha.
Kuḍḍamūlaṇ - ca nissāya ālopaṃ paribhuñjisaṃ;
bhuñjamāne va bhutte vā jeguccham - me na vijjatīti.

Puna ca paraṃ mahārāja jarasigālo bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicināti: lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā ti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena - bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicinitabbaṃ: lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā sampannaṃ vā asampannaṃ vā ti, yathāladdhena santussitabbaṃ. Idam mahārāja jarasigālassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtaṇa :

Lūkkena pi ca santusse, nāññaṃ patthe rasaṃ bahum,
rasesu anugiddhassa jhāne na ramatī mano,
itaritarena santuṭṭhe sāmāññaṃ paripūratīti.

Bhante Nāgasena, migassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja migo divā araṇṇe carati, rattim abbhokāse, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena divā araṇṇe viharitabbaṃ, rattim abbhokāse. Idam mahārāja

⁴ āharati AC. ¹¹ pakkena A, sakkena M. ¹² -līm B. ¹³ -ñjiyaṃ B, -ñjihaṃ AaCb. -ñji naṃ Ca, -ñjahaṃ Ab. ¹⁴ ca . . . ca M. ²⁴ santuṭṭho AOM. ²⁷ vasati AC.

migassa paṭhamam āgamam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Lomaḥsaṁsana-pariyāye: So kho ahaṁ Sāriputta yā tā rattiyo sītā hemantikā antaratṭhake himapātasamaye tathārūpāsu rattisu rattiṁ abbhokāse viharāmi, divā vanasaṇḍe; gimhānam pacchime māse divā abbhokāse viharāmi, rattiṁ vanasaṇḍe ti. Puna ca param mahārāja migo sattimhi vā sare vā opatante vañceti palāyati, na kāyam-upaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu vañcayitabbam palāyitabbam, na cittam-upanetabbam. Idam mahārāja migassa duttiyam āgamam gahetabbam. Puna ca param mahārāja migo manusse disvā yena vā tena vā palāyati: mā maṁ te addasaṁsūti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhaṇḍana-kalaha-viggaha-vivādasīle dussīle kusīte sangāṇikārāme disvā yena vā tena vā palāyitabbam: mā maṁ te addasaṁsu ahañ - ca te mā addasan - ti. Idam mahārāja migassa tattiyaṁ āgamam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Mā me kadāci pāpiccho kusīto hīnavīriyo
appassuto anācāro sameto katthacī ahū ti.

Bhante Nāgasena, gorūpassa cattāri āgāni gahetabbanīti yaṁ vadesi, katamāni tāni cattāri āgāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja gorūpo sakaṁ gehaṁ na vijahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sako kāyo na vijahitabbo: aṇiṇṇ-ucchādana-parimaddana-bhedana-vikirāṇa-viddhaṁsanadhammo ayaṁ kāyo ti. Idam mahārāja gorūpassa paṭhamam āgamam gahetabbam. Puna ca param mahārāja gorūpo ādinṇadhuro sukhadukkhena dhuraṁ vahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena

² yo kho AM, sekho B.

³ tā om. AC.

²¹ sameno AC, sammato M.

²² ādinna- AC.

ādinṇabrahmacariyena sukhadukkhena yāva jīvitapariyādānā āpānakotikaṃ brāhmacariyaṃ caritabbaṃ. Idaṃ mahārāja gorūpassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja gorūpo chandena ghāyamāno pānīyaṃ pivati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācariyupajjhāyānaṃ anusatthi chandena pemena pasādena ghāyamānena paṭiggahetabbā. Idaṃ mahārāja gorūpassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja gorūpo yena kenaci vāhiyamāno vahati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena therā-ṇa-majjhima-bhikkhūnaṃ - pi ghiropāsakassāpi ovādānuśāsāni sirasā sampatīcchitabbā. Idaṃ mahārāja gorūpassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko,
so pi maṃ anusāseyya, sampatīcchāmi matthake.

Tibbaṃ chandaṇ - ca pemaṇ - ca tasmim disvā
upatṭhape,
ṭhappeyy' ācariye ṭhāne, sakkacca naṃ punappunā - ti.

Bhante Nāgasena, varāhassa dve angāni gahetabbā - nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā - nīti. — Yathā mahārāja varāho santatta - kaṭhite gimhasamaye sampatte udakaṃ upagacchati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena dosena citte ālulīta - khalita - vibbhan - ta - santatte sītalāmatapaṇīta - mettābhāvanāṃ upagantab - baṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa paṭhamāṃ angaṃ gahe - tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja varāho cikkhallam - udakam - upagantvā nāsikāya paṭhaviṃ khaṇitvā doṇiṃ katvā doṇikāya sayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā

¹ ādinna - AC. ²² -kaṭhine AC. ²⁴ cittena ACM. ²⁵ sītalāmatavahita - mettā - M, sītalāpaṇīta - AaC, sītalapaṇīta - Ab. ²⁷ vikkh - BC (and perhaps A). ²⁸ -udakam - om, B. ²⁸ paṭhaviyaṃ A.

yogāvacarena mānase kāyaṃ nikkhipitvā ārammaṇantara-gatena sayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Piṇḍolabhāradvājena:

Kāye sabhāvaṃ disvāna vicinitvā vipassako ekākiyo adutiyo seti ārammaṇantare ti.

Bhante Nāgasena, hatthissa pañca angāni gahetabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-nīti. — Yathā mahārāja hatthī nāma caranto yeva pa-ṭhaviṃ dāleti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-carena kāyaṃ sammasamānen' eva sabbe kilesā dāle-tabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa paṭhamaṃ angaṃ gahe-tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī sabbakāyen' eva apaloketi, ujukaṃ yeva pekkhati, na disāvidisā vilo-keṭi, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sab-bakāyena apalokinā bhavitabbaṃ, na disāvidisā viloke-tabbā, na uddhaṃ ulloketabbaṃ, na adho oloketabbaṃ, yugamattaṃ pekkhinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja hatthissa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī anibaddhasayano gocarāya - m - anugantvā na tam - eva desaṃ vāsatham - upagacchati, na dhuva-patiṭṭhālayo, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena anibaddhasayanena bhavitabbaṃ, nirālayena piṇḍāya-gantabbaṃ; yadi passati vipassako manuññaṃ patirūpaṃ ruciradese bhavaṃ maṇḍapaṃ vā rukkhamaṇā vā guhaṃ vā pabbhāraṃ vā, tatth' eva vāsam - upagantabbaṃ, dhuvapatiṭṭhālayo na kātabbo. Idaṃ mahārāja hatthissa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī udakaṃ ogāhitvā suci-vimala-sītala-salilaparipuṇ-ṇaṃ kumud-uppala-paduma-puṇḍarikasañchannaṃ ma-

⁹ hatthī all throughout.

²⁰ gocarāya samanugantvā M.

²¹ ogāhetvā

all throughout.

hatimahantaṃ padumasaraṃ ogāhitvā kilāti gajavarakilāṃ,
 evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suci-vimala-
 vippasanna-m-anāvila-dhammavaravāri-puṇṇaṃ vimutti-
 kusumasañchannaṃ mahāsatipaṭṭhānapokkharāṇiṃ ogā-
 hitvā nāṇena sankhārā odhunitabbā vidhunitabbā, yogā-
 vacarakilā kilitabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa catutthaṃ
 angaṃ gahetabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthi
 sato pādaṃ uddharati sato pādaṃ nikkhipati, evaṃ - eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena satena sampajānena
 pādaṃ uddharitabbāṃ, satena sampajānena pādaṃ nik-
 khipitabbāṃ, abhikkama-paṭikkame sammiñjana-pasāraṇe
 sabbattha satena sampajānena bhavitabbāṃ. Idaṃ ma-
 hārāja hatthissa pañcamaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Bhāsi-
 taṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃ-
 yuttanikāyavare :

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro;
 sabbattha saṃvuto lajjī rakkhito ti pavuccatīti.

Uddānaṃ: Upacikā bilāro ca unduro vicchikena ca
 nakulo sigālo migo gorūpo varāho hatthinā dasāti.

Catuttho vaggo.

¹⁰ pādaṃ ABC in both places.

Bhante Nāgasena, sīhassa satta angāni gahetabbā-nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gahetabbā-nīti. — Yathā mahārāja sīho nāma seta-vimala-parisuddha-pañḍaro, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena seta-vimala-parisuddha-pañḍaracittena byapagatakukkuccena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho catucaraṇo vikkantacārī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena caturiddhipādacaraneṇa bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho abhirūpa-rucira-kesarī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhirūpa-rucira-sīla-kesarinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa tatiyam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho jīvitapariyādāne pi na kassaci oṇamati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāra-pariyādāne pi na kassaci oṇamitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa catuttham aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho sapadānabhakko, yasmiṃ okāse nipatati tatth' eva yāvadattham bhakkhayati, na varamamsam vicināti; evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sapadānabhakkhena bhavitabbaṃ, na kulāni vicinitabbāni, na pubba-geham hitvā kulāni upasankamitabbāni, na bhojanam vicinitabbaṃ, yasmiṃ okāse kabalāni ādiyati tasmiṃ yeva okāse bhuñjitabbaṃ sarīrayāpanamattaṃ, na varabhojanam vicinitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa pañcamam aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho asannidhibhakko, sakim gocarāni bhakkhayitvā na puna tam upagacchati; evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena asannidhikāraparibhoginā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa chaṭṭham aṅgam gahetabbaṃ. Puna ca

⁸ vikkantavicārī AC. ²⁵ kabalaṃ ACM. ³¹ -kāraṃ Aa.

param mahārāja sīho bhojanam aladdhā na paritassati, laddhā pi bhojanam agadhito amucchito anajjhāpanno paribhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanam aladdhā na paritassitabbam, laddhā pi bhojanam agadhitaena amucchitena anajjhāpannena ādinavadassāvinā nissaraṇapaṇṇena paribhuñjitabbam. Idam mahārāja sīhassa sattamaṁ angam gaheṭabbam. Bhāsitaṁ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṁyuttanikāyavare theram Mahākassapaṁ parikittayamānena: Santuṭṭho 'yaṁ bhikkhave Kassapo itaritarena piṇḍapātena, itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca piṇḍapātahetu anesanaṁ appatirūpaṁ āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātaṁ na paritassati, laddhā ca piṇḍapātaṁ agadhito amucchito anajjhāpanno ādinavadassāvī nissaraṇapaṇṇo paribhuñjatīti.

Bhante Nāgasena, cakkavākassa tīṇi angāni gaheṭabbānīti yaṁ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gaheṭabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavāko yāva jīvitapariyādānā dutiyikaṁ na vijahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yāva jīvitapariyādānā yoniso manasikāro na vijahitabbo. Idam mahārāja cakkavākassa paṭhamam angam gaheṭabbam. Puna ca param mahārāja cakkavāko sevāla-panaka-bhakkho, tena ca santuṭṭhiṁ āpajjati, tāya ca santuṭṭhiyā balena ca vaṇṇena ca na parihāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathālābhasantoso karaṇīyo. Yathālābhasantuṭṭho kho pana mahārāja yogī yogāvacaro na parihāyati sīlena, na parihāyati samādhinā, na parihāyati paṇṇāya, na parihāyati vimuttiyā, na parihāyati vimuttiñāṇadassanena, na parihāyati sabbehi kusalehi dhammehi. Idam mahārāja

² laddhā va bh. B. ³ adhigato BC, avigato M. ¹⁰ -tuṭṭhāyam ABB'.

¹⁰ bhikkhave om. AC. ¹⁴ (agathito SN. XV, 1.) ²⁷ yoginā yogāvacare all. ²⁹ na parih. vimuttiyā om. AB'C.

cakkavākassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavāko pāṇe na vihetthayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nihitandaṇḍena nihitasatthena lajjinā dayāpannena sabbapāṇabhūta-hitānukampinā bhavitabbaṃ. Idāṃ mahārāja cakkavākassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Cakkavākajātaka:

Yo na hanti, na ghāteti, na jināti, na jāpaye,
ahimsā' sabbabhūtesu veraṃ tassa na kenacīti.

Bhante Nāgasena, peṇāhikāya dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja peṇāhikā sakapatimhi usūyāya chāpake na posayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamane kilese uppanne usūyāyitabbaṃ, satipatthānena sammāsaṃvarasusire pakkhipitvā manodvāre kāyagatā sati bhāvetabbā. Idāṃ mahārāja peṇāhikāya paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja peṇāhikā pavane divasaṃ gocaraṃ caritvā sāyaṃ pakkhigaṇaṃ upeti attano guttiyā, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekānikena pavivekaṃ sevitaṃ samyojanaparimuttiyā, tatra ratiṃ alabhamānena upavā-dabhayaparirakkhanāya saṅghaṃ osaritvā saṅgharakkhitaṃ vasiṭabbaṃ. Idāṃ mahārāja peṇāhikāya dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Brahmunā Sahampatinā Bhagavato santike:

Sevetha pantāni senāsanāni,
careyya saṃyojanavippamokkhā';
sace ratiṃ nādhigaccheyya tattha,
sanghe vase rakkhitatto satimā ti.

⁸ nikkhitta- M twice. ⁹ (mettaṃso sabbabh., Jāt. 451 v. 10, also AN. VIII, 1, 1 v. 5.) ¹⁰ pen- C throughout, A four times. ²¹ -pariguttiyā A. ²¹ rattim AB'C. ²⁸ (so ce SN. VI, 13 v. 1.) ²⁹ satimā all.

Bhante Nāgasena, gharakapoṭassa ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti. — Yathā mahārāja gharakapoṭo paragehe
vasamāno na tesam kiñci bhaṇḍassa nimittam gaṇhāti,
majjhatto vasati saññābahulo, evam - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena parakulaṃ upagatena tasmim kule
itthīnaṃ vā purisānaṃ vā mañce vā pīṭhe vā vatthe vā
alankāre vā upabhoge vā paribhoge vā bhojanavikatisu
vā na nimittam gahetabbaṃ, majjhattena bhavitabbaṃ,
samaṇasaññā paccupaṭṭhapetabbā. Idam mahārāja ghara-
kapoṭassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ
mahārāja Bhagavatā devātidevena Cullanāradajātake:

Pavisitvā parakulaṃ pānesu bhojanesu vā
mitaṃ khāde, mitaṃ bhuñje, na ca rūpe manaṃ kare ti.

Bhante Nāgasena, ulūkassa dve angāni gahetabbānīti
yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. —
Yathā mahārāja ulūko kākehi paṭiviruddho rattim kāka-
sanghaṃ gantvā bahū pi kāke hanati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena aññāṇena paṭivirodho kā-
tabbo, ekena raho nisīditvā aññāṇaṃ sampamadditabbaṃ,
mūlato chinditabbaṃ. Idam mahārāja ulūkassa paṭha-
maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
ulūko supaṭisallīno hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena paṭisallāṇārāmena bhavitabbaṃ paṭisallāṇa-
ratena. Idam mahārāja ulūkassa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena Saṃyuttanikāyavare: Idha bhikkhave bhikkhu
paṭisallāṇārāmo paṭisallāṇarato: idam dukkhaṃ - ti yathā-
bhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ

⁴ vasamāne AB'C. ¹⁰ -paṭṭhā- M. ¹³ (pānattho bhojanāya vā Jāt. 477 v. 13.) ¹⁸ hanāti AB'C. ²⁴ -sallān- ACM throughout, B' twice. ²⁵ sallāṇaratena B', sallāna- AC.

pajānāti, ayam dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānātīti.

Bhante Nāgasena, satapattassa ekaṃ angaṃ gahe-
tabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-
tabban - ti. — Yathā mahārāja satapatto ravitvā paresaṃ
khemaṃ vā bhayaṃ vā ācikkhati, evaṃ - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paresaṃ dhammaṃ desayamā-
nena vinipātaṃ bhayato dassayitabbaṃ, nibbānaṃ khe-
mato dassayitabbaṃ. Idam mahārāja satapattassa ekaṃ
angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena
Piṇḍolabhāradvājena :

Niraye bhayasantāsaṃ, nibbāne vipulaṃ sukhaṃ,
ubhayān' etāni atthāni dassetabbāni yoginā ti.

Bhante Nāgasena, vaggulissa dve angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja vagguli gehaṃ pavisitvā vicaritvā nik-
khamati, na tattha palibuddhati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā sapadānaṃ
vicaritvā paṭiladdhalābhena khippam - eva nikkhamitabbaṃ,
na tattha palibuddhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja
vaggulissa paṭhamam angaṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca pa-
raṃ mahārāja vagguli paragehe vasamāno na tesam pari-
hāniṃ karoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena kulāni upasankamitvā atiyācanāya vā viññattibahula-
tāya vā kāyadosabahulatāya vā atibhāṇitāya vā samāna-
sukhadukkhatāya vā na tesam koci vipaṭṭisāro karaṇīyo,
na pi tesam mūlakammaṃ parihāpetabbaṃ, sabbathā
vaḍḍhi yeva icchitabbā. Idam mahārāja vaggulissa duti-
yam angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja

⁸ pare saddhammaṃ AaB'. ¹⁴ attāni AM. ^{17 23} vaggulī B'. ²⁰ caritvā A.

Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Lakkhaṇa-suttante :

Saddhāya sīlena sutena buddhiyā
cāgena dhammena bahūhi sādhuhi
dhanena dhaññaena ca khattavattunā
puttehi dārehi catuppadehi ca
Nātīhi mittehi ca bandhavehi
balena vaṇṇena sukhena cūbhayaṃ
kathaṃ na bhāyeyyūṃ pare ti icchati,
atthassa - m - iddhiṃ - ca pañābhikankhatīti.

Bhante Nāgasena, jalūkāya ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja jalūkā yattha allīyati tatth' eva daḥhaṃ alliyitvā ruhiraṃ pivati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yasmiṃ ārammaṇe cittaṃ alliyati taṃ ārammaṇaṃ vaṇṇato ca saṇṭhānato ca disato ca okāsato ca paricchedato ca lingato ca nimittato ca daḥhaṃ patitṭhāpetvā ten' ev' ārammaṇena vimuttirasam - asecanakaṃ pātabbaṃ. Idaṃ mahārāja jalūkāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Anuruddhena :

Parisuddhena cittaena ārammaṇe patitṭhāya
tena cittaena pātabbaṃ vimuttirasam - asecanan - ti.

Bhante Nāgasena, sappassa tiṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tiṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja sappo urena gacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paññāya caritabbaṃ; paññāya caramānassa kho mahārāja yogino cittaṃ ñāye carati, vilakkhaṇaṃ vivajjeti salakkhaṇaṃ bhāveti. Idaṃ

⁹ bhāyeyyūṃ AB'. ¹¹ jalu- AM throughout. ¹⁸ -tṭhap- B'M. ¹⁹ aseva- C, asoc- Ab. ²² -tṭhaya A. ²³ asoc- AbC. ²⁸ yogino yogāvacarassa M. ²⁹ milakkhaṇaṃ B'C. ²⁹ saṃlakkhaṇaṃ M.

mahārāja sappassa paṭhamam āgamam gahetabbam. Puna ca param mahārāja sappo caramāno osadham parivaj-jento carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena duccaritam parivajjentena caritabbam. Idam mahā-rāja sappassa dutiyam āgamam gahetabbam. Puna ca param mahārāja sappo manusse disvā tappati socati cin-tayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuvitakke vitakketvā aratim uppādayitvā tappitabbam socitabbam cintayitabbam: pamādena me divaso vītinā-mito, na so puna sakkā laddhun - ti. Idam mahārāja sappassa tatiyam āgamam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhallāṭiyajātake dvinnam kinnarānam:

Yam - ekarattim vipavasimha ludda,
akāmakā, aññamaññam sarantā,
tam - ekarattim anutappamānā
socāma, sā ratti punan - na hessatīti.

Bhante Nāgasena, ajagarassa ekam āgamam gahetab-ban - ti yaṁ vadesi, kataman - tam ekam āgamam gahetab-ban - ti. ← Yathā mahārāja ajagaro mahatimahākāyo bahū pi divase ūnūdarō dīnataro kucchipūram āhāram na labhati, aparipuṇṇo yeva yāvad - eva sarīrayāpanamatta-kena yāpeti, evam - eva kho mahārāja yogino yogāvaca-rassa bhikkhācariyapasutassa parapiṇḍam - upagatassa paradinnapāṭikankhissa sayamgāhapaṭiviratassa dūllabham udaraparipūram āhāram, api ca atthavasikena kulaput-tena cattāro pañca ālope abhuñjitvā avasesam udakena paripūretabbam. Idam mahārāja ajagarassa ekam āgamam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāri-puttena dhammasenāpatinā:

¹⁹ bhallāṭiya- M. ²⁰ ūnūdarō ACM. ²⁶ bhuñjitvā A.

Allaṃ sukkhaṇ - ca bhuñjanto na bālhaṃ suhito siyā,
ūnūdarō mitāhāro sato bhikkhu paribbaje.

Cattāro pañca ālope abhutyā udakaṃ pive,
alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Uddānaṃ: Kesarī cakkavāko ca peṇāhi gharakapoṭako
ulūko satapatto ca vaggulī ca jalūpikā
sappo ajagaro c' eva, vaggo tena pavuccatīti.

Pañcama vaggo.

Bhante Nāgasena, panthamakkataṅkassa ekaṃ angaṃ
gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ
gahetabban - ti. — Yathā mahārāja panthamakkataṅko
panthe makkatajālavitānaṃ katvā yadi tattha jālake
laggati kimi vā makkhikā vā paṭango vā, taṃ gahetvā
bhakkhayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
rena chasu dvāresu satipaṭṭhānajaṇavitānaṃ katvā yadi
tattha kilesamakkhikā bajjhanti, tatth' eva ghātetabbā.
Idaṃ mahārāja panthamakkataṅkassa ekaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Anu-
ruddhena:

Cittaṃ niyame chasu dvāresu satipaṭṭhānavaruttame,
kilesā tattha laggā ce hantabbā te vipassinā ti.

Bhante Nāgasena, thanasitadāraṅkassa ekaṃ angaṃ
gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ

¹ sukhito A. ² ūnodaro M, ūnu- AC. ³ jalop- A, jalukikā M. ¹² mak-
katajājāla- M. ¹³ jālakeṇa AB'C. ¹⁴ bhakkhati M. ²⁰ niyameṇa AbB'C.

gahetabban - ti. — Yathā mahārāja thanasitadārako sakkatthe laggati, khīratthiko rodati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sadatthe laggitabbam, sabbattha dhammañāṇena bhavitabbam, uddese paripucchāya sammappayoge paviveke garusaṁvāse kalyāṇamittasevane. Idam mahārāja thanasitadārakassa ekam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Parinibbānasuttante : Ingha tumhe Ānanda sadatthe ghaṭṭatha, sadatthe anuyuñjatha, sadatthe appamattā ātāpino pahitattā viharathāti.

Bhante Nāgasena, cittakadharakummassa ekam angam gahetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - tam ekam angam gahetabban - ti. — Yathā mahārāja cittakadharakummo udakabhaya udakam parivajjetvā vicarati, tāya ca pana udakam parivajjanāya āyunā na parihāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pamāde bhaya - dassāvinā bhavitabbam, appamāde guṇavisesadassāvinā, tāya ca pana bhaya - dassāvitāya na parihāyati sāmañña, nibbānassa santike upeti. Idam mahārāja cittakadharakummassa ekam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade :

Appamādarato bhikkhu, pamāde bhaya - dassivā,
abhabbo parihāṇāya nibbānass' eva santike ti.

Bhante Nāgasena, pavanassa pañca angāni gahetabbanīti yaṁ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja pavanam nāma asucijanam paṭicchādeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresam aparaddham khalitam paṭicchādetabbam, na vivaritabbam. Idam mahārāja pavanassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja pavanam suññaṁ pacurajanehi, evam - eva kho mahārāja yoginā

⁹ (sadattham anuy. or sadatthamanuy. DN. 16). ¹⁵ udaka M. ¹⁶ pamādena AB'C. ¹⁸ sāmañña all.

yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditṭhijālehi sabbehi ca kilesehi suññena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja pavanaṃ vivittaṃ janasaṃbādharahitaṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpakehi akusalehi dhammehi anariyehi pavivittena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja pavanaṃ santaṃ parisuddhaṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena santena parisuddhena bhavitabbaṃ, nibbutena pahīnamānena pahīnamakkhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja pavanaṃ ariyajanasamsevitam, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ariyajanasamsevitena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare :

Pavivittehi ariyehi pahitattehi jhāyhi
niccaṃ āradhaviṛiyehi paṇḍitehi sahā vase ti.

Bhante Nāgasena, rukkhassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja rukkho nāma pupphaphaladharo, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimuttipuppha-sāmaññaphala-dhārinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja rukkhassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja rukkho upagatānam - anuppaviṭṭhānam janānam chāyaṃ deti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena upagatānam - anuppaviṭṭhānam puggalānam āmisapaṭisanthārena vā dhammapaṭisanthārena vā paṭisantharitaṃ. Idam mahārāja rukkhassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja rukkho

⁸ satatam C, om. A. ⁹ santena om. AB'C. ¹⁰ pahīnakkhena B'C.

chāyāvemattaṃ na karoti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu vemattatā na kātabbā, cora-vadhaka-paccatthikesu pi attani pi samasamā mettābhāvanā kātabbā: kin - ti ime sattā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṃ parihareyyun - ti. Idam mahārāja rukkhassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Vadhake Devadattamhi, core Angulimālake,
Dhanapāle, Rāhule c' eva, sabbāttha samako Munīti.

Bhante Nāgasena, meghassa pañca angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja megho uppannaṃ rajojallaṃ vūpasameti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uppannaṃ kilesarajojallaṃ vūpasametabbaṃ. Idam mahārāja meghassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja megho paṭhaviyā uṇhaṃ nibbāpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mettābhāvanāya sadevako loko nibbāpetabbo. Idam mahārāja meghassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja megho sabbabījāni virūhāpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānaṃ saddhaṃ uppādetvā taṃ saddhābijaṃ tīsu sampattisu ropetabbaṃ, dībbamānusikāsu sampattisu yāva paramatthanibbāna-sukhasampatti. Idam mahārāja meghassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja megho ututo samutṭhahitvā dharanītalaruhe tiṇa-rukkha-latā-gumbarosadhi-vanaspatayo parirakkhati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikāraṃ nibbattetvā tena yoniso manasikārena samaṇadhammo parirakkhitabbo, yoniso manasikāramūlakā sabbe kusalā dhammā. Idam mahārāja meghassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna

⁵ anīghā B'M. ⁵ sukhaṃ M. ²⁰ viruh - all. ²⁶ dharanī - C.

ca param mahārāja megho vassamāno nadī-taḷāka-pokkharaniyo kandara-padara-sara-sobbha-udapānāni ca paripūreti udakadhārāhi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgamapariyattiyā dhammamegham - abhivas-sayitvā adhigamamakāmānaṃ. mānasam paripūrayitabbaṃ. Idam mahārāja meghassa pañcamam angam gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Bodhaneyyam janam disvā satasahassee pi yojane khaṇena upagantvāna bodheti tam Mahāmunīti.

Bhante Nāgasena, maṇiratanassa tīṇi angāni gahe-tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja maṇiratanam ekantapari-suddham, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantaparisuddhājīvena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja maṇiratanassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇiratanam na kenaci saddhiṃ mis-sīyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpehi pāpasahāyehe saddhiṃ na missitabbaṃ. Idam mahārāja maṇiratanassa dutiyam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇiratanam jātiratanehi yojī-yati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena utta-mavara-jātīmantehi saddhiṃ samvasitabbaṃ, paṭipannaka-phalaṭṭha-sekhaphalasamangīhi sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-arahanta-tevijja-chalabhiñña - samaṇa - maṇirata-nehi saddhiṃ samvasitabbaṃ. Idam mahārāja maṇirata-nassa tatiyam angam gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte:

Suddhā suddhehi samvāsam kappayavho patissatā,
tato samaggā nipakā dukkhass' antam karissathāti.

¹ taḷākā AB'C. ²³ -jātīvantehi A. ³⁰ nisakā AB'C.

Bhante Nāgasena, māgavikassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja māgaviko appamiddho hoti,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamid-
dhena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja māgavikassa paṭha-
maṃ angaṃ gaheṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko migesu yeva cittaṃ upanibandhati, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇesu yeva
cittaṃ upanibandhitabbaṃ. Idam mahārāja māgavikassa
dutiyaṃ angaṃ gaheṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko kālaṃ kammassa jānāti, evam - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paṭisallāṇassa kālo jānitabbo:
ayaṃ kālo paṭisallāṇassa, ayaṃ kālo nikkhamāyāti.
Idam mahārāja māgavikassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja māgaviko migam disvā hāsam -
abhijaneti: imaṃ lacchāmīti, evam - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena ārammaṇe abhiraṃhitabbaṃ, hāsam -
abhijānetabbaṃ: uttarim visesam - adhigacchissāmīti.
Idam mahārāja māgavikassa catutthaṃ angaṃ gaheṭab-
baṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Mogharājena:

Ārammaṇe labhitvāna pahitattena bhikkhunā
bhiyyo hāso janetabbo: adhigacchissāmi uttarin - ti.

Bhante Nāgasena, bālīkassa dve angāni gaheṭab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gaheṭab-
bānīti. — Yathā mahārāja bālīkiko bālīkena macche ud-
dharati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ñāṇena uttarim sāmāññaphalāni uddharitabbāni. Idam
mahārāja bālīkassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja bālīkiko parittakaṃ vadhitvā
vipulaṃ lābham - adhigacchati, evam - eva kho mahārāja

¹¹ kammassa kālaṃ M. ^{12 13} -sallān- ACM.

yoginā yogāvacarena parittalokāmisamattam pariccajita-bam; lokāmisamattam mahārāja pariccajitvā yogī yogāvacaro vipulam sāmāññaphalam - adhigacchati. Idam mahārāja bālisikassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Rāhulena:

Suññatañ - cānimittañ - ca vimokkhañ - cāppanīhitam caturo phale chaḷ - abhiññā, cājitvā lokāmisam, labhe ti.

Bhante Nāgasena, tacchakassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja tacchako kālasuttam anulometvā rukkham tacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena Jinasāsanam - anulomayitvā sīlapaṭhaviyam paṭiṭṭhahitvā saddhāhatthena paññāvāsim gahetvā kilesā tacchetabbā. Idam mahārāja tacchakassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tacchako pheggum apaharitvā sāram - ādiyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sassatam, ucchedam, tam jivam tam sarīram, aññam jivam aññam sarīram, tad - uttamam aññad - uttamam, akaṭam - abhabbam, apurisa - kāram, abrahmacariyavāsam, sattavināsam navasattapātu - bhāvam, sankhārasassatabhāvam, yo karoti so paṭi - samvedeti, añño karoti añño paṭisamvedeti, kammaphala - dassanā ca kiriyaphaladitṭhi ca, iti evarūpāni c' eva aññāni ca vivādapathāni apanetvā sankhārānam sabhāvam paramasuññatam nirīha - nijjīvatam accantam suññatam ādiyitabbam. Idam mahārāja tacchakassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavata devātidevena Suttanipāte:

⁶ -nīhitam AC, c' appanīhitam B'. ⁷ caritvā AaC. ¹⁰ anulomekatvā AB'C. ¹³ pañña- AaB'C. ²⁵ -nijjīvitam AB'C. ²⁵ asantam AB'C.

Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuñ - câpakassatha,
tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.

Niddhamitvāna pāpicche pāpaācāragocare
suddhā suddhehi saṃvāsam kappayavho patissatā ti.

Uddānaṃ: Makkato dārako kummo vanaṃ rukkho ca pañcamo,
megho maṇi māgaviko bālīsī tacchakena cāti.

Chattho vaggo.

Bhante Nāgasena, kumbhassa ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti. — Yathā mahārāja kumbho sampunṇo na saṇati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgame
adhigame pariyattiyaṃ sāmaññe pāramiṃ patvā na saṇi-
tabbaṃ, na tena māno karaṇīyo, na dappo dassetabbo,
nihatamānena nihatadappena bhavitabbaṃ ujukena amu-
kharena avikatthina. Idaṃ mahārāja kumbhassa ekaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttanipāte:

Yad' - ūnakaṃ taṃ saṇati, yaṃ pūraṃ santam -
eva taṃ;
rittakumbhūpamo bālo, rahado pūro va paṇḍito ti.

Bhante Nāgasena, kālāyasassa dve angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā-

¹ kasambu upakass. M (-bum apakass. Sn. xviii, v. 8). ¹⁰ sanati
AB'CMa. ¹² pāramī AC. ¹³ san- AC. ¹⁴ nihita- AB'C twice. ¹⁵
amukhakarena B'C. ¹⁸ sanati C. ²⁰ ca B'C.

nīti. — Yathā mahārāja kālāyaso t̥suthito va vahati, evam - eva kho mahārāja yogino yogāvacarassa mānasam yoniso manasikāre appitam vahati. Idam mahārāja kālāyasassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja kālāyaso sakim pītam udakam na vamati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yo sakim uppanno pasādo na puna so vamitabbo: ulāro so Bhagavā sammāsambuddho, svākkhāto dhammo, supaṭipanno sangho ti; rūpam aniccam, vedanā aniccā, saññā aniccā, sankhārā aniccā, viññānam aniccan - ti yam sakim uppannam nānam na puna tam vamitabbam. Idam mahārāja kālāyasassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Dassanamhi parisodhito naro
ariyadhamme niyato visesagū
na pavedhati anekabhāgaso,
sabbato ca t̥mukhabhāvānam - eva so ti.

Bhante Nāgasena, chattassa tīṇi angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja chattam uparimuddhani carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesānam uparimuddhani - carena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam muddhanupatthambham hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikārupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam vātātapameghavutṭhiyo paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nānāvidhadiṭṭhi - puthusamaṇabrāhmaṇānam matavāta - tividhaggisantāpa - kilesavutṭhiyo paṭi-

¹ suthiketā B', suphito C; supito vahati M. ² -kārena CM. ¹⁴ -dhitte AB'. ¹⁵ -gu all. ¹⁶ -bhāvaso M. ¹⁷ sabbaso M. ¹⁷ -bhāvātameva M, -bhāvāna- C. ²⁸ -hanati M.

hantabbā. Idam mahārāja chattassa tatiyaṃ angaṃ ga-
hetabbam. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Yathā pi chattaṃ vipulaṃ acchiddaṃ thirasaṃhataṃ
vātātaṃ nivāreti, mahatī devavutṭhiyo,
Tath' eva Buddhaputto pi sīlacchattadharo suci
kilesavutṭhiṃ vāreti santāpatividhaggayo ti.

Bhante Nāgasena, khattassa tīṇi angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja khattaṃ mātikāsampannaṃ hoti,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sucari-
vattapaṭivatta-mātikāsampanna bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja khattassa paṭhamam angaṃ gahetabbam. Puna
ca paraṃ mahārāja khattaṃ mariyādāsampannaṃ hoti,
tāya ca mariyādāya udakaṃ rakkhitvā dhaññaṃ pari-
pācenti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
sīla-hiri-mariyādāsampanna bhavitabbaṃ, tāya ca
sīla-hiri-mariyādāya sāmāññaṃ rakkhitvā cattāri sāmā-
ñaphalāni gahetabbāni. Idam mahārāja khattassa duti-
yaṃ angaṃ gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja
khettam utṭhānasampannaṃ hoti kassakassa hāsajanakaṃ,
appam - pi bijaṃ vuttaṃ bahu hoti, bahu vuttaṃ ba-
hutaraṃ hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvac-
arena utṭhānasampanna vipulaphaladāyinā bhavitabbaṃ,
dāyakānaṃ hāsajanakena bhavitabbaṃ, yathā appam din-
naṃ bahu hoti, bahu dinnaṃ bahutaraṃ] hoti. Idam
mahārāja khattassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbam. Bhāsi-
taṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upālīnā Vinayadharena:

Khettūpamena bhavitabbaṃ utṭhānavipuladāyinā;
esa khettavaro nāma yo dadāti vipulaṃ phalaṃ - ti.

⁴ -hitam M. ⁵ vāreti AB'C. ⁶ meghavutṭhiyo M. ²² bahuṃ A (or Ab)B' throughout, B once; C omits bahu hoti bahu vuttaṃ (dinnaṃ).

Bhante Nāgasena, agadassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja agade kimī na saṇṭhahanti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānase kilesā na saṇṭhapetabbā. Idam mahārāja agadassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja agado daṭṭha-phuṭṭha-diṭṭha-asita-pīta-khāyita-sāyitam sabbam visam paṭihanti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhi-visam sabbam paṭihanitabbam. Idam mahārāja agadassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-tidevena:

Sankhārānam sabhāvattham daṭṭhukāmena yoginā agadenēva hotabbam kilesavisanāsane ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bhojanam sabbasattānam upatthambho, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānam maggupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sattānam balaṃ vaḍḍheti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena puñña-vaḍḍhiyā vaḍḍhitabbam. Idam mahārāja bhojanassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sabbasattānam abhipatthitam, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokābhipatthitena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Mahā-moggallānena:

⁶ diṭṭhādiṭṭha- M. ⁷ -diṭṭha- om. M. ⁸ -hanati M. ¹⁰ -hantabbam B.
²¹ sabbasattānam M.

Samyamena niyamena silena paṭipattiyaṃ
patthitena bhavitabbaṃ sabbalokassa yoginā ti.

Bhante Nāgasena, issatthassa cattāri aṅgāni gahe-
 tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahe-
 tabbānīti. — Yathā mahārāja issattho sare pātayanto
 ubho pāde paṭhaviyaṃ dalhaṃ patitṭhāpeti, jaṇṇū avekallaṃ
 karoti, sarakalāpaṃ kaṭisandhimhi ṭhapeti, kāyaṃ upat-
 thaddhaṃ karoti, dve haṭṭhe sandhiṭṭhānaṃ āropeti,
 muṭṭhiṃ pīlayati, anguliyo nirantaraṃ karoti, gīvaṃ pag-
 gaṇhāti, cakkhūni mukhaṃ - ca pidahati, nīpittaṃ ujum
 karoti, hāsaṃ - uppādeti: vijjhissāmīti; evaṃ - eva kho
 mahārāja yoginā yogāvacarena sīlapaṭhaviyaṃ viriyapāde
 patitṭhāpetabbaṃ, khantisoraccaṃ avekallaṃ kātābbaṃ,
 saṃvare cittaṃ ṭhapetabbaṃ, saṃyamaniyame attā upane-
 tabbo, icchā mucchā pīlayitabbā, yoniso manasikāre cittaṃ
 nirantaraṃ kātābbaṃ, viriyaṃ paggaheṭabbaṃ, cha dvārā
 pidahitabbā, sati upatṭhāpetabbā, hāsaṃ - uppādetabbaṃ:
 sabbakilese nāṇanārācena vijjhissāmīti. Idaṃ mahārāja
 issatthassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gaheṭabbaṃ. Puna ca pa-
 raṃ mahārāja issattho ālakāṃ pariharati vanka-jimha-
 [kuṭila-nārācassa ujukaraṇāya, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā
 yogāvacarena imasmiṃ kāye satipaṭṭhāna-ālakāṃ pariharitabbaṃ
 vanka-jimha-kuṭila-cittassa ujukaraṇāya. Idaṃ mahārāja issat-
 thassa dutiyaṃ aṅgaṃ gaheṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
 issattho lakkhe upāseti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogā-
 vacarena imasmiṃ kāye upāsītābbaṃ; kathaṃ mahārāja yoginā
 yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsītābbaṃ: aniccato upāsītābbaṃ,
 dukkhato upāsītābbaṃ, anattato upāsītābbaṃ, rogato — pe —
 gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato itito upadda-
 vato bhayato upasaggato calato pabhanguto addhuvato attāṇato
 aḷeṇato asaraṇato asaraṇibhūṭato rittato suññato ādīnavato asā-

¹ niyāmena C. ⁶ jaṇṇu ABB'M, channa C. ⁸ sandi- ABB'C. ¹⁵ ic-
 chānicchā pīl. M. ²⁰ ālakāṃ B, ālakāṃ AC. ²⁰ after -jimha B adds "—
 Milindapaṇḥam —," and the rest is wanting. ²² ālakāṃ AM. ²⁸ antato
 AB'C. ²⁹ rūṭito (for itito) AB', rutito C. ³⁰ attāṇato all. ³¹ alenato all.

rato aghamūlato vadhakato sāsavato sankhatato jātiddhammato jarāddhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokadhammato paridevadhammato upāyāsadhammato sankilesadhammato, evaṃ kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitaḥḥam. Idam mahārāja issatthassa tatiyaṃ angaṃ gahetabham. Puna ca paraṃ mahārāja issattho sāyapātaṃ upāsati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sāyapātaṃ ārammaṇe upāsitaḥḥam. Idam mahārāja issatthassa catuttham angaṃ gahetabham. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Yathā issatthako nāma sāyapātaṃ upāsati,
upāsanaṃ na riṇcanto labhate bhattavetanam;
Tath' eva Buddhaputto pi karoti kāyupāsanaṃ,
kāyupāsanaṃ na riṇcanto arahattam - adhigacchatiti.

Issatthassa pañham pañcamam.

Iti chasu kaṇḍesu bāvīsativaggapatimaṇḍitesu dvāsatti-adhikā dvesatā imasmiṃ potthake āgatā Milindapañhā samattā. Anāgatā ca pana dvācattālīsā honti. Āgatā ca anāgatā ca sabbā samodhānetvā catuḥi adhikā tisatapañhā honti. Sabbā va Milindapañhā ti sankhaṃ gacchanti.]

[Raṇṇo ca therassa ca pucchāvissajjanāvasāne caturāsītisatasahassa-yojana-bahalā udakapariyantaṃ katvā ayaṃ mahāpaṭhavi chadhā pakampittha, vijjullatā nicchariṃsu, devatā dibbapupphavassaṃ pavassimṃsu, Mahābrahmā sādhuḥkāram - adāsi, mahāsamuddakucchiyaṃ meghatthanitanigghoso viya mahāghoso ahoṣi. Iti so Milindo rājā ca orodhagaṇā ca sirasā añjalim - paṇāmetvā vandiṃsu.

⁶ sāyaṃ pātaṃ M throughout. ¹² labhati B'CM. ¹⁵ issatthapañhā pañcamī M. ¹⁶ dvāvisati- C. ¹⁷ -dhikā ca M. ¹⁷ -satā ca AB'C. ¹⁸ -līsa M. ¹⁹ hītisatā- A, hīsata- B'C, hīsatā p. M. ²⁰ ca M. ²⁰ gacchati A. ²² -bahala B', -bahala AC; catunahudhikadviyojanasatasahassabahalā M. ²² ayaṃ mah. udak. katvā M. ²³ devaputtā M. ²⁴ -hmāno M. ²⁴ akamsu M. ²⁵ meghagajjitaniḥghoso M. ²⁵ mahāmegho AB'C. ²⁶ iti so ... vandiṃsu om M.

Milindo rājā ativiya pamuditahadayo sumathitamānahadayo Buddhasāsane sāramatino ratanattaye sunikkankho niggumbo nitthaddho hutvā therassa guṇesu pabbajjā-supatipadā-iriyāpa-thesu ca ativiya pasanno vissattho nirālayo nihataṃānadappo uddhatadātho viya bhujagindo evam - āha: Sādhū sādhū bhante Nāgasena, Buddhavisayo pañho tayā vissajjito; imasmim Buddhāsāsane t̥hapetvā dhammasenāpati-Sāriputtattheraṃ añño tayā sadiso pañhavissajjane na - tthi. Khamatha me bhante Nāgasena mama accayaṃ. Upāsakaṃ maṃ bhante Nāgasena dhāretha, ajjatagge paṇupetaṃ saraṇaṃ gatan - ti.

Tadā rājā balakāyehi Nāgasenatheraṃ payirupāsivā Milindaṃ nāma vihāraṃ kāretvā therassa niyyādetvā catuhi pacca-yehi koṭisatehi khīṇāsavehi bhikkhūhi Nāgasenatheraṃ paricari. Puna pi therassa paññāya pasāditvā puttassa rajjaṃ niyyādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā vipassanaṃ vadḍhetvā ara-hattaṃ pāpunīti. Tena vuttaṃ:

Paññā pasatthā lokasmim, kathā saddhammat̥thitīyā,
paññāya vimatiṃ hantvā santiṃ papponti paṇḍitā.

Yasmim khandhe t̥hitā paññā, sati yattha anūnakā.
pūjāvisesassa dharo aggo so va anuttaro.

Tasmā hi paṇḍito poso sampassaṃ attham - attano
paññāvantābhipūjeyya, cetiyaṃ viya pūjiyan - ti.

Milindassa c' eva Nāgasenatherassa ca
pañhā-veyyākaraṇa-pakaraṇaṃ
samattaṃ.]

¹ sumaddita- M. ² niggumbo nijato hutvā M. ³ -paṭṭipāṭi-iriy- AaB'C, -paṭṭipāṭi- Ab ⁴ vissat̥thottho AB'. visat̥tho M. ⁵ -mānathambha M. ⁶ uddhatadādhā M, uddhatavyādho AB'C. ⁷ bāj- M, bujjhatinno C, bujjhatinno AB'. ⁸ Nāgasena om. M. ⁹ balanikāyehi saddhim M. ¹⁰ mahā-vihāraṃ M. ¹¹ koṭisatasahasseehi M. ¹² khīṇāsavabhik. B'C. ¹³ bhikkhūhi saddhim M ¹⁴ punarapi B'. ¹⁵ pañhāya AB'C. ¹⁶ pañhā AB'C. ¹⁷ katā M, tathā AC. ¹⁸ hantvāna AB'C. ¹⁹ sampassam AB'C. ²⁰ -byākaraṇa- M.

NOTES.

P. 25¹⁹ Carahi, S. tarhi; tarahi, Clough's Gr. p. 75, I have not met with. — 25²⁴ 'Anantariyakamman - ti anantare yeva attabhāve vipaccanakam kammaṃ; tass' āvibhāvanattham ayam Angottara-Ekake Aṭṭhānasuttapāli: Aṭṭhānam - etam bhikkhave anavakāso yaṃ diṭṭhisampanno puggalo mātaram jīvita voropeyya, pitaram j. v., arahantaṃ j. v., Tathāgatassa duṭṭha-cittena lohitaṃ uppādeyya, sanghaṃ bhindeyya; n' etam thānaṃ vijjatīti.' (Ss.). — 28³¹ Cf. Jāt. II p. 9²⁵ (read āveṭhikāya, nibbeṭhikāya). — 29³² Āgacchati = shall he come, for āgacchatu; in questions of this sort both the imperative and the present are in use; comp. Jāt. II p. 251⁸. — 34¹⁷ The first verse is found at SN.I,23 v. 2; VII,5 v. 2. — 35¹² Panaka = udakapappataka (Mp.); nilamaṇḍūkapitṭhivaṇṇena udakapitṭhiṃ chādetvā nibbattapaṇakam (ib.). — 36¹⁶ SN.X,12 v. 4 = Sn.10 v. 4. — 39³ SN.XXI,5. — 40¹¹ Cf. Paṭhamam kalalam hoti, kalalā hoti abbudam, abbudā jāyatī pesī, pesī (for pesyā, abl.) nibbattatī ghano, ghanā pasākhā jāyanti, kesā lomā nakhāni ca, SN.X,1 v. 2. — 42¹⁹ Kiccaya for kicca is used in Parivāro and perhaps at Jāt. 536; cf. sovannaya and S. hiraṇyaya. — 43² Ālimpana from ālimpeti, 'to kindle, to light,' shows a confusion of DIP and LIP; the S. ādipana seems to take the sense of the latter root. — 45³ Th. vv. 1005-7 differ somewhat from our text. — 47²⁸ Māraṇantika for mar- seems to allude to the stanza quoted at p. 174 from DN. 16 (ed. Child. p. 42). — 48³² Paṭigacc' eva, 'previously,' is frequent in the suttas and elsewhere; it derives — not from paṭigacchati, which makes bad sense, and GAM does not form the absolute -gacca,

but — from *paṭikaroti*, 'to provide against future events' (cf. *Anāgataṃ paṭikayirātha kiccaṃ: mā maṃ kiccaṃ kicca-kāle byadhesi; taṃ tādisaṃ paṭikatakiccakāriṃ* [the schol. quotes *paṭigata-*] *na taṃ kiccaṃ kiccakāle byadheti*, *Jāt.* 466 v. 12); and though nearly destitute of other Burmese evidence besides that of M, I have a strong suspicion that in editing *Piṭaka* texts we shall have to write *paṭikacc'* *eva*. — 51¹³ *Comp.* MN.I8. — 52³ I ought to have marked the passage as corrupt. — 53⁴ *Tajja* I consider to be contracted from *S. tadīya*. — 56³ *Dinno* possibly means 'a page,' *comp.* *Jāt.* I p. 135¹⁷. — 61²⁷ In *Piṭaka* texts I should not hesitate to adopt the Burmese reading *upapajj'* in phrases like this. — 65¹⁴ *Appesakkha* and *mahesakkha* are traditionally explained *appaparivāra* and *mahāparivāra*, the former, I suppose, from *appe* and *sakkha* (*S. sākhya*), the latter an imitation of it. — 65²⁶ MN.135. — 66²⁶ SN.II,22 vv.4-6 (the reading *māno* perhaps means *mānavo*). — 67²⁵ MN.129; 130. — 68²⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII,vii,10; Weber's *Bhagav.* (1866) pp. 176. 239. — 71¹⁰ 'Alaṃ Vakkhali, kin-te iminā pūtikāyena dīṭṭhena; yo kho V. dhammaṃ passati so maṃ passati, yo maṃ passati so dhammaṃ passati,' SN.XXI,87; cf. DN.16 (ed. Child. p. 60). — 71¹³ Here is no doubt a lacuna; likewise probably at l. 30; cf. p. 54. — 72²² Dh.v.1, etc.; I have marked this as a quotation, because *va* for *iva* is not used in prose. — 75¹⁵ *Pakkha* is in this case perhaps *S. prakhya*. — 75¹⁸ *Asiyati*, *S. ācāyate* (*visiveti* was by Childers justly referred to the same root). — 78¹ The text is corrupt. — 80⁴ *Anekavihiṭaṃ* ought to be added, as it is in all the *sutta* texts to which the passage alludes. — 81²³ Read, *Tumhe* [ca] *kho*, cf. l. 32. — 82²⁶ I think the text is correct: 'Do you remember ever calling to mind that you performed some act or other there?' — 85² *Abhijānāsi...* *langhitvā* ought no doubt to be a... *langhitā*; though *-itvā* and other corruptions of *-itā* are about as frequent as this. — 85²² *Kācacchamāna* has been variously rendered (Child. p. 611); I believe it means 'snoring,' see *krathana* in Wilson's Dict. — 87¹⁰ I have ventured to write *ajjhogāhitvā*, though I never found that reading in MSS.; but *ogāhitvā* is not uncommon. — 90⁴ I ought to have written *āsi* with M, the scribes thought of *asīti*. — 90⁶ *Meṇḍakapaṇha*, 'a puzzling question,' no doubt alludes to the story

about a ram which forms part of the Ummagga-Jātaka and is thus entitled. — 90¹⁶ In the Nikāyas only seven vatapadas are mentioned, and they differ from these; cf. Dh. pp. 185-9 ('vuta-'), Jāt. I p. 202; also vattapada Jāt. 521 vv. 13.25.48. — 96²⁰ The solecism dasasahassimhi lokadhātuyā is repeated at pp. 97, 133, 167, 275, 362, and is on a par with tamhā yoniyā p. 271; cf. Jāt. II p. 398. — 97⁸ Mahatimahā is a favourite word with our author, perhaps not used elsewhere (mahatimahabbhaye SN.III, 25 should probably be mahati mahabbhaye); mahatī is an adverb at AN.VI, v, 4 (m. ujjhāyanti), if the reading is correct; cf. sassatisamam, 'for ever and ever' (but explained by sassatihi samam, sassatiyo meaning, it is said, sun and moon, ocean and earth), yādisikidisa Jāt. 547 v. 732. — 98³² DN.16 (ed. Child. p. 60). — 100²⁹ The yakkha is elsewhere called Nanda; the story is told at Ps. 101. — 106³² Read, pubbanāparannā (so M)...-phānitañ-ca. — 107³ Randha, S. raddha; cf. Jāt. 537 v. 108; 538 v. 85. — 113¹⁰ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII, vii, 10. — 114¹¹ In canonical writings there is sufficient authority to distinguish between t' eva = ti eva and tv-eva = tu eva. In comments the latter is never used, but the scribes often substitute tv-eva for t' eva. I do not scruple to correct it, though all my MSS. give the wrong form throughout. For itveva, MN.86 v. 4 = Th.v.872 (mentioned by Vanaratana, comp. itvevañ Bāl.p.7, Clough's Gr. p. 15), Ps. reads icc-eva. — 114²⁰ Vitāmsā or Vitāmsā, which I have not found elsewhere, seems to be S. Vitastā. — 117¹⁰ Cp. v. 118. — 117¹² Cf. Dh.v.223. — 118⁷ Pariyoga, MN.81, is explained by subbhājana (sūpabbhājana?). — 118²² Kajjopakkamako or kajjo pakkamako? — 119¹¹ See Jāt.499. — 119¹³ Kasāṭa (quasi ka-sāṭa) is not rarely written sakāṭa, and it is no doubt that S. adj. (see Wilson; deriving from çakan, I suppose); it means anything unpalatable, especially dregs, lees, and it is also used in a figurative sense; cf. Dh.p.275, Five Jāt.p.7, Jāt. II p.97. — 121⁹ Catunnam-pi... paṭivijjhantīti looks like an interpolation. — 123⁹ Cf. MN.38. — 128²⁹ The text is no doubt corrupt. — 130⁶ Cf. MN.56. — 130¹⁹ Nicchuddha from nicchubhati 'to throw out' (see pp.187.188.357; Jāt.432 vv.8.9.; Bv.v.637; Cp.v.89; cf. upacchubheyya 'to throw up to' MN.54; chuddha 'thrown away' Dh.v.41; Jāt.531 v.37; Bv.v.175 = Jāt.Ip.18) belongs

to KSHIV, if *niṭṭhubhati*, *oṭṭhubhati* are rightly referred to SHTHIV; Hemacandra, however, derives the Prakrit *chuḍḍha* from KSHIP, and all these forms may perhaps be modifications of that root. — 130²¹ AN.VIII,vi,1 = Vin. II p.256. — 130²⁴ DN.16 (ed. Child. p.59). — 133¹⁷ *Aññadatthu*, lit. 'be the rest what it may,' means 'only, exclusively,' and often takes the meaning of 'on the contrary.' Childers's rendering is based on *ekamsena*, by which this like many other particles is explained in comments. — 135⁹ The sense is obscure and the reading *vibhādati* is uncertain. — 136¹¹ I did not think the loc. *tāsam* admissible in our text, if at all, though in comments I have found *tāsam*, *imāsam* several times used before *parisatiṃ* (from *parisā*). At p.179²⁸, in the same connection, the reading is 'atha *nesam* *sampahārena*.' — 137¹⁷ SN.XXXV, 17. The term *varalañcaka*, 'excellent gift (to mankind),' is frequent in Mil., I have not found it in other texts. — 138²⁰ Cf. SN.LIII,11 et seq. — 140²³ 27 DN.16 (ed. Child. pp.23,33; 26,32) and the parallel texts of SN.(L,10), AN.(VIII,vii,9), and Ud.(51). — 142¹⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p.60). — 144¹² DN.16 (ed. Child. p.22: 'na tatth' *Ā.*;) but the Copenhagen DN. agrees by first hand with Mil., and the parallel text SN.XLVI,9 has no other reading). — 144¹³ See MN.63. The questions left unanswered by Buddha, are those mentioned at p.145. They enter into many suttas and constitute the nucleus of several of the shorter. They form one of those very old texts which by being constantly repeated prove their existence before most of the present suttas, and many of which are no doubt genuine. 'Taṃ *jīvaṃ* taṃ *sarīraṃ*' means, 'Are life (or soul) and body identical;' this use of the doubled demonstrative is not unfrequent (Childers mistook the meaning, v. s. *pañho*). The last of these questions, '*hoti tathāgato param* *maṇaṇā*, etc.,' is of particular interest, as proving the important fact that Buddha, so far from teaching anything about *nirvāṇa* after physical death, waived the question and put his veto on any discussion of the subject. The inconvenient interdiction was in after ages eluded by explaining *tathāgato* (undoubtedly = *arhat*) in this case to mean '*satto*;' an arbitrary interpretation, for which there is no trace of authority. But it set philosophers at liberty to dive into speculations on a matter of vital

interest; whereas the nonentity of the individual was a truism never probably controverted within the pale of Buddhism. — 144²⁶ Cf. DN.33 (quoted by Childers at pañho); AN.IV,v,2. — 145²⁶ Dh.v.129. — 146¹⁸ The reading phāsū is very uncertain. — 147²⁴ Gāmikā here means 'travellers,' no doubt. — 148¹⁶ The phrase dukkhā tippā (kharā is added in some texts) kaṭukā vedanā is frequent in AN. and especially in MN., rare in SN., and wanting, I think, in DN. The exchange of a surd for a sonant, which is most uncommon in case of doubling, may here be due not only to t, but to the surds of the foregoing and following words, and seems intended to mark great emphasis. The Singhalese constantly write so; the Burmese scarcely ever distinguish pp and bb accurately. — 150⁸ Daṭṭhaviṣa, also used in Mp., contains the otherwise unknown daṭṭha = dāthā, S. dāmsṭhā. — 150¹¹ Paccācam° and ācam° are very often written -vam°, e. g. Jāt.Ip.311, but they mean 'to resorb' and must belong to CAM. — 150²³ Dh.v.127 (with a various reading). — 150²⁸ For the Parittas see Journ.As.1871,II p.279. — 152¹³ Ākurati is perhaps a denom. from *ākura = ākula. — 152^{16 17} Pāṭiyamāno, cikkhassanto, ācamayamāno I can make nothing of. — 152²⁶ Cf. kaṭṭhatṭham pharati, 'serves the purpose of fuel,' used in several suttas; āhārattam at Vin.I p.199 is scarcely correct. — 152²⁸ Samvarati is no doubt the right word in this sense, not sañcarati, as Childers has it on Fausböll's authority. — 152²⁹ Jāt.159.491: — 153⁴ Jāt.436. — 153¹³ Jāt.391. — 154²⁰ SN.IV,18. — 157²⁰ Aphasāni kiriyaṇi seems wrong, at any rate it is unintelligible to me. — 159⁷ DN.16 (ed. Child.p.22); SN.XLVI,9. — 161²⁰ Adānena is scarcely right. — 162² DN.27; 'setṭho jane tasmim' alludes to a stanza often quoted in the suttas: Khattiyo setṭho jane tasmim ye gottapatisārino, vijjācaranasampanno so setṭho devamānuse. — 164¹⁹ AN.VII,vii,8. — 166²⁶ Cf. SN.VI,12; XVI,35; AN.IV,vii,8; Vin.II p.188 (Dh.p.332). — 167²⁴ Dh.v.361. — 167²⁷ See MN.92 = Sn.33. — 169²² See Ud.22 (Jāt.II pp.92-4). — 169²⁹ Cf. Jāt.Ipp.114-9. — 170¹⁶ At AN.VII,vi,5 these words are spoken by Buddha. — 172²⁴ Jāt.307 v.1. — 173² Jāt.475 v.7. — 174¹¹ DN.16 (ed. Child.p.42). — 174¹³ Ibid. (p.48), with a different reading. — 177⁵ Ibid. (p.52). — 179⁹ Cf. SN.I,38; IV,13. — 183⁷ DN.1 (Grimblot, Sept

Suttas p. 4). — 183¹⁸ MN.92 v. 7 — Sn.33 v. 7. — 184²⁷ Jāt.521 v. 19. — 186²⁶ Sn.2 v. 2. — 186²⁷ Cf. MN.67. — 188⁹ AN.I. — 189²¹ Ghaṭasahassam is as usual a subst.; the measure and the thing measured are often joined in juxtaposition. — 190² AN.III,xiii,9. — 190³¹ Etam is here an indeclinable, I think, as in some other cases. — 191⁷ Bhaddiputta or bhaddhip. is written bhaṭṭiputta at p. 331. — 193⁷ So..tassa — the one..the other; no very uncommon use of the demonstrative. — 196⁸ DN.23. — 197⁶ Bilangathālīka, etc., cf. pp.290,358; for the meaning of these words see Hardy, East. Mon. p. 32, his explanations however differ somewhat from Buddhaghosa's. — 197¹⁹ Marumba, etc. are unknown to me. — 198¹ AN.XI,ii,5, see Journ. As. 1871,II p.246. — 198¹⁰ See Jāt. 540. — 199¹⁴ Yassa should perhaps be yam-assa, but the relative pronoun is elsewhere often used for the conjunction yam. — 200²⁵ Most of the Jātakas here referred to will easily be found by means of the index which I suppose will conclude Mr. Fausböll's edition; some of them I have failed in identifying. — 201³⁰ Jāt. 518 reads Karambiyo and Kārambiyo. — 202⁵ Jāt. 422 calls him Upacaro and Apacaro. — 204¹² See MN.129; SN.LV,47. — 204¹⁷ Cf. Na so bhikkhave satto sulabharūpo yo na mātā..pitā..bhātā..bhaginī..putto..dhītā bhūtapubbo SN.XIV (comp. Jāt.I p. 115¹⁹). — 204²⁹ See Jāt. 457. — 205¹⁰ Jāt.536 v. 26 (the number of the stanza is uncertain, for the Kuṇḍala-jātaka is remarkable by being partly in prose, and some passages may or may not be verse; the Cop. MS. reads nivātakam for nimantakam, and so likewise in the preceding stanza = Jāt. I p. 289). — 205¹⁴ See Jāt. 546. — 206²⁰ We must read 'na sā na kareyya.' — 208²³ Dhārente is scarcely correct. — 209²³ See MN.67. — 211⁶ Sn.12 v. 1. — 211⁹ SN.III,24 v. 3; cf. Vin. I p. 147 (Jāt. I p. 93). — 213⁶ The first pāda occurs at Dh.v.168, the second is either a various reading or some other text is alluded to. Uttiṭṭhe was no doubt well rendered by Fausböll as an optative, but it is remarkable that the commentator has no idea of that acceptance. Whatever is the reason — perhaps because other instances of uttiṭṭhati are wanting — uttiṭṭhe is traditionally considered the loc. of uttiṭṭha = piṇḍa; it being so called, we are told, because alms are received standing. In the text above it is undeniably understood in this

sense. Ungrammatical as the form is, uttittthapiṇḍa is really in use: Jāt. 497 v. 2 ('upatittthivā [read uttittthivā] labhitabbam piṇḍam; utthāya thitehi vā dīyamānam hetthā thatvā labhitabbam piṇḍam,' Com.; Ps. 56 quotes ukkatthapiṇḍam); ib. v. 20 ('uccittthakam piṇḍam; uccittthapiṇḍan-ti pi paṭho,' Com.); Th. v. 1060; Therīg. vv. 332.352. I am disposed to surmise that the word resulted from the wrong interpretation of uttittthe na-ppamajjeyya. — 213⁷ MN.77. — 215¹² AN.I. — 217³ SN.XLIV,103. — 217⁹ SN.XXI,58. — 217¹¹ Cf. SNX II,65 ('evam-eva kho 'ham bhikkhave addasam purāṇamaggaṃ purāṇañjasam,' addasā in the first person is no doubt an error, though a frequent one). — 219¹⁵ See Jāt. 433. — 220¹⁴ Jāt. 310 v. 1. — 221²⁰ Jāt. 514 v. 25. — 221²⁴ See MN.81. — 223¹⁶ Ibid. (Cop. MS. 'na cātivassi'). — 223¹⁸ Ibid. — 225³ See p. 183¹³. — 226²⁷ Anūna ought probably to be cancelled, it is only in AC. — 228² Sn.4 v. 6 = 30 v. 26 (in both places 'abhojaneyyam') = SN.VII,8 v. 5, etc. — 229¹ Cf. DN.I, etc. — 230¹³ Jāt. 403 v. 6 (the second pāda differs). — 231¹⁸ See Sn.4. — 232¹⁰ Cf. SN.VI,1, etc. — 235² MN.25.86; Vin.I p. 8. — 235⁴ Cf. MN.85.100 (Cop. MS. 'attano' in both places). — 236¹ Cf. Jāt. Ip. 56; the stanza recurs at Ps. 26 with Yaṇṇo for Koṇḍaṇṇo. — 236¹⁹ Anuttaro is doubtful ('inferior?'). — 236²⁷ AN.I; comp. DN.28. — 237²⁰ This passage is quoted in Ps. and Ss. with the same reading samudāpikā, and in Mp. with samedikā in place of it, which may mean samodikā. Ss. remarks, 'Samupādītā (sic) ti sāmam uddham pajja[la]ti pavattatīti samupādikā, udakassa upari sambhāvinī ti attho; samupādikā (sic) ti pi paṭhanti, ayam-ev' attho.' I should propose samupodikā, 'just on a level with the water's edge,' comp. S. upodaka. — 238³ Anonamidanda is quoted anona- in the three places mentioned just now; 'an inflexible stick' I suppose, -mi- = -miya-. — 240³ MN.142; 'sanghe dinne,' as our text has it farther down, seems to be wrong. — 241⁵ Puttānam is scarcely correct. — 242² MN.3. — 242⁹ SN.II,30 vv. 8-9. — 242¹⁷ Metre requires -gaman' añja-; the stanza is not found in Th. — 242¹⁹ AN.I. — 242²⁶ SN.XLIV,24 (the Cop. MS. reads sammāpaṭipadam. -ādhikaraṇahetu, nāyadhammam). — 244⁵ Ettakā should no doubt be ettikā, though there are a few other examples of it. — 244²⁴ MN.36. — 245¹ SN.VI, 14 vv. 1.3; Th. v. 259; the reading is here throughout nik-

khamatha, and so the celebrated verse is quoted in several places; also the S. version has nishkramata, Lotus p. 529. But it is evident from our text that the author wrote nikkamatha, and this is no doubt the genuine reading; it seems to be the only instance of that verb, but nikkamo = parakkamo is frequent. — 246¹⁸ Hīnāy' āvattati is the correct phrase, not hīnāya vattati, though this is very frequent; Pj. says 'Hīnāyāti gahatthabhāvāya...; āvattitvā ti osakkitvā.' — 256²⁴ See Jāt. 479. — 258¹⁴ MN. 142. — 264²⁴ See MN. 74. — 270²² The passage is corrupt. — 275⁹ Anumajjiyante alludes to Jāt. 547v. 473, I have not elsewhere met with that verb in the sense of 'beating.' — 281¹⁹ Cp. v. 119. — 284¹⁷ Jāt. 547v. 675. — 287¹⁰ Ce should perhaps be ca throughout, as in the first clause. — 289¹ See p. 244²⁴. — 290¹ The peyyāla may be filled out from Childers's Dict. at jhānam. — 290²³ I propose to read vītivattetvā, see Pali Misc. I. p. 67. — 291⁴ See Jāt. 258; MN. 83 and Jāt. 541; Jāt. 494; ib. 243. — 291⁹ The legends here alluded to are told in various comments, except the story of Candagutta. — 292²⁵ Māsala is otherwise unknown, it must mean a period shorter than five months; comp. S. māsala. — 298¹³ Āpātha I suspect to be corrupted from āpāta (comp. āpatati p. 371²¹) under an impression that it is allied to patha; but it is scarcely ever written so. — 314¹ Instead of bhūtahacco the reading at MN. 75 is bhūnahu (once or twice bhūtahu), likewise at Sn. 36v. 8; Jāt. 530v. 21; 543v. 138. It is explained by vaḍḍhihana, bhūtihanaka-vuddhihanaka, vaḍḍhighātaka. Also bhūnahata Jāt. 358vv. 1-3 (= hatabhūna, hatavaḍḍhi). Bhūtahaccāni kammāni occurs at AN. VII, vi, 11v. 14 (= hata-vaḍḍhīni); at Jāt. 547vv. 691. 752 bhūtahaccam is a subst. = vaḍḍhighātakamma. Comp. S. bhūtahatyā and bhrūṇahan, -hatyā. — 317³¹ Atthi should perhaps be added before kiñci. — 323²⁸ Here and in the sequel all the MSS. agree in writing muñcitvā for muccitvā. — 333¹⁸ Dh. vv. 54-56. — 337¹⁶ The reading ought no doubt to be 'ye te.. -vihimsāvitakkā.' — 341¹⁶ Taṇḍulamuggamāsena seems to be an interpolation. — 343²¹ Sapadāna I should derive from sapadi-ayana; sotthāna (S. svastyayana), tiracchāna, hemantāna, gimhāna, vassāna, ekānika (p. 402²⁰) likewise contain the contracted ayana. — 346¹ The Singh. write ūmi like bhūmi, and I have met with ummi only in these verses

and at pag. 377, and in one instance more. Um̐i and mostly bhum̐i are the Burmese readings. It is doubtful if MSS. will bear us out in writing um̐i and| bhū̐i. — 349²² Mahā-Rāhulovāda = MN.147 = SN.XXXIV,120; above at p. 20⁷ and often elsewhere it is called Rāhulovāda, and in MN. it is entitled Cūla-R., but it may also have borne the name of Mahā-R., as it treats of Rāhula's obtaining arhatship. Samacitta-p. = AN.II,iv,5. The other suttas form part of Sn. — 349²⁹ Pārāyana = Sn. 55. — 350¹ The Dhammacakkappavattana-s. is alluded to. — 350⁷ Mahāsamaya-s. = DN.20. — 350^{15 16} For Sūnāparanta° see MN.145; SN.XXXIV,87 (comp. Burnouf, *Introd.* p. 252 et seq.); Sakkapañha = DN.21; Tirokuḍḍa = Khuddakap. 7; Ratana-s. = *ib.* 6 = Sn.13. But the statements of our text must rather be looked for in the comments, where also the other legends, which I have been unable to refer to old texts, are to be met with. — 352²⁶ The confusion of sandahati and sannayhati are among the most frequent of errors, but as the two verbs are quite distinct as to meaning and form, the correction is easy. Cf. Jāt. I pp. 129. 255. 266, etc. — 352²⁷ Chaṇaka is obscure. — 362¹⁸ AN.I. — 365⁴ Sunkhasāyika should perhaps be sunkasādhaka. — 366⁶ Cf. SN.XIX,8 ('bhikkhū' for 'mama sāvakā'). — 366¹⁰ Th.v. 988. Many of the stanzas which farther down are attributed to theas, are wanting in that collection. — 367⁸ The similes alluded to are given at SN.XII,63; XXXIV,237. The context being unknown, I cannot tell if āhari ought to be āhari'. Cf. Jāt. I p. 294; Dh. p. 228 (read akkhabbhañjana-vaṇapaṭicchādana-). — 367²⁰ Th.v. 504. — 368² SN.XLVI,7. — 369⁵ Sn.2v.12. — 371¹⁴ Th.v. 580. — 371²⁸ SN.I,17v.3; XXXIV,238v.1. — 372¹² Samuttaram looks suspect, for first persons in -am in aorists formed from S. imperfects, are very uncommon even in verse. — 372²³ Jāt. 545v.159. — 373⁹ In appaṭivibhattabhogin one negative seems to be wanting, 'not eating without sharing with others.' Buddhaghosa however takes a different view: 'Ettha dve paṭivibhattāni nāma: āmisapaṭivibhattam puggalapāṭivibhattaṇ- ca; tattha: ettakam dassāmi ettakam na dassāmi evamcittena vibhajanam āmisapaṭivibhattam nāma, asukassa (dassāmi asukassa na) dassāmi evamcittena vibhajanam pana puggalapāṭivibhattam nāma; tadubhayam- pi akatvā yo pana appaṭivibhattam bhuñjati so appaṭivibhattabhogī

nāma.' — 375¹⁵ MN.6, etc. — 376²² The caus. abhivad-
 dhayim is scarcely correct. — 377¹⁴ SN.LV, 7. — 378¹⁷
 DN.16 (ed. Child. p. 18), etc. — 379¹ Dh.v.327. — 379¹⁴
 SN.LV, 7. — 379²¹ Vāhasā, 'by dint of,' is formed with
 the frequent suffix -sā, borrowed from the instr. or abl. of
 bases in -as; cf. balasā, thāmasā, padasā, damasā, vegasā, etc.
 — 381¹⁵ Jāt.537v.47. — 383³ The verse is wanting in
 Therīg. — 384⁴ Jāt.440 v.13; mankato S. matkrte, -cf. kin-
 kato DN.14; but also kate occurs: Jāt.537v.96; Therīg.v.
 305. — 385¹ The passage quoted is not found exactly so
 in any of the Rāhulovāda-suttas, but MN.62 is no doubt re-
 ferred to. — 385²⁸ Sn.12v.1. — 386¹² Dh.v.81. — 386¹⁹
 Ibid.v.404 and the corresponding verse of Sn.35, MN.98.
 — 387⁸ Dh.v.28. — 388¹⁴ MN.62. — 389⁹ SN.XV, 3.
 — 391²¹ Dh.v.350. — 392³ AN.X,v,8. — 395⁹ Th.vv.
 1057-9 (with some various readings: nagaram p. p., sak-
 kaccan - tam u., anguli, ālopan - tam abhuñjisam bh. ca bh. vā).
 — 395²² Th.v.583 (the third hemist. wanting). — 396¹²
 MN.12. — 399¹⁶ SN.III,5v.1. — 401¹⁰ SN.XV,1; gadhita
 for gathita is otherwise unknown. — 402²⁶ SN.VI,13v.1;
 also Th.v.145. — 405³ DN.30 vv.47-8. — 406¹³ Jāt.504
 v.8. — 407¹ Th.vv.985-6. — 408⁸ DN.16 (ed. Child.
 p.52). — 408²² Dh.v.32. — 409¹⁸ SN.XIII,26v.3; also
 Th.vv.151.269. — 410⁸ The stanza is quoted at Dh.p.147
 with a different close, and with other deviations at Ps.47:
 Vadhakassa Devadattassa, corass' Angulimāline, Dhanapālake,
 Rāhule ca, sabbesaṃ samako Muni. — 411²⁹ Sn.18v.10. —
 412²² For adhigacchissāmi metre recommends -gañchāmi; the
 error perhaps arose from l.18; the aor. adhigacchi, it is
 true, renders that fut. less improbable than it would other-
 wise be, cf. Pāli Misc. I p.72. — 414¹⁸ Sn.37v.43. —
 420² The nom. sāramatino is rather a barbarism than a
 clerical error.

COPENHAGEN. — PRINTED BY NIELSEN & LYDICHE.
